

Міністерство освіти та науки України
Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка

Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису

НІКОЛАЄВ Святослав Миколаєвич

УДК 94(477)"1899/1984":329(477)(092)

ДИСЕРТАЦІЯ

**ГРОМАДСЬКО-ПОЛІТИЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ
ВОЛОДИМИРА ГОРБОВОГО (1899–1984)**

032 «Історія та археологія»
Галузь знань 03 «Гуманітарні науки»

Подається на здобуття наукового ступеня доктор філософії.
Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей,
результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело.

_____ С. М. Ніколаєв

Науковий керівник
Галів Микола Дмитрович
доктор педагогічних наук, професор

Дрогобич – 2026

АНОТАЦІЯ

Ніколаєв С. М. Громадсько-політична діяльність Володимира Горбового (1899–1984). – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 032 Історія та археологія. Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка, Дрогобич, 2026.

У дисертації проаналізовано громадсько-політичну діяльність Володимира Горбового в контексті суспільно-політичних та соціально-економічних процесів на західних землях України у міжвоєнний період, роки Другої світової війни, повоєнного часу.

Розглянуто історіографію проблеми та джерельну базу дослідження, теоретико-методологічні засади роботи. Вказано на доволі обмежене коло публікацій, які предметно висвітлювали постать Володимира Горбового та різні зрізи його діяльності: професійної як правника, громадсько-політичної як співзасновника Української Військової Організації на Долинщині та її провідника, активного діяча Організації Українських Націоналістів у міжвоєнний період та в часі Другої світової війни у структурі Українського Національного Об'єднання, співорганізатора Акту проголошення незалежності України та співтворця «Маніфесту проголошення української самостійної держави». В українській історіографії доби незалежності відсутні комплексні та всебічні розвідки, натомість у літературі діаспорних авторів, здебільшого сучасників В. Горбового, активних суспільно-політичних діячів та членів націоналістичних рухів, структур УВО та ОУН дещо ширше відображено досліджувану проблематику. Однак ці роботи також мають низку хиб, пов'язаних насамперед із заангажованістю авторів, їх виразним ідейним спрямуванням, що особливо помітно при оцінці постаті, її впливу на той чи інший процес.

Вивчено формування світогляду Володимира Горбового в юнацькі роки та з'ясовано вплив подій Першої світової війни на подальше становлення його особистості, ідей та переконань. Вказано, що дитячі та юнацькі роки досліджуваної постаті припали на період активного українського культурно-просвітнього життя Галичини кінця XIX – початку XX століття. Його дитинство та юність пройшли на Станиславівщині у селі Оболоння тодішнього Долинського повіту, походив зі сім'ї заможного селянина Григорія Горбового. Початкову освіту здобув у народній школі в Долині, а згодом продовжив навчання в Стрийській гімназії, яка була одним із осередків українського національно-патріотичного виховання. Стрийщина на межі XIX-поч. XX ст. відігравала важливу роль у формуванні української державницької ідеї, кооперативного руху. Стрийська гімназія, мережа культурно-освітніх товариств, досвід участі у молодіжному житті, участь у Першій світовій війни та вплив військово-патріотичної традиції УСС вплинули на формування свідомої української позиції тоді ще юного Володимира Горбового. Служба в австрійській армії (В. Горбовий здобув офіцерське звання – завершив старшинську школу та отримав звання хорунжого (лейтенанта), воював у складі 9-го Перемисько-Стрийського стрілецького полку, або за іншими даними – 33 стрілецького полку. Брав участь у боях на італійському фронті) та подальша участь в Українській Галицькій Армії загартували та ідейно суттєво сформували засади подальших ідейних спрямувань та прагнень до подальшої політичної діяльності, підпільної роботи в рамках спершу УВО, а згодом ОУН.

Вивчено формування світогляду Володимира Горбового в юнацькі роки та з'ясовано вплив подій Першої світової війни на становлення його особистості, ідей і переконань. Встановлено, що дитячі та юнацькі роки досліджуваної постаті припали на період активного українського культурно-просвітнього життя Галичини кінця XIX – початку XX ст. Дитинство і юність В. Горбового минули на Станиславівщині, у селі Оболоння Долинського повіту, в сім'ї заможного селянина Григорія Горбового. Початкову освіту він

здобув у народній школі в Долині, а згодом продовжив навчання у Стрийській гімназії – одному з осередків українського національно-патріотичного виховання. Наголошено, що Стрийщина на межі XIX–XX ст. відігравала важливу роль у формуванні української державницької ідеї та розвитку кооперативного руху. Освітнє середовище Стрийської гімназії, функціонування мережі культурно-освітніх товариств, досвід участі в молодіжному русі, а також вплив військово-патріотичних традицій Українських січових стрільців у поєднанні з досвідом участі у воєнних подіях сприяли формуванню національно свідомої позиції В. Горбового. Встановлено, що служба в австрійській армії, де він здобув офіцерське звання (закінчив старшинську школу та отримав ранг хорунжого – лейтенанта), участь у бойових діях у складі 9-го Перемисько-Стрийського стрілецького полку (за іншими даними – 33-го стрілецького полку) та бойовий досвід на італійському фронті стали важливими чинниками його особистісного і світоглядного загартування. Подальша участь в Українській Галицькій Армії істотно вплинула на формування його політичних орієнтацій, що зумовило залучення до підпільної діяльності в структурах Української військової організації, а згодом – Організації українських націоналістів.

Досліджено участь Володимира Горбового в українському націоналістичному русі міжвоєнного періоду, окреслено основні напрями та форми його діяльності в українських молодіжних осередках Чехословаччини, УВО та ОУН. Наголошено, що військовий досвід, так само як і доволі близькі стосунки із Євгеном Коновальцем, цілком ймовірно стали передумовою залучення В. Горбового до творення УВО, її розбудови на теренах Долини. Він відігравав важливу роль в інституційній побудові та подальшій розбудові мережі підпільної організації, залученні матеріальних та фінансових засобів. По-суті, В. Горбовий став одним із перших організаторів долиньського осередку, який створив локальну структуру із чіткою ієрархією, бойовою референтурою, чітким внутрішнім поділом та поточними завданнями. Період, що розпочався у 1923 р., коли В. Горбовий був

вимушений нелегально емігрувати до Чехословаччини внаслідок переслідувань з боку польської влади, став визначальним етапом його професійного становлення. Навчання у Празькому університеті завершилося здобуттям юридичної освіти: 1927 р. В. Горбовий здобув ступінь доктора права. У 1929 р. він нострифікував диплом у Польщі та був згодом прийнятий до Колегії адвокатів у Львові, тобто офіційно розпочав свою адвокатську діяльність.

З'ясовано, що В. Горбовий, розпочавши свою юридичну практику, не відмовився від своїх ідей і політичних поглядів та надалі залишився членом УВО, а після її трансформації – ОУН. Навіть арешт та ув'язнення в польському концентраційному таборі Береза Картузька не зламали діяча, навпаки – він залишається активним в українському національному русі та відігравав, завдяки своїй юридичній освіті й адвокатській діяльності, надзвичайно важливу роль у політичних судових процесах проти українських діячів націоналістичного крила у середині 1930-х рр., пов'язаних із вбивством міністра внутрішніх справ Б. Перацького.

Участь доктора В. Горбового та інших відомих українських правників у Варшавському та Львівському процесах 1935–1936 рр. на стороні захисту обвинувачених перетворили судові процеси на арену для політичної маніфестації українства та ОУН зокрема. Адже В. Горбовий та інші захисники формували таким чином запитання до обвинувачених, свої виступи, аби представити ширшу картину суспільно-політичних реалій у якій опинились українська громада показати ідейне спрямування та мотивацію діячів ОУН. Така багатовекторна робота під час судових слухань завдяки й старанню В. Горбовий надала широкого резонансу справі, та вплинули на популяризацію ідей ОУН серед ширшого загалу суспільства того часу. Виступи В. Горбового розбирали на цитати, активно передруковувались у часописах Галичини та цілої Польщі.

Акцентовано на тому, що участь доктора В. Горбового та інших відомих українських правників у Варшавському і Львівському процесах 1935–1936

рр. на стороні захисту обвинувачених перетворила ці судові розгляди на арену політичної маніфестації українського руху загалом і ОУН зокрема. В. Горбовий та інші захисники цілеспрямовано вибудовували лінію захисту, формулюючи запитання до обвинувачених і власні виступи таким чином, щоб представити ширший контекст суспільно-політичних реалій, у яких перебувала українська громада, а також розкрити ідейні засади та мотивацію діячів ОУН. Така багатовекторна діяльність під час судових слухань, значною мірою завдяки зусиллям В. Горбового, надала справі широкого суспільного резонансу та сприяла популяризації ідей ОУН серед широких верств тогочасного суспільства. Відзначено, що виступи В. Горбового широко цитувалися й активно передруковувалися в періодичних виданнях Галичини та всієї Польщі.

Простежено роль В. Горбового в діяльності ОУН на початковому етапі Другої світової війни (1939–1941). Констатовано, що у 1939–1941 рр. він залишався активним громадським діячем, очоливши Краківський український комітет у справах біженців, та водночас продовжував свою політичну роботу. У ролі керівника зазначеного Комітету діяч намагався налагодити зв'язки із окупаційною владою, маючи на меті розширити фактичні повноваження організації. Водночас зумів налагодити мережу польових кухонь, сприяв працевлаштуванню українських біженців. З'ясовано, що В. Горбовий був активно залучений у роботу керівних структур ОУН в часі її ідейного розколу, входив до так званої “організованої комісії” із правників, яка мала допомогти нейтралізувати конфлікти всередині організації, винести вердикт у справі Ярослава Барановського, якого підозрювали у співпраці з польськими спецслужбами. Відзначено, що В. Горбовий очолював Комісію державного планування, покликану підготувати відновлення Української Держави. На цій посаді правник послідовно відстоював необхідність використання легального шляху проголошення державності як першого етапу державотворення, розглядаючи його не як самоціль, а інструмент політичної легітимації української влади.

Водночас у його позиції чітко простежено готовність до переходу на революційні методи у випадку протидії з боку нацистського режиму, що свідчить про прагматичний і ситуативний характер особистого політичного мислення. Встановлено, що ініційовані та підготовлені В. Горбовим програмні документи УНК, зокрема відозва «Разом – до одної мети» та «Маніфест проголошення української самостійної держави», відображали його бачення Української Держави як суверенного політичного утворення, єдиним джерелом влади в якому є український народ. Ці тексти засвідчують домінування правничо-державницької логіки над революційною риторикою.

Розкрито обставини подальших переслідувань В. Горбового з боку нацистської окупаційної адміністрації, висвітлено обставини ув'язнення діяча, відзначено вплив цієї події на подальшу життєву позицію і діяльність. Стверджено, що поведінка В. Горбового під час втручання німецьких каральних органів у діяльність УНК, зокрема його категорична відмова від співпраці з гестапо, демонструє послідовність і непохитність його політичної позиції та неприйняття будь-яких форм колаборації як таких, що суперечать ідеї української суверенності.

Наголшено, що політична позиція В. Горбового після початку німецько-радянської війни 22 червня 1941 р. засвідчує усвідомлення ним обмеженості легального сценарію державотворення. Збереження мандату голови УНК та відмова від безпосередньої участі у львівських подіях 30 червня 1941 р. були зумовлені прагненням мінімізувати політичні ризики та зберегти можливість легальної, юридично обґрунтованої репрезентації українських інтересів у зовнішньому середовищі. Відзначено, що представники німецької адміністрації, зокрема заступник державного секретаря Кунц, недвозначно наголошували, що визнання Акта проголошення Української Держави суперечить нормам воєнного права, а головно політиці нацистського режиму, який не висловлював підтримки таким політичним цілям і діяльності українських громадсько-політичних сил. Відтак логічним продовженням такої позиції стала хвиля репресивних

заходів з боку німецьких окупаційних органів, у межах яких було здійснено масові арешти діячів українського національного руху, серед них і В. Горбового. Його ув'язнення спочатку в краківському гестапо, а згодом у тюрмі Монтелюпіх, що тривало від літа 1941 до весни-літа 1942 рр., супроводжувалося важкими умовами утримання та жорстким режимом. Саме ці обставини призвели до різкого погіршення стану здоров'я В. Горбового і, зрештою, стали причиною його звільнення, оскільки він перебував у критичному фізичному стані.

Розглянуто причини арешту В. Горбового на території Чехословаччини, подальший судовий процес після репатріації до Радянського Союзу, обставини перебування, у радянських таборах у 1949–1972 рр. та його останні роки життя. Відзначено, що Володимир Горбовий був незаконно позбавлений громадянства Чехословаччини. У 1947 р. його заарештували чехословацькі органи безпеки, згодом передали до представникам Польської Народної Республіки та Радянського Союзу. З'ясовано, що доктору В. Горбовому інкримінували пронацистські симпатії та нібито співпрацю з німецькою владою, а також звинувачували в належності до українського націоналістичного підпілля, зокрема участі в діяльності ОУН та УПА. Сам В. Горбовий категорично заперечував висунуті обвинувачення й у численних заявах та скаргах, адресованих Прокуророві СРСР, Прокуророві УРСР і голові Верховного Суду СРСР, наполягав на своїй невинуватості та незаконності ув'язнення. Він підкреслював, що звинувачення за статтями про «зраду Батьківщини» не могли бути до нього застосовані, оскільки на момент арешту у 1947 р. мав громадянство Чехословаччини.

Встановлено, що підставою для засудження В. Горбового була постанова Особливої наради Міністерства державної безпеки СРСР № 2906-49 від 6 липня 1949 р. за статтями 54-2 та 54-11 Кримінального кодексу УРСР. Місцями його ув'язнення були табори Ангарагу й Тайшет в Іркутській області, а також Дубравлаг у Мордовській АРСР. Хоча у 1953 р.

було ухвалено Указ Президії Верховної Ради СРСР «Про ліквідацію Особливої наради при Міністрові внутрішніх справ СРСР», який передбачав можливість подання засудженими заяв і скарг щодо перегляду винесених вироків до Верховного Суду СРСР. Однак у випадку справи В. Горбового навіть ці обмежені прояви лібералізації радянської каральної системи не привели до перегляду його вироку.

Констатовано, що В. Горбовий за час свого багаторічно ув'язнення залишався вірним своїм переконанням та послідовно відмовлявся від будь-яких пропозицій співпраці з радянською владою. У 1960 р., за спогадами очевидців, він разом із значно молодшими в'язнями здійснив спробу втечі з табору, а в 1962 р. підготував розгорнуту заяву, в якій аргументовано доводив незаконність свого подальшого утримання. Після цього його на кілька місяців етапували до Львова з метою психологічного тиску та спроб схилити до співпраці.

Після звільнення В. Горбовий повернувся до Галичини, а саме в Долинський район Івано-Франківської області, де перебував під негласним контролем та наглядом радянських спецслужб. Він залишався символічною фігурою для українських підпільників, дисидентів. Намагався підтримувати зв'язок із діаспорою, однак незабаром був позбавлений й цього зв'язку, адже до нього не доходили ані посилки, ані листи із закордонну. Показовими є неодноразові спроби В. Горбового легальним шляхом отримати дозвіл на виїзд до Чехословаччини до свого сина. Зокрема, він звертався до голови Ради Міністрів СРСР А. Косигіна. У листів В. Горбовий, посилаючись на Гельсинський договір, підписаний між СРСР та західними державами у 1975 р., просив надати йому можливість переїхати до своєї родини у Празі. Очевидно, що відповіді на свої звернення доктор В. Горбовий не отримав.

З'ясовано, що протягом 1970–1980-х рр. В. Горбовий почав утрачати зір. Це погіршення, як і атмосфера навколо діяча, підживляла його життєвий дух. Однак до кінця життя він залишався знаковою постаттю для учасників українського визвольного руху.

Ключові слова: Володимир Горбовий, громадсько-політична діяльність, Перша світова війна, Українська Військова Організація, Організація Українських Націоналістів, український національно-визвольний рух, Друга світова війна, тоталітарний режим, виправно-трудові табори, репресії, біографістика, історіографія, Галичина, український націоналізм, мораль.

SUMMARY

Nikolaiev S. M. Public and political activities of Volodymyr Horbovy (1899–1984). – Qualifying scientific work as a manuscript.

Dissertation submitted for the degree of Candidate of Historical Sciences in the specialty 032 History and Archaeology.

Dissertation for the degree of Doctor of Philosophy in the specialty B9 History and Archeology. Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University, Drohobych, 2026.

The dissertation analyzes the civic and political activity of Volodymyr Horbovyi in the context of the socio-political and socio-economic processes of interwar Western Ukraine, the period of the Second World War, as well as the postwar stage of his life under conditions of arrest and long-term imprisonment in Soviet labor camps.

The historiography of the problem, the source base of the study, and its theoretical and methodological foundations are examined. It is noted that the number of publications that specifically address the figure of V. Horbovyi and various dimensions of his activity is rather limited: his professional work as a lawyer; his civic and political engagement as a co-founder and leader of the Ukrainian Military Organization (UVO) in the Dolyna region; his active role in the Organization of Ukrainian Nationalists (OUN) during the interwar period and the war years within the structure of the Ukrainian National Union; his participation in organizing the Act of Proclamation of Ukraine's Independence; and his co-authorship of the Manifesto of the Proclamation of the Ukrainian Independent

State. In the historiography of independent Ukraine, comprehensive and systematic studies are absent. At the same time, the works of diaspora authors – mostly contemporaries of V. Horbovyi, active socio-political figures and members of nationalist movements or structures of the UVO and OUN – allow for a somewhat broader reconstruction of the researched issues. However, these works also contain a number of shortcomings, primarily related to the authors' bias and pronounced ideological orientation, which is especially evident in assessments of Horbovyi's personality and his influence on particular processes.

The formation of V. Horbovyi's worldview in his youth is examined, and the impact of the events of the First World War on his further development as a personality, as well as on his ideas and convictions, is clarified. It is noted that his childhood and youth coincided with a period of active Ukrainian cultural and educational life in Galicia at the turn of the late nineteenth and early twentieth centuries. He spent his childhood and adolescence in the Stanislaviv region, in the village of Obolonnia of the then Dolyna district, and came from the family of a well-to-do peasant, Hryhorii Horbovyi. He received his primary education at a public school in Dolyna and later continued his studies at the Stryi Gymnasium, which was one of the centers of Ukrainian national-patriotic education. At the turn of the nineteenth and twentieth centuries, the Stryi region played an important role in the formation of the Ukrainian statehood idea and the cooperative movement. The Stryi Gymnasium, the network of cultural and educational societies, participation in youth life, involvement in the First World War, and the influence of the military-patriotic tradition of the Ukrainian Sich Riflemen shaped the conscious Ukrainian position of the then young Volodymyr Horbovyi. Service in the Austro-Hungarian army (where Horbovyi obtained an officer's rank, completed officers' training, received the rank of *khорунзhyi* [lieutenant], fought in the 9th Przemyśl–Stryi Rifle Regiment, or, according to other data, the 33rd Rifle Regiment, and took part in battles on the Italian front), as well as his subsequent participation in the Ukrainian Galician Army, hardened him and ideologically

shaped the foundations of his later orientations and aspirations toward political activity and underground work – first within the UVO and later within the OUN.

The dissertation examines V. Horbovyi's participation in the Ukrainian nationalist movement of the interwar period, outlining the main directions and forms of his activity in Ukrainian youth centers in Czechoslovakia, in the Ukrainian Military Organization, and in the Organization of Ukrainian Nationalists. It is emphasized that his military experience, as well as his close relations with Yevhen Konovalets, most likely became prerequisites for his involvement in the creation of the Ukrainian Military Organization and its development in his native Dolyna region. He played an important role in the institutional construction and further expansion of the network, as well as in attracting material and financial resources. In essence, Horbovyi became one of the first organizers of the Dolyna cell, which created a local structure with a clear hierarchy, a military referent, defined internal divisions, and current tasks. The period beginning in 1923, when V. Horbovyi was forced to emigrate illegally to Czechoslovakia due to persecution by the Polish authorities, became a decisive stage in his professional formation. His studies at Charles University in Prague culminated in obtaining a legal education and defending a dissertation. In 1927, Horbovyi received the degree of Doctor of Law. In 1929, he nostrified his diploma in Poland and was subsequently admitted to the Lviv Bar Association, officially beginning his legal practice.

After starting his legal career, V. Horbovyi did not abandon his ideas and political views and continued to remain active in the UVO and, after its transformation, in the OUN. Even arrest and imprisonment in the Polish concentration camp of Bereza Kartuska did not break him. On the contrary, he remained active in the Ukrainian nationalist movement and, owing to his legal education and advocacy practice, played an extremely important role in political processes concerning Ukrainian nationalist figures in the mid-1930s, particularly those related to the assassination of Minister of the Interior Bronisław Pieracki.

The participation of V. Horbovyi and other prominent Ukrainian lawyers in the Warsaw and Lviv trials of 1935–1936 on the side of the defense transformed the court proceedings into an arena for political manifestation of Ukrainianness and of the OUN in particular. V. Horbovyi and other defense attorneys formulated questions to the accused and structured their speeches in such a way as to present a broader picture of the socio-political realities in which the Ukrainian community found itself, as well as to demonstrate the ideological orientation and motivations of OUN activists. This multidirectional work during the hearings, largely due to Horbovyi's efforts, gave the case wide resonance and contributed to the popularization of OUN ideas among the broader public of the time. Horbovyi's speeches were widely quoted and actively reprinted in periodicals throughout Galicia and Poland.

The role of V. Horbovyi in the activities of the OUN at the initial stage of the Second World War (1939–1941) is traced. It is stated that in 1939–1941 he remained active as a public figure and as head of the Kraków Ukrainian Committee for Refugee Affairs, while simultaneously continuing his political work. As head of the Committee, he sought to establish contacts with the occupation authorities in order to expand the actual powers of this body, while also managing to organize a network of field kitchens and facilitating employment for Ukrainian refugees. V. Horbovyi was also actively involved in the work of the OUN leadership during the period of its ideological split. He was a member of the so-called organized commission of lawyers intended to help neutralize internal conflicts within the Organization, to issue a verdict in the case of Yaroslav Baranovskyi, who was suspected of cooperation with Polish special services, and he headed the State Planning Commission tasked with preparing the restoration of the Ukrainian State. In these positions, Horbovyi consistently advocated the necessity of using a legal path to proclaim statehood as the first stage, viewing it not as an end in itself but as an instrument of political legitimization of Ukrainian authority. At the same time, his position clearly demonstrates readiness to shift to revolutionary methods in the event of resistance from the Nazi regime, which indicates the pragmatic and

situational nature of his political thinking. The programmatic documents of the Ukrainian National Committee initiated and prepared by Horbovyi – particularly the appeal *Together – Toward a Single Goal* and the *Manifesto of the Proclamation of the Ukrainian Independent State* – reflect his vision of the Ukrainian state as a sovereign political entity whose sole source of power is the Ukrainian people. These texts attest to the dominance of legal-statist logic over purely revolutionary rhetoric.

Further persecution of V. Horbovyi by the Nazi occupation administration is traced, as well as the circumstances of his Nazi imprisonment and its influence on his subsequent life position and activity. It is argued that Horbovyi's conduct during the intervention of German punitive bodies in the activities of the Ukrainian National Committee, in particular his categorical refusal to cooperate with the Gestapo, demonstrates the consistency of his political stance and his rejection of any forms of collaboration that would contradict the idea of Ukrainian sovereignty. Horbovyi's subsequent position after 22 June 1941 indicates his awareness of the limitations of a legal scenario of state-building. His retention of the mandate of head of the Ukrainian National Committee and refusal to participate directly in the Lviv events of 30 June 1941 were motivated by the desire to minimize political risks and preserve the possibility of legal representation of Ukrainian interests in the external environment. Representatives of the German administration, including Deputy State Secretary Kunz, explicitly emphasized that recognition of the Act of Proclamation of the Ukrainian State contradicted the norms of wartime law and, above all, the policy of the Nazi regime, which did not support this political activity of Ukrainians. Consequently, a wave of repressive measures followed, including mass arrests of activists of the Ukrainian nationalist movement, among them Volodymyr Horbovyi. His imprisonment – first in the Kraków Gestapo prison and later in Montelupich Prison – from the summer of 1941 until the spring/summer of 1942 was accompanied by harsh detention conditions and a severe regime. These circumstances led to a sharp deterioration in Horbovyi's

health and ultimately became the reason for his release, when he was in critical physical condition.

The reasons for V. Horbovyi's arrest on the territory of Czechoslovakia, the subsequent trial after his repatriation to the Soviet Union, the circumstances of his imprisonment, his close milieu in Soviet camps in 1949–1972, and the final years of his life are examined. It is noted that Volodymyr Horbovyi was unlawfully deprived of Czechoslovak citizenship and in 1947 was arrested by Czechoslovak security bodies, after which he was transferred to the Polish People's Republic and the Soviet Union. Dr. Horbovyi was accused of pro-Nazi sympathies and alleged collaboration with the German authorities, as well as of belonging to the Ukrainian nationalist underground, in particular participation in the activities of the OUN and the UPA. Horbovyi categorically denied these charges and, in numerous petitions and complaints addressed to the Prosecutor of the USSR, the Prosecutor of the Ukrainian SSR, and the Chairman of the Supreme Court of the USSR, insisted on his innocence and the illegality of his imprisonment. He emphasized that charges under articles concerning "treason to the Motherland" could not be applied to him, since at the time of his arrest in 1947 he held Czechoslovak citizenship.

It should be noted that the basis for V. Horbovyi's conviction was the decision of the Special Council of the Ministry of State Security of the USSR No. 2906-49 of 6 July 1949 under Articles 54-2 and 54-11 of the Criminal Code of the Ukrainian SSR. The places of his imprisonment were the camps of Angarlag and Taishet in Irkutsk Oblast, as well as Dubravlag in the Mordovian ASSR. Although in 1953 the Decree of the Presidium of the Supreme Soviet of the USSR "On the Abolition of the Special Council under the Minister of Internal Affairs of the USSR" was adopted, which provided the possibility for convicted persons to submit petitions and complaints for review of sentences to the Supreme Court of the USSR, even these limited manifestations of liberalization of the Soviet punitive system did not lead to a review of V. Horbovyi's sentence.

During his many years of imprisonment, V. Horbovyi remained faithful to his convictions and consistently refused any proposals of cooperation with the

Soviet authorities. In 1960, according to eyewitness accounts, together with significantly younger prisoners he attempted to escape from the camp, and in 1962 he prepared a detailed statement in which he argued the illegality of his continued detention. After that, he was transferred to Lviv for several months with the aim of psychological pressure and attempts to induce cooperation.

After his release, V. Horbovyi returned to Galicia, specifically to his native Dolyna district of Ivano-Frankivsk Oblast, where he remained under covert control and surveillance by the security services. He continued to be a symbolic figure for Ukrainian underground activists and dissidents. He also attempted to maintain contacts with the diaspora; however, he was soon deprived of this connection as neither parcels nor letters from abroad reached him. Also indicative are Horbovyi's repeated attempts to obtain permission by legal means to travel to Czechoslovakia to join his son. In particular, he addressed the Chairman of the Council of Ministers of the USSR, A. Kosygin. In his letters, Horbovyi, referring to the Helsinki Accords signed between the USSR and Western states, requested permission to move to his family in Prague. Evidently, he did not receive a response to his appeals.

During the 1970s–1980s, V. Horbovyi began to lose his eyesight in his healthy eye. This significant deterioration, as well as the atmosphere surrounding him, undermined his vitality and way of life. Nevertheless, until the end of his life he remained a landmark figure for members of the OUN and UPA, as well as for dissidents.

Keywords: Volodymyr Horbovyi, public and political activity, World War I, Ukrainian Military Organization, Organization of Ukrainian Nationalists, Ukrainian national liberation movement, World War II, totalitarian regime, correctional labor camps, repressions, biography, historiography, Galicia, Ukrainian nationalism, morality.

СПИСОК НАУКОВИХ ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДОСЛІДЖЕННЯ

Наукові праці, в яких опубліковані основні результати дисертації

Статті у наукових фахових виданнях України

1. Ніколаєв С. М. Діяльність Володимира Горбового в українському націоналістичному русі міжвоєнного часу (1920–1930-ті рр.). *Zaporizhzhia Historical Review*. 2024. Vol. 9(61). P. 104–112. DOI: <https://doi.org/10.26661/zhv-2024-9-61-09>
2. Ніколаєв С. М. Дитячі та юнацькі роки Володимира Горбового (початок XX ст.): формування світогляду, початок громадської діяльності. *Вісник науки та освіти*. 2025. № 10 (40). С. 2808–2819. DOI: [https://doi.org/10.52058/2786-6165-2025-10\(40\)-2808-2819](https://doi.org/10.52058/2786-6165-2025-10(40)-2808-2819)
3. Ніколаєв С. М. Роль Володимира Горбового у відновленні Української держави 1941 р. *Axis Europae*. 2025. Вип. 8. С. 45–53. DOI: <https://doi.org/10.69550/3041-1467.8.348616>
4. Ніколаєв С. М. Громадсько-політична діяльність Володимира Горбового у 1939–1941 рр. *Сумський історико-архівний журнал*. 2025. № XLV. С. 80–89. DOI: <https://doi.org/10.21272/shaj.2025.i45.p.80>

Наукові праці, що засвідчують апробацію матеріалів дисертації

5. Ніколаєв С. М. Студенти Самбірської учительської семінарії наприкінці XIX – початку XX ст.: кількість, національний склад, персоналістичний вимір. *Актуальні питання освіти і науки в умовах сучасної російсько-української війни. Том I* / Ред.: В. Ільницький, Р. Корсак, Т. Пантюк, О. Петrenchко, В. Старка. Дрогобич – Ужгород – Тернопіль: Посвіт, 2024. С. 88–92.

6. Ніколаєв С. М. Адвокат Володимир Горбовий під час Львівського судового процесу над членами ОУН. *Розвиток сучасної освіти і науки: результати, проблеми, перспективи. Том XIX: Людина, суспільство, історія: діалог у гуманітарному просторі* / Ред.: Я. Гжесяк, І. Зимомря, В. Ільницький. Конін – Ужгород – Перемишль – Миколаїв: Посвіт, 2025. С. 72–74.

7. Ніколаєв С. М. Спогади Василя Горбового про арешти і ув'язнення німцями членів ОУН у 1941 р. *Наука і освіта України в умовах російсько-української війни: виклики та завдання в контексті національної безпеки. Том IV* / Ред.: В. Ільницький, М. Галів. Київ – Дрогобич – Львів – Переяслав – Ужгород – Запоріжжя: Видавничий дім «Гельветика», 2026. С. 93–95.

Зміст

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ	20
ВСТУП.....	20
РОЗДІЛ 1 ІСТОРІОГРАФІЯ, ДЖЕРЕЛА ТА МЕТОДОЛОГІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ	29
1.1. Історіографія	29
1.2. Джерельна база дослідження	45
1.3. Методологія дослідження.....	54
РОЗДІЛ 2. ФОРМУВАННЯ СВІТОГЛЯДУ	77
2.1. Юнацькі роки та початки громадської активності на початку 1920-х років	77
2.2. Діяльність в українському націоналістичному русі міжвоєнного часу ..	99
РОЗДІЛ 3. ДІЯЛЬНІСТЬ У РОКИ ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ	132
3.1. Робота у складі ОУН на початку війни (1939–1941)	132
3.2. Роль у відновленні Української Держави.....	151
3.3. Перебування у нацистському ув’язненні	164
РОЗДІЛ 4. ПОВОЄННИЙ ПЕРІОД ДІЯЛЬНОСТІ	173
4.1. Арешт у Чехословаччині	173
4.2. Радянський політв’язень (1947–1972).....	180
4.3. Останні роки життя	199
ВИСНОВКИ	214
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ.....	224
ДОДАТКИ.....	253

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

АК – Армія Крайова

ГГ – Генеральна губернія

Група УНМ – Група української національної молоді

ГПУ – Головне політичне управління

ЗУНР – Західноукраїнська Народна Республіка

МДБ – Міністерство державної безпеки

НКВС – Народний комісаріат внутрішніх справ

ОУН – Організація українських націоналістів

ПУН – Провід українських націоналістів

СРСР – Союз Радянських Соціалістичних Республік

СУА – Союз українських адвокатів

УВО – Українська військова організація

УГА – Українська галицька армія

УГКЦ – Українська греко-католицька церква

УДК – Український допомоговий комітет

УНДО – Українське національно-демократичне об'єднання

УНО – Українське національне об'єднання

УНК – Український національний комітет

УОК – Український окружний комітет

УЦК – Український центральний комітет

УНРада – Українська Національна Рада (у Львові)

УНР – Українська Народна Республіка

УПА – Українська повстанська армія

ЧСР – Чехословацька Республіка

ЧУГА – Червона українська галицька армія

ВСТУП

Актуальність дослідження. Актуальність обраної тематики зумовлена необхідністю комплексного вивчення історії українського національно-визвольного руху ХХ ст. крізь призму діяльності не лише його провідних лідерів, а й діячів, які забезпечували інституційне, організаційне функціонування цього руху. До таких особистостей належить й постать Володимира Горбового – адвоката, доктора права, громадсько-політичного діяча, який розпочав свій шлях як учасник Першої світової війни та УГА, а згодом стояв біля витоків УВО, зокрема у Долинському районі сучасної Івано-Франківської області, згодом був діяльним членом ОУН, та низки українських про-націоналістичних структур у Генерал-губернаторстві під час німецької окупації. Однак його роль у визвольній боротьбі досі залишається недостатньо висвітленою в українській історіографії.

В українській та зарубіжній історіографії сформовано значний корпус праць, присвячених історії ОУН та українського націоналістичного руху у ХХ ст., але постать Володимира Горбового здебільшого згадується фрагментарно й в контексті резонансних подій описуваного часу, наприклад у зв'язку з судовими процесами над діячами ОУН (Варшавський та Львівський процеси), репресіями з боку польської влади у 1930-х рр., арештами та ув'язненням (зокрема, у таборі Береза-Картузька), внутрішньо-організаційними подіями в ОУН, пов'язаними із ідеологічними суперечками та подальшим вектором розвитку.

Тому вивчення засад громадсько-політичної діяльності Володимира Горбового має вагомість з точки зору біографістики. Адже життєвий та професійний шлях діяча поєднував, з одного боку, легальну правничу практику, з іншого – підпільну організаційну роботу, а відтак характеризувався багаторічним досвідом політичних переслідувань у польських, нацистських і радянських репресивних системах.

Застосування біографічного підходу для відтворення ширших історичних процесів крізь призму індивідуального досвіду життя Володимира Горбового також має й наукову значущість. Комплексне дослідження громадсько-політичної діяльності цієї особистості дає змогу поєднати персоналістичний аналіз із проблематикою історії ідей, політичної культури та національного руху.

Отож такий стан наукової розробки проблеми свідчить про необхідність всебічного дослідження постаті Володимира Горбового, яке у підсумку не лише доповнить біографічними даними сучасну українську науку, а й дозволить більш структурно вивчити кадровий склад українського визвольного руху міжвоєнного і воєнного періодів.

Вивчення постаті Володимира Горбового також має вагому суспільну значущість, адже свідчить про процес деколонізації та повернення історичної справедливості, реабілітації постатей багаторічних в'язнів радянської репресивної системи. Внесок таких малознаних, але вагомих та знакових особистостей як В. Горбовий у формування української ідеї протягом міжвоєнного часу в умовах постійних утисків з боку польської адміністрації, та подальшого її втілення в умовах репресивного нацистського режиму, довгий час залишався замовчуваним. У контексті сучасних подій, пов'язаних із багаторічною відсіччю збройній агресії Російської Федерації проти незалежної України важливим також є вивчення постаті В. Горбового для зміцнення державницьких ідей, формування цілісного й багатовимірного гранд-наративу держави.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження здійснювалось у межах науково-дослідницької проблематики кафедри історії України та правознавства Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка «Суспільно-політичні, економічні, правові, культурно-освітні та релігійні процеси на західних землях України (XVIII–XXI ст.)» (термін виконання: 2021–2025 рр.).

Мета дисертаційної роботи полягає у реконструкції громадсько-політичної діяльності Володимира Горбового в контексті суспільно-політичних та соціально-економічних процесів Західної України міжвоєнного періоду та в умовах Другої світової війни, а також повоєнний період його діяльності в умовах арешту та багаторічного ув'язнення у радянських таборах.

Для досягнення мети поставлено такі **завдання**:

- проаналізувати історіографію проблеми та джерельну базу дослідження, визначити теоретико-методологічні засади роботи;
- розкрити формування світогляду Володимира Горбового в юнацькі роки та з'ясувати вплив подій Першої світової війни на його подальше особистісне становлення, утвердження національно-патріотичних ідей та переконань;
- охарактеризувати участь Володимира Горбового в українському націоналістичному русі міжвоєнного періоду, окресливши основні напрями та форми його діяльності в українських молодіжних осередках Чехословачини, Українській військовій організації та Організації українських націоналістів;
- з'ясувати роль Володимира Горбового в українському визвольному русі на початковому етапі Другої світової війни (1939–1941 рр.) як керівника Краківського українського комітету у справах біженців і активного учасника ОУН.
- висвітлити участь В. Горбового у процесах, пов'язаних із проголошенням і спробами відновлення Української Держави у 1941 р.;
- визначити вплив розроблених ним організаційних рішень Українського національного комітету у Кракові на його подальші переслідування з боку нацистської окупаційної адміністрації, розкрити обставини нацистського ув'язнення В. Горбового;

- встановити причини арешту В. Горбового на території Чехословаччини та дослідити подальший судовий процес над ним після репатріації до Радянського Союзу;
- розкрити обставини перебування В. Горбового в радянських таборах у 1949–1972 рр.;
- охарактеризувати останні роки життя громадсько-політичного діяча;
- розробити і запропонувати науково обґрунтовану періодизацію життя діяльності В. Горбового.

Об’єкт дослідження: біографія В. Горбового (1899–1984) в контексті українського національно-визвольного руху першої половини ХХ ст., функціонування польського, німецького та радянського режимів на західних землях України.

Предмет дослідження: громадсько-політична діяльність Володимира Горбового, особисті та професійні аспекти його життя в умовах трансформаційних суспільно-політичних процесів ХХ ст.

Хронологічні рамки дослідження: охоплюють період життя, громадсько-політичної діяльності Володимира Горбового (1899 – 1984). Водночас хронологічні межі дослідження, зважаючи на поєднання біографічного, просопографічного та соціокультурного підходів, передбачають поєднання двох досліджуваних контекстів: особистісного і суспільно-політичного, в рамках яких відбувалося становлення, самореалізація, саморефлексування історичної постаті.

Територіальні рамки дослідження: Австро-Угорська держава, міжвоєнна Польща та Чехословаччина, Радянський Союз, де впродовж більшої частини ХХ ст. жив і працював Володимир Горбовий.

Методологічну основу дослідження становлять: а) біографічний, просопографічний, соціокультурний підходи, теоретичні концепти соціальної історії, інтелектуальної біографії; б) принципи історизму, науковості, авторської об’єктивності, верифікації; в) загальнонаукові (передусім аналізу

і синтезу, узагальнення) та спеціальні дислідницькі методи. У дисертаційній роботі використано теоретичні методи, зокрема компаративний, діалектичний, структурнофункціональний. Застовано також спеціально-історичні методи – історико-генетичний, історикопорівняльний, історико-типологічний, історико-системний, які сукупно забезпечують виявлення причинно-наслідкових зв'язків і закономірностей історичного розвитку, дають змогу впорядкувати сукупність об'єктів або ж явищ на якісно визначені типи, з'ясувати різні аспекти життя і діяльності особистості як сукупностей історичних фактів та ситуацій у їх цілісності й історичному зв'язку.

Наукова новизна дисертації полягає в тому, що на підставі залучення аналізу архівних джерел, мемуарних нарисів, спогадів, періодичної преси та наукової літератури, комплексно реконструйовано громадсько-політичну діяльність українського правника, доктора Володимира Горбового.

Уперше:

- системно реконструйовано юнацькі роки життя Володимира Горбового;
- цілісно подано формування діяча в ідейному полі та громадській діяльності, зокрема висвітлено його залученість до формування структури УВО на Долинщині;
- комплексно висвітлено його професійну діяльність від періоду здобуття освіти до участі у політичних процесах 1930-х рр.;
- висвітлено роль діяча в українському визвольному русі на початковому етапі Другої світової війни (1939–1941 рр.) як керівника Краківського українського комітету у справах біженців, УНК та очільника Комісії Державного планування, покликаній підготувати відновлення Української Держави.

Розроблено і представлено періодизацію життя і діяльності Володимира Горбоваго: перший період (1899–1920) – формування особистості, утвердження світогляду, здобуття початкової і середньої освіти у

зкладах освіти повітових міст Долина та Стрий, участь у Першій світовій війні, служба в УГА; *другий період* (1920–1929) – утвердження націоналістичних політичних поглядів, залучення до структур українського визвольного руху й водночас здобуття вищої освіти й ступеня доктора права; *третій період* (1929–1939) – адвокатська і політико-організаційна діяльність у міжвоєнний період, яка позначилася як проведенням адвокатської практики у Львові, так і активною участю в УВО/ОУН, політичних судових процесах 1930-х рр. (Варшавському і Львівському), арештами й ув'язненням у польському концентраційному таборі Береза Картузька; *четвертий період* (1939–1947) – діяльність в умовах Другої світової війни та перші післявоєнні роки, зокрема участь в українських підпільних та громадських структурах у Кракові, підготовка державницько-правових документів, арешт і ув'язнення німцями, переїзд до Чехословаччини, арешт і передача спецорганам СРСР; *п'ятий період* (1947–1972) – слідство, засудження ув'язнення в Радянському Союзі, перебування в таборах (Ангарлаг, Тайшет, Дубравлаг), відмова від співпраці з радянською владою, спроби домогтися перегляду кримінальної справи; *шостий період* (1972–1984) – звільнення з ув'язнення, повернення в Галичину, життя під наглядом КДБ в умовах ізоляції від родини, і зрештою, поступове фізичне згасання.

Набули подальшого розвитку дослідження:

- обставин нацистського ув'язнення Володимира Горбового та його впливу на подальшу життєву позицію і діяльність;
- причин арешту Володимира Горбового у Чехословаччині та перепетій судового процесу у СРСР;
- перебування діяча в радянських таборах, його протистояння радянській тоталітарній системі, яка намагалася зламати українського націоналіста й переконати у доцільності співпраці;
- умов життя Володимира Горбового після звільнення з табору та повернення в Долину.

До ширшого наукового обігу залучено архівні справи, що зберігаються в Галузевому державному архіві Служби безпеки України та представлені на порталі «Архів визвольного руху». Це частина Фонду 6 «Кримінальні справи на осіб, знятих з оперативного обліку МВС України» (том 1 і 2). На сайті порталу представлені чотири десятки документів, більшість з яких використані при підготовці цього дослідження. Також розширено джерельну базу дослідження українського визвольного руху завдяки залученню мемуарів Володимира Горбового, матеріалів періодичних видань, стенограм зустрічей у липні 1941 р. німецької верхівкою ГГ із проводом УНК.

Практичне значення дослідження полягає в тому, що матеріали і висновки дисертації можуть бути використані у науково-дослідницькій сфері (при підготовці фундаментальних праць з історії України та регіоналістики, зокрема щодо формування мережі УВО на Івано-Франківщині, діяльності ОУН у 1930-х рр., засад функціонування польської правової, передусім судової, системи у міжвоєнний період, внутрішньополітичного протистояння в середовищі ОУН на початку Другої світової війни, історії української адвокатури), освітній (при розробленні навчально-методичного забезпечення низки освітніх компонентів (Історія української державності, Історія ОУН і УПА) у закладах вищої освіти).

Апробація результатів дослідження. Головні тези і результати дисертаційного дослідження обговорювалися під час засідань кафедри історії України та правознавства Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка, репрезентувалися у доповідях на дев'яти конференціях, з них: п'ять – *міжнародні*: «Розвиток сучасної освіти і науки: результати, проблеми, перспективи» (Конін – Ужгород – Перемишль – Херсон, 3 листопада 2023 р.), «Наука і освіта України в умовах російсько-української війни: виклики та завдання в контексті національної безпеки» (Дрогобич, 19 квітня 2024 р.), «Війна Росії проти України: від гібридних форм до геноцидних практик» (Переяслав, 9 грудня 2024 р.), «Розвиток сучасної освіти і науки: результати, проблеми, перспективи» (Конін –

Ужгород – Перемишль – Херсон, 17 жовтня 2025 р.), «Наука і освіта України в умовах російсько-української війни: виклики та завдання в контексті національної безпеки» (Дрогобич, 6 березня 2026 р.); чотири – *всеукраїнські*: «Інтеграційні процеси в Європі: історія, розвиток та перспективи» (Умань, 6 жовтня 2022 р.), «Наука і освіта України в умовах російсько-української війни: виклики та завдання в контексті національної безпеки» (Дрогобич, 28 квітня 2023 р.), «Соціокультурні трансформації в Україні XX – XXI ст. і подолання радянської спадщини в освіті, культурі, ментальності» (Переяслав, 14 лютого 2024 р.), «Актуальні питання освіти і науки в умовах сучасної російсько-української війни» (Дрогобич – Ужгород – Тернопіль, 10 грудня 2024 р.).

Публікації. Результати дисертаційного дослідження викладено у 7 публікаціях, з яких 4 статті опубліковано в наукових фахових виданнях України категорії «Б» та три тези – у збірниках матеріалів конференцій.

Структура роботи. Дисертація складається зі вступу, чотирьох розділів, висновків, списку використаних джерел та літератури, додатків. Обсяг дисертаційного дослідження становить 259 сторінок, з яких 195 є основним текстом. Список використаних джерел і літератури нараховує 241 позицію.

РОЗДІЛ 1 ІСТОРІОГРАФІЯ, ДЖЕРЕЛА ТА МЕТОДОЛОГІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ

1.1. Історіографія

Громадсько-політична діяльність Володимира Горбового не була комплексно висвітлена в українській та зарубіжній історіографії. Водночас ця історична постать заслуговувала на увагу істориків, оскільки йшлося про українського громадсько-політичного діяча, учасника Першої світової війни, вояка УГА, активного члена УВО, а згодом ОУН, правника та очільника в роки Другої світової війни Комітету біженців і полонених, Українського Національного Комітету, співавтора «Маніфесту проголошення української самостійної держави», багаторічного в'язня радянського режиму, який 25 років перебував у неволі. Його життя та діяльність слугує прикладом формування і розгортання українського національного руху, котрий здійснив перехід від задекларованих ідеалів до реальної боротьби в складних умовах міжвоєнного та воєнного часу, репресій і переслідування.

У нечисленних розвідках українських та еміграційних дослідників висвітлено лише частково: 1) формування особистості діяча, його юнацькі роки та участь у Першій світовій війні, подальша боротьба у лавах УГА; 2) діяльність в УВО та націоналістичному русі міжвоєнного часу 3) окремі аспекти діяльності під час Другої світової війни та поодинокі згадки про його перебування під арештом. Дослідження постаті Володимира Горбового, його участі у націоналістичному русі міжвоєнного часу, професійна діяльність як адвоката не могли проводитися у радянський час, тому більшість розвідок написані в українській еміграції та після відновлення незалежності України.

Загалом, українську і зарубіжну історіографію життя та діяльності В. Горбового можна поділити на дві великі групи. До першої слід зарахувати праці, які засвітлюють суспільно-політичний, національно-визвольний контекст діяльності досліджуваної особистості. До другої – студії, які

безпосередньо розкривають різні аспекти громадсько-політичної активності В. Горбового.

Характеризуючи *першу групу* праць, відзначимо, що важливим для дослідження формування українського визвольного руху, зокрема про формування Українських Січових стрільців, УГА, в яких згадується В. Горбовий, є праці Михайла Ковальчука. У монографії, присвяченій військовій біографії Євгена Коновальця, акцентовано увагу на військовій діяльності В. Горбового у 1918–1919 рр., деяких його військових ініціативах у першій половині 1920 р.¹ Деякі аспекти розгортання зазначеної військової формації розкрито у збірник за редакцією Ярослава Дашкевича². Комплексне дослідження про історію формування Січових стрільців та громадсько-політичну й військову діяльність Євгена Коновальця здійснив Іван Хома³. У цих працях окреслено витoki українського визвольного руху на західних землях України, в якому активну участь брав В. Горбовий.

У дисертаційній роботі використано напрацювання сучасної української історіографії, яка висвітлює суспільно-політичні процеси у Другій Речі Посполитій, які позначилися на біографії В. Горбового. Так, Михайло Швагуляк у низці праць висвітлював українсько-польські відносини та стан українського питання загалом⁴. Динаміку змін польсько-українських відносин у Галичині у 1920–1930-х роках комплексно вивчав Микола Кугутяк⁵. Орест Красівський підготував монографію про Галичину у першій чверті XX ст., проблеми взаємовідносин у Польщі та Східній

¹ Ковальчук М. (2010). На чолі Січових стрільців. Військово-політична діяльність Євгена Коновальця в 1917–1921 рр. Київ. 288 с.

² Дашкевич Я. (2011). Євген Коновалець. Полковник. *Український визвольний рух. Збірник 16: до 120-ліття з дня народження Євгена Коновальця*. Львів. С. 7–13.

³ Хома І. (2016). Історія військового формування Січових стрільців (1917–1919 роки): монографія. Львів; Хома І. (2024). Громадська, військова та політична діяльність Євгена Коновальця (1891–1938): монографія. Львів; Khoma, I., & Posivnych, M. (2024). Yevhen Konovalets and international activities of the Organization of Ukrainian Nationalists. *East European Historical Bulletin*. Issue 33. P. 149–165; Хома, І. (2023). Становлення командного осередку Української військової організації в еміграції. *Новітня доба*. 2023. Вип. 11. С. 11–19.

⁴ Швагуляк, М. (1991). Суспільно-політична ситуація у Західній Україні на початку 30-х років XX ст. *Записки Наукового товариства ім. Шевченка. Т. ССХХІІ: Праці історико-філософської секції*. С. 5–8; Швагуляк, М. (2000). Українське питання в міжнародних політичних кризах передодня Другої світової війни (1938–1939). *Вісник Львівського університету. Серія історична*. Випуск 35–36. С. 296–320.

⁵ Кугутяк, М. (1997). Українсько-польські стосунки 20–30-х рр.: від конфронтації до “нормалізації”. Федорак, П. (Гол. Ред.). Українсько-польські відносини в Галичині у XX ст. Івано-Франківськ : План, 1997. С. 18–28.

Галичині 1918–1923 рр.⁶ Історіографічне осмислення напрацювань з історії суспільно-політичного життя міжвоєнної Польщі розкрив Василь Футала⁷.

Комплексно висвітлював витоки етнополітичних конфліктів зокрема на Волині та Галичині Богдан Гудь⁸, Володимир Великочий⁹, а історик Володимир Комар¹⁰ висвітлював проблему прометеїзму в польській політиці. Важливими у цьому ключі є напрацювання науковця Ігоря Соляра. Серед низки робіт вченого слід виділити монографію «Консолідаційні процеси національно-державницьких сил Західної України (1923–1928)», у якій дослідник, аналізуючи різні політичні вектори та партійні сили на Західній Україні в середині 1920-х рр., розглянув проблему єднання національно-державницьких сил, вплив внутрішніх та зовнішніх чинників на об'єднувчі процеси в Галичині¹¹. Дослідник Костянтин Курилишин, спершись на матеріали української легальної періодики, висвітлив різні аспекти політичного і національно-культурного життя українців в умовах німецької окупації (1939–1944), згадавши й про діяльність УНК на чолі з В. Горбовим¹². Безумовно, зазначені праці доволі ретельно характеризують суспільно-політичний контекст діяльності В. Горбового.

У зарубіжній історіографії, переважно польській, немає вузькопрофільних публікацій, які б реконструювали біографію В. Горбового. Однак було опубліковано низку робіт, присвячених політичному життю міжвоєнної Польщі, різним аспектам національної політики щодо меншин. В цьому розрізі, насамперед, слід відзначити праці Мірослави Папєжинської-Турек, зокрема її монографію щодо українського

⁶ Красівський, О. (2000). Галичина у першій чверті XX ст. Львів; Красівський, О. (2008). Еволюція українсько-польських відносин в період революції. *Гілея*. Випуск 11. С. 174–182.

⁷ Футала, В. (2010). Історія вивчення суспільно-політичного життя українців у міжвоєнній Польщі. Львів-Дрогобич: Коло.

⁸ Гудь Б. (2018). З історії етносоціальних конфліктів. Українці й поляки на Наддніпрянщині, Волині й у Східній Галичині в XIX – першій половині XX ст. Харків: Акта.

⁹ Великочий, В. (2022). Національна соборність і Українська революція 1914–1923 рр. Історіографічні силуети. Івано-Франківськ: Лілея-НВ. 160 с.

¹⁰ Комар В. (2011). Концепція прометеїзму в політиці Польщі (1921–1939 рр.) : монографія. Івано-Франківськ: Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, Місто НВ.

¹¹ Соляр І. (2010). Консолідаційні процеси національно-державницьких сил Західної України (1923–1928). Львів : Інститут українознавства ім. Крип'якевича НАН України. С. 53–56; 81–89.

¹² Курилишин, К. (2010). Українське життя в умовах німецької окупації (1939–1944 рр.): за матеріалами українськомовної легальної преси: монографія. Львів.

питання в Другій Речі Посполитій. У ній дослідниця аналізувала проблему в політичному, соціальному і релігійному аспектах від початку приєднання західноукраїнських теренів до Польщі і до травневого перевороту 1926 р.¹³. Особливу увагу дослідниця присвятила, з-поміж іншого, й парламентській діяльності українських послів. Також науковиця наголошувала насамперед на хибній політиці польського уряду, чиї прорахунки у національному питанні не гармонізували, а навпаки загострювали міжнаціональні відносини в Другій Речі Посполитій.

На схожих засадах написана й монографія Ришарда Тожецького, у якій автор детально проаналізував: значення Ради Амбасадорів 1923 р. для польської та української сторони; політику всіх польських урядів 1920-х рр. щодо українського питання та сприйняття тодішнім польським суспільством та військом; співвідношення українських політичних сил, діяльність Української парламентської репрезентації в стінах Сейму та Сенату Другої Речі Посполитої¹⁴. Тож, автор використав низку джерельних матеріалів, які дали змогу ґрунтовно відтворити польсько-українські відносини упродовж 1920-х рр., розкрити роль «українського питання» в діяльності влади та польських політичних сил, з'ясувати дії українського політикуму.

Історик Ришард Томчик комплексно досліджував український політикум, зокрема діяльність УНДО. Ця робота доволі різнобічно висвітлювала діяльність УНДО не лише в межах Східної Галичини, але Волині. Також у монографії подані оцінки впливу УНДО на українство західноукраїнських теренів, тактики та підходів УНДО щодо Польської держави у 1930-х рр.¹⁵ Зазначені праці польських дослідників даєть змогу більш чітко окреслити міжнаціональний і суспільно-політичний контекст

¹³ Papierzyńska-Turek, M. (1979). *Sprawa ukraińska w drugiej Rzeczypospolitej, 1922–1926*. Kraków: Wydawnictwo Literackie.

¹⁴ Torzecki, R. (1989). *Kwestia ukraińska w Polsce w latach 1923–1929*. Krakow: Wyd-wo Literackie, 1989.

¹⁵ Tomczyk, R. (2006). *Ukraińskie Zjednoczenie Narodowo-Demokratyczne 1925–1939*. Szczecin: Książnica Pomorska im. St. Staszica; Tomczyk, R. (2007). *Ukraińska Partia Radykalna w II Rzeczypospolitej. 1918–1926*. Szczecin: PRINT GROUP D. Krzanowski.

формування політичних поглядів значної частини української молоді, зокрема й В. Горбового.

В українській історіографії періоду незалежності України з'явилися фрагментарні описи різних аспектів діяльності В. Горбового. Зокрема, деякі факти щодо формування діяча та його участі у розбудові українського націоналістичного підпілля висвітлено у розвідках Наталії Надурак про формування УВО¹⁶, Романа Забілого про створення та розвиток осередків УВО на Долинщині¹⁷. Так, дослідник Р. Забілий відзначав, що ця місцевість «вирізнялася серед більшості інших повітів Станіславівського воєводства тим, що її населення брало активну участь у перших визвольних змаганнях. Чимало вихідців із цього регіону воювали в легіоні Українських Січових Стрільців (УСС), лавах Української Галицької Армії (УГА)»¹⁸. Тому й не випадково, що тут чи не найраніше у воєводстві було створено структури УВО, до розбудови яких був, зокрема, долучений і В. Горбовий. Дослідник відзначав, що у Долинському повіті, по-суті, новий етап визвольного руху ознаменувало створення у грудні 1920 р. підпільної організації «Воля». Відомо, що ця таємна організація видавала певні накази, деякі з яких дійшли до нашого часу (зокрема, 1 вересня 1920 р. було видано наказ №15). Вже в грудні 1920 р. осередок «Волі» на Долинщині створив В. Горбовий, але згодом осередок змінив назву на «Українська військова організація». У праці історика відзначено, що В. Горбовий 25 грудня 1920 р. отримав призначення на посаду повітового провідника на Долинщині. За його словами, підпільна структура в цьому краї була сформована не в останню чергу завдяки кадровим зв'язкам вояків українських формувань, що дозволило налагодити ефективну роботу цієї організації. Також варто відзначити, що дослідник Р. Забілий на основі документів, виявлених у фондах Державного архіву Івано-Франківської області, відстежив причини та хронологію втечі В. Горбового

¹⁶ Надурак, Н. (2019). Створення УВО в українських дослідженнях: історіографічний огляд. *Галичина*. Випуск 32. С. 159–169.

¹⁷ Забілий, Р. (2008). Діяльність Української Військової Організації на Долинщині в 1920–1929 роках. *Український Визвольний Рух*. Збірник 12. С. 522.

¹⁸ Забілий, Р. (2008). Діяльність Української Військової Організації... С.5

за межі Польщі 3 жовтня 1923 р. Він вказав на те, що через переслідування владою змушені були нелегально перейти кордон із Чехословаччиною Володимир Горбовий, Осип Бойдуник, Яків Кралько¹⁹. Безумовно, дослідження Р. Забілого розкриває невідомі і маловідомі сторінки життя досліджуваного діяча, даючи змогу не лише відобразити, але й інтерпретувати факти ранньої політичної активності В. Горбового.

Вагомим доробком у контексті нашого дослідження є праці Василя Ільницького, який висвітлює діяльність різних структур ОУН на Дрогобичині та Стрийщині. Зокрема, серед низки публікацій автора можна виділити студії про Карпатський край ОУН в українському визвольному русі (1945–1954)²⁰, а також про діяльність керівного складу військової референтури Дрогобицького окружного проводу ОУН²¹. Ці роботи проливають світло на соціальне походження, віковий склад, освітній рівень, громадську діяльність членів українського націоналістичного підпілля, біля витоків якого стояв, зокрема, й В. Горбовий.

У роботах низки істориків розкрито внутрішні механізми репресивної діяльності радянських спеціальних органів, жертвою яких став і В. Горбовий. Особливо важливими для нашого дослідження є студії, які виказують змістові особливості архівно-кримінальних справ, представляють наративні особливості конструювання життєпису історичних діячів на основі матеріалів радянських слідчих органів, судів тощо. У цьому контексті відзначимо студії Ігоря Соляра²², Василя Ільницького, Миколи Посівнича, Лілії Гриник²³,

¹⁹ Забілий, Р. (2008). Діяльність Української Військової Організації... С. 14.

²⁰ Ільницький, В. (2016). Карпатський край ОУН в українському визвольному русі (1945–1954). Дрогобич: Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України; Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка, Посвіт.

²¹ Ільницький, В. (2012). Кадровий склад Карпатського крайового проводу ОУН (1945–1954 рр.). *Збірник наукових праць Національного науково-дослідного інституту українознавства та всесвітньої історії*. Т. XXIX. С. 122–141.

²² Соляр І. (2023). Архівно-кримінальна справа Михайла Хром'яка як джерело вивчення повсякденного життя членів ОУН та учасників УПА. *Актуальні питання гуманітарних наук*. Випуск 60 (4). С. 17–21.

²³ Ільницький, В., Посівнич, М. (2021). Василь Рєгей (1915–1996): життя та діяльність в умовах тоталітарних режимів. *ГАЛИЧИНА. Науковий і культурно-просвітній краєзнавчий часопис*. Ч. 34. С. 138–152; Ільницький, В., Гриник, Л. (2021). Репресований отець Зиновій Бандрович (1916 – 1986): реконструкція біографії за матеріалами архівно-кримінальної справи. *Актуальні питання гуманітарних наук: міжвузівський збірник наукових праць молодих вчених Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка*. Випуск 45, Том 1. С. 19–25.

Миколи Галіва, Анни Огар, Марії Ярушак, Романа Михаця²⁴, Лідії Лазурко²⁵, Володимира Великочого та Сергія Адамовича²⁶.

Дотичні розвідки про оточення В. Горбового у юнацькі роки написані дослідниками: Уляною Молчко про Осипа і Нестора Нижанківських²⁷, Маркіяна Домбровського про Михайла Посацького. Про діяльність української молоді Чехословаччині у 1920-х рр. націоналістичного крила, зокрема і про близькі кола до В. Горбового висвітлювали у своїх роботах Прилуцький Віктор. В. Прилуцький вивчав становлення Групи УНМ, яка за його матеріалами виникла у таборах для інтернованих вояків УГА у Чехословаччині ще в 1921 р., дослідник простежував також й подальшу діяльність, зокрема організаційне оформлення, яке на його думку відбулось восени 1922 р. у Празі, а згодом осередки виникли у містах Чехословаччини та Австрії²⁸.

Зважаючи на професійну діяльність В. Горбового у міжвоєнні роки, не можна опинути увагою низки праць, присвячених українській адвокатурі на

²⁴ Галів, М., Огар, А. (2020). «Член ОУН» Варвара Степанівна Журбенко: доля репресованої вчительки (за матеріалами архівно-кримінальної справи). *Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність* / гол. ред. Ігор Соляр; НАН України, Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича. Львів. Випуск 33. С. 318–330; Галів, М., Ярушак, М. (2020). Репресований освітянин Федір Вишиваний (1890–1951): за матеріалами архівно-кримінальної справи. *Проблеми гуманітарних наук: збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія Історія*. Випуск 3/45. С. 224–246; Галів, М. Д., Михаць, Р. М. (2020). Репресована учителька Олена Ворик: за матеріалами архівно-кримінальної справи (1946 – 1992). *Zaporizhzhia Historical Review*. Випуск 2(54). С. 235–243; Галів, М., Огар, А. (2021). Радянські репресії проти духовенства Греко-католицької церкви у 1944 – 1947 рр. (на прикладі біографії о. Івана Котіва). *Проблеми гуманітарних наук: збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія Історія*. Випуск 6/48. С. 319–341; Галів, М., Огар, А. (2022). Репресований учитель Петро Трускавецький (1886 – 1945): за матеріалами архівно-кримінальної справи. *Актуальні питання гуманітарних наук: міжсвузівський збірник наукових праць молодих вчених Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка*. Випуск 50. С. 11–18; Галів, М., Михаць, Р. (2021). Репресований лікар Северин Данилевич (1921 – 1993): біографічний нарис за матеріалами архівно-кримінальної справи. *Історія науки і біографістика. Електронне наукове фахове видання*. № 2. С. 13–28; Галів, М., Михаць, Р. (2021). Репресований ректор Станіславської духовної семінарії Авксентій Бойчук (1888 – 1971): за матеріалами архівно-кримінальної справи. *Історія науки і біографістика. Електронне наукове фахове видання*. № 3. С. 30–52.

²⁵ Лазурко, Л. (2024). Василь Вишиваний: ідентичність за вибором. *Axis Europae*. Випуск 5. С. 42–50.

²⁶ Великочий, В., Адамович, С. (2024). Вітовські в боротьбі за українську державність. Івано-Франківськ: Лілея-НВ. 216 с.: іл.

²⁷ Молчко, У. (2014). Публіцистична спадщина Нестора Нижанківського: монографія. Дрогобич: Посвіт; Молчко, У. (2022). Суспільно-громадська публіцистика о. Остапа Нижанківського: соціокультурний вимір. *Українські культурологічні студії*. Том 2, № 11. С. 61–66.

²⁸ Прилуцький, В. (2004). Група Української Національної Молоді. *Енциклопедія історії України: Т. 2: Г-Д*. Київ: Інститут історії України, Видавництво «Наукова Думка». URL: http://resource.history.org.ua/cgi-bin/eiu/history.exe?Z21ID=&I21DBN=EIu&P21DBN=EIU&S21STN=1&S21REF=10&S21FMT=eiu_all&C21CO M=S&S21CNR=20&S21P01=0&S21P02=0&S21P03=TRN=&S21COLORTERMS=0&S21STR=GUNM

Галичині у 1920-1930-ті рр.²⁹ Щоправда, у них зрідка згадується про досліджуваного діяча, лише відзначається його участь як адвоката у Варшавському та Львівському судових процесах.

Розкриваючи *другу групу* історичних студій, зазначимо, що її слід поділити на дві підгрупи: першу репрезентують загальні біографічні праці про В. Горбового, другу – розвідки про окремі аспекти й факти біографії досліджуваної історичної постаті.

В українській історіографії найбільш повно вивченням постаті В. Горбового та його різнопланової діяльності (професійної та політичної, зокрема в націоналістичному русі впродовж міжвоєнного періоду та роки Другої світової війни, арешту та побуту під час ув'язнення) займався дослідник Антатолій Бедрій. Його розвідки «Борець і мученик за Україну – д-р. Володимир Горбовий»³⁰ та «Визначний борець за українську державу (в другу річницю смерті сл.п. д-ра В. Горбового)» (видана в діаспорі)³¹ є чи не єдиними дослідженням в українській історіографії, які розкривають життєвий шлях діяча: його ранні роки, участь у Першій світовій війні, адвокатську практику, котра перетворила молодого правника на символом легального опору під час політичних процесів над членами ОУН, подальшу діяльність в межах УНК, підготовку «Маніфесту проголошення української самостійної держави», арешт у Чехословаччині, багаторічне перебування у радянських таборах. Водночас дослідник додав короткий огляд ключових життєвих подій В. Горбового уже після звільнення із табору у 1972 р.

²⁹ Василик, І. (2023). 100 років Союзу Українських Адвокатів. *Вісник Національної асоціації адвокатів України*. № 11 (96). С. 62–64; Древницький, Ю. (2010). Громадсько-політична та наукова діяльність Володимира Старосольського (1878–1942 рр.) : дис. ...канд. іст. н. Тернопіль; Лазурко, О. Б. (2014). «Союз українських адвокатів» як приклад адвокатської самоорганізації (1923–1940 рр.). *Адвокатура України: забуте і невідоме*. Київ: КВІЦ. Вип. 1. С. 280–318; Петрів, М. Й. (2014). Українські адвокати: державні, громадські, політичні та культурно-освітні діячі кінця XIX – першої половини XX ст. Київ : Вид-во «ЮСТІНІАН», 2014. Кн. 1; Kurylyshyn, K., & Haliv, M. (2024). Reception of the Union of Ukrainian Lawyers' Activities in the columns of the newspaper "Dilo" (1923–1934). *Skhidnoevropeiskyi Istorychnyi Visnyk*. Вип. 31. С. 7–88.

³⁰ Бедрій, А. (1995). Борець і мученик за Україну – д-р. Володимир Горбовий. Дрогобич: Видавнича фірма «Відродження».

³¹ Бедрій, А. (1986). Визначний борець за українську державу (в другу річницю смерті сл.п. д-ра В. Горбового). *Визвольний Шлях. Суспільно-політичний і науково літературний місячник*.-Книга 8 (461). С.936–945.

Однак варто зауважити, що біографічні розвідки Анатолія Бедрія, попри те, що найбільш повно розкриваються хронологію життя та діяльності діяча В. Горбового, характерні тим, що автор при написанні студій залучив до здебільшого діаспорні розвідки та мемуари, натомість не зміг, зі зрозумілих причин, додати інші групи джерел, які очевидно не були доступним автору наприкінці 1980 – на початку 1990-х рр. Також помітними є певні термінологічні хиби та перебільшення, відсутність критичного підходу до об'єкту дослідження.

В іншу підгрупу виокремимо роботи, присвячені окремим аспектам життя, професійної та/або суспільно-політичної діяльності Володимира Горбового. До цієї підгрупи слід зарахувати публікації історика Миколи Посівнича про різні аспекти діяльності ОУН, зокрема військово-політичну³², організаційну, ідеологічно-доктринальну³³, а також окремим постатям (С. Бандері та Р. Шухевичу³⁴), політичним процесам супроти діячів ОУН³⁵. Сюди також можна включити студію Геннадія Іванущенко про підготовчу роботу щодо виголошення Акту відновлення Української держави 30 червня 1941 р., написану на основі спогадів В. Горбового «Погода совісті». У ній висвітлено діяльність УНК на чолі з В. Горбовим, дискусії щодо обрання керівника УЦК у Кракові нацистською адміністрацією³⁶.

Значну частина історіографічного доробку, в якому розкрито окремі аспекти біографії В. Горбового, складають праці, видані в діаспорі. Серед

³² Посівнич, М. Воєнно-політична діяльність ОУН (1929-1939 рр.): Автореферат дисертації кандидата історичних наук. Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України; Інститут народознавства НАН України

³³ Посівнич, М. (2003). Ставлення ОУН до Польщі у міжвоєнний період. *Український визвольний рух*. Збірник 2. С. 39-52; Посівнич, М. (2012). Полковник Михайло Колодзінський: воєнний теоретик і практик ОУН. *Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність*. Випуск 22: Українська Повстанська Армія в контексті національно-визвольної боротьби народів Центрально-Східної Європи. С. 398-408.

³⁴ Посівнич, М. (2007). Нескорений командир. Торонто, Львів: «Літопис УПА»; Посівнич, М. (2009). Білас і Данилишин. Життя на тлі історії ОУН. Львів; Посівнич, М. (2015). Степан Бандера. «Українці. Історія нескорених». Харків: Клуб Сімейного Дозвілля.

³⁵ Посівнич, М. (2015). Особливості захисту адвокатами членів УВО-ОУН у 1921–1939 роках. *Адвокатура України: історія та сучасність. Збірник матеріалів Всеукраїнського круглого столу на пошану адвоката, президента УНР в екзилі Степана Витвицького*, 24.11.2015 р., м. Львів. Київ. С. 101-104; Посівнич, М. (2005). Варшавський акт обвинувачення Степана Бандери та товариші. Львів.

³⁶ Іванущенко, Г. Відновлення Української Державності 1941 року у спогадах Володимира Горбового. Архів ОУН. Українська Інформаційна Служба – Лондон. URL: <https://ounuis.info/publications/486/vidnovlennia-ukrainskoi-derzhavnosti-1941-roku-u-spohadakh-volodymyra-horbovoho.html>

цих студій переважають нариси суспільно-політичного характеру із значними мемуарними акцентами. У них по-різному оцінюються постать та діяльність в націоналістичному русі В. Горбового. Ці характеристики залежать від ідейних переконань авторів, які належали до мельниківського чи бандерівського крила ОУН.

Значним є доробок Зиновія Книша – українського політичного діяча, член бойової референтури УВО, член Проводу ОУН та Секретаріату Проводу українських націоналістів, провідник ОУН (м) в еміграції, журналіст, організатор і фінансував видавництво «Срібна сурма»³⁷, який висвітлював формування та діяльність УВО³⁸, становлення ОУН та політичні судові процеси супроти³⁹. У праці З. Книша «Становлення ОУН» розглянуто передумови та причини виникнення ОУН, зокрема роль УВО як предтечі організації, окреслено її структуру та провід. У цій публікації, висвітлюючи витоки ОУН, автор чимало уваги приділив різним аспектам діяльності УВО. Наприклад, аналізуючи роботу осередків УВО у Львові, З. Книш спростовував твердження А. Бедрія. Останній на основі одного листа Андрія Мельника до Володимира Мартинця, у якому зазначалось, що «в році 1922 р. хтось під ініціалом “Г” виконував функцію “начальника штабу” в Начальній Команді УВО», припустив, що під цим ініціалом слід розуміти В. Горбового. Саме проти такої ідентифікації виступив З. Книш, який вважав, що так насправді було зашифровано підпільника Володимира Гнатевича⁴⁰. З. Книш також відзначив, що Група УНМ не діяла у Львові в 1920-х рр., або функціонувала дуже тимчасово. Натомість зауважив, що у Львові весною

³⁷ Жуковський, А. (2023). Книш Зиновій Михайлович. *Енциклопедія Сучасної України*. Київ: Інститут енциклопедичних досліджень НАН України. URL: <https://esu.com.ua/article-8709>

³⁸ Книш, З. (1966). Власним руслом. Українська військова організація від осені 1922 до літа 1924 року. Торонто: Срібні Сурми; Книш, З. (1970). Далекий приціл: Українська військова організація в 1924–1926 рр. Торонто: Срібні Сурми; Книш З. (1974). ЗУНРО: Західно-Українська національно-революційна організація: Історико-політичний аналіз. Торонто: Срібні Сурми; Книш, З. (1994). Становлення ОУН. Київ: Видавництво Олени Теліги.

³⁹ Книш З. (1993). Варшавський процес ОУН на підложжі польсько-українських відносин тієї доби: В 2-х т. Торонто, 1986; Книш, З. (19923). Становлення ОУН: минуле й сучасне. Київ. Видавництво Олени Теліги.

⁴⁰ Книш, З. (1974). Начальна Команда УВО. Євген Коновалець і його доба. Мюнхен: Видання Фундації ім. Євгена Коновальця С. 297.

1925 р. розпочала свою діяльність Група Української Державницької Молоді, яка згодом змінила назву на Групу УНМ⁴¹.

Вартою уваги є й робота З. Книша присвячена розбіжностям всередині ОУН, які в результаті вилились не лише в ідейний, а й кадровий розкол між середовищами, що підтримували Андрія Мельника та Степан Бандеру. Праця З. Книша «Розбрат. Спогади й матеріали до розколу ОУН у 1940–1941 роках» є доволі конверсійною публікацією, адже у ній простежується виразна ідеологічна заангажованість автора. Значним недоліком є переплетення документальних уривків та мемуарів, що суттєво ускладнило наукову верифікацію. Отож тематично у книзі розкрито аналіз причин розколу всередині ОУН, які автор пояснює лише ідеологічними розбіжностями щодо подальших напрямків діяльності та визвольної боротьби, різними уявленнями про функції та роль Проводу. Це, за словами автора, призвело до накопичення розбіжностей, які переросли у персональний конфлікт. Розглядаючи провідні середовища ОУН, особливо їх діяльність в часі Другої світової війни, З. Книш також окреслив постать В. Горбового. Спершу оцінював його доволі нейтрально, наголошував на поміркованості правника, але не надав цілісної характеристики діяча, пояснення його позицій. Натомість висловив безапеляційні твердження, доволі емоційні, без документального підтвердження. З. Книш вважав, що В. Горбового «перетягнув на большевицьку сторону» його рідний брат – Ярослав. Це начебто відбулося у 1945 р. Характеризуючи Я. Горбового, автор наголошував, що «це приятель і земляк Степана Бандери, рідний брат його оборонця в варшавському процесі, ...Ярослав, – але добровільно, без побоїв і тортур пішов на співпрацю з НКВД»⁴². Однак варто відзначити, що такі звинувачення З. Книша щодо Я. Горбового, й відповідно, В. Горбового є перебільшеними та безпідставними. Український дослідник Олександр Кучерук на підставі виявлених матеріалів, які зберігаються в Галузевому

⁴¹ Книш, З. (1994). Становлення ОУН. Київ: Видавництво Олени Теліги. С. 23

⁴² Книш, З. Розбрат. Спогади й матеріали до розколу ОУН у 1940-1941 роках. Торонто: Срібна Сурма. С. 385-386.

державному архіві Служби безпеки України, реконструював діяльність Ярослав Горбового. Згідно з його висновками, Ярослав, як і його брат Володимир, активно підтримував Степана Бандеру та брав участь у підписанні 10 лютого 1940 р. документу про утворення Революційного проводу ОУН (ОУН-Р)⁴³. Віднайдені О. Кучеруком матеріали з ГДА СБУ проливають світло про гіпотетичну зраду В. Горбового, яка вочевидь зводилась до контактів із братом Ярославом, який справді був завербований НКВС, але розповів про це братові. Натомість прихильники А. Мельника, які активно намагались усунути В. Горбового від активної роботи в українському суспільному житті, зокрема УДК, намагались викорисати неперевірену інфомрацію. З. Книш у своїй розвідці сам зауважував, що було необхідним усунути бандерівців від роботи у краківському УДК. Тому від «1 вересня 1940 року почав у Кракові діяти новий “Український Допомоговий Комітет”, потверджений в УЦК в ось такому складі: д-р Загайкевич Володимир – голова, інж. Дачишин Юрко – організаційний референт і Заступник Голови... В складі комітету... бандерівця ні одного»⁴⁴. Безумовно, тези З. Книша та О. Кучерука, дають змогу по-новому поглянути на складний епізод у біографії досліджуваного діяча, відкинувши інсинуації та непідтверджені припущення, які раніше видавалися за незаперечні факти.

Серед праць діаспорних авторів слід також відзначити студії Петра Мірчука – історика та громадсько-політичного діяча, член ОУН, референт Крайової екикутиви ОУН, неоднаразовий в'язень польських тюрем, ув'язнений за політичну діяльність, згодом арештований гестапо та запроторений до концтабору, після звільнення – голова Центрального еміграційного союзу українських студентства та член Проводу Закордонних частин ОУН у 1948–1952 рр.⁴⁵.

⁴³ Кучерук, О. (2017). Ярослав Горбовий – нові документи старої справи. *Вісник Львівського університету. Серія історична*. Випуск 53. С. 110-112.

⁴⁴ Книш, З. Розбрат. Спогади й матеріали до розколу ОУН... С. 406-407.

⁴⁵ Андрусак, Т. (2019). Мірчук Петро Юрійович. *Енциклопедія Сучасної України*. Київ: Інститут енциклопедичних досліджень НАН України. URL: <https://esu.com.ua/article-67899>

У одній із найбільш відомих та без перебільшення знакових публікацій свого часу «Нарис історії Організації Українських Націоналістів» П. Мірчук у формі історично-мемуарного нарису висвітлює ідейні та політичні підстави виникнення ОУН, реконструює перші роки її діяльності. Великий акцент у нарисі приділено розвитку підпільної мережі у 1930-х р. на Галичині та утискам і переслідуванням з боку польської влади – пацифікації, реакції УВО та ОУН на цей комплекс репресивних заходів. Висвітлено й резонансні атентати та подальші політичні судові процеси, арешти членів ОУН, діяльність Берези Картузької. Варто зауважити, що автор також описав формування структур ОУН за межами західноукраїнських земель. Окремі параграфи присвячені вбивству Євгена Коновальця, а також проблемі обрання керівника після здійсненого атентату. Праця містить розділи про Карпатську Україну, початок Другої світової війни тощо⁴⁶. У розвідці П. Мірчука В. Горбовий хоча й не займає ключової ролі, однак вартим уваги є складові частини книги, які висвітлювали фрагментарно та доволі коротко правничу діяльність В. Горбового, зокрема його участь як захисника членів ОУН під час політичних судових процесів.

Інша важлива публікація Петра Мірчука «Степан Бандера – символ революційної безкомпромісовості» присвячена формуванню особистості Степана Бандери та розгляду різних аспектів його діяльності в українському націоналістичному русі. Зрозуміло, що головним об'єктом дослідження у цій праці є постать С. Бандери, однак багато уваги приділено і його оточенню та ідейним соратникам. В. Горбовий на сторінках цього нарису з'являється головню як оборонець С. Бандери під час судових процесів, а згодом – у контексті формування «Українського національного комітету». Автор надзвичайно позитивно оцінював зазначену організацію, адже УНК хоча й не зумів виконати всі покладені на нього завдання, однак був репрезентацією

⁴⁶ Мірчук П. (1968). Нарис історії Організації Українських Націоналістів Т. 1: 1920–1939. Мюнхен.

«різних політичних українських сил»⁴⁷. Цінними є спогади П. Мірчука про перебування у в'язниці Монтелюпіх, умови утримання, побут арештантів. Зазначені меморії можна порівняти з описами В. Горбового, який теж мав досвід ув'язнення в зазначеній пенітенціарній установі. П. Мірчук пригадував, що внутрішня облаштування тюрми було ще гіршим ніж за польських часів, а самі в'язничні камери, які тут називали “келіями”, були вкрай переповнені в'язнями. У кожній келії, що призначалася для одного чи двох в'язнів, поміщували аж до шести осіб⁴⁸. П. Мірчук відзначав, що хоча їх зареєстрували як українців, але на відміну від поляків, які мали суттєву підтримку з боку Польського Червоного Хреста, в українських арештантів не було жодної інституційної підтримки. Автор зауважив, що на початкових етапах роботи УЦК «німці не хотіли признати компетенцій допомоги арештованим», тому «шість тижнів прийшлося нам жити виключно на голодовому тюремному харчі, без проходу, без можливості обмитися, поголитися чи змінити білизну»⁴⁹. Зауважимо, що ретельний історіографічний аналіз доробку П. Мірчука здійснив дрогобицький науковець В. Футала⁵⁰. Особливо цінним є його співставлення історіографічних позицій П. Мірчука та З. Книша⁵¹.

Цінним для вивчення діяльності В. Горбового на початку Другої світової війни є нариси Володимира Кубійовича, керівника Українського Центрального Комітету у Кракові. У публікації В. Кубійовича висвітлено становлення українських комітетів в окупованих нацистами регіонах Польщі та переважно у Кракові, структури УЦК і УНК. Вартим особливої уваги є параграфи, які висвітлювали формування УНО. В. Кубійович наголошував на

⁴⁷ Мірчук, П. (1961). Степан Бандера. Символ революційної безкомпромісовості. Нью-Йорк, Торонто: Організація Оборони Чотирьох Свобід України, Ліга Визволення України. С. 82.

⁴⁸ Мірчук, П. (1957). У німецьких млинах смерті. Спомини з побуту в німецьких тюрмах і концлагерах 1941–1945. Нью-Йорк, Лондон: Український Союз Політичних В'язнів. С. 18.

⁴⁹ Мірчук, П. (1957). У німецьких млинах смерті.. С. 18–19.

⁵⁰ Футала, В. (2022). Український визвольний рух 1920–1950-х рр. у працях Петра Мірчука. *Проблеми гуманітарних наук: збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія Історія*. Випуск 9/51. С. 220–241.

⁵¹ Футала, В. (2023). Український визвольний рух 1920–1950-х рр. у працях Петра Мірчука та Зиновія Книша: порівняльний аналіз. *Нова доба*. Львів. Вип. 11. С. 131–143.

керівній ролі організації, яка мала б вирішувати проблеми «з ділянки культури, господарства та суспільної опіки».⁵² Цікавими є розповіді про боротьбу за пост очільника УНО. Зокрема у своїй розвідці В. Кубійович наголошував, що найбільш відповідною кандидатурою на пост очільника був полковник Роман Сушко, адже він був «представником найсильнішого угруповання». Проте через домовленості між нацистським і радянським режимами його кандидатура сприймалася як неблагоннадійна та порушувала б попередні домовленості, тому сам Р. Сушко пропонував замість своєї кандидатури на цей пост В. Горбового⁵³.

Діяльність В. Горбового згадується в історико-краєзнавчій літературі, присвяченій, передусім історії м. Долина. Ще у 2002 р. побачила світ праця «Нескорена Долинщина», в якій поміщено й штрихи з біографії В. Горбового⁵⁴. Юрій Долішній упорядкував матеріали «Слідами нескореної Долинщини»⁵⁵. Біографічний довідник відомих мешканців Долини опублікував І. Ярич у 2003 р.⁵⁶ У 2015 р. видано монографію з історії Долини зі згадками про В. Горбового⁵⁷. Важливе значення мають монографії Івана Матієва з історії культурно-освітнього життя міста і краю⁵⁸, які дають уявлення про громадське і шкільне середовище, в якому здобував освіту В. Горбовий у динстві.

До другої групи історіографічних праць слід зарахувати й декілька словнико-енциклопедичних статей. Зокрема в другому томі «Енциклопедії українознавства» (словникова частина) міститься гасло «Горбовий Володимир», й буквально три рядки інформації про діяча з наголосом

⁵² Кубійович, В. (1975). Українці в Генеральній Губернії 1939–1941.. С.60.

⁵³ Кубійович, В. (1975). Українці в Генеральній Губернії 1939–1941.. С.65–66.

⁵⁴ Нескорена Долинщина. (2022). Літопис визвольних змагань. Мартирологи, біографії, спогади, документи, фотографії / Упоряд. М.Борис. Івано-Франківськ: Нова зоря.

⁵⁵ Долішній, Ю. (упоряд). (2015). Слідами нескореної Долинщини. Львів : ВП «МТІ».

⁵⁶ Ярич, І. (2003). 1000-ліття в обличчях. Долина, Болехів, околиці: Біографічний довідник. Івано-Франківськ.

⁵⁷ Історія Долини (від найдавніших часів до наших днів). (2015). / Долин. міська рада, Долин. краєзн. музей «Бойківщина» Тетяни і Омеляна Антоновичів. Долина.

⁵⁸ Матієв, І. (2016). Становлення та розвиток українського шкільництва у Долині (1772–1939). Долина: Кузьмінчук А. Ю.; Матієв, І. (2017). Українські культурно-просвітницькі організації у Долині. Долина: Брошнів: Таля, 2017.

членстві в УВО та ОУН. У цій статті вказані помилкові дати народження (1898) та ув'язнення радянським режимом (1945)⁵⁹, що говорить про відсутність в авторів «Енциклопедії українознавства» детальної інформації про В. Горбового.

Значно більше інформації подано в енциклопедичні статті «Енциклопедії ОУН-УПА», в якій вказані точні дати народження і смерті В. Горбового, місця його навчання, участь в політичних та громадських організаціях. Зокрема, зазначено, що у 1922 р. у Львові він був шефом штабу Начальної Команди УВО, керівником зв'язку між Начальною та Крайовою Командами. Відзначено й те, що діяч був головою комісією Державного планування при Револуційному Проводі ОУН, головою Президії II Великого Збору ОУН, Генеральним Суддею організації, головою УНК⁶⁰. На жаль, гасла «Горбовий Володимир» немає в сучасній «Енциклопедії історії України».

Отож, підсумовуючи огляд історіографії можна зробити висновки про доволі обмежене коло публікацій, які предметно висвітлювали постать В. Горбового та різні зрізи його діяльності: професійної як правника, громадсько-політичної як співзасновника УВО на Долинищині та його провідника, активного діяча ОУН у міжвоєнний період і в часі війни у структурі УНО, співорганізатора Акту проголошення незалежності України та співтворця «Маніфесту проголошення української самостійної держави». В українській історіографії доби незалежності відсутні комплексні та всебічні розвідки, однак вагомими є роботи Р. Забілого, А. Андрющенка, М. Посівнича та А. Бедрія. Натомість у літературі діаспорних діячів, здебільшого сучасників В. Горбового, активних суспільно-політичних діячів та членів націоналістичних рухів чи структур УВО та ОУН, можна дещо ширше реконструювати досліджувану проблематику. Проте ці роботи також мають низку хиб, пов'язаних насамперед із заангажованістю авторів, їх

⁵⁹ Горбовий Володимир. *Енциклопедія Українознавства. Словникова частина* / гол. ред. В. Кубійович. Наукове товариство ім. Шевченка. Париж – Нью-Йорк: Вид-во «Молоде життя», 1965. Т. 2. С. 411.

⁶⁰ Горбовий Володимир. *Енциклопедія ОУН-УПА* [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://oun-upa.national.org.ua/encyclopaedia/>

виразним ідейним спрямуванням, що особливо помітно при оцінці постаті, її впливу на той чи інший процес.

1.2. Джерельна база дослідження

Особливість підбраної джерельної бази зумовлена біографічним характером дослідження, поставленими метою та завданнями дисертації. Для всебічного розкриття біографії В. Горбового, опрацьовано і проаналізовано масив доступних, маловідомих і невідомих джерел, які дають змогу репрезентативно розкрити громадсько-політичну, професійну та особистіну сторінки життя історичного діяча.

Беручи до уваги специфіку джерел, їх походження і характер, опрацьований комплекс матеріалів можна поділити на декілька груп: 1) неопубліковані архівні матеріали; 2) опубліковані документи; 3) спогади сучасників і самого В. Горбового; 4) матеріали періодики.

Основою джерельної бази дисертаційного дослідження є неопубліковані матеріали, що зберігаються в Галузевому державному архіві Служби безпеки України та представлені на порталі «Архів визвольного руху». Це частина Фонду 6 «Кримінальні справи на осіб, знятих з оперативного обліку МВС України» (том 1 і 2). На сайті порталу представлені чотири десятки документів, більшість з яких використані при підготовці цього дослідження. У цій групі «архівних джерел» хронологічно найраніші документи середини 1920-х рр. – «Свідectво зрілості Горбового Володимира від 03.06.1921 року», «Свідectво про здачу екзаменів з історії та політики Горбового Володимира від 19.11.1924 та 25.06.1929 року»; «Свідectво про здачу екзаменів Горбового Володимира від 14.12.1929 року», «Повідомлення Ради Адвокатів у Львові до Горбового Володимира від 1935 року» та інші. Ці документи переважно стосуються становлення діяча – його навчання та початку професійної діяльності.

Наступними за хронологією у цій групі є документи з часу праці В. Горбового в Апеляційному суді у 1940-х рр., серед яких більшість становлять інформаційні повідомлення щодо відпустки, уточнення щодо посади та праці. Однак, у цьому комплексі важливим є «Звернення Горбового Володимира до українців – “Разом – до одної мети” від 14.06.1941», «Маніфест проголошення української самостійної держави» від 22.06.1941». Ці документи є цінним джерелом, у якому В. Горбовий звертається до українців на еміграції із закликом долучатися до будівництва незалежної України. Зокрема, на початку документу наголошується, що «наближається день, в якому Україна стане запорукою ладу і спокою на Сході Європи». А в цей складний час українські середовища в еміграції об'єдналися і «єдино у висліді нашої боротьби стане Україна, Єдина, Самостійна і Соборна, проголошена історичним універсалом 22 січня і досі окупована ворогами». Тому, за словами автора документу, для об'єднання сил української еміграції відбулось формування у Кракові 22 червня 1941 р. Українського Національного Комітету. Відзначено, що УНК є «одиноким виявом організованої волі української еміграції, до часу відновлення діяльності Української Держави в Києві». Надалі автор виголосив заклик до усіх, хто не приєднався до лав УНК, «вступити в наші ряди для показу однодушної постави і солідарності нашого загалу». Безумовно, зазначений документ виказує, з одного боку, правничу підготовку у В. Горбового у сфері міжнародного та, до певної міри, конституційного права, з іншого боку, виявляє його риси і погляди як політика-державника.

Більшість матеріалів із Галузевого державного архіву Служби безпеки України становлять документи з часу арешту Володимира Горбового у Чехословаччині та подальшого ув'язнення у радянському таборі. Йдеть, зокрема, про звернення до прокурорів та Верховної Ради СРСР про перегляд справи: «Документ Горбового Володимира про його політичну діяльність від 22.09.1947 р.», «Постанова об встановлення громадянства и месць народження арештованого Горбового Володимира від 27.05.1949 року. Київ.

27.05.1949» (російською мовою), «Заява Горбового Володимира до Голови Президіума Верховної Ради СРСР від 04.03.1955 року» (російською мовою). Ці звернення до судових і політичних органів влади демонструють незламність позиції та послідовність В. Горбового у спробах довести свій незаконний арешт. Вони схожі за своїм змістовим наповненням, стилістикою, вирізняються лише датами та часом написання.

До окремої підгрупи можна виділити документи, видані після звільнення діяча. Серед них знаковим є «Висновок ВРІО Генерального Прокурора України в справі Горбового Володимира від 29.01.1993 року» (російською мовою). У документі подається інформація про націоналістичну діяльність Горбового Володимира, його арешт та реабілітацію у 1993 р.

Наступну групу джерел після архівних становлять опубліковані документи, які стосуються діяльності В. Горбового. Серед них слід виділити документальну підбірку із німецьких документів, які опубліковані у збірнику «УПА в світлі німецьких документів. Книга третя: червень 1941–травень 1943. Літопис УПА». Найбільшу цінність становлять стенограми зустрічей німецької верхівки ГГ із проводом УНК на початку липня 1941 р. Серед порушуваних питань було обговорення проголошення Акту відновлення Української Держави, причетність до створення маніфесту та відповідальність за такі політично вмотивовані кроки без жодного погодження із нацистською владою. Наприклад, згідно з цим документом заступник державного секретаря ГГ Кундт, який заявив що веде з членами УНК розмоу як з приватними особами й поставив питання про Він наголошував: «підписаний ...циркуляр» (йшлося про маніфест УНК). Зазначені стенограми засвідчують, що німецькі офіційні особи заперечували навіть сам факт проголошення відновлення української держави у Львові, вказували на відсутність про це інформації в німецького уряду в Берліні,

котрий не знав нічого про існування українського уряду Львові⁶¹. Цікавими у цих стенограмах видаються трактування німецьких чиновників щодо мотивів членів УНК, їх начебто помилкової оцінки ситуації. Важливими були заяви Кунда про неправомірність видання українського маніфесту, котрий, відповідно до законів ГГ, не можна було видавати без схвалення Департаменту пропаганди. Чиновник застерігав українських діячів, щоб вони «не продовжували займатися цими справами і тим самим не наражали себе на небезпеку власної нації»⁶². Вартими уваги у цьому комплексі джерел є й відповіді В. Горбового на репліки нацистів, котрі знову ж відбивають його державницьку позицію та непохитні підходи до розв'язання питань, які відповідають інтересам української нації.

В окрему групу джерел винесено спогади сучасників та самого В. Горбового про свою діяльність. Йдеться про машинописні мемуари «Погода совісті», які були завершені В. Горбовим у 1978 р. в Долині та через таємних зв'язкових передані на Захід, зокрема до Лондона. Однак використані в роботі спогади є частиною збірки із ГДА СБУ, які, вочевидь, були вилучені співробітниками радянських спецслужб після смерті В. Горбового. Окреслюючи обставин написання мемуарів В. Горбового, припускаємо, що над ними автор розпочав працю ще в період заслання, але інтенсивно продовжив після свого звільнення, при цьому перебуваючи під постійним наглядом радянських спецслужб. Слушність таких міркувань знаходимо у тексті спогадів. В. Горбовий розпочинав свої мемуари рядками: «цей нарис спогадів я складав з перервами в напруженій обстановці. Могли зайти помилки, повторення неправильне поєднання слів тощо. При останній редакції мемуарів треба все привести до ладу, аби воно йшло логічним,

⁶¹ Niederschrift über die Rücksprache mit Mitgliedern des ukrainische Nationalkomitees und Stepan Bandera. Von. 3.7.1941. (1991). *УПА в світлі німецьких документів. Книга третя: червень 1941–травень 1943. Літопис УПА*. Торонто. Том 21. С. 39

⁶² Niederschrift über die Rücksprache mit Mitgliedern des ukrainische Nationalkomitees und Stepan Bandera. Von. 3.7.1941. (1991)... С. 39–40.

сплавним потоком. Зберігти лише мою провідну думку»⁶³. Вважаємо, що вказівка на «напружену обстановку» непрямо вказує на можливість написання (або, принаймні, виношування плану, структури, змісту) спогадів вже у часі тривалого ув'язнення.

Зазначений документ в'являє політичні, історичні, юридичні погляди, загальнолюдські цінності та переконання В. Горбового. Спогади розпочинаються зі стислого огляду української історії від XIV ст., наступна частина стосується діяльності націоналістичних та молодіжних організацій XIX–XX ст., а також польсько-українських конфліктів першої половини XX ст. Надалі спогади мають хронологічну побудову, концентруючись навколо головних етапів життя автора. Чимало уваги приділено участі В. Горбового у Львівському та Варшавському судових процесах над членами ОУН. Наступні за хронологією параграфи присвячені початку Другої світової війни, суспільно-політичної діяльності в роки війни, ув'язненню у нацистській в'язниці, а найменш розлогими є оповіді про перебуванні на засланні у радянських таборах. У хронологічно першій частині вартими уваги є не так обширні нариси про польсько-українські відносини XIX–XX ст., а пасажі, які стосуються українського націоналістичного руху 1930-х рр. Особливе зацікавлення для істориків українського визвольного руху можуть викликати описи причини та передумов Варшавського та Львівського процесів. Варто наголосити, що дослідник А. Бедрій висував гіпотезу, що В. Горбовий, як керівник штабу Начальної Команди УВО, «напевно мав відношення до акції бойкоту виборів та до убивства Сидора Твердохліба 15 жовтня 1922 р., бо у зв'язку з цими подіями поляки арештували його вдруге та задержали в тюрмі “Бригітки” на кілька місяців»⁶⁴. Натомість В. Горбовий у своєму мемуарному наративі «Погода совісті» згадує про Михайлом Дзіковського (колишнього поручника УСС, секретаря С. Твердохліба), його

⁶³ Горбовий, В. Спогади «Погода совісті» від 30.01.1978. Долина. *Архів Центру Дослідження Визвольного Руху. Фонд 12. Збірка Документів з різних колекцій, зібраних Центром дослідження визвольного руху. Том 5 Володимир Горбовий*. С. 1.

⁶⁴ Бедрій, А. (1995). *Борець і мученик за Україну...* С.12.

арешт та опосередковане знайомство і поради, як пережити слідство. М. Дзіковський був співорганізатором і виконавцем замаху на С. Твердохліба разом із Іваном Пасікою і Володимиром Садовським. «Дзіковський затіяв подвійну гру. Служив “нашим і вашим”. Після замаху на Твердохліба був арештований. В слідстві морально зломився. Багато його друзів уникало зустрічі з ним. Совість не давала йому спокою. Він збирався до втечі. Я уперто відраджував його від задуму»⁶⁵, – писав В. Горбовий.

Характеризуючи спогади В. Горбового, відзначимо їх репрезентативність не лише для з'ясування певних моментів історії українського визвольного руху, але й загалом для розкриття боротьби української нації за державність. Відзначимо думку Надії Любовець, яка у нещодавній монографії, присвяченій розвитку української біографістики, наголосила, що «мемуарний наратив у його синтезованій глобальній проєкції виступає одним із ключових націоцентричних складників і важелів розвитку української культури, відображаючи складний шлях українців до незалежності»⁶⁶.

Важливими спогадами, які проливають світло на краківський періоду життя В. Горбового є меморії Миколи Климишина. Микола Климишин – громадсько-політичний діяч, член УВО та ОУН, керівник Краківського осередку організації. Був заарештований у 1934 р. польською поліцією у справі вбивства міністра внутрішніх справ Б. Перацького, засуджений під час Варшавського процесу до довічного ув'язнення, з початку війни втік із в'язниці)⁶⁷. Будучи безпосереднім учасником українського націоналістичного руху, він висвітлював творення підпілля із його кадровим відбором, ієрархічною структурою. М. Климишин у мемуарній праці відзначив керівну роль УДК у Кракові. Цікаво, що діяч писав про вагомий вплив на цю організацію Ярослава Старуха, який запропонував перевтворити комітет у

⁶⁵ Горбовий, В. Погода совісті. ... С. 16.

⁶⁶ Любовець, Н. (2024). Українська мемуарна традиція: еволюція у вимірах часу (XII ст. – перша третина XX ст.): монографія. Київ: НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. С. 6.

⁶⁷ Посівнич, М. (2023). Климишин Микола. *Енциклопедія Сучасної України*. Київ: Інститут енциклопедичних досліджень НАН України. URL: <https://esu.com.ua/article-8374>

Кракові на центральну установу й рекомендував на пост очільника д-ра В. Горбового. Проте полковник Р. Сушко, який тоді «мав зв'язок з німцями, переконав німецьку владу, що головою комітету повинен стати інж. Хронов'ят. Виник спір...Тоді запропоновано проф. Вол. Кубійовича»⁶⁸. Такі тези проливають додаткове світло на певні епізоди діяльності В. Горбового у роки Другої світової війни.

Про діяльність українських політичних сил у Кракові на початковому етапі Другої світової війни збереглися спогади відомого громадсько-політичного діяча Віктора Андрієвського. У меморіях «Краківські образки» він описав позиції ОУН, «гетьманців», прихильників УНР, а також розкрив обставини формування УНК. При цій нагоді згадав і про постать В. Горбового, котрого послідовно називав «меценасом» (адвокатом), а також окреслив перебіг виборів голови та заступників голови УНК, серед них й досліджуваного громадсько-політичного діяча⁶⁹.

Спогадами про В. Горбового під час перебування у радянських таборах поділився український мовознавець і поет Світослав Караванський. Він описував поведінку і погляди правника, які вказувала на особистісну мужність, критичне мислення, політичну далекоглядність. Для прикладу, С. Караванський згадував, що В. Горбовий висловлював конструктивні міркування з приводу необхідності справпраці українців та євреїв в умовах спільного поневолення⁷⁰. Він також згадував про тиск з боку табірної адміністрації на В. Горбового, котрий видавався для них «порушником № 1», хоча намагався не брати участь у відкритих виступах в'язнів. Деякі спогади про В. Горбового як в'язня радянських таборів, навів Данило Шумук, котрий зустрів діяча у лікарні тайшетського табору в 1964 р.⁷¹, а також відомий учасник українського визвольного руху Іван Губка⁷². Важливе значення про

⁶⁸ Климишин, М. (1987). В поході до волі. Споми́ни....С. 284.

⁶⁹ Андрієвський, В. (1955). Краківські образки. *Шлях перемоги*. №42(86). 16 жовтня. С. 2.

⁷⁰ Караванський, С. (1986). Мої зустрічі з Володимиром Горбовим. *Визвольний Шлях. Суспільно-політичний і науково-літературний місячник*. № 4 (457). С. 479.

⁷¹ Шумук, Д. (1974). За Східним обрієм. Споми́ни. Париж, Балтимор: «Смолоскип». С. 428.

⁷² Губка, І. (2001). Крах більшовицької імперії. Перший (установчий) з'їзд Спілки політичних в'язнів України (20–21 квітня 1991 р.): Матеріали і коментарі. Львів.

визвольний рух на Долинщині мають спогади Омеляна Антоновича⁷³, Василя Гука⁷⁴, Омеляна Ковалю⁷⁵.

Відомий український учений-географ і провідник УЦК в роки Другої світової війни Володимир Кубійович у своїх спогадах теж подавав інформацію про політичне і національно-культурне життя української громади в ГГ. Він розповів про свою участь у роботі Українського комітету допомоги біженцям і полоненим, який від жовтня 1939 р. очолював д-р В. Горбовий – адвокат з Долини, член ОУН⁷⁶. В. Кубійович визнав, що бандерівське крило ОУН проводило активну консолідувальну діяльність на теренах Кракова, намагаючись обдати розрізнені українські політичні сили на еміграції для зосередження сил у побудові майбутньої Української Держави. Власне ця діяльність членів ОУН виявилася успішною, результатом чого, за словами, В. Кубійовича, стало створення УНК на чолі з В. Горбовим⁷⁷.

У спогадах заступника голови УЦК, адвоката Костя Паньківського, який особисто був знайомий з В. Горбовим з часу Львівського судового процесу над членами ОУН, також окреслено деякі факти з особистого і професійного життя досліджуваного громадсько-політичного діяча. К. Паньківський, зокрема, веде мову про дружину В. Горбового, Ганну Павенцьку (з роду Танчаківських), характеризує її нестійкі політичні погляди. Відтак зазначає, що В. Горбовий на 1940 р. був у Кракові, «завдяки своїм партійним заслугам», суддею Апеляційного Суду, а після розколу ОУН став одним із «передових членів групи Бандери»⁷⁸. Відзначимо, що автор цих спогадів не завжди прихильно ставився до представників радикальних українських організацій, зокрема й ОУН, а відтак цим можна пояснити інвективу щодо

⁷³ Антонович, О. М. (1999). Спогади. Київ–Вашингтон: АО Август.

⁷⁴ Гук, В. (2012). Шлях до волі. Івано-Франківськ: Просвіта.

⁷⁵ Коваль, О. (2016). Спомини мого життя: Львів–Auschwitz–Брюссель... / упоряд. Микола Посівнич; ред. Ярослав Сватко. Львів: Галицька видавнича спілка.

⁷⁶ Кубійович, В. (1970). Мені 70. Париж – Мюнхен : Наукове Товариство ім. Шевченка. С. 36; Кубійович, В. (1985). Мені 85. Париж – Мюнхен: Молоде Життя. С. 87.

⁷⁷ Там само. С. 45; Там само. С. 97.

⁷⁸ Паньківський, К. (1965). Роки німецької окупації. Нью-Йорк – Торонто: Життя і Мислі. С. 145.

правничої кар'єри В. Горбового в Кракові як такої, що здобута, зокрема, завдяки його партійній приналежності.

В. Горбовий неодноразово згадується у спогадах відомого українського правника Степана Шухевича «Моє життя». Автор спогадів згадує про участь В. Горбового в Варшавському та Львівському судових процесах над членами ОУН, зокрема про те, що він викликався захищатися Степана Бандеру⁷⁹. Крім того, С. Шухевич розповів про випадок захисту обвинуваченого в Долині наприкінці 1930-х рр., де він тісно співпрацював з В. Горбовим⁸⁰.

Без сумніву, спогади В. Горбового та його сучасників є специфічним історичними джерелами, оскільки відображають суб'єктивні погляди, оцінки та інтерпретації авторів щодо певних подій та особистостей. Однак, вони, за умови належно верифікації, все ж дають змогу уточнити чимало фактів з життя досліджуваного історичного діяча, виявити його світоглядно-політичні позиції, показати особливості й «залаштункові» обставини прийняття певних рішень, реалізації тих чи тих вчинків і планів тощо.

Останню групу джерел становлять матеріали україномовної періодики міжвоєнного періоду. Це публікації із часописів «Діло» та «Наш прапор», які стосувались перебігу Львівського та Варшавського процесів. Висвітлення судових процедур, уривків стенограм засідань, наведення обвинувальних актів, виступів сторони захисту, у тому числі розлогі промови В. Горбового, свідчення підозрюваних та свідків на суді заповнили українську пресу 1930-х рр., в якій неодноразово згадувалося прізвище адвоката В. Горбового. Звісно, ці згадки були однотипними, часто повторюваними у різних виданнях.

Отже, у дисертаційній роботі використано комплекс джерельних матеріалів, основу якого становлять: архівні документи; опубліковані матеріали, мемуари, а також матеріали із тогочасної преси. Поєднання окреслених джерел із різноплановою науковою літературою дозволило

⁷⁹ Шухевич, С. (1991). Моє життя. Спогади. Лондон: Видання Української Видавничої Спільноти. С. 512, 523.

⁸⁰ Шухевич, С. (1991). Моє життя... С. 591.

різнобічно охарактеризувати громадсько-політичну діяльність Володимира Горбового.

1.3. Методологія дослідження

Дослідження громадсько-політичної діяльності Володимира Горбового базувалось на використанні сучасного методологічного інструментарію, який передбачав поєднання емпіричного та теоретичний напрямів. Емпіричний характер методологування пов'язаний зі збором та систематизацією великої кількості даних, фактів і проблемою їх подальшого опрацювання. Вивчення фактичного матеріалу тісно пов'язане з теоретичним рівнем методологування, який передбачає аналітично-інтерпретаційну роботу, зокрема аналіз та синтез, творення дослідних і логічних процесів, конструювання висновків, гіпотез тощо.

Методологія дослідження життя і діяльності В. Горбового побудована на міждисциплінарній основі, оскільки концентрує підходи та методи таких напрямів історичної науки як біографічні студії, соціальна історія, історія національно-визвольних рухів, історія повсякдення. Водночас методологічна платформа нашого дослідження спирається на декілька рівнів наукового пізнання: 1) методи і принципи, які дозволили комплексно охарактеризувати громадсько-політичну діяльність В. Горбового; 2) біографічний, просопографічний, соціокультурний підходи наукового пошуку.

Перший компонент дозволив об'єктивно проаналізувати біографію В. Горбового на тлі суспільно-політичних процесів першої половини ХХ ст. Власне всебічне дослідження громадсько-політичної та наукової діяльності зазначеної особистості неможливе без застосування низки методів. Методологічний інструментарій дослідження – доволі різноманітний. Серед використаних у дисертаційній роботі методів виокремимо: загальні (філософські, гносеологічні), загальнонаукові та спеціальні. Загальні методи базуються на діалектичному підході, який нерозривний із логічними

засобами пізнання й зобов'язує використовувати не так формальну, як діалектичну логіку, що спирається на закони розвитку об'єктивної дійсності, розуміння постійності змін та взаємозумленості протилежностей, рух понять, поєднання суперечностей.

Конструювальну функцію виконують загальнонаукові методи. Логічний метод сприяє формуванню або ж вдосконаленню понятійно-термінологічного апарату. Його основу складає аналіз, за допомогою якого досліджуване явище пізнається окремими частинами, тобто визначає найбільш істотні ознаки, що його характеризують. Основні контури пропонованого дослідження окреслюють загальнологічні методи, передусім аналізу і синтезу. Завдяки аналізу можемо детально вивчити об'єкт дослідження, а також сформуванати низку т. зв. «наукових абстракцій», узагальнити наявні статистичні відомості. За допомогою аналізу як методу проведене дослідження розчленовано на низку вузьких тематичних проблем, поданих у хронологічній послідовності.

У пропонованому дослідженні широко використано низку теоретичних методів – компаративний, діалектичний, структурнофункціональний. На окрему увагу заслуговує метод порівняння, який стає дедалі популярнішим серед українських науковців. Способи порівняння різноманітні й здійснюються шляхом співставлення схожих явищ, процесів, фактів в хронологічному чи синхронічному ключі. Порівняння ознак, властивостей, статистичних величин, різних соціальноекономічних та суспільно-політичних умов, біографічних факторів дають змогу виявити спільні і відмінні риси, визначити особливості того чи іншого історичного аспекту. Зокрема, беручи до уваги предмет дослідження, використано історико-типологічне порівняння для аналізу різноманітних процесів зі спільними рисами й ознаками; історико-генетичне – для простеження життєвого шляху В. Горбового, формування його світогляду. Цей метод дає змогу показати історичні факти в тісному зв'язку з тією історичною ситуацією, у якій вони виникли.

Сукупність цих історичних методів уможлиблюють виявлення причинно-наслідкових зв'язків і безпосередніх закономірностей історичного розвитку, дають змогу впорядкувати сукупність об'єктів або ж явищ на якісно визначені типи (класи відповідно до властивих їм загальних істотних ознак), з'ясувати суть історичного процесу як сукупностей історичних фактів та ситуацій у їх цілісності та історичному зв'язку. Універсальний інструмент пізнавальної діяльності – системний метод. У його основі лежить категорія «система», під якою розуміється об'єктивно створена для досягнення певної мети відносно стійка, самостійна та автономна структурно-упорядкована цілісна єдність, що складається з сукупності елементів, які перебувають між собою в тісних зв'язках та відносинах. Пізнавальне призначення цього методу полягає в тому, щоб виявити складові елементи системної цілісності та їх специфічну якість; визначити зв'язки, відносини й залежності елементів між собою; пізнати елементи у їх якісній визначеності та взаємодії, що розкриває властивості системи як єдиного цілого; виявити функціональне призначення, роль та ефективність впливу системи й кожного її елемента на середовище і зворотний вплив середовища на систему.

Застосування традиційних методологічних принципів – історизму, об'єктивності (авторської об'єктивності), системності, верифікації – забезпечує наукову валідність і концептуальну цілісність дослідження громадсько-політичної діяльності В. Горбового. Безумовно, вони мають значний евристичний потенціал. Так, принцип історизму дає можливість розглядати діяльність В. Горбового в динаміці конкретних історичних умов – міжвоєнної Польщі, періоду Другої світової війни та повоєнних років в тоталітарному СРСР. Водночас він уможлиблює простеження еволюції його політичних поглядів і практичних аспектів участі у національно-визвольній боротьбі українського народу. Суттєвий методологічний потенціал цього принципу полягає і в тому, що він зобов'язує враховувати вплив суспільно-політичних трансформацій (зміна державних режимів, репресивні політики різних урядів, діяльність УВО та ОУН, консолідація українських політичних

сил тощо), а також запобігає анахронічним інтерпретаціям, коли пізніше оцінки накладаються на ранні етапи діяльності історичної постаті.

Принцип об'єктивності зобов'язує до неупередженого відтворення фактів і формулювання незаангажованих оцінок, передбачає критичне ставлення до джерел різного походження, передусім особового та політичного означеного (польських, радянських, німецьких, українських еміграційних та ін.). Зазначений принцип дає змогу уникнути апологетики або заідеологізованої критики постаті, сприяє балансуванню між різними інтерпретаціями діяльності В. Горбового.

Розгляд діяльності В. Горбового як цілісного феномену забезпечує використання в науковому дослідженні принципу системності. Важливість цього принципу важко переоцінити, адже науковці недаремно надають йому статусу окремого загальнонаукового підходу (системно-синергетичного). Зазначений принцип дав змогу інтегрувати різні сфери активності історичного героя (політичну, громадську, професійно-правничу, організаційну), виявити зв'язки між ними, а також між ідеями, практикою та соціальним середовищем. Крім того, застосування принципу системності вмонтовує діяльність В. Горбового в площину розвитку та еволюції ширших структур і процесів, українського визвольного руху, міжвоєнного політичного життя тощо.

Принцип верифікації, при належному застосуванні, забезпечує наукову достовірність отриманих результатів. Він передбачає перевірку фактів через зіставлення різних типів джерел (наприклад, архівних і опублікованих документів, преси, мемуарів), допомагає виявити неточності, ідеологічні викривлення, заангажовані оцінки. Поза цим, верифікація також сприяє аргументованості висновків і їх відповідності джерельній базі дослідження громадсько-політичної діяльності В. Горбового.

Другий аспект теоретико-методологічних засад дисертації пов'язаний із біографічним дискурсом наукової роботи. Однак слід зауважити, що методичні і термінологічні проблеми біографістики залишаються не до кінця

систематизовані через низку досліджень. Загалом в науці та науково-популярній, масовій культурі останніх десятиліть у Європі та США, а також в останні десятиліття і в Україні простежується надмір використання біографічних студій. Як відзначали українські дослідники І. Голубович та І. Старовойтова, «проблематика, що пов'язана з феноменами біографії та автобіографії, стає однією з центральних у гуманітарному знанні. А біографічний підхід у різноманітності своїх проявів набув сьогодні статус міждисциплінарного і зайняв стійку нішу в соціології, психології, літературознавстві, соціальній і культурній антропології, історичній науці»⁸¹. Від 1970–1980-х рр. у гуманітаристиці розпочалося суттєве відродження зацікавлення біографічними дослідженнями, яке тягнуло за собою зміну концептуальних засад цих робіт. Відбулась зміна ключового дискурсу на «інтерпретативні стратегії, концентрацією уваги на рівні суб'єктивно особистісних значень і смислів, що організують біографічні практики». Також досі тривають дискусії щодо правомірності та серйозності досліджень, які базуються на використанні біографічного підходу, адже є низка робіт опонентів, які безпідставно навішують на ці роботи ярлики «наївності» та «антинауковості»⁸².

Варто також відзначити, що сам жанр біографії є чи не найстарішим підходом до опису минулого, реконструкції історії. Перші тексти – життєписи видатних осіб з'явилися ще в часи Стародавньої Греції. Однак багато дослідників сучасності, зокрема за кордоном скептично ставилися загалом до цього жанру, зважаючи на його популярний вимір. Наприклад відомий французький вчений П'єр Бурдьє критикував методологію цього підходу написання історії. Натомість Фернан Бродель, Карл Гінзбург активно

⁸¹ Голубович, І. Старовойтова, І. (2024). Теоретична біографістика та біографічна прагматика: електронні методичні рекомендації з обов'язкового курсу для здобув. другого (магістер.) рівня вищої освіти спец. 033 Філософія. Одеса: Одеський національний університет ім. І. І. Мечникова. С. 8.

⁸² Голубович, І. Старовойтова, І. (2024). Теоретична біографістика та біографічна прагматика... С. 8.

вдавалися до біографічних досліджень. Відомою є видатна серія творів Карла Гінзбурга, присвячена життю мельника⁸³.

Історичні дослідження другої половини ХХ ст. тяжіли до попередніх концептуальних рамок. Фактично лише у 1970-х рр. суттєво зросло зацікавлення соціальною історією. Фокус дослідників змістився на «питання експлуатації, панування та гноблення... на звичайних людях, а не на політичних елітах, на групах, а не на окремих особах, та на людській діяльності, а не на абстрактних чи загальних процесах змін»⁸⁴.

Невпинний «біографічний поворот» в західній гуманітаристиці є свідченням масштабності змін у різних соціально-наукових дисциплінах. За визначенням Джон Гудвіна, Тома Венграфа, Прю Чемберлейна та Джоанни Борнат, «ця зміна, яка є рівнозначною зміні парадигми або зміні культури знань, впливає не лише на орієнтацію низки дисциплін, але й на їхні взаємозв'язки між собою. Загалом її можна охарактеризувати як “суб’єктивний” або “культурний” поворот, у якому особисті та соціальні значення, як основи дії, набувають більшого значення. Наразі також існує широке визнання того, що соціальна наука у своїх тривалих періодах позитивізму, детермінізму та соціального конструктивізму відірвалася від життєвих реалій. І хоча теорія структурації концептуалізувала відтворення соціальних структур і культур через соціальну дію суб’єктів, дебати щодо відносних наслідків структури та діяльності, які були активними, залишалися абстрактними»⁸⁵.

Однак вже від 1990-х рр. науковці західної школи активно шукали способи пов'язати особисті історії та особливості соціально-політичного розвитку. Власне ці спроби поєднати макро- та мікроаналіз вплинули на зростання інтересу до біографістики. Адже загалом саме «біографії, які

⁸³ Cossart, B. (2013). “Global lives”: Writing Global History with a Biographical Approach. *Entremons: UPF Journal of World History*. URL: <https://raco.cat/index.php/Entremons/article/view/266751>

⁸⁴ Salvatore N. (2004). Biography and Social History: an Intimate Relationship. *Labour History*. Number 87. P. 188

⁸⁵ Goodwin, J., Wengraf T., Chamberlayne P., Bornat J. (2000). A Biographical Turn in the Social Sciences? A British-European View. London. URL: https://methods.sagepub.com/book/edvol/sage-biographical-research/chpt/biographical-turn-the-social-sciences-britisheuropean#_

ґрунтуються на аналізі як соціальної історії, так і джерел індивідуальної особистості, сягають вперед і назад у часі, документуючи процеси та досвід соціальних змін. А біографічні методи з їхньою довгою та різноманітною генеалогією (забезпечують складний запас інтерпретаційних процедур для пов'язання особистого та соціального)⁸⁶.

Водночас тривалі суперечки в гуманітарній науці пов'язані із чітким термінологічним окресленням, адже терміни «біографічний метод» та «біографічний підхід» вживаються як тотожні. По-суті «біографічний підхід» відображає насамперед дослідницьку перспективу на біографічну проблематику, але у всіх її проявах, адже «біографія як соціокультурний феномен, як літературний, історичний і науковий жанр, а також як сукупність способів аналізу біографічного й автобіографічного матеріалу в різних галузях гуманітарного знання»⁸⁷. Натомість «біографічний метод» за визначенням літературознавця М. Соколянського, на сучасному етапі головно потребує чіткого обґрунтування доречності та коректності використання самого «біографічного методу» у кожному конкретному дослідницькому випадку. Водночас варто більш прискіпливіше звертати увагу на необґрунтоване розширення меж самого поняття «методу»⁸⁸.

Вважаємо за доцільне коротко окреслити розвиток ключових етапів біографістики як наукового методу. Це галузь знання, що охоплює дослідження теорії, методології, методики, історіографії, термінології та джерелознавчих аспектів історико-біографічних досліджень (зокрема написання наукових життєписів, укладання біографічних словників та довідників), отримала назву біографістика або біографіка (від терміна «біографія»). Теоретичні засади можна простежити ще в античній філософській і історичній традиції, а також у ранньо-християнських текстах Августина Блаженного, та пізніших філософських розвідках Нового часу Ж.-Ж. Руссо, Й. В. Гете, а також у низки робіт авторів XIX–XX ст. Також варто

⁸⁶ Goodwin, J., Wengraf, T., Chamberlayne, P., Bornat, J. (2000). A Biographical Turn...

⁸⁷ Голубович, І., Старовойтова, І. (2024). Теоретична біографістика та біографічна прагматика... С. 9.

⁸⁸ Голубович, І., Старовойтова, І. (2024). Теоретична біографістика та біографічна прагматика... С. 9.

зауважити, що поряд із поняттям «біографістика» у науковому обігу вживається й термін «біографіка», який тривалий час розглядався як майже тотожний⁸⁹.

Український дослідник Володимир Попик вслід за В. Чишком трактує у широкому контексті поняття «біографія» як «історико-культурологічне явище, що об'єднує різні види, роди й типи біографічного дослідження, що склалися історично, предмет і напрям літературної та наукової діяльності й саме мистецтво створювати життєписи»⁹⁰. На думку В. Попика саме таке визначення «найбільше наблизилося за комплексністю й усеосяжністю до усталеного в європейській і світовій науці “biography”». Останнє поєднує філософське та культурологічне розуміння біографії як індивідуального шляху особистості, наративну форму його відображення, літературний жанр біографічної творчості, напрям дослідницької роботи науковців і його осмислення, вивчення в історичній науці, теорію й методику, спрямування видавничої та інформаційної діяльності, а також розділ систематизації друків біографічного змісту в бібліотечній і книготорговельній практиці. За своїм високим узагальнюючим характером поняття “біографія” – “biography” знаходяться на одному рівні з такими понятійними парами в українській та англійських мовах, як “історія” – “history” або “література” – “literature”»⁹¹.

Широковживане поняття «біографія», яке головно запозичили з англomовної наукової традиції, не набуло органічного поширення в українській гуманітарній науці й використовується здебільшого формально. Можна припустити, що це відбулось через відсутність глибокого історичного закорінення терміну «біографія» як узагальнювальної наукової категорії в українській інтелектуальній та культурній традиції, а також формування альтернативних, більш спеціалізованих понятійних систем. Суттєво вплинула

⁸⁹ Попик, В. (2012). Ресурси біографічної інформації: традиційні уявлення та новітні тенденції розвитку. *Українська біографістика = Biographistica Ukrainica: збірник наукових праць*. Київ: НАН України, Національна бібліотека України ім. В. І. Вернадського, Інститут біографічних досліджень. Випуск 9. С. 10–11.

⁹⁰ Попик, В. (2015). Biography–біографіка–біографістика–бібліографія: понятійний арсенал історико-бібліографічних досліджень. *Український історичний журнал*. №3. С. 124.

⁹¹ Попик, В. (2015). Biography–біографіка–біографістика–бібліографія... С. 124.

на це спершу радянська наукова традиція, у межах якої біографія трактувалася здебільшого як жанр опису життя конкретної особи крізь призму соціальних умов і суспільної значущості її діяльності. За такого підходу виникло й трактування поняття «колективної біографії» як «узагальнення спільної долі цілих поколінь, певних суспільних груп»⁹².

Найбільш усталеною в дисциплінарному сенсі є історична біографістика, яку розглядають як спеціальну наукову дисципліну, що досліджує історію, теорію та практику історико-біографічних студій. У її межах виокремлюють також біоісторіографію, предметом якої є особистість історика та його наукова спадщина. Теоретична біографістика належить до гуманітарного циклу дисциплін і зосереджується на розробці теорії та методології створення наукових біографій, осмисленні природи й сутності біографії, а також на виробленні класифікацій і типологій біографічних жанрів.

Визначальною рисою біографістики є її міждисциплінарний характер. Історична біографістика перебуває в тісному зв'язку зі спеціальними історичними дисциплінами (генеалогією, геральдикой, іконографією, палеографією, сфрагістикою тощо), з іншими галузями історичної науки (регіональною історією, соціально-політичною та церковною історією, історіографією), а також із суміжними соціогуманітарними дисциплінами – біобібліографією, літературознавством, гуманітарною психологією, енциклопедично-словниковою справою⁹³.

Становлення біографістики в українській науці розпочалось із формуванням структури Академії наук України. В Українській академії наук ще у 1918 р. було започатковано діяльність постійної комісії, завданням якої стало укладання біографічного словника видатних діячів України. Водночас процес інституційного оформлення біографістики як окремої наукової дисципліни в Україні розпочався у кінці 1980-х – на початку 1990-х рр. Цей

⁹² Попик, В. (2015). Biography–біографіка–біографістика–бібліографія... С. 124–125.

⁹³ Голубович, І., Старовойтова, І. (2024). Теоретична біографістика та біографічна прагматика... С.14.

процес ознаменувало заснування відділу біографічних досліджень у 1994 р. в Центральній науковій бібліотеці ім. В. І. Вернадського (тепер – Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського). У 1995 р. відділ біографічних досліджень реорганізовано в Інститут біографічних досліджень НБУВ. Також варто відзначити, що ще з 1996 р., інститут видає збірник наукових праць «Українська біографістика. Biographistica Ukrainica». Крім того, було створено Українське біографічне товариство⁹⁴.

Розвиток української біографістики в радянський період зіштовхувався із рядом труднощів, перешкод та обмежень, зумовлених радянською ідеологічною системою під гаслом протидії «буржуазному націоналізму». Лише в період незалежності українська біографістика, по-суті, розпочала новий змістовний етап свого розвитку. Як відзначав В. Попик, їй «належить визначна роль у відновленні історичної пам'яті народу, поверненні до неї величезної кількості забутих і замовчуваних імен співвітчизників, утвердженні в суспільстві нової культури історичного мислення, заснованої на гуманістичних, людино центричних ідеалах. Пріоритетним напрямом розвитку сучасної української біографіки є сприяння процесові, який одержав у вітчизняній публіцистиці назву “повернення України в Європу”, її інтеграції в європейський цивілізаційний, науковий, освітній та культурно-інформаційний простір»⁹⁵.

Варто також відзначити, що біографічні студії протягом ХХ ст. перебували під сильним впливом політичної кон'юнктури, тому найчастіше слугували задля підтвердження й поширення домінантних ідеологій. Тому біографія використовувалася передусім як інструмент ідеологічного впливу та виховання, а це у свою чергу суттєво звужувало коло осіб, які ставали об'єктом наукової уваги. Така тенденція є помітною в працях радянських істориків, так і в біографічних розвідках представників української діаспори.

⁹⁴ Голубович, І., Старовойтова, І. (2024). Теоретична біографістика та біографічна прагматика... С.14–15.

⁹⁵ Попик, В. (2019). Досягнення, проблеми і завдання сучасного етапу розвитку історико-біографічної дослідницької, видавничої та інформаційної справи. Попик В. (ред). *Історична біографіка в Україні: проблеми, завдання і перспективи розвитку досліджень, видавничої та інформаційної роботи* : колективна монографія. Київ: Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського. С. 18.

Однак сучасна вітчизняна біографістика зорієнтована на всебічне осмислення історичного досвіду України через життєві шляхи її діячів.

Отже, громадсько-політичну діяльність В. Горбового було всебічно проаналізовано із застосуванням біографічного методу, що уможливило системне осмислення історичних реалій. Водночас сучасна біографістика надає пріоритетного значення вивченню документів, створених у ході життєвого шляху досліджуваної особи, оскільки саме ці джерела забезпечують найбільш повне уявлення про її біографію, дозволяють окреслити коло інтересів та відтворити образ «живої», реальної людини. Під час аналізу документів, що відображають громадсько-політичну діяльність В. Горбового використаний комплексний підхід, відтак всі типи джерел були опрацьовані з однаковою увагою, адже лише їх поєднання дає змогу всебічно дослідити постать громадсько-політичного діяча Володимира Горбового.

З біографічним підходом тісно пов'язаний і просопографічний підхід, який дає змогу крізь реконструкцію життєпису історичного діяча пізнати, – комплексно або частково, – соціальне, політичне, культурне, економічне середовище, в якому розгорталася діяльність певної постаті. У контексті просопографії біографія стає засобом пізнання й герменевтичного осмислення більш широких пластів суспільно-історичної реальності, виявлення характерних рис і особливостей певних соціальних (передусім мікросоціальних) середовищ, розкриття повсякденних аспектів життя людини або ж групи людей. В останні десятиліття просопографічні студії все більше концентруються на конструюванні колективних біографій: історії родини, класів, соціально-професійних груп тощо⁹⁶. Як зауважили Надія Миронець та Інна Старовойтенко, накопичення просопографічних даних дають змогу «не тільки вивчати окрему особистість, а й вийти на узагальнюючи рівень у дослідження соціальній, політичних, культурних

⁹⁶ Томазов, В. В. (2019). Просопографія. *Енциклопедія історії України*. У 10-ти т. Київ: Наукова думка. Т. 9. С. 40. [Електронний ресурс] . URL: <http://www.history.org.ua/?termin=Prosopohrafiia>

явищ і тенденцій історичного процесу»⁹⁷. Проте для нашого дослідження особливе значення має концептуальний та методичний інструментарій відтворення вузького кола спілкування історичного діяча, у даному разі – В. Горбового. Саме просопографічний підхід дає змогу розкрити маловідомі аспекти відносин громадсько-політичного діяча зі своїм оточенням у структурах українського визвольного руху на різних історичних етапах, з'ясувати психологічні підстави складних стосунків В. Горбового зі своїми родичами, передусім племінником, тощо.

Вагоме значення для нашого дослідження має соціокультурний підхід, який передбачає пізнання явищ, процесів та постатей крізь призму їхньої взаємодії з соціальним середовищем і культурним (культурно-цивілізаційним) контекстом. Дієвість соціокультурного підходу в біографічних студіях дає змогу аналізувати діяльність історичної постаті не лише через події в її життєписі, а й через систему цінностей, котру репрезентувало середовище, в якому вона діяла. Водночас зазначений підхід створює можливість для з'ясування впливу родини, освіти, релігії, політичних ідей та обставин на формування світогляду особистості, її життєвої позиції. Нарешті, соціокультурний підхід, до певної міри, дає змогу поєднувати мікроісторичну (індивідуальну) та макроісторичну (суспільну) перспективи в річищі наративізації результатів науково-історичного дослідження. Як зазначила Наталія Шакун, характеризуючи потенціальний ресурс соціокультурного підходу у дослідженні історії, «...йдеться про формування пізнавальних процедур “динамічного розуміння”, в якому істотним є мислення скоріше в категоріях моделей, ніж законів, що дозволяє подолати до-слідницьку неповноту, сприяє взаємодоповненню знань про соціальну сферу. Соціокультурний підхід орієнтується на узагальнення та аналіз фактів, отриманих в процесі соціологічних, куль-турологічних, психологічних та

⁹⁷ Миронець, Н., Старовойтенко, І. (2008). Просопографія. *Спеціальні історичні дисципліни: довідник* / І. Н. Войцехівська (кер. авт. кол.). Київ: Либідь. С. 426.

інших конкретно-наукових досліджень»⁹⁸. Для нашого дослідження соціокультурний підхід відіграє роль герменевтичного інструменту розуміння світоглядно-ціннісних імперативів В. Горбового, його стійкості і непохитності на обраному шляху попри переслідування та ув'язнення польськими, німецькими та російсько-радянськими репресивними органами.

Уприявлення методологічних механізмів історичного, зокрема й біографічного, дослідження передбачає виокремлення ключового *категоріально-понятійного інструментарію*, котрий лежить в основі концептуально-інтерпретаційних структур наукової роботи. Передусім у дисертації використано терміни «націоналізм» та «націоналістичний». Поняття «націоналізм», за визначенням українського історика Мирослава Шкандрія, використовували до української політики у 1930–1940-х рр., однак не до монолітного руху. Дослідник виділив такі окремі політичні течії: «націонал-демократи, члени ОУН та ідеологічні прихильники Дмитра Донцова»⁹⁹.

Націонал-демократів репрезентувала значна частина інтелігенції, яка не була однорідною за своїм ідеологічним спрямуванням. М. Шкандрій виділяв прихильників УНР, які входили до соціал-демократичної та соціал-революційної партій, обидві з яких боролися за створення незалежної української республіки у 1917–1920 рр. У 1930–1932 рр. Українська Греко-Католицька Церква у відповідь на націоналістичні та комуністичні акти політичного терору створила дві організації: станіславський єпископ Григорій Хомишин започаткував Українську Католицьку Народну Партію (УКНП; перейменовану на Українське Народне Відродження (УНВ) у 1932 р.), а митрополит Андрей Шептицький – Український Католицький

⁹⁸ Шакун, Н. В. (2018). Соціокультурний підхід до історії як альтернатива історичному монізму. *Проблеми соціальної роботи: філософія, психологія, соціологія*. № 1. С. 114.

⁹⁹ Shkandrij, M. (2015). National democracy, the OUN, and Dontsovism: Three ideological currents in Ukrainian Nationalism of the 1930s-40s and their shared myth-system. *Communist and Post-Communist Studies*. Volume 48. P. 209.

Союз (УКС). Спостерігачі розглядали обидві організації як частину національно-демократичного мейнстріму¹⁰⁰.

Однак після 1926 р. та приходу до влади Йозефа Пілсудського у Польщі «ряд осіб з табору УНР почали підтримувати його дедалі авторитарніший режим, головним чином через його опозицію до радянського експансіонізму. Більше того, католицькі партії та організації були сильноконсервативними: деякі церковні лідери виступали проти того, що вони називали соціальним та політичним “лібералізмом”. Незважаючи на цей зсув, у націонал-демократичному таборі існувала загальна згода щодо того, що різні партії та течії повинні співіснувати та працювати в рамках парламентської системи та демократичних норм»¹⁰¹.

Характеризуючи вплив ОУН, М. Шкандрій зауважував, що організація у 1930-х рр. та особливо напередодні Другої світової війни складалася із 8000–9000 осіб, проте мала відданих прихильників, сильну конспіративну мережу та була широко публічною через свою різномірну діяльність. Дослідник вважав, що ідеологія ОУН ґрунтувалася на засадах «інтегрального націоналізму». Щодо останньої течії, то її представляли прихильники Дмитра Донцова, чия «доктрина вирізнялася зосередженістю не на конкретних політичних цілях, а на психолого-духовній революції, а також особливо запеклим, нетерпимим тоном»¹⁰². Щодо найменування українського руху, то діячі ОУН часто використовували поняття «організований націоналізм», натомість ідеологію прихильників Донцова окреслювали «активним націоналізмом»¹⁰³.

Український історик Олександр Зайцев, дослідник інтегрального націоналізму та його інтелектуальної історії, у ґрунтовній праці, присвяченій українському інтегральному націоналізму у 1920–1930-х рр., наголошував, що в українській та зарубіжній історіографії існує низка досліджень

¹⁰⁰ Shkandrij, M. (2015). National democracy, the OUN, and Dontsovism... P. 209.

¹⁰¹ Shkandrij, M. (2015). National democracy, the OUN, and Dontsovism... P. 209.

¹⁰² Shkandrij, M. (2015). National democracy, the OUN, and Dontsovism... P. 209–210.

¹⁰³ Shkandrij, M. (2015). National democracy, the OUN, and Dontsovism... P. 210.

українського інтегрального націоналізму. «...Серед них є дуже вартісні, поряд із чималим фактичним матеріалом і ґрунтовними інтерпретаціями проблема обросла міфами й кон'юнктурними спекуляціями»¹⁰⁴, – зауважив науковець.

Важливою є ремарка О. Зайцева, що «інтегральний націоналізм не належить до історіографічних скам'янілостей, вивчення яких становить лише академічний інтерес. Це живий і діяльний чинник сучасної політики, зокрема української. Деякі радикальні угруповання в Україні оперують ідеологемами, сформульованими в міжвоєнну добу, сприймаючи їх як керівництво до дії. Аналогічні політичні групи існують у багатьох країнах Європи й цілого світу. Тому звертання до витоків цієї ідеологічної традиції ще довго буде актуальним – воно допомагає зрозуміти не тільки історію, а й сучасні політичні процеси й навіть уявити можливі сценарії майбутнього. Хоча націоналізм у цілому часто ототожнюють з його інтегральним різновидом, насправді останній є доволі пізнім відгалуженням першого»¹⁰⁵.

Поняття націоналізму, разом із сучасним розумінням націй з'явилося на межі XVIII–XIX ст. у зв'язку із демократичним рухом та подальшими перетвореннями у розумінні влади та держави, яка відтепер не ототожнювалась із волею Божою, а верховна влада над державою належала усій нації, всередині якою її члени мали користуватись однаковим рівнем прав та свобод. Перелом настав приблизно у 1870-х рр., відколи, як зауважував О. Зайцев «національні рухи в Європі ввійшли до нової фази: змінився їх соціальний склад, методи боротьби, прийоми мобілізації; націоналізм “зазнав мутації від поняття, яке пов'язували з лібералізмом і лівицею”, до імперіалістичного й ворожого щодо чужинців руху радикальної правиці».¹⁰⁶ Цей новий прояв націоналізму тяжів до авторитаризму, ставив інтереси власної держави вище від індивідуальних. Найбільш поширеною ця

¹⁰⁴ Зайцев, О. (2014) Український інтегральний націоналізм: генеза, еволюція, порівняльний аналіз. Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора історичних наук. Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України. С. 6.

¹⁰⁵ Зайцев, О. (2014) Український інтегральний націоналізм:... С. 7.

¹⁰⁶ Зайцев, О. (2014) Український інтегральний націоналізм:... С. 7.

ідеологія стала після Першої світової війни та призвела також і до Другої світової війни¹⁰⁷.

Наприкінці 1920-х рр. американський історик та політолог Карлтон Гейз для окреслення цієї ідеології вперше почав вживати поняття «інтегрального націоналізму», але із заувагою, що вона притаманна лише націям, які мають власну державу. Однак американський історик Джон Армстронг вжив ця поняття для характеристики націоналістичного руху та його розвитку у недержавних народів. Безумовно, такий рух мав відмінності від інтегрального націоналізму державних народів. Водночас Дж. Армстронг розвивав цю ідею, пропонуючи тезу, що «рухи на кшталт ОУН, хорватських усташів та словацьких глінківців слід розглядати в межах окремого типу інтегрального націоналізму недержавних народів»¹⁰⁸.

Визначаючи поняття «націоналізм», поділяємо класифікацію дослідника Олександра Зайцева про поділ націоналізму на три рівні відповідно до його ролі у розбудові держави. Науковець запозичив цей поділ в українського історика Ярослава Дашевивча: «1) націоналізм імперської нації; 2) націоналізм державної нації; 3) націоналізм не-державної нації. Останній є характерним для нації, що втратила свою державність в минулому або сформувалася в націю в процесі національно-визвольної боротьби за незалежну або хоча б автономну державність. Такий націоналізм бореться з панівною нацією, застосовуючи ідентичні методи, якими користується панівна нація – отже, також екстремістичні, радикальні методи. Власне, застосування таким націоналізмом методів, ідентичних тим, які використовує націоналізм імперської нації, а також запозичення ідей останнього зумовлюють можливість появи інтегрального націоналізму недержавної нації»¹⁰⁹.

У роботі частково використано концепцію Олександра Зайцева, який, зважаючи на головні підходи до інтерпретації ідей українського

¹⁰⁷ Зайцев, О. (2014) Український інтегральний націоналізм:... С. 8.

¹⁰⁸ Зайцев, О. (2014) Український інтегральний націоналізм:... С. 8.

¹⁰⁹ Зайцев, О. (2014) Український інтегральний націоналізм:... С.9.

інтегрального націоналізму, виділяє трактування його як форми самовираження нації, екстремістської форми українського буржуазного націоналізму, українського фашизму, інтегрального націоналізму недержавної нації. Водночас він пропонує більш детально розглянути український націоналізм як форму самовираження нації та інтегральний націоналізм недержавної нації¹¹⁰.

Концепція українського націоналізму як форми самовираження нації сформувалась у 1920–1930-х рр. Головні складові концепції були сформульовані ще у 1927–1939 рр. Використовуючи засади «чинного націоналізму» Дмитра Донцова, Степан Ленкавський написав невелику статтю у 1928 р. У ній тоді ще студент філософського факультету Львівського університету, член Проводу Союзу української націоналістичної молоді, відзначаючи тези Донцова, розглядав їх як лише початковий етап у творенні націоналістичної ідеології. С. Ленкавський вважав, що повинна відбуватися подальша розробка політичної програми, а її практично втілювати має організований націоналістичний рух. Також вартим уваги є праці Володимира Мартинця, громадсько-політичного діяча мельниківського крила ОУН, який одним із перших окреслював історію становлення УВО та ОУН, доводив відмінність ідеології організованого націоналізму від «вольового націоналізму» Дмитра Донцова¹¹¹.

Чи не найбільший внесок у дослідження руху зробив Петро Мірчук (діяч закордонних частин ОУН бандерівського крила). У праці «Нариси історії ОУН» автор детально розкрив організаційну структуру та протистояння із польською владою, водночас штрихами подав роздуми про ідеологію ОУН. У 2003 р. у Львові було здійснено репринтне перевидання цієї праці, а в 2007 р. Центр досліджень визвольного руху підготував її третє видання з доповненнями, які відображали сучасний рівень опрацювання проблем, недостатньо розкритих у попередньому варіанті видання. Автор

¹¹⁰ Зайцев, О. (2014) Український інтегральний націоналізм:... С. 16–17.

¹¹¹ Зайцев, О. (2014) Український інтегральний націоналізм:... С. 18–19.

відзначав, що ОУН від своєї появи стояло у перших рядах тих, хто боровся проти окупантів. Також П. Мірчук наголошував на органічній появі ОУН, яка стала втіленням історичного розвитку нації на певному етапі, автор протиставляє ОУН іншим політичним силам, які підпали під вплив радянськості або опортуністичного легалізму й компромісності. Натомість лише ОУН залишалася єдиною та послідовною державотворчою силою, самостійницького спрямування, яка використовувала націоналістичну ідеологію. Однак суттєвим недоліком цієї праці є тенденційність, яка проявлялася у однобокому висвітленні діяльності своїх ідейних суперників із крила мельниківців¹¹². Безумовно, студія П. Мірчука вплинула не лише на розуміння істориками діяльності ОУН, але й сформула певні візії щодо ідеології націоналізму.

Поширенню поняття «інтегральний націоналізм» завдячуємо американську дослідницю Джоні Армстронгу. У монографії «Український націоналізм 1939–1945» дослідник застосував концепцію інтегрального націоналізму К. Гейза. На його думку, націоналістичну ідею Дмитра Донцова теж можна зарахувати до інтегрального націоналізму, але він має певні відмінності, зокрема: 1) в умовах відсутності можливостей для відкритої політичної опозиції та легальної боротьби проти існуючих державних режимів характерний для інтегрального націоналізму акцент на силі як засобі досягнення політичних цілей набував форми схвалення й практикування терористичних методів; 2) особливого значення набували нематеріальні чинники національної ідентичності, насамперед збереження та плекання мови й культури; 3) через брак власної держави національний рух тяжів до нелегальних утворень¹¹³.

Український історик та публіцист Іван Лисяк-Рудницький в енциклопедичній статті «Націоналізм» подав розлогу характеристику цього руху в українських реаліях. Історик зауважував, що націоналізм в українській

¹¹² Зайцев, О. (2014) Український інтегральний націоналізм:... С.19–20.

¹¹³ Armstrong, J. A. (1955). *Ukrainian Nationalism*. New York: Columbia University Press. P. 20

політичній термінології з'явився під кінець XIX ст. і це «поняття однозначне з активною національною свідомістю та патріотизмом. Перед Першою світовою війною та під час визвольних змагань під націоналізмом стали здебільшого розуміти самостійництво. А коли у 1920-х роках виникла ідеологічна течія, що прийняла назву «націоналістичної» та оформилася в організований політичний рух, поняття націоналізм набрало партійного забарвлення, яке воно в основному зберігає і нині»¹¹⁴. Український націоналізм, на думку І. Лисяка-Рудницького, має спільні риси аж ніяк не з італійським чи німецьким рухами, які, за його визначенням, є «продуктом індустріального і урбанізованого громадянства», а «серед партій цього типу в аграрних економічно відсталих народів Східної Європи: хорватські усташі, румунська Залізна Гвардія, словацькі глінківці, польський ОНР (Obóz Narodowo-Radykalny) тощо. Український націоналізм був явищем генетично самостійним, хоч у своєму розвитку він зазнавав безпосередніх впливів з боку відповідних чужоземних зразків»¹¹⁵.

За визначенням І. Лисяка-Рудницького, ідеологія націоналізму базувались на засадх «ідеалістичного світогляду, який розуміли як антитезу не тільки до матеріалістичної філософії марксизму-ленінізму, але також позитивізму, визнавцями якого були корифеї української демократичної думки (В. Антоновича, М. Драгоманова, І. Франко, М. Грушевський)». Натомість вони будували своє світосприйняття на науковій основі націоналізму, де виявлявся примат волі над розумом та чину над думкою. Їхній світогляд також включав етичний ідеалізм. Водночас існувала певна релятивація традиційних моральних вартостей, які головню мали підпорядковуватися політичній доцільності. Навіть деякі публіцисти наголошували на потребі виховання нового типу українця, який буде відданий «ідеалам руху та готовий пожертвувати для них собою й іншими»¹¹⁶.

¹¹⁴ Лисяк-Рудницький, І. (1968). Націоналізм. *Відбитка з Енциклопедії Українознавства*. Париж, Нью-Йорк. С.1725.

¹¹⁵ Лисяк-Рудницький І. (1968). Націоналізм... С. 1728.

¹¹⁶ Лисяк-Рудницький І. (1968). Націоналізм... С. 1728.

Однією з ключових категорій нашого дослідження є поняття «український визвольний рух». Спираючись на праці В. В'ятровича, Я. Дашкевича, В. Ільницького, Ю. Киричука, під українським визвольним рухом розуміємо історично зумовлену, багатовимірну сукупність політичних, військових, соціальних, культурних форм діяльності українського народу та його організованих структур, спрямованих на здобуття, відновлення і утвердження національної державності, а також на забезпечення права на самовизначення в умовах зовнішнього панування і бездержавності. Як система, український визвольний рух включає організовані політичні сили, громадські середовища, інтелектуальні еліти та широкі маси населення. У функціональному вимірі він виступає як форма опору імперсько-колоніальним і тоталітарним режимам, а також постає інструментом національної мобілізації та чинником формування української модерної ідентичності. Участь В. Горбового в українському визвольному русі означає його приналежність до військових, громадських, політичних структур, які ставили своїм завданням визволення українського народу з-під влади окупаційних режимів і утворення Української Самостійної Соборної Держави.

Проблематика нашого дослідження передбачає чітке трактування поняття «громадсько-політична діяльність». Під цим поняттям розуміємо цілеспрямовану і суспільно значущу діяльність окремих людей та соціальних груп у громадській (публічній) сфері, яка спрямована на формування, вираження та реалізацію політичних інтересів, ідей, впливу на владні відносини, а також на участь у процесах організації та розвитку суспільства. Йдеться про багатовимірний соціальний феномен, що охоплює сукупність практик особи (або колективних суб'єктів) у суспільно-політичному житті. Зважаючи на це, громадсько-політичну діяльність В. Горбового трактуємо як комплексну і різнобічну форму суспільної активності, яка поєднувала політичну, організаційну, правозахисну, державотворчу складові і реалізовувалася в умовах воєнних і міжвоєнних суспільно-політичних

трансформацій. Вона виявлялася в його участі у структурах українського визвольного руху, захисті обвинувачених у політичних справах під час судових процесів, взаємодії з різними національно-політичними середовищами. Крім того, її яскравим проявом стала репрезентація інтересів української спільноти на чолі громадсько-політичних об'єднань загальнонаціонального формату (УНК). Звісно, рівень громадсько-політичної активності В. Горбового був різко обмеженим в середині і другій половині ХХ ст., з огляду на ув'язнення в радянських таборах, перебування під наглядом радянських спецорганів. Однак, навіть в таких умовах, В. Горбовий залишався ідейно вмонтованим в систему української національно-визвольної боротьби, підтримуючи певні контакти з дисидентським середовищем. Тож, загалом громадсько-політична діяльність склала основну частину його свідомого і соціально активного життя.

Отже, методологія дослідження громадсько-політичної діяльності В. Горбового передбачав поєднання емпіричного та теоретичний напрямів. Емпіричний характер методологування пов'язаний зі збором та систематизацією великої кількості даних, фактів і проблемою їх подальшого опрацювання. Натомість теоретичним рівнем методологування, який передбачає аналітично-інтерпретаційну роботу, результатом чого є як окремі авторські трактування певних подій і процесів, так формулювання певних гіпотез й візій щодо життя і діяльності досліджуваної історичної постаті. Методологія дослідження життя і діяльності В. Горбового побудована на міждисциплінарній основі, оскільки концентрує підходи та методи таких напрямів історичної науки як біографічні студії, соціальна історія, історія національно-визвольних рухів, історія повсякдення. Водночас методологічна платформа дослідження спирається на декілька рівнів наукового пізнання: 1) методи і принципи, які дали змогу комплексно охарактеризувати громадсько-політичну діяльність В. Горбового; 2) біографічний, просопографічний, соціокультурний підходи наукового пошуку. Ключовими для нашого дослідження стали поняття «націоналізм», «націоналістичний»,

«український визвольний рух», «громадсько-політична діяльність». При їх визначенні ми спиралися як на запропоновані відомими вченими і усталені в сучасній історіографії трактування зазначених категорій, такі і на їх власне осмислення, обіпєрте на емпіричних та теоретичних епістемах.

Висновки до розділу 1

Отже у першому розділі підсумовано історіографію проблеми, окреслено джерельну базу та визначено методологію дослідження. Зроблено висновки про доволі обмежене коло публікацій, які предметно висвітлювали постать В. Горбового та різні зрізи його діяльності. В українській історіографії доби незалежності відсутні комплексні та всебічні розвідки, однак вагомими є роботи Р. Забілого, А. Андрющенка, М. Посівнича та А. Бедрія, які розкрили певні аспекти життя та діяльності В. Горбового. Констатовано, що у літературі діаспорних діячів (З. Книш, П. Мірчук та ін.), здебільшого сучасників В. Горбового, активних суспільно-політичних діячів та членів націоналістичних рухів, структур УВО та ОУН, дещо ширше відображено громадсько-політичну діяльність В. Горбового.

Беручи до уваги специфіку джерел, їх походження і характер, опрацьований комплекс матеріалів класифіковано за формально-композиційними атрибутами: 1) неопубліковані архівні матеріали; 2) опубліковані документи; 3) спогади сучасників і самого В. Горбового; 4) матеріали періодики. Особливу увагу приділено маловідомим архівним документами, а також спогадам самого В. Горбового, які стали ключовими для нашого дослідження.

Методологія дослідження громадсько-політичної діяльності В. Горбового ґрунтується на поєднанні емпіричного та теоретичного компонентів. Водночас вона побудована на міждисциплінарній основі, оскільки концентрує підходи та методи таких напрямів історичної науки як біографістика, соціальна історія, історія національно-визвольних рухів, історія повсякдення. У дослідженні використано декілька рівнів наукового

пізнання: 1) методи і принципи, які дали змогу комплексно охарактеризувати громадсько-політичну діяльність В. Горбового; 2) біографічний, просопографічний, соціокультурний підходи наукового пошуку.

Деякі положення, представлені у першому розділі, оприлюднені в публікаціях автора, зокрема у статті:

Ніколаєв С. М. Громадсько-політична діяльність Володимира Горбового у 1939–1941 рр. *Сумський історико-архівний журнал*. 2025. № XLV. С. 80–89. DOI: <https://doi.org/10.21272/shaj.2025.i45.p.80>

РОЗДІЛ 2. ФОРМУВАННЯ СВІТОГЛЯДУ

2.1. Юнацькі роки та початки громадської активності на початку 1920-х рр.

Володимир Горбовий народився 30 січня 1899 р. в м. Долині¹¹⁷, за іншими даними – у с. Оболоння тодішнього Долинського повіту¹¹⁸. Насправді, тут немає розбіжностей, оскільки до 1939 р. територія с. Оболоння перебувала у складі м. Долина. Він походив із заможної селянської сім'ї Григорія Горбового, який володів господарством у с. Оболоння Долинського повіту Королівська Галичини та Лодоморії (тепер Долинського району Івано-Франківської області). У Володимира Горбового було ще двоє братів – Ярослав та Іван. На жаль, у зв'язку з відсутністю джерельної бази, немає більш детальних даних про сім'ю Володимира Горбового, його дитячі роки. Відомо лише, що брата Івана батько залишив для допомоги в управлінні маєтком, а іншим синам запропонував здобувати фах¹¹⁹. Деякі пізніше документи, зокрема, Метрика докторів Карлового університету за 1924–1927 рр., вказують на те, що Володимир мав друге ім'я Станіслав, а його матір звали Анна¹²⁰.

Початкову освіту В. Горбовий, ймовірно, здобув у народній школі в Долині. Припускаємо, що з огляду на вік, початкову освіту він здобував упродовж 1905–1909/10 рр. На той час в Долині діяла лише 6-класна чоловіча державна (етатова) школа. Керівником школи станом на 1905 р. був Фелікс

¹¹⁷ Бедрій, А. (1995). Борець і мученик за Україну – д.-р. Володимир Горбовий. Дрогобич: Видавнича фірма «Відродження». С. 6; Świadectwo z egzaminu rzдавego. Komisja do rządowych egzaminów historyczno-prawnych w Uniwersytecie Karola w Pradze. Liczba Protokolu protokołu egzaminacyjnego 806-VIII. 19.11.1924. Tłómaczenie z języka czaskiego. Галузевий Державний Архів Служби Безпеки України. Фонд 6. Фонд кримінальних справ на осіб, знятих з оперативного обліку МВС України. Справа 70138. Том 2. Аркуш 198. Електронний архів Визвольного руху. URL: <https://avr.org.ua/viewDoc/22377>

¹¹⁸ Горбовий, В. (1984). «Мені загрожує голодова смерть». «Скарга». Визвольний шлях. Суспільно-політичний і науково-літературний місячник. Кн. 9. (438). С. 1039.

¹¹⁹ Бедрій, А. (1995). Борець і мученик за Україну – д.-р. Володимир Горбовий. Дрогобич: Видавнича фірма «Відродження». С. 6.

¹²⁰ Matrika doktorů Univerzity Karlovy VI. (1924–1927). Fond: Matriky Univerzity Karlovy. Číslo NAD 180. Inventární číslo 6. S. 2840. URL: <https://is.cuni.cz/webapps/archiv/public/book/bo/1391711927350373/434/?lang=cs>

Соколовський, катехітами – кс. Йозеф Янусевич, о. Михайло Клук, вчителем мойсеєвої релігії – Зигмунт Туртелтауб. Вчителями працювали Іван Червінський, Еміль Париль, Леон Ясінський, Францішек Ягельницький, Іван Макушка, Броніслав Лялька, Броніслав Гологорський¹²¹. В одному зі своїх пізніших листів В. Горбовий згадував: «... я ще в народній школі був першим учнем в класі»¹²².

Після закінчення початкової школи В. Горбовий продовжив навчання в Стрийській гімназії (див. додаток В), яка була одним із осередків українського національно-патріотичного виховання. Стрийщина на межі ХІХ – поч. ХХ ст. відігравала важливу роль у формуванні української державницької ідеї, кооперативного руху¹²³. У Стрию працювала низка діячів українського руху, а від 1911 р. діяв Український Спортовий Клуб «Січ», який організували українські гімназисти. Безпосередній вплив на В. Горбового могли мати громадський діяч, композитор отець Остап Нижанківський (служив від 1900-х років священиком на Стрийщині, у 1908 р. був обраний головою товариства «Просвіта» у Стрию, також у 1908–1914 рр. працював священником у Стрию¹²⁴), Михайло Посацький (педагог, філолог, член комісії з класичної філології НТШ, працював у Стрийській гімназії в 1909 – 1913 рр.¹²⁵).

Відзначимо, що становлення закладів середньої освіти в Стрию, вочевидь, слід пов'язувати із відкриттям 1 вересня 1873 р. у місті Вищої реальної школи, де вихованці вивчали релігію, польську і німецьку мови, географію, статистику, історію, арифметику, геометрію, креслення, природничу історію, малюнок, фізику, хімію, поліграфію, історію рідного

¹²¹ Szematyzm Królestwa Galicyi i Lodomeryi z wielkiem księstwem krakowskiem na rok 1905. Lwow: Nakł. Galic. c.k. Namiestnictwa; Z drukarni W. Łozińskiego. S. 552.

¹²² Павлів, О. (2019). В пошуках нащадків д-р Володимира Горбового. *Суспільно-політичний тижневик «Гомін України»*. Число 1 (3755). С. 14.

¹²³ Молчко, У. (2022). Суспільно-громадська публіцистика о. Остапа Нижанківського: соціокультурний вимір. *Українські культурологічні студії*. Том 2. №11. С. 61. [https://doi.org/10.17721/UCS.2022.2\(11\).12](https://doi.org/10.17721/UCS.2022.2(11).12)

¹²⁴ Шалата М. (2021). Нижанківський Остап Йосипович. *Енциклопедія Сучасної України*. Київ: Інститут енциклопедичних досліджень НАН України. URL: <https://esu.com.ua/article-72070>

¹²⁵ Домбровський, М. (2024). Михайло Посацький, Греція – усміх життя. Зібрані твори. Львів: видавництво «Піраміда», С. 10; Бедрій, А. (1995). Борець і мученик за Україну... С. 6-7.

краю, українську мову, хоровий спів, стенографію, гімнастику. Високий рівень викладання у Вищій реальній школі міста Стрия і потреба в освічених та грамотних спеціалістах спонукали Міністерство віросповідань і освіти Австро-Угорської імперії заснувати цісарсько-королівську гімназію 17 липня 1880 р. Вища реальна школа в Стрию була перетворена на державну гімназію з обов'язковим викладом науки малюнку в чотирьох нижчих класах, а з 1888 р. набула й класичного статусу¹²⁶. Слід відзначити, що на основі рескрипту Міністерства віровизнань та освіти від 23 червня 1908 р. було утворено філіальний заклад, котрий включав вісім рівнорядних класів для справ «педагогічно-дидактичних» під окремим керівництвом¹²⁷.

Важливий вплив на залучення українських дітей, тим паче із незаможних сімей, до навчання у Стрию відіграло створене ще 1876 р. за ініціативою місцевого катехита о. Юліана Федусевича Товариство «Руська бурса». Організація мала на меті створення «бурси» (гуртожитку) для української молоді з числа гімназистів, а також всебічної підтримки соціально незахищених учнів. Заступником голови товариства був Іван Вахнянин (1847–1909), а ідейним натхненником і меценатом став Степан Дубравський (1829–1909). Спершу Товариство володіло дерев'яним будинком на Ланах біля старого кладовища. Там мешкали з родинами Іван Вахнянин і Лев Гузар. Згодом нерухомості в організації побільшало. В цьому контексті у «Ділі» зазначали: «В Стрию истнує від многих літ товариство «Руска Бурса», котре посідало власну реальність на передмістю “Лани” за цвинтарем. Реальність тую, не представляючу задля далекого положення надто великих виглядів на побільшенє вартости в будучности, продала «Руска Бурса» в осені 1892 р. під користними услівями, бо за 11.000 зр. Маючи в руках більший капіталік, порішила «Руска Бурса» зужиткувати єго з кожного погляду користо і для того закупила в самій найкрасшій части середмістя, т. є. при улици Гоша [між староством а гімназією] великій пляц,

¹²⁶ Бондарук І. (1986, 19 лютого). Із поживклих листків хроніки Стрийської гімназії. *Свобода*. Ч. 32. С. 2.

¹²⁷ Szematyzm Królestwa Galicyi i Lodomeryi z wielkiem księstwem krakowskiem na rok 1909. Lwow: Nakł. Galic. c.k. Namiestnictwa; Z drukarni W. Łozińskiego. S. 555.

на котрім уже з раною весною сего року розпiчне будувати одноповерхову каменицю яко власність товариства «Руска Бурса». Однак куплений пляц єсть так просторий, що на будову камениці Бурси вистане менша єго половина, і для того задумали стрийські Русини відкупити від товариства «Руска Бурса» злишну часть пляцу і зараз при каменици бурсовій вибудувати велику салю з бiчними убiкаціями, а євентуально і другу ще каменицю, де містились би рускі товариства»¹²⁸.

Згадану вище будівлю зведено у 1893 році. Бурса розпочала роботу на початку 1896 р. і вміщувала кілька десятків учнів-українців, батьки яких були членами товариства. Зауважимо, що місцеві поляки аналогічну установу організують лише через декілька років. Будинок української бурси – це центральноосьовий дiм площею 405 м. кв., зведений у стилі історизму з елементами сецесії (сьогодні у ньому знаходиться приміщення Управління соціального захисту Стрийської міської ради, вул. Незалежності, 3 Охоронний номер 2029-м)¹²⁹.

Діяльність організації була одним із важливих чинників, які посприяли тому, що з 1906 р. при самій Стрийській гімназії почав діяти український відділ, у якому масово навчалися діти-вихідці з українських родин – серед них був і В. Горбовий. Він завершив навчання у цьому освітньому закладі та здав випускні іспити на отримання атестату зрілості вже у роки Першої світової війни¹³⁰. Припускаємо, що В. Горбовий був прийнятий до гімназії приблизно в 10-річному віці, тобто у 1909 (або 1910 рр.).

Станом на 1910 р. директором цісарсько-королівської вищої гімназії у Стрию був Юліан Дольницький, відомий польський класичний філолог, автор виданого у 1907 р. «Словника літинсько-польського для вжитку середніх шкіл» (*Słownik łacińsko polski do użytku szkół średnich*)¹³¹ та низки інших

¹²⁸ Коренець Д. (1928, 2 серпня). Спомин стриянина. *Дiло*. 1928, Ч. 170. С. 2-3.

¹²⁹ Закусов М. (2025, 23 травня). Три бурси – три історії. Освітній Стрий між імперіями. *Фотографії старого Львова*. URL: https://photo-lviv.in.ua/try-bursy-try-istorii-osvitniy-stryy-mizh-imperiiami/#_edn2

¹³⁰ Бедрій, А. (1995). Борець і мученик за Україну... С. 7–8.

¹³¹ Szematyzm Królestwa Galicyi i Lodomeryi z wielkiem księstwem krakowskiem na rok 1910. Lwow: Nakł. Galic. c.k. Namiestnictwa; Z drukarni W. Łozińskiego. S. 555.

праць з питань античної літератури¹³². Титули професорів на той час мали такі гімназійні викладачі: Ян Тралька, Францішек Фриз, Еміль Колодніцький, Францішек Вальчак, кс. Владислав Котуський (римо-католицький катехит), Владислав Гречковський, Дмитро Вайцович. Вчителі працювали доктори філософії Ян Пятек, Владислав Філар, а також о. Юліан Дзерович (греко-католицький катехит), Юліан Кубракевич, Станіслав Забельський, Шимон Мордавський, Антоній Дудрик, Йозеф Вейсблум, Ммхайло Посацький. Посаду заступника вчителя займали Францішек Булковський, Роман Гладишовський, Осія Граубарт, Семен Гуменюк, Францішек Крішке, Кароль Паппе, Яцек Павлік, Ернест Попкевич, Антоній Розмус, Юліан Сеферович, Казімеж Семенець, Арнольд Спот, Степан Шевчик, Томаш Тарговський¹³³. У філіальному закладі, котрий очолював професор Казімеж Нагорецький, працювали професор Мандель Калісман, вчителі Ян Обін, Анжей Грасела, доктор Ізраель Марфус, Андрій Микитяк, Антоній Собчук, кс. Ян Кубіновський (римо-католицький катехит), о. Микола Галант (греко-католицький катехит), Макс Бененсток, заступники вчителів Мечислав Арндт, Тадеуш Каліновський, Рудольф Кубес, Самуель Голдблат, Болеслав Келм, Ян Вілк, Альфред Уєвський, Адам Утчік¹³⁴. Тож більшість педагогів були поляками.

Серед українських вчителів гімназії найбільш знаним став згодом о. Юліан Дзерович. У Стрию він працював упродовж 1908–1918 рр., був відомим завдяки своїй науково-педагогічній праці, публікації численних праць з педагогіки, зокрема щодо питань релігійного і морального виховання. У міжвоєнний період став професор Богословської академії у Львові, заступником голови Товариства «Рідна школа», головою Товариства «Просвіта» (у 1939 р.) і Товариства св. апостола Павла, членом УНДО. Він вситував з ідеями виховання самостійності людини до такого рівня, щоб вона

¹³² Julian Dolnicki – książki, profil autora. URL: <https://tezeusz.pl/autor/julian-dolnicki>

¹³³ Szematyzm Królestwa Galicyi i Lodomeryi z wielkiem księstwem krakowskiem na rok 1910. Lwow: Nakł. Galic. c.k. Namiestnictwa; Z drukarni W. Łozińskiego. S. 555–556.

¹³⁴ Szematyzm Królestwa Galicyi i Lodomeryi z wielkiem księstwem krakowskiem na rok 1910... S. 556.

усвідомила свої обов'язки перед Богом, суспільством, народом і собою та могла їх ефективно виконувати, маючи для цього достатньо фізичних і духовних сил¹³⁵. Припускаємо, що такі погляди українського педагога вплинули й на формування світогляду та ціннісних орієнтації В. Горбового.

Зміст навчання в гімназіях Галичини, як відомо, мав філологічне, зрідка природничо-гуманітарне спрямування. У цих закладах освіти, відповідно до затвердженого у 1909 р. Міністерством віровизнань та освіти навчального плану гімназій, викладалися такі навчальні дисципліни: релігія (окрема для греко-католиків, римо-католиків, юдеїв), грецька мова, латинська мова, німецька мова, польська мова, українська мова, математика, природнича історія, історія та географія. Існували й необов'язкові (факультативні) предмети, серед яких історія рідного краю, французька мова, спів, каліграфія, гімнастика, стенографія¹³⁶. Така програма гімназійної освіти забезпечила В. Горбового міцну основу для здобуття в майбутньому вищих студій.

Навчання в гімназії В. Горбовий завершив приблизно в 1917 р. У пізніших документах місцем його навчання вказувалася гімназія в Станіславі¹³⁷. На жаль, перевірити цю інформацію не видається можливим, оскільки повна документація двох станіславських гімназій за роки Першої світової війни до нас не дійшла, а щорічні звіти не видавалися з огляду на умови воєнного часу. Припускаємо, що В. Горбовий завершував навчання в одній з гімназій Станіслава, або ж, що найбільш вірогідно, складав там іспит зрілості.

Після завершення навчання у гімназії В. Горбового мобілізували до австро-угорського війська, де він завершив старшинську школу та отримав

¹³⁵ Пастушенко, Н. М. (2007). Дзерович Юліан-Корнило Ігнатович. *Енциклопедія Сучасної України* [Електронний ресурс] / редкол. : І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк [та ін.] ; НАН України, НТШ. Київ: Інститут енциклопедичних досліджень НАН України. URL: <https://esu.com.ua/article-24098>

¹³⁶ Ministerium für Kultus und Unterricht. (1909). Normallehrplan des Gymnasiums: Verordnung des Ministers für Kultus und Unterricht vom 20. März 1909, Z. 11662, betreffend einen neuen Lehrplan für die Gymnasien in Österreich. Wien. URL: <https://goobi-viewer.univie.ac.at/viewer/metadata/AC07936369/1/>

¹³⁷ Matrika doktorů Univerzity Karlovy VI. (1924–1927). Fond: Matriky Univerzity Karlovy. Číslo NAD 180. Inventární číslo 6. S. 2840. URL: <https://is.cuni.cz/webapps/archiv/public/book/bo/1391711927350373/434/?lang=cs>

звання хорунжого (лейтенанта). Опісля був направлений до 9-го Перемисько-Стрийського стрілецького полку, або за іншими даними – 33 стрілецького полку. Воював на італійському фронті, згодом приєднався до лав Української Галицької Армії, на думку дослідника Анатолія Бедрія «був призначений до III-го Корпусу УГА, зі ступенем поручника». У серпні 1919 р. у бою під Козятином Вінницької області отримав важке поранення та втратив одне око¹³⁸. Однак за спогадами Святослава Караванського, українського мовознавця, журналіста, діяча ОУН та багаторічного в'язня радянських таборів), який зустрів В. Горбового у 1949 або 1950 р. у спецтаборі Озерлагу Іркутської області: «Д-р Горбовий носив тоді чорну пов'язку на оці, яке він згубив на Італійському фронті 1916 року. І ця пов'язка якось збереглася в моїй пам'яті найдовше, коли я уявляв собі доктора»¹³⁹. Припускаємо, що спогади С. Караванського не зовсім точні, оскільки у 1916 р. В. Горбовий, ймовірно, ще завершував здобуття середньої освіти.

Безсумніву під час визвольних змагань В. Горбовий брав участь у спільному поході Армії УНР та УГА на Київ у серпні 1919 р. Спогадами про цей похід він ділився згодом під час перебуванні у таборі Береза Картузька¹⁴⁰. З інших джерел мемуарного характеру відомо, що В. Горбовий брав участь у боях за Вапнярку, Жмеринку і станцію Роздільну¹⁴¹ у липні-серпні 1919 р. Ці операції, особливо славетні бої за Вапнярку 26–27 липня велися спільно з військами УНР проти більшовиків. Як відомо, УГА в жовтні-листопаді 1919 р. через епідемію тифу опинилася у вкрай важкому становищі, втративши боєздатність. У лютому 1920 р. частина УГА уклала домовленість з більшовицькими військами, отримавши назву «Червона Українська Галицька Армія». В одному з офіційних листів до Генерального

¹³⁸ Бедрій, А. (1995). Борець і мученик за Україну... С. 8.

¹³⁹ Караванський, С. (1986). Мої зустрічі з Володимиром Горбовим. *Визвольний Шлях. Суспільно-політичний і науково-літературний місячник*. №4 (457). С. 473.

¹⁴⁰ Бойдуник, О. (1974). Як дійшло до створення Організації Українських Націоналістів. *Євген Коновалець і його доба*. Мюнхен: Видання Фондації ім. Євгена Коновальця, С. 360; Бедрій, А. (1995). Борець і мученик за Україну... С. 7-8; Макар, В. (1956). *Береза Картузька. (Спомини з 1934–1935 рр)*. Торонто: Ліга Визволення України. С. 140.

¹⁴¹ Караванський, С. (1986). Мої зустрічі з Володимиром Горбовим. *Визвольний шлях. Суспільно-політичний і науково-літературний місячник*. №4 (457). квітень. С. 473.

Прокурора СРСР у 1956 р. В. Горбовий згадував, що у 1919–1920 рр. служив у «Червоній Галицькій Армії, яка боролась разом з Червоною Армією і діяли під одним керівництвом»¹⁴². Відомо, що деякі частини УГА розірвали відносини з більшовиками вже у квітні 1920 р., але більшість галицьких підрозділів у вересні 1920 р. перейшли Карпати до Чехо-Словаччини. Можливо, у їхньому складі був і В. Горбовий.

Восени 1920 р. В. Горбовий повернувся до Долини, де незабаром отримав звістку від оточення Євгена Коновальця щодо «ідеї сформування нової визвольної військової організації»¹⁴³. Історіографія вивчення УВО має чималу історію, існують різні твердження щодо місця та часу створення¹⁴⁴. Дослідник Петро Мірчук схиляється до думки, що УВО було створено у липні 1920 р. у Празі під час Наради Стрілецької Ради, про що згадував сам Є. Коновалець у праці «Причинки до історії української революції». У ній автор зазначив, що останнє засідання Стрілецької Ради відбулось в липні 1920 р. у Празі «тоді ухвалено рекомендувати усім січовим стрільцям вертатись в Україну. Після цього засідання Стрілецької Ради перестала фактично існувати Січово-Стрілецька Організація»¹⁴⁵.

У збірнику «Срібна Сурма: Спогади й матеріали до діяння УВО» Зиновій Книш наголошував передовсім на важливому впливі середовища старшин Січових Стрільців та Є. Коновальця, які доклались до створення у кінці липня – серпні 1920 р. УВО як нової організації¹⁴⁶. Сотник Осип Навроцький (правознавець, військовик, громадсько-політичний діяч, діяч УСС та УГА, співзасновник перший голова Начальної колегії УВО у 1920–

¹⁴² Жалоба Горбового Владимира к Генеральному Прокурору СССР от 07.10.1956 года. Ново-Чунка. 07.10.1956. Арк. 238-238 зв. Галузевий Державний Архів Служби Безпеки України. Фонд 6. Фонд кримінальних справ на осіб, знятих з оперативного обліку МВС України. Справа 70138. Том. 1. Електронний архів визвольного руху. URL: <https://avt.org.ua/viewDoc/22356>

¹⁴³ Бедрій, А. (1995). Борець і мученик за Україну... С.8.

¹⁴⁴ Надурак, Н. (2019). Створення УВО в українських дослідженнях: історіографічний огляд. *Галичина*, 32, С. 162.

¹⁴⁵ Мірчук, П. (1968). Нарис історії Організації Українських Націоналістів. Мюнхен, Лондон, Нью-Йорк. С. 16.

¹⁴⁶ Книш, З. (б. р.). Підґрунтя УВО. Книш, З (Упоряд.). *Срібна сурма : статті й матеріали до діяння Української Військової Організації*. Торонто : Срібна Сурма. Збірник 2 : Початки УВО в Галичині. С. 22–24.

1921 рр. – керівного осередку у Львові¹⁴⁷) висловлював думку, що початок «заіснування УВО припадає на другу половину серпня 1920 р.¹⁴⁸ У цей період припинила свою діяльність Стрілецька Рада, але було прийнято рішення про продовження політичної та військової роботи «майже одночасно в двох осередках української політичної акції, в краю у Львові, і на еміграції у Празі». Наприкінці серпня 1920 р. два члени Стрілецької Ради у Львові сотник Михайло Матчак і сотник Ярослав Чиж організували перший командний осередок УВО, а вже 31 серпня у Празі, на думку З. Книша, на з'їзді було проголошено створення УВО теж за наполяганням стрілецьких старшин¹⁴⁹.

Прагу як місце становлення УВО вважав і П. Мірчук, однак хронологічно називав дещо раніші дати – липень 1920 р. Тоді ж, на його думку, відбулося останнє засідання Стрілецької Ради під головуванням Євгена Коновальця, на якому прийнято рішення про її розпуск; водночас цю дату слід вважати початком УВО. Також, як відзначив П. Мірчук, 2 вересня 1920 р. було уже видано «Приказ УВО», тобто організація уже існувала на цей час¹⁵⁰. Історик зауважував, що одразу із заснуванням УВО колишні старшини Армії УНР виїхали до Наддніпрянщини, аби там організувати «клітини УВО»¹⁵¹.

Олександр Бойків (політичний та громадський діяч, військовик УСС, а згодом УГА, у 1920–1922 роках перебував у таборах інтернованих у Чехії. Здобув середню та вищу освіту у Празі на факультеті електроніки, а згодом у Німецькій політехнічній школі. Був керівником Української академічної громади у Празі, а від 1926 р. редактором «Студентського вісника».

¹⁴⁷ Гуцул, П. (2020). Осип Навроцький. Енциклопедія Сучасної України. Інститут енциклопедичних досліджень НАН України. URL: <https://esu.com.ua/article-71428>.

¹⁴⁸ Навроцький, О. Початки УВО у Львові. Книш, З (Упоряд.). Срібна сурма : статті й матеріали до діяння Української Військової Організації / зібрав, упорядкував і зредагував З. Книш. Торонто : Срібна Сурма. Збірник 2 : Початки УВО в Галичині. С. 25

¹⁴⁹ Книш, З. (1974). Начальна Команда УВО у Львові. Євген Коновалець і його доба. Мюнхен: Видання Фондації ім. Євгена Коновальця, С. 289–290.

¹⁵⁰ Мірчук, П. (1968). Нарис історії Організації Українських Націоналістів. Мюнхен, Лондон, Нью-Йорк. С. 15–16.

¹⁵¹ Мірчук, П. (1968). Нарис історії Організації Українських Націоналістів. ... С.16.

Активний діяч УВО, у 1930–1931 рр. був особистим секретарем Євгена Коновальця у Женеві. У 1932 р. став одним із творців і віце-президентом Українського народного союзу у Франції, згодом заснував українську друкарню у Парижі. У 1940 р. заарештований нацистською владою, і після майже року ув'язнення таємно повертається до Львова. Від 1943 – голова УНС, у січні 1944 р. заарештований гестапо, перебував у в'язниці у Берліні, згодом опинився у концтаборі Драпс, а опісля звільнення жив у Парижі¹⁵²) у свої розвідці, присвяченій Є. Коновальцю та УВО, окреслив ширші передумови її творення. Діяч зауважував, що з перспективи минулих років може здаватись, ніби створення такої формації є «самозрозумілим». Однак слід брати до уваги, що акція Стрілецької Ради була вимушеним кроком в умовах неможливості творення нових українських військових частин у Центральній Європі аби продовжувати боротьбу проти Москви. Тому Є. Коновалець повернувся у 1921 р. на українські терени, а з його «доручення та за його вказівками наслідком останніх постанов Стрілецької Ради в Празі починає ставати свої перші організаційні кроки Українська Військова Організація»¹⁵³.

Крім того, О. Бойків зауважував, що деякі старшини дотримувалися поглядів Є. Коновальця і покладали на нього, зважаючи на авторитет, завдання творення нової структури¹⁵⁴. Спираючись на відомості В. Мартниці, він у своїй публікації розкрив фінансову базу для організаційного становлення УВО на перших етапах діяльності. Йшлося про засоби, які зуміли вивезти Січові Стрільці з України, а також пожертви від української еміграції, які надіслав М. Цеглинський, М. Репень від Федерації Українців у США, а також від організованих Степаном Матчаком Українських Бойових Комітетів («УБК»). Крім того, 100 000 крон було отримано від уряду УНР

¹⁵² Жуковський, А. (2004). Бойків Олександр Миколайович. Енциклопедія Сучасної України. Київ: Інститут енциклопедичних досліджень НАН України. URL: <https://esu.com.ua/article-36046>

¹⁵³ Бойків, О. (1955). Командир – Державний Муж – Творець організованого націоналізму. Організація Українських Націоналістів 1929–1954 : збірка статей у 25-ліття ОУН. Париж : Видання Першої Української Друкарні у Франції. С. 59–60.

¹⁵⁴ Бойків, О. (1955). Командир – Державний Муж – Творець... С. 60.

«на формування українського війська»¹⁵⁵. Любомир Макарушка наводив дані, що за попередньою згодою українських студентів у Чехословаччині, які отримували стипендії від Міністерства освіти, громадянське оподаткування з їх стипендій йшло на потреби УВО – «75 тисяч чеських крон місячно, що їх пересилалося на потреби УВО до банку у Львові. Це було приблизно 2.000 американських доларів місячно у тодішній вартості доляра»¹⁵⁶.

Натомість український історик Анатолій Кентій вважав, що УВО була створена у липні–серпні 1920 р. Первісно вона планувалася як регіональне об'єднання, а згодом лише поширила свою діяльність на всі українські землі. Мета діяльності УВО, на думку А. Кентія, виходила із прагнення «зберегти військові кадри, щоб вести далі боротьбу проти обидвох окупантів», але «швидко стало зрозумілим, що на перспективи війни на теренах України не слід розраховувати. Тому діяльність УВО мала набути головним чином диверсійно-підривного спрямування стосовно польського окупаційного режиму»¹⁵⁷. Однак, як зауважував історик, у своїх офіційних документах УВО, що зрозуміло, не декларувало таку методику роботи, проте середовищу колишніх військовиків УСС імпонувала силова тактика дії¹⁵⁸.

В одному із підпільних видань УВО, виданому у середині 1920-х рр., зауважено, що «визвольний рух у Західній Україні не повинен і не сміє йти старими шляхами. Він мусить з початкової дефензиви (оборони) перейти в наступ, з протесту і соціального бунту перемінитися в національне повстання з ясною метою звільнення Західної України». У цьому документі також наголошувалось, що потрібно звернути увагу на політичні замаху – атентати¹⁵⁹.

Вартим уваги є розвідка Івана Кедрина-Рудницького – журналіста, публіциста та політика, рідного брата Антона, Михайла та Мілени

¹⁵⁵ Бойків, О. (1955). Командир – Державний Муж – Творець... С.61.

¹⁵⁶ Бойків, О. (1955). Командир – Державний Муж – Творець... С.61.

¹⁵⁷ Кентій, А. (2005). Збройний чин українських націоналістів. 1920–1956 : історико-архівні нариси. Том 1 ВідУкраїнської Військової Організації до Організації Українських Націоналістів. Київ. С. 35

¹⁵⁸ Кентій, А. (2005). Збройний чин українських націоналістів. 1920–1956... С. 35

¹⁵⁹ Кентій, А. (2005). Збройний чин українських націоналістів. 1920–1956... С. 35–36.

Рудницьких. Як відомо, він брав участь у Першій світовій війні, у 1916 р. потрапив у полон до Росії, після Лютневої революції працював у різних освітніх установах Києва; у 1919 р. евакуйований до Вінниці, а звідти мобілізувався до армії УНР; у 1920 р. емігрував; навчався у Віденському університеті, 1922–1939 рр. працював співредактором газети «Діло», відтак протягом 1925–1931 рр. був пресовим референтом Української парламентської репрезентації у Варшаві, а також членом УНДО, мав близькі стосунки із Є. Коновальцем¹⁶⁰. У статті І. Кедрин-Рудницький «Видатна індивідуальність» пригадував про свою зустріч із Є. Коновальцем наприкінці липня 1920-го р.: «У редакційній домівці “Волі” в одній ложі каварні “Централь” при Герренгасе, Піснячевський познайомив мене з Є. Коновальцем. Водночас на товариському ґрунті я зустрівся із Є. Коновальцем у домі моєї сестри Мілени та її чоловіка д-ра Павла Лисяка»¹⁶¹.

Цікавими є споми́ни І. Кедрина-Рудницького про настрої у різних групах української еміграції та розкол між ними на ідейному ґрунті: «це була сумна доба найбільшого галицького-наддніпрянського розбрату, веденого однобічними “сепаратистами” й “партикуляристами”. Незгода була дивоглядом в очах тих галичан, які позбулися галицького провінціалізму в горнилі наддніпрянської революції. Галицько-наддніпрянська незгода і поруч неї прояви радянофільства в есерівській групі, що гуртувалася довкола Михайла Грушевського, в соціалістичній групі Семена Вітика та в гурті Володимира Винниченка – ці сумні справи були постійною темою розмов, так би мовити, соборницьких, чи – як їх іронічно названо знаддніпрянцених галичан»¹⁶². І. Кедрин-Рудницький зауважував, що з цього гурту постала «Молода Галичина», до якої входили доктор Дмитро Левицький, колишній голова Галицько-Буковинського Комітету у Києві, колишній посол УНР у

¹⁶⁰ Мазурак, Я. (2024). Кедрин-Рудницький Іван Іванович. Київ: Інститут енциклопедичних досліджень НАН України. URL: <https://esu.com.ua/article-11666>

¹⁶¹ Кедрин-Рудницький І. (1974). Видатна індивідуальність. Євген Коновалець та його доба. Мюнхен. С. 343.

¹⁶² Кедрин-Рудницький І. (1974). Видатна індивідуальність... С. 343–344.

Копенгагені, який займав пост голови «Молодої Галичини» – Євген Коновалець та секретар – І. Кедрин-Рудницький. Сюди також входили Андрій Мельник, Павло Лисяк, Мілена Рудницька, Іван Чмола¹⁶³. Такі розлогі нариси І. Кедрина-Рудницького демонструють ситуацію всередині українського руху. Водночас діяч наголошував на ролі Є. Петрушевича і нових зовнішньополітичних змін на міжнародній правовій арені, які вплинули на появу УВО. «Євген Коновалець і гурт інших високих старшин колишнього Корпусу Січових Стрільців були розчаровані політикою західноукраїнського уряду Євгена Петрушевича, особливо з приводу заборони розцінювати як соборне військо ту частину колишнього корпусу генерала Антона Кравса, яка перейшла Карпати й яку інтерновано в Німецькому Яблонному. Місія Євгена Коновальця й Андрія Мельника, спрямована на те, щоб скріпити тією частиною армію УНР, яка під натиском з боку більшовицької офензиви опинилась була на західно-українських землях, а на польсько-українському антибільшовицькому фронті становила праве крило, – не мала успіху. Всі ми тоді, з Дмитром Левицьким та Євгеном Коновальцем у проводі, ставились негативно до політики центру Євгена Петрушевича, яка провадила міжнародній процес за Східню Галичину, спираючись на 91 статтю Сен-Жерменського договору з 1919 року. Ця стаття поставила була під суверенітет Антанти ті колишні землі Австро-Угорщини, доля яких не була вже вирішена іншими договорами й міжнародніми актами. Ми не вірили, щоб можна було виграти спір за Галичину – у відірванні від всеукраїнської проблеми. Звичайно, ніхто з отого критичного супроти центру Євгена Петрушевича гурту не перешкоджав йому вести цей міжнародній процес»,¹⁶⁴ – зазначив публіцист.

Відтак слушним вважаємо висновок дослідника Олександра Кучерука про те, що «кристалізація концепції майбутньої Української Військової Організації та дії в новому етапі Січовим Стрільцям виробилося поступово».

¹⁶³ Кедрин-Рудницький І. (1974). Видатна індивідуальність... С.344.

¹⁶⁴ Кедрин-Рудницький І. (1974). Видатна індивідуальність... С.344.

Адже на липневій нараді у Празі прийняла рішення «організувати на рідних землях і серед нових умовин особливу збройну силу. На окремих конференціях випрацьовано відповідні вказівки й для фіналізування цієї справи Є. Коновалець виїхав до Відня, де був тодішній політичний осередок, зокрема уряду ЗУНР, а інші страшини вернулись на рідні землі». Сотник І. Андрух, поручник В. Романишин, поручник Нерослик, поручник Опока, хорунжий Решетука вирушили на Наддніпрянщину, а Я. Чиж, В. Кучабський та Г. Гладкий, полковник Р. Дашкевич, полковник І. Чмола – на західноукраїнські землі. О. Кучерук стверджував, що творення УВО відбулося у Празі, а на західноукраїнських землях «існували співзвучні елементи в стадії початкового формування й вони чекали тільки на керманича»¹⁶⁵. Підготовчу штабову працю, на думку О. Кучерука здійснив полковник генерального штабу Юрій Отмарштайн, а «провід цього осередку обняв Є. Коновалець»¹⁶⁶.

Дослідник Руслан Забілий відзначав, що в Празі вояки УГА та Армії УНР створили таємну організацію «Воля». Ця таємна організація 1 вересня 1920 р. видала наказ № 15, а в грудні 1920 р. осередок «Волі» на Долинщині створив Володимир Горбовий. Згодом осередок змінив назву на «Українська військова організація». В. Горбовий 25 грудня 1920 р. отримав призначення на посаду повітового провідника на Долинщині¹⁶⁷.

Зиновій Книш (політичний діяч, журналіст, член спершу Окружної команди УВО в Коломиї, згодом бойовий референт Крайової команди УВО, діяч ОУН)¹⁶⁸ у нарисі про історію формування УВО «На життя і смерть» подав «Уривки з розповіді Антона Вартового» про «Початки УВО на

¹⁶⁵ Кучерук О. (2005). Рико Ярій – загадка ОУН. Львів: Піраміда. С. 34–35.

¹⁶⁶ Кучерук О. (2005). Рико Ярій... С. 35.

¹⁶⁷ Забілий, Р. (2008). Діяльність Української Військової Організації на Долинщині в 1920-1929 роках. *Український Визвольний Рух*. Збірник 12. С. 6.

¹⁶⁸ Ковальчук, О., Черченко, Ю. Книш Зиновій Михайлович. Смолій, В. (гол. Ред.) (2007). *Енциклопедія історії України: Т. 4: Ка-Ком*. Київ: Інститут історії України НАН України. URL: http://resource.history.org.ua/cgi-bin/eiu/history.exe?&I21DBN=EIU&P21DBN=EIU&S21STN=1&S21REF=10&S21FMT=eiu_all&C21COM=S&S21CNR=20&S21P01=0&S21P02=0&S21P03=TRN=&S21COLORTERMS=0&S21STR=Knysh_Z

Долинщині». Антін Вартовий – справжнє ім'я Антін Стефанишин¹⁶⁹ (український письменник та педагог, діяч УГА, від 1920 р. член УВО, бойовий референт повітової команди УВО Долинщини у 1920–1922р., згодом бойовий референт Стрийської окружної команди УВО), пригадував: «Дня 18 грудня 1920 року йшов я до школи і при виході з моєї вулички на шлях наткнувся на Влодка Горбового, що йшов зо студентом Янківським з Стрия. – Добре, що ми зустрілись. – привітав мене Горбовий. – Ось наш друг Янківський, кур'єр визвольної організації. Прийдіть сьогодні вечері до Влодка Мацкевича, порадимось, кого запросити на сходина для обговорення деяких справ. Вечері 20 грудня зібралося в хаті Володимира Мацкевича ось таке товариство (в поазбучному порядку): Михайло Андрейків, Осип Бойдуник, Михайло Боринець, Володимир Горбовий, Маріян Данюк, Іван Кульчицький, Юліан Мухоїд, Михайло Селешко й Антін Стефанишин. Це були “перші хоробрі”, що стали пробоевиками нового визвольного руху в Долинщині¹⁷⁰.

Антін Стефанишин пригадував організаційне становлення УВО в окресленому районі. Зокрема незабаром у Долину приїхав «зв'язковий від центру визвольної організації “Воля у Львові”» головною метою діяльності якої було визначено «вести далі боротьбу з поляками». Управління здійснює «Колегія», а керівником мав бути Євген Коновалець. Відповідно до отриманих завдань у Долинщині слід було створити «Повітову Колегію, ... поділити терен на райони, поставивши в кожному районового начальника. Опісля – вишукувати й притягати до організації всіх колишніх українських військовиків». Зв'язок із керівним центром у Львові мав підтримуватись через «Окружну Колегію у Стрию»¹⁷¹. Під час цієї зустрічі було обрано склад «Повітової Колегії». Керівником та комендантом призначено поручника В. Горбового, його заступником й ад'ютантом – хорунжого Юліана

¹⁶⁹ Книш, З. (1970) «На повні вітрила! (Українська Військова Організація в 1924-1926 роках». Торонто: Срібні Сурми, С. 231, 290–291,

¹⁷⁰ Книш, З. (1980). На життя і смерть. Сторінки з історії Української Військової Організації. Торонто: Срібна Сурма. С. 166-167.

¹⁷¹ Книш, З. (1980). На життя і смерть... С. 167-168.

Купчинського, бойовим референтом – Антіна Стефанишина, референтом-розвідником – хорунжного Володимира Мацевича¹⁷². Щодо територіальної структури терену, то Долинщину поділили на 5 районів: Болахів, Тростянець, Велдіж, Рожкітів і Перегінсько. У кожному районі був призначений комендант¹⁷³.

Взимку 1921 р. було організовано з'їзд Голови Окружних і Повітових Колегій і бойових референтів з місць діяльності. Сам з'їзд відбувався в канцелярії адвоката д-ра Олександра Надраги у Львові. Із доповідями виступили сотник Микола Саєвич, який представив звіт про військово-бойові справи організації, а про політичні справи доповідав Володимир Целевич. Варто відзначити, що, на думку А. Бедрія, саме на з'їзді Голови Окружних і Повітових Колегій остаточно затверджено назву організації – Українська Військова Організація¹⁷⁴.

Влітку 1921 р. (за версією А. Бедрія з'їзд проводили влітку 1922 р.¹⁷⁵) відбувся ще один з'їзд у Львові, на якому був присутній Євген Коновалець, котрий вислухав звіти із діяльності в терені. Серед інших також був присутній й В. Горбовий¹⁷⁶. У своїх спогадах «Погода совісті» В. Горбовий пригадував, що у Львові 30 липня 1922 р. відбулась Перша єдина краєва конференція: «вона відбувалась до обіду в приватному приміщенні по вул. Домініканській № 10, а по обіді в апартаментах громадської установи по вул. Чарнецького. Проводив нею і організаційний реферат виголосив полк. Коновалець, політичний В. Целевич, а боєвий В. Соборний»¹⁷⁷. Як бачимо, саме спогади В. Горбового підштовхнули А. Бедрія продатувати з'їзд УВО літом 1922 р.

¹⁷² Книш, З. (1980). На життя і смерть... С. 169.

¹⁷³ Книш, З. (1980). На життя і смерть... С. 170.

¹⁷⁴ Бедрій, А. (1995). Борець і мученик за Україну... С.10.

¹⁷⁵ Бедрій, А. (1995). Борець і мученик за Україну... С.10.

¹⁷⁶ Книш, З. (1980). На життя і смерть. Сторінки з історії Української Військової Організації. Торонто: Срібна Сурма С. 175.

¹⁷⁷ Горбовий, В. Спогади «Погода совісті» від 30.01.1978. Долина. *Архів Центру Дослідження Визвольного Руху*. Фонд 12. Збірка Документів з різних колекцій, зібраних Центром дослідження визвольного руху. Том 5 Володимир Горбовий. С. 12.

На думку дослідника Богдана Галайка, початково ключовим завданням Військової організації визначалося збереження українського збройного потенціалу з метою його подальшого використання у підпільній боротьбі: підготовці та розгортанні повстання, дезорганізації ворожих осередків і, після захоплення влади, утриманні контролю над ситуацією до моменту, коли окупаційні сили України зможуть здійснити контрнаступ. Передумовами для успішного повстання вважалися міжнародне врегулювання питання тимчасового перебування західноукраїнських земель під польським мандатом, а також послаблення більшовицького режиму на східноукраїнських територіях унаслідок внутрішньої дестабілізації або війни. До настання таких обставин безпосереднім завданням УВО було недопущення остаточного закріплення окупаційної влади на українських землях. У зв'язку з цим пріоритетною стала організація офіцерських і підофіцерських кадрів, покликаних скласти кадрову основу відновленої української армії. Стратегічною метою діяльності УВО проголошувалося створення власної, національної, незалежної та соборної держави¹⁷⁸.

Крім того, роль і завдання організації офіційно визначались так: «У.В.О. є революційною організацією, якої основним завданням є пропагувати думку загального революційного зриву Українського Народу із остаточною метою, створити власну національну самостійну і зєдинену державу...»¹⁷⁹. Водночас, на сторінках нелегальних друкованих органів УВО та у спеціальній програмній брошурі провідники організації також послідовно окреслювали ідеологічні засади й стратегічні орієнтири. Наголошувалося, що у своїй діяльності УВО керується виключно інтересами Української нації, які розглядалися як єдиний і безумовний пріоритет. Центральним завданням організації визначалося здійснення цілеспрямованої та планомірної підготовки революційного виступу проти польського

¹⁷⁸ Галайко, Б. (2009). Вишкіл молоді в діяльності Української військової організації. Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук за спеціальністю 22.02.22 – військова історія. Львів. С. 50.

¹⁷⁹ Мірчук, П. (2007). Нарис історії Організації Українських Націоналістів. 1920–1939 роки. Видання третє, доповнене. Київ: Українська видавнича спілка. С. 24.

окупаційного режиму. Особливу увагу приділяли формуванню кадрів, здатних у момент початку повстання швидко очолити стихійно підняті маси, зорганізувати їх і спрямувати національну революцію до переможного завершення.

УВО позиціонувала себе як ідейного носія та спадкоємця традицій «Великої Української Армії», підкреслюючи тяглисть визвольної боротьби. Водночас організація чітко дистанціювалася від служіння інтересам будь-яких інших народів чи держав, наголошуючи на власній відповідальності за пошук союзників і ведення міжнародної пропаганди з метою формування сприятливого зовнішньополітичного середовища та симпатій до українського визвольного руху у світі.

Категорично заперечувалася орієнтація на Польщу та радянську Росію як потенційних партнерів у справі української державності. Польська влада розглядалася як сила, що принципово не зацікавлена в існуванні незалежної України, тоді як радянський режим оцінювався як такий, що не лише не підтримує об'єднання західноукраїнських земель з Україною, але й сприймає цю перспективу як загрозу, використовуючи формально українські інституції виключно як інструмент кремлівської політики.

Узагальнюючи досвід національно-визвольних рухів інших народів, ідеологи УВО доходили висновку, що в умовах екзистенційної боротьби нації за власне існування акти самооборони, включно з індивідуальним терором, можуть вважатися виправданими. Така тактика трактувалася як вимушена і пропорційна відповідь на системний масовий терор з боку окупаційної влади, здійснювана відповідно до наявних можливостей українського визвольного руху¹⁸⁰.

Разом з цим, велику роль в УВО почали приділяти й розвитку організаційної мережі на місцях – зокрема, вже з перших місяців осередок

¹⁸⁰ У.В.О. Видання Пропагандивного Відділу Української Військової Організації. (1929). Б.м.: Видання Пропагандивного Відділу Української Військової Організації. С. 15–20.

організації формувався на Долинщині, і роль В. Горбового у цьому процесі була однією із найвагоміших.

Відповідно до звіту: «Долинський повіт УВО провів у 1921–1922 роках значну визвольну дію мав доручення приготувати один військовий курінь. Добре проведено в Долинщині саботажну акцію проти польських окупантів»¹⁸¹. Очевидно, що саме В. Горбовий був одним із організаторів та виконавці цієї операції щойно зароджених нових піддбних структур українського визвольного руху. Відомо, що після згаданого з'їзду (Львів, 30 липня 1922 р.) відбулись кадрові зміни у проводі – Володимир Горбовий переїхав до Львова, а на його посаду обрали поручника Романа Міхняка¹⁸².

У другій половині 1921 – на початку 1922 р. УВО у Долинському повіті провела низку акцій, у тому числі й терористичного та диверсійного гатунку. У жовтні 1921 р. отримавши наказ зірвати урядовий перепис населення діячі УВО поширювали рукописні листівки-відозви із закликами не брати участі в переписі. Частково мета цих пропагандистських акцій була досягнута, у листопаді 1921 р. повітова команда УВО отримала наказ знищити акти перепису населення. Організатором цієї акції був Богдан Федак. Документи були знищено шляхом спалення у будинку повітового староства. В. Мартинець з цього приводу пригадував, що «кілька бойовиків дістало було наказ вдертися вночі до будинку староства й спалити переписні акти. І ось одної суботи урядовець староства забув був по роботі замкнути щільно вікно. Цю нагоду використали члени УВО: розвідка наша працювала добре. Через невисокий балькон вони дістались до середини будинку, полляли акти нафтою й запалили. Правда, акти погоріли тільки частково, бо папір горить зле, коли звалений на купу, та й ще коли нема продуву; вдобавок заалармована охорона староства загасила пожежу. Але в загальному акція вдалася, бо що не згоріло, було припалене й обкурене, а в додаток полите

¹⁸¹ Бедрій, А. (1995). Борець і мученик за Україну... С.11.

¹⁸² Книш, З. (1980). На життя і смерть... С. 175-176.

водою, так що ніяк не можна було використати актів перепису»¹⁸³. Б. Федака одразу заарештувала польська поліція, а також й В. Горбового, однак через брак доказів його доволі швидко звільнили¹⁸⁴.

У другій половині 1921 р. або, за іншими даними, 1922 р. В. Горбовий переїхав до Львова. Мотиви його переїзду могли бути різними: можливе розкриття польською владою його діяльності на посту повітового коменданта УВО на Долинщині, що зумовило потребу на деякий час зникнути з поля зору польською поліції; ймовірне підвищення в структурі УВО; бажання продовжити навчання в Українському Таємному Університеті¹⁸⁵.

Володимир Мартинець (політичний діяч, журналіст та публіцист, діяч УСС, секретар губернського комісара для Холмщини, Полісся та Підляшшя Олександра Скоропис-Йолтуховського, у 1920–1923 рр. студіював право у Львівському таємному університеті та водночас був одним із його співзасновників¹⁸⁶) пригадував про діячів УВО, які також були активними у студентському русі. Також В. Мартинець відзначав, що мав багатьох знайомих у лавах УВО, а «провідну роль грали тоді в ній М. Саєвич (кол. чотар сотні УСС, що в ній я служив), В. Горбовий та ін.»¹⁸⁷. Тобто цілком логічно, що В. Горбовий виконував важливу роль у роботі УВО у Львові. Дослідник А. Бедрій на основі одного листа Андрія Мельника до Володимира Мартинця у якому зазначалось, що «в році 1922 р. хтось під ініціалом “Г” виконував функцію “начальника штабу” в Начальній Команді УВО» припускає, що за цим ініціалом стоїть В. Горбовий. Однак проти такої ідентифікації виступив Зеновій Книш, який вважав, що так насправді зашифровано діяча Володимира Гнатевича¹⁸⁸.

¹⁸³ Мартинець, В. (1949). Українське підпілля від УВО до ОУН. Вінніпег. С. 30-31.

¹⁸⁴ Горбовий, В. Погода совісті... С. 14; Забілий, Р. (2008). Діяльність Української Військової Організації... С. 8.

¹⁸⁵ Бедрій, А. (1995). Борець і мученик за Україну... С.11.

¹⁸⁶ Посівнич, М. (2018). Мартинець Володимир. *Енциклопедія Сучасної України*. Київ: Інститут енциклопедичних досліджень НАН України. URL: <https://esu.com.ua/article-63862>

¹⁸⁷ Мартинець, В. (1949). Українське підпілля від УВО до ОУН. Вінніпег. С. 108

¹⁸⁸ Книш, З. (1974). Начальна Команда УВО. Євген Коновалець і його доба. Мюнхен: Видання Фондації ім. Євгена Коновальця С. 297.

Історик Руслан Забілий, на основі документів виявлених у фондах Державного архіву Івано-Франківської області, натомість стверджував, що за виголошення промови антидержавного змісту на цвинтарі у Долині 18 квітня 1922 р. Володимира Горбового було заарештовано, однак після його арешту діяльність УВО у повіті продовжилася. Бойовики здійснювали переважно диверсії та теракти у рамках широкомасштабної саботажної акції¹⁸⁹. Безумовно, масштабні дії УВО в різних повітах, зокрема Долинському, стимулювали польську поліцію щодо активних розслідувань. Припускаємо, що вони поступово виявляли головних організаторів саботажних акцій, тож кільце навколо В. Горбового поступово стискалося, що змусило його, зрештою, покинути рідні терени.

Унаслідок переслідування владою 3 жовтня 1923 р. змушені були нелегально перейти кордон із Чехословаччиною Володимир Горбовий, Осип Бойдуник, Яків Крацько (відповідно до архівних матеріалів віднайденіх Р. Забілим)¹⁹⁰. Діяч у своїх мемуарах пригадував: «Від самого початку я брав активну участь у визвольно-конспіративних змаганнях народу. Між іншим я займав становище Секретаря Української Крайової Студентської Ради. В 1923 р. мені загрожував черговий арешт і ув'язнення. Для уникнення того лиха мені прийшлося покинути рідний край. В жовтні 1923 р. я подався через Карпати в Чехословаччину»¹⁹¹.

Однак, дослідник А. Бедрій висунув гіпотезу, відповідно до якої В. Горбовий як керівник штабу Начальної Команди УВО «напевно мав відношення до акції бойкоту виборів та до убивства Сидора Твердохліба 15 жовтня 1922 р., бо у зв'язку з цими подіями поляки арештували його вдруге та задержали в тюрмі “Бригітки” на кілька місяців»¹⁹². Дослідник А. Бедрій висуває такі твердження про причасність В. Горбового до справи вбивства Сидора Твердохліба, посилаючись лише на публікацію «В. С. Завжди

¹⁸⁹ Забілий, Р. (2008). Діяльність Української Військової Організації... С. 8.

¹⁹⁰ Забілий, Р. (2008). Діяльність Української Військової Організації... С. 14.

¹⁹¹ Горбовий, В. Погода совісті. С. 18.

¹⁹² Бедрій, А. (1995). Борець і мученик за Україну... С.12.

незламний. (У 80-ліття д-ра Володимира Горбового)» у тижневику «Українська Думка» 1979 р. (число 19, 10 травня), який видавав Союз Українців у Великій Британії¹⁹³. Варто відзначити, що В. Горбовий у своїй мемуарній розвідці «Погода совісті» згадує про Михайла Дзіковського (колишнього поручника УСС, секретаря С. Твердохліба), його арешт та опосередковане знайомство. М. Дзіковський був співорганізатором і виконавцем замаху на С. Твердохліба разом із Іваном Пасікою і Володимиром Садовським: «Дзіковський затіяв подвійну гру. Служив “нашим і вашим”. Після замаху на Твердохліба був арештований. В слідстві морально зломився. Багато його друзів уникало зустрічі з ним. Совість не давала йому спокою. Він збирався до втечі. Я уперто відраджував його від задуму. Адже він знав процес виникнення і утворення виборчої компанії Твердохліба, його переписку і зв'язки з прем'єром Польщі Новаком¹⁹⁴. Вказівки і настанови його уряду, які він дав Твердохлібові могли компрометувати Польщу в краю і за кордоном. Тому я радив Дзіковському заждати в тюрмі до судового процесу, а на суді доказати фальшиву гру польської політики. Однак він не видержав і втік. Згодом десь на Півночі слід за ним пропав»¹⁹⁵, – писав В. Горбовий, спростовуючи припущення про свою причетність до цього атентату.

Отже, юні роки В. Горбового пройшли на Станіславщині. Він походив із заможної селянської родини, що мешкала в Долинському районі. Після навчання у Стрийській гімназії вирушив, як багато його ровесників, на фронт Першої світової війни. В. Горбовий здобув офіцерське звання хорунжого (лейтенанта), завершивши навчання в старшинській школі. Воював у складі 9-го Перемисько-Стрийського стрілецького полку, або за іншими даними – 33 стрілецького полку. Брав участь у боях на італійському фронті. Опісля приєднався до лав УГА.

¹⁹³ Бедрій, А. (1995). Борець і мученик за Україну... С.12.

¹⁹⁴ Юліан Новак був прим'єр-міністром Польщі з 31 липня до 16 грудня 1922 р.

¹⁹⁵ Горбовий, В. Погода совісті. С. 16.

В. Горбовий входив до оточенням Євгена Коновальця, відтак був залучений до становлення УВО та організаційної розбудови в Долинщині. У другій половині 1921 р., або, за іншими даними, 1922 р. за дорученням проводу організації переїхав до Львова, де зайняв одну з керівних посад в Начальній Команді УВО. У 1922 р. його було заарештовано на короткий час. На початку жовтня 1923 р. під тиском польських репресій він змушений був залишити українські терени, нелегально перебратися до Чехословаччини.

2.2. Діяльність в українському націоналістичному русі міжвоєнного часу

Новий період діяльності В. Горбового початково ознаменувався продовженням освіти в Чехословаччині. Після переїзду він вступив на факультет права та політичної діяльності Карлового університету у Празі. У листопаді 1924 р. здав державні іспити з держави та права на задовільний бал¹⁹⁶. Відзначимо, що у 1920-ті рр. українські емігранти в Чехословаччині організували своє громадянське життя, видавали численні часописи, заснували низку закладів освіти, серед них і Українську господарську академію в Подебрадах, перевели до Праги з Відня Український вільний університет. У цьому середовищі для багатьох представників української молоді з окупованих територій з'явилася можливість здобути якісну європейську освіту, котра давала можливість реалізувати себе в подальшій професійній кар'єрі. Вочевидь, такі плани були і у В. Горбового.

Чимало українців здобували освіту у Карловому університеті на початку 1920-х рр. Серед них були, наприклад, Матвій Стахів¹⁹⁷, Кость

¹⁹⁶ Swiadek z egzaminu Rzadowego. Komisja do rzadowych egzaminow historyczno-prawnych w Uniwersytecie Karola w Pradze. Protocol 806-VIII. Praga, 19.11.1924. (Свідоцтво про здачу екзаменів з історії та політики Горбового Володимира від 19.11.1924 та 25.06.1929 року). S. 1. *Галузевий Державний Архів Служби Безпеки України. Фонд 6. Фонд кримінальних справ на осіб, знятих з оперативного обліку МВС України. Справа 70138. Том 2. Аркуш Електронний архів Визвольного руху.* URL: <https://avr.org.ua/viewDoc/22377>

¹⁹⁷ Стерчо П. Коротка силуетка автора Матвія Стахова. *Христова церква в Україні (988–1596): Нарис історії Української католицької церкви та аналіза схрещування в ній інтересів Риму, Царгороду, Варшави й Москви в національно-політичному аспекті.* Стемфорд, 1985. С. 509.

Паньківський¹⁹⁸, згодом Олег Кандиба (Ольжич)¹⁹⁹. Останній, щоправда, навчався на філософському факультеті. Чимало українських студентів слухали лекції одночасно у двох університетах: Карловому та УВУ.

Характеризуючи правничу підготовку В. Горбового, необхідно проаналізувати зміст освіти на правничому факультеті Карловому університеті. У 1920-ті рр. зміст юридичної освіти в цьому навчальному закладі визначався австрійсько-німецькою традицією підготовки юристів, яка сформувалася ще в ХІХ – на початку ХХ ст. Загалом, усі дисципліни, які викладалися студентам, умовно поділялися на три блоки: історико-правові, судово-юридичні, державознавчі (політологічні). На першому курсі (І семестр) передусім викладали римське право, історію римського права, історію держави і права (історію публічного права в Центральній Європі; історію права в Чехословацькій Республіці). Вже в першому семестрі слід було обирати додаткові дисципліни (не менше 23 години на семестр): вступ до юридичних наук, слов'янське право тощо. У II-у семестрі вивчали римське приватне право (зокрема, зобов'язувальне право, сімейне і спадкове право), церковне право, історію приватного права в Центральній Європі, історію права в Чехословацькій республіці (продовження). Ці дисципліни були обов'язковими і займали переважно 4 години на тиждень, за винятком церковного права, на яке відводилося 2 години на тиждень²⁰⁰.

На другому році навчання спостерігався перехід до галузевого права. Але в III семестрі студенти ще продовжували вивчати церковне право (друга частина), історію канонічного процесу, римське процесуальне право, а також дисципліну «З історії права в Словаччині». У II-му та III-му семестрах факультативні семінари проводилися з усіх обов'язкових предметів і враховувалися в мінімальну кількість годин, передбачену на кожен семестр.

¹⁹⁸ Гранд, М. (2025). Костянтин Костянтинович Паньківський (1897–1974): інтелектуальна біографія. Дисертація ... доктора філософії за спеціальністю 032 «Історія та археологія». Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка, Дрогобич. С. 60.

¹⁹⁹ Винар, Л. (1985). Наукова діяльність д-ра Олега Кандиби. *Український історик*. № 01–04. С. 63.

²⁰⁰ Hochmanová, A. (2015). Právníké vzdělávání a pokusy o reformu právnického studia v českých zemích od roku 1918 do současnosti. Dizertační práce. Právnická fakulta Univerzity Karlovy v Praze. S. 60–61.

Обов'язкові лекції (історія філософії права, статистика та три години на факультеті мистецтв) також могли бути прослухані перед державним іспитом з історії та права²⁰¹.

Після III семестру студенти юридичного факультету Карлового університету повинні були скласти перший державний іспит – історико-юридичний). Він проводився не раніше ніж в останні чотири тижні III семестру, наступна дата призначалася, за потреби, в кінці зимового семестру, або в кінці літнього семестру (у червні) та на початку зимового семестру (у жовтні). Заява про допуск до державного іспиту подавалася до деканату з маркою, додатками та поштовою квитанцією про сплату екзаменаційного збору в розмірі 101 чеської крони, якщо заявник не був звільнений від оплати за гуртожиток. У разі часткового звільнення він отримував можливість сплачувати лише половину екзаменаційної плати – 51 чеську крону. При повторному складанні іспиту втретє сплачувався грошовий збір за офіційну дію на додаток до екзаменаційного збору, а при повторному складанні іспиту вчетверте – 100 чеських крон. Умовою допуску до державного історико-правового іспиту було те, що студент мав щонайменше 60 годин лекцій, включаючи передусім обов'язкові курси. Якщо встановлену кількість годин не було виконано, обов'язкові курси мали бути доповнені факультативними курсами або семінарськими вправами. Предметами першого державного іспиту були: римське право (закони та джерела, система), церковне право (система, відносини держави до церков), історія публічного та приватного права Центральної Європи, історія права на території Чехословацької Республіки²⁰².

У IV семестрі студенти вивчали як обов'язкові дисципліни чехословацьке цивільне право (загальна частина – 5 годин на тиждень, сімейне право – 4 години, спадкове право – 4 години), кримінальне право (загальна частина – 6 годин на тиждень), історія філософії права (4 години на

²⁰¹ Hochmanová, A. (2015). Právnícké vzdělávání... S. 61.

²⁰² Hochmanová, A. (2015). Právnícké vzdělávání... S. 61–62.

тиждень). До необов'язкових належали міжнародне право, вступ до вивчення публічного права, вступ до політичної економії. Щоправда, студенти-правники в цьому семестрі повинні були прослухати обов'язковий курс лекцій (3 години) з галузі філософії на філософському факультеті²⁰³.

На третьому курсі (V семестр) студенти продовжували вивчати цивільне право (зобов'язувальне право – 6 годин на тиждень, майнове право – 6 годин) та кримінальне право (кримінальний процес – 4 години), а також слухали курси адміністративної науки та адміністративного права (6 годин), статистики (4 години), теорії національної економіки (5 годин). Крім цих обов'язкових дисциплін, студенти мали обрати спеціальний курс, наприклад, з кримінального, адміністративного, міжнародного, національного економічного права. У VI семестрі вивчали такі обов'язкові дисципліни: «Чехословацьке комерційне та вексельне право» (3 години на тиждень), «Чехословацьке конституційне право» (6 годин), «Національна економіка III. Фінансова наука» (5 годин). До необов'язкових належали «Адміністративне право, особлива частина (3 години), «Трудове право, соціальне страхування» (3 години). Крім того, слід було прослухати спеціальні лекції з цих галузей права²⁰⁴.

Під час навчання на четвертому курсі студенти зосереджувалися на процесуальному праві. У VII семестрі продовжували вивчати чехословацьке комерційне та вексельне право (другу частину, 4 години на тиждень), спірні судові процеси (5 годин), неспірні судові процеси (2 години), виконавче провадження (1 година), національну економіку (другу частину – «Політика», 5 годин), систему фінансового права (за вибором, 4 години), спеціальні лекції з цих галузей. У VIII семестрі надалі слухали лекції судових процесів друга частина, 5 годин), виконавчої практики (1 година), питань процедури банкрутства та врегулювання (2 години), вибраних питань авторського права (1 година, за бажанням), національної економічної політики (продовження, 3

²⁰³ Hochmanová, A. (2015). Právnícké vzdělávání... S. 62–63.

²⁰⁴ Hochmanová, A. (2015). Právnícké vzdělávání... S. 63.

години, за бажанням), спеціальні лекції з цих галузей. Крім того, у IV та VIII семестрах навчальний план передбачав факультативні семінари, які враховувалися у встановлену кількість годин²⁰⁵.

У будь-якому семестрі студенти юридичного факультету Карлоовго університету у Празі могли за бажанням записатися на інші предмети, такі як загальний бухгалтерський облік з особливою увагою до державного обліку, судова медицина для юристів (на медичному факультеті), ораторське мистецтво юристів та політиків, психіатрія для юристів, розмовна німецька мова для юристів, практичні справи з французької юридичної термінології. Також можна було записатися на лекції з інших факультетів²⁰⁶.

Після цього студенти-правники повинні були скласти ще два державні экзамени: другий державний іспит (судова справа) та третій державний іспит (політологія). Іспити з судової справи та політології можна було складати в будь-якому порядку, один з них – протягом останніх чотирьох тижнів восьмого семестру. Умовою допуску до іспиту було складання історико-правового іспиту та завершення IV–VIII семестрів. Кандидат мав пройти всі обов’язкові курси в обсязі не менше 92 годин (чехословацьке приватне право, чехословацьке комерційне та вексельне право, чехословацький судочинний процес, чехословацьке кримінальне право та кримінальний процес, конституційне право, адміністративне право та чехословацьке адміністративне право, національна економіка та національна економічна політика, а також фінансова наука з особливим акцентом на чехословацьке фінансове право). Кандидати також повинні були продемонструвати завершення лекцій з філософії, лекцій з історії філософії права та лекцій зі статистики (на філософському факультеті). Кандидат мав подати заявку у термін, визначений постановою відповідної комісії. Заяви подавались на відповідній формі разом із такими додатками: атестат про повну загальну середню освіту, військовий квиток, свідоцтво про середню освіту, індекс,

²⁰⁵ Hochmanová, A. (2015). Právnícké vzdělávání... S. 63–64.

²⁰⁶ Hochmanová, A. (2015). Právnícké vzdělávání... S. 64.

довідка про відрахування (або в останні чотири тижні восьмого семестру навчання – довідка про тимчасове відрахування), квитанція про оплату, довідка про складений державний історико-правовий іспит. Під час третього перескладання іспиту студенти, які подали заяву, додатково сплачували екзаменаційний збір, який становив 50,5 чеських крон, а також за офіційне проведення – також 50 чеських крон. Під час четвертого перескладання вони сплачували 100 чеських крон готівкою. Для соціально незахищених студентів на оплату екзаменаційних зборів впливав факт звільнення від плати за проживання в гуртожитку. Якщо кандидат самовільно відмовлявся від іспиту, екзаменаційний збір втрачався²⁰⁷.

Предметами другого державного іспиту були: чехословацьке приватне право, чехословацьке комерційне та вексельне право, чехословацьке цивільне судочинство, чехословацьке кримінальне право та кримінальний процес. Предметами державного іспиту з політології були: конституційне право, адміністративна наука та чехословацьке адміністративне право, наука про національну економіку та національну економічну політику, фінансова наука з особливим акцентом на чехословацьке фінансове законодавство. Повернення до державного іспиту дозволялося протягом одного року, але не раніше ніж через чотири місяці, відповідною комісією, якщо цей термін не був скорочений Міністерством освіти та національної освіти на прохання та з поважних причин²⁰⁸.

У 1927 р., за спогадами самого В. Горбового, Карловий університет присвоїв йому докторський ступінь²⁰⁹. Згідно з Метрикою докторів Карлового університету за 1924–1927 рр., Володимир Станіслав Горбовий (Vladimir Stanislav Horbovyj), греко-католик, що народився в Долині 30 січня 1899 р. у родині Григорія та Анни, закінчив гімназію в Станіславі, навчався в університеті Львова та Карловому університеті, склав ригорози (суворі іспити) 7 березня, 28 квітня і 30 червня 1927 р. Промоція відбулася 1 липня

²⁰⁷ Hochmanová, A. (2015). Právnické vzdělávání... S. 64–65.

²⁰⁸ Hochmanová, A. (2015). Právnické vzdělávání... S. 65–66.

²⁰⁹ Горбовий, В. Погода совісті... С. 18.

того ж року, а промотором (керівником) виступав професор доктор Крчмарж²¹⁰ (див. додаток Г). Про цю подію також є замітка в львівському часописі «Діло»: «1 липня ц.р. промувався у Карловому університеті в Празі В. Горбовий з Долини на доктора права»²¹¹. У 1929 р. екзамени, здані в Празькому університеті, зарахували для нострифікації диплому доктора права у Польщі²¹². Згаданий професор-помотор, – це, найбільш ймовірно, Ян Крчмарж, професор цивільного права на правничому факультеті Карлового університету, один із найбільш відомих чеських цивілістів, фахівців із міжнародного приватного права, що у міжвоєнні роки брав участь у кодифікаційних роботах над чехословацьким цивільним законодавством²¹³.

Слід відзначити, що для отримання звання доктора права необхідно було скласти три суворі докторські іспити (ригорови) після завершення юридичних студій. Історико-правовий ригороз включав такі ж предмети як і державний історико-правовий іспит в кінці III семестру навчання. Судовий ригороз також складався з тих самих предметів, що й державний судовий іспит. Лише ригороз з політології, окрім предметів державного іспиту з політології, включав також іспит з міжнародного права. Усі три ригорови мали бути складені в одному університеті, у будь-якому порядку та з мінімальним інтервалом у три місяці, якщо декан, який завжди був головою комісії, не дав дозвіл на коротший термін. Ригороз проводився публічно та тривав дві години. Якщо оцінка була незадовільною, кандидат не допускався до подальших строгих іспитів і міг лише повторно скласти той самий строгий іспит, і це було можливо лише через три місяці. Повторна апробація була можлива лише один раз, не раніше, ніж через рік. Після третьої апробації

²¹⁰ Matrika doktorů Univerzity Karlovy VI. (1924–1927). Fond: Matriky Univerzity Karlovy. Číslo NAD 180. Inventární číslo 6. S. 2840. URL: <https://is.cuni.cz/webapps/archiv/public/book/bo/1391711927350373/434/?lang=cs>

²¹¹ Особисті Вісти. Новинки. (1927). *Діло*. Ч. 150. 9 липня С. 4.

²¹² Swiadectwo z egzaminu Rzadowego. Komisja do rzadowych egzaminow historyczno-prawnych w Uniwersytecie Karola w Pradze. Protocol 806-VIII. Praga, 19.11.1924. (Свідоцтво про здачу екзаменів з історії та політики Горбового Володимира від 19.11.1924 та 25.06.1929 року). S. 2. *Галузевий Державний Архів Служби Безпеки України. Фонд 6. Фонд кримінальних справ на осіб, знятих з оперативного обліку МВС України. Справа 70138. Том 2. Аркуш Електронний архів Визвольного руху*. URL: <https://avr.org.ua/viewDoc/22377>

²¹³ Kuklík, J. (2017). K 140. výročí narození profesora JUDr. Jana Krčmáře. *Právník*, Vol. 156(7). S. 569–586. URL: https://www.ilaw.cas.cz/upload/web/files/pravnik/issues/2017/7/1.Kukl%C3%ADk_7_2017.pdf

кандидат більше не міг отримати ступінь доктора права в жодному чехословацькому університеті. Плата за строгий іспит становила 281 чеську крону (з іноземців – 561 крона). Вона сплачувалася спеціальною квитанцією, і звільнення від плати за проживання в гуртожитку на неї не поширювалося, але можна було попросити про звільнення від плати²¹⁴.

Навчаючись у Празі, В. Горбовий одружився із Геленою Косінеровою, чешкою єврейського походження, родина якої мала невелику крамницю та займалась торгівлею у м. Добржші. У 1926 р. в молодого подружжя народився син Роман. Проте, родинне життя не склалося, оскільки В. Горбовий незабаром повернувся на батьківщину, а дружина з сином залишилися в Чехословацькій республіці. У роки Другої світової війни Г. Косінерову переслідували за її єврейське коріння. Вона одна з небагатьох, що вижили в концентраційному таборі Терезін²¹⁵.

Попри навчання, яке забиало основну частину часу студента В. Горбового, він не полишав громадсько-політичної активності. Тим більше, що період, на який припало його навчання у Празі, видався багатим на міжнароднополітичні події та характеризувався піднесенням українського визвольного руху, зростанням радикальних настроїв серед молоді. Визначальним для українства Галичини став 1923 рік, адже згідно з рішенням Ради послів держав Антанти Східна Галичина залишалась у складі Польської держави із задекларованими автономними правами для меншин, що мешкали у ній. У рішенні Ради послів йшлося таке: «Враховуючи, що польський уряд звернувся 15 лютого 1923 р. до Конференції послів із проханням, щоб держави, представлені на Конференції, використали своє право, враховуючи, що Австрія відмовилася від прав на територію поза кордонами Австрії, враховуючи, що Польща визнає, що в етнічних кордонах Східної Галичини потребує режиму автономії, і враховуючи, що між Польщею та країнами Антанти існує договір від 28 червня 1919 р., яким

²¹⁴ Hochmanová, A. (2015). *Právnícké vzdělávání...* S. 66–67.

²¹⁵ Павлів О. (2018). Зустріч на «Карлаку»: в пошуках нащадків Володимира Горбового. Культурно-політичний місячник для українців у Чеській Республіці «Пороги». Число 9. С. 8.

підтверджені національні гарантії для всіх жителів незалежно від раси, мови і релігії, враховуючи Ризький мир про кордон із Росією ... Конференція послів вирішує визнати за Польщею всі права суверена на територіях, розташованих між вищезначеними кордонами й іншими кордонами польської території, з урахуванням положень Сен-Жерменського мирного договору щодо зобов'язань, які несуть країни, що одержали території колишньої Австро-Угорської монархії»²¹⁶.

У середовищі колишніх українських вояків, звільнених після інтернування в таборах, засновано у 1922 р. Групу Української Національної Молоді (Група УНМ). За свідченнями громадського діяча Степана Нижанківського (публіциста, вояка УГА, одного із організаторів української молоді у Чехословаччині у 1920-х рр., співзасновника та одного із керівників Групи УНМ²¹⁷), першими осередками цієї організації стали міста Ліберець та Юзефов, а згодом вона почала діяти у Празі, Пшебрамі, Відні, Леобені та Львові. Головний центр розташовувався у Празі, а задля легітимізації Група УНМ формально стали секцією Української Академічної Громади в Чехословаччині (м. Прага). Проте її діяльність ніколи не обмежувалась винятково справами студентства в еміграції; через постійний зв'язок із Галичиною та іншими регіонами вона надавала фінансову підтримку українським здобувач освіти²¹⁸. З. Книш зауважував, що Група УНМ не діяла у Львові в окреслений період, або ж дуже тимчасово. Натомість відзначив, що у Львові весною 1925 р. Розпочала свою діяльність Група Української Державницької Молоді, яка згодом змінила назву на Групу Української Націоналістичної Молоді²¹⁹.

²¹⁶ Соляр, І. (2012). Ради Послів Рішення від 15 березня 1923 р. про Східну Галичину. *Енциклопедія Історії України*: у 10 т. Київ: Інститут історії України, Наукова Думка, Том 9. Прил.-С. С. 109; League of Nations, Treaty Series(1923).Volume 15, No. 398,P. 261-265

²¹⁷ Гуцал, П. (2021). Нижанківський Степан Остапович. *Енциклопедія Сучасної України*. Київ: Інститут енциклопедичних досліджень НАН України. URL: <https://esu.com.ua/article-72071>

²¹⁸ Нижанковський, С. (1928). Група Української Національної Молоді. *Розбудова Нації. Орган Проводу Українських Націоналістів. Число 8 (Серпень)* С. 299.

²¹⁹ Книш, З. (1994). Становлення ОУН. Київ: Видавництво Олени Теліги. С. 23

Дослідник Віктор Прилуцький натомість вважає, що початково Група УНМ виникла у таборах для інтернованих вояків УГА у Чехословаччині ще в 1921 р., а її організаційне оформлення відбулося восени 1922 р. у Празі. Осередки організації згодом виникли у містах Чехословаччини та Австрії²²⁰. На весні 1924 р. у Празі відбувся перший з'їзд Групи УНМ, під час якого окреслено єдину ідеологію організації, сформовано центральний орган для всіх груп (осередків) – Екзекутиву, затверджено видання періодичного місячника «Національна Думка», який виходив друком до грудня 1927 р. Також засновано фонд, сформовано бібліотеку. До складу керівництва входили Степан Нижанківський, Зенон Петрів, Лев Маркуша, Мирон Коновалець, Іван Гижа, Осип Бойдуник²²¹.

Варто відзначити, що середовище Української Академічної Громади в Чехословаччині об'єднувало різні ідеологічні групи, які пропагували також соціалізм та комунізм, відтак на цьому тлі перманентно виникали конфлікти, розгорталися спроби якомога ширше вплинути на Українське товариство «Студентська Поміч» у Празі, котре здійснювало автономну діяльність щодо матеріальної підтримки українського студентства від чехословацького уряду. Група УНМ як зауважував С. Нижанківський «стала відразу рішуче проти анархійних відносин, згуртувала всі кращі сили для спільної акції»²²². В. Прилуцький зауважував, що Група УНМ сповідувала ідеї боротьби за соборну українську державу, відкидаючи орієнтацію на інші країни у регіоні²²³.

Український політичний діяч В. Мартинець, так само як і З. Книш стверджував, що в 1925 р. виникла ще одна молодіжна організація – Союз Української Націоналістичної Молоді (СУНМ), у структуру якої, за його

²²⁰ Прилуцький, В. (2004). Група Української Національної Молоді. *Енциклопедія історії України*: Т. 2: Г-Д. Київ: Інститут історії України, Видавництво «Наукова Думка». URL: http://resource.history.org.ua/cgi-bin/eiu/history.exe?Z21ID=&I21DBN=EIu&P21DBN=EIU&S21STN=1&S21REF=10&S21FMT=eiu_all&C21COM=S&S21CNR=20&S21P01=0&S21P02=0&S21P03=TRN=&S21COLORTERMS=0&S21STR=GUNM

²²¹ Нижанковський, С. (1928). Група Української Національної Молоді... С. 299; Прилуцький, В. (2004). Група Української Національної Молоді.

²²² Нижанковський, С. (1928). Група Української Національної Молоді... С. 299

²²³ Прилуцький, В. (2004). Група Української Національної Молоді.

спогадами, також входили «Групи УНМ». До цих груп належали не лише студенти, а й реміснича та сільська молодь, здебільшого у віці 18–25 років. В. Мартинець відзначав: групи, які утворили СУНМ були організаціями ідеологічного характеру. Вони насамперед ставила за мету самоусвідомлення членів при допомозі зібрань, рефератів на різні теми (ідеологія, історія, визвольна боротьба), журналів і книжок. Надалі групи провадили культурно-освітню працю в селах, вияляли ініціативу й часто брали участь у закладанні осередків “Просвіт”, “Соколів”, хорів, аматорських гуртків. У Львові група СУНМ змогла перебрати до своїх рук усі важливі студентські установи (Академічний Дім, Студентська Громада), вирвавши їх з-під впливу лівих елементів²²⁴.

Історик В. Прилуцький зауважив, що СУНМ був дещо ширшим утворенням, яке виникло в результаті об’єднання Студентських громад і Групи Української Державницької Молоді у 1926 р. Структурно СУНМ складався із груп – територіальних або станових. Групи у свою чергу поділялися на «звена». Керівництво, тобто провід складався з референтів, які були відповідальні за різні напрямки роботи. Щодо кількості груп та їх членів, то вони змінювалися. Протягом 1926–1928 рр. головою СУНМ був Осип Боднарівич, котрий водночас виконував функції головного редактора друкованого органу «Смолоскип» (1927–1928 рр.). Згодом цю посаду займав Богдан Кравців. Головними напрямками роботи СУНМ окрім ідеологічного просвітництва була також й активна участь у політичних акціях, налагодження зв’язків з УВО²²⁵. П. Мірчук зауважував, що у формуванні СУНМ важливу роль відігравали Степан Охримович, який став організаційним та ідеологічним референтом, і Осип Боднарівич, котрий очолив нову організацію. До проводу СУНМ входили також: Богдан Кравців

²²⁴ Мартинець, В. (1949). Українське Підпілля. Від УВО до ОУН: Спогади й мат. до передісторії та історії укр. організов. націоналізму. Б. м. С. 152-153.

²²⁵ Прилуцький, В. Союз Української Націоналістичної Молоді. URL: http://resource.history.org.ua/cgi-bin/eiu/history.exe?Z21ID=&I21DBN=EIu&P21DBN=EIU&S21STN=1&S21REF=10&S21FMT=eiu_all&C21COM=S&S21CNR=20&S21P01=0&S21P02=0&S21P03=TRN=&S21COLORTERMS=0&S21STR=Soiuz_naionalistychnoi

і М. Демкович-Добрянський. Потім до нього покликано Степана Ленкавського та Івана Габрусевича²²⁶.

Іншим важливим утворенням, яке визначало політичний ландшафт українства у 1920-х рр., була Легія Українських Націоналістів (ЛУН). Організація виникла 1925 року у результаті злиття «Українського національного об'єднання», «Союзу визволення України» та «Союзу українських фашистів», які діяли у Празі, Брно та Подєбрадах. Головою та промотором створення ЛУН був український суспільно-політичний діяч Михайло Сціборський²²⁷. До складу ЛУН входили українці із Галичини та Наддніпрянщини, а ідеологічне спрямування окреслилося чіткіше після перемоги ідеї про окремішність України, яку відстоював М. Сціборський. Проте ситуація загострилась після вбивства Симона Петлюри, коли посилювались комуністичні віяння серед українства на еміграції²²⁸.

Дослідник О. Кучерук відзначав, що наступним важливим кроком у консолідації націоналістичних сил після створення ЛУН було формування у Чехословаччині «Союзу організацій українських націоналістів». Особливе значення мала Перша конференція українських націоналістів, яка пройшла в листопад 1927 р. у Берліні. На ній були присутні представники від націоналістичних організацій, зокрема інтереси УВО репрезентували Є. Коновалець, О. Сенік і С. Чучман²²⁹. Розгонулися гострі дискусії щодо питання майбутньої організації українських націоналістів і способів її діяльності. Відтак вирішено створити провід у складі Є. Коновальця (голови), М. Сціборського, В. Матринця, Д. Андрієвського задля подальшого об'єднання різних націоналістичних сил²³⁰.

²²⁶ Мірчук, П. (1968). Нарис історії Організації Українських Націоналістів. Мюнхен, Лондон, Нью-Йорк, С. 56

²²⁷ Прилуцький, В. (2009). Легія Український Націоналістів. *Енциклопедія історії України*: Т. 6 Ла-Мі. Київ: Інститут історії України, Видавництво «Наукова Думка». URL: http://resource.history.org.ua/cgi-bin/eiu/history.exe?Z21ID=&I21DBN=EIu&P21DBN=EIU&S21STN=1&S21REF=10&S21FMT=eiu_all&C21COM=S&S21CNR=20&S21P01=0&S21P02=0&S21P03=TRN=&S21COLORTERMS=0&S21STR=Legiya_ukrainskikh_natsionalistiv

²²⁸ Мартинець, В. (1949). Українське Підпілля. Від УВО до ОУН: Спогади й мат. до передісторії та історії укр. організов. націоналізму. Б. м. С. 151-152.

²²⁹ Кучерук О. (2005). Рико Ярій... С. 65-66.

²³⁰ Кучерук О. (2005). Рико Ярій... С.66.

Натомість діяч В. Мартинець, висвітлюючи процес підготовки Конгресу українських націоналістів у 1929 р., зауважував, що перші такі проекти визрівали з літа 1927 р., передбачаючи його зібрання на осінь 1927 р.: «Був уже найвищий час скликати Конгрес. Перші проекти з літа 1927 р. накреслювали реченець його скликання на осінь 1927 р. «Союз Українських Націоналістів» у Празі визначив був тоді низку рефератів, що мали дати підставу для вироблення програми українського націоналізму. Але вже перші спроби здійснення цього пляну виявили його нереальність, а що більше – передчасність Конгресу. Дотеперішнє відірване існування націоналістичних груп і перебування багатьох націоналістів поза організаціями та ще й розкинутих по різних країнах, нарешті факт, що вони досі навіть ні разу не сиділи за спільним столом, не були сприятливими передумовами для спільної праці й, що далеко важливіше, для спільних поглядів у різних справах»²³¹.

Тобто, по-суті, плани зібрання Конгресу українських націоналістів не були реалізованими, але, як наголошував В. Мартинець, уперше зібралися члени різних націоналістичних осередків і груп, а також окремі націоналісти, які не належали до жодної організації. Однак, за його словами, це була перша конференція українських націоналістів, яка чітко виступила проти організаційної розпорошеності і розірваності, та акцентувала на потребі створення єдиної організації. Відтак постала ідея створення першого Проводу українських націоналістів, як осередку, навколо якого повинні і можуть скупчуватися націоналістичні сили. Звісно, визначений конференцією термін скликання Конгресу українських націоналістів на весну 1928 р. виявився передчасним і нереалістичним, проте й були певні нерозв'язані питання щодо ставлення окремих націоналістичних організацій до ПУН та інших політичних груп. Тому замість Конгресу навесні 1928 р. відбулася друга конференція, котра поставила завдання усунути нерозв'язані проблеми, оскільки потрібно було сформувати психологічний фундамент у

²³¹ Мартинець, В. (1949). Конгрес українських націоналістів 1929 року. *Українське підпілля. Від УВО до ОУН: спогади та матеріали до передісторії та історії українського організованого націоналізму*. С. 329.

широких націоналістичних колах для сприйняття ідеї єдиної організації. На підставі ухвал цієї конференції, було визначено дату Конгресу – 1 вересня 1928 р. Проте це також виявилось нездійсненим, оскільки для підготовки матеріалів такого широкого форуму бракувало часу. Тому дату було пересунуто на грудень 1928 р. Цього разу знову виникли перешкоди, але зовнішнього характеру: багатьох націоналістів, зокрема й осіб, які повинні були брати участь у Конгресі на українських землях, було заарештовано. Крім того, лунали польські й радянські дипломатичні «демарші» за кордоном²³².

Безумовно, В. Горбовий був знайомий з окресленими вище середовищами, а дослідник А. Бедрій навіть висував гіпотезу про його вплив на Степана Охримовича із Проводу «СУНМ»²³³. За споминами В. Мартинця, наприкінці 1926 р., або на початку 1927 р. В. Горбовий брав участь у нараді Начальної Команди УВО, яка відбувалася у Празі²³⁴.

Варто відзначити, що це відбувалося в умовах, коли після рішення Ради амбасадорів Антанти від 15 березня 1923 р. галицький політикум був розділений двома позиціями: прихильники першої виступали за подальшу боротьбу з Польщею власними силами, а другої – за те, щоб використати можливість визволення Східної Галичини з допомогою Радянської України (значний імпульс таким поглядам дала політика «українізації», яку проводило в той час радянське керівництво)²³⁵.

У такій ситуації вже 1923 р. керівництво УВО відвернулося від Антанти і почало шукати підтримки у вороже налаштованій до Польщі Німеччині. Зокрема, головний штаб УВО перебрався до Берліну. У той же час, ініціатива в контактах із радянськими представниками походила і від соратників Є. Петрушевича, який після рішення Ради послів також переїхав з

²³² Мартинець, В. (1949). Конгрес українських націоналістів 1929 року... С. 329–330.

²³³ Бедрій, А. (1995). Борець і мученик за Україну... С.14.

²³⁴ Мартинець, В. (1949). Українське Підпілля. Від УВО до ОУН.. С. 168.

²³⁵ Швагуляк, М. (2007). Національно-політична діяльність Дмитра Палієва у міжвоєнний період. *Дмитро Паліїв. Життя і діяльність. 1896-1944. Збірник праць і матеріалів*. Львів: Наукове товариство імені Т. Шевченка.

Відня до Берліна. Уряд Є. Петрушевича й частина галичан почали вбачати в СРСР союзника проти Польщі, натомість Є. Коновалець зі своїми прихильниками рішуче виступили проти таких відносин²³⁶.

У березні 1923 р. у містечку Оліва поблизу Гданська відбулася конференція УВО, під час якої, поряд із розглядом внутрішньоорганізаційних питань, значну увагу було приділено проблемі взаємин Військової організації з урядом ЗУНР. У роботі конференції взяли участь представники західноукраїнського уряду, зокрема Ярослав Селезінка – військовий міністр уряду ЗУНР, Володимир Бачинський та Зиновій Пеленський, які репрезентували створені за дорученням уряду ЗУНР на західноукраїнських землях структури «Народного комітету» та «Міжпартійної ради». Незважаючи на намагання оточення Є. Петрушевича підпорядкувати УВО його політичному прововоді, конференція закріпила засади самостійної діяльності організації, а Є. Коновалець відмовився відступити від принципу соборності українських земель. У підсумку було сформульовано першу політичну платформу організації, відповідно до якої УВО декларувала намір вести тривалу революційну боротьбу як суверенна й незалежна сила, не пов'язана ані правовими нормами окупаційних держав, ані програмами чи тактичними настановами чинних українських політичних центрів і партій. Водночас така позиція не заперечувала можливості ситуативної співпраці з іншими політичними середовищами в інтересах української національної справи²³⁷.

Усі ці обставини сприяли подальшому загостренню конфлікту між УВО та диктатором ЗУНР, витоки якого простежуються ще з 1920 р., коли останній висунув вимогу повного підпорядкування Військової організації своєму урядові. Під час переговорів із радянським послом у Німеччині Н. Крестинським, що відбувалися в Копенгагені, радянська сторона, діючи за

²³⁶ Галайко, Б. (2009). Вишкіл молоді в діяльності Української військової організації. Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук за спеціальністю 22.02.22 – військова історія. Львів. С. 53.

²³⁷ Книш, З. (1966). Власним руслом. Українська Військова Організація від осені 1922 до літа 1924 року. Торонто. С. 44–80.

дорученням власного уряду, визначила ключовою умовою досягнення домовленостей усунення Є. Коновальця з керівництва Військової організації, на що Є. Петрушевич погодився²³⁸.

Крім того, у 1924 р. з метою встановлення контактів із представниками радянської України до Харкова вирушили тодішній Крайовий командант УВО Ярослав Індишевський, який схилився до ідеї союзу з керівництвом Радянської України, а також політичний референт Крайової команди УВО Дмитро Паліїв, однак ці ініціативи не дали очікуваних результатів. В умовах наростання внутрішньої напруги та з огляду на небажання допустити розкол в УВО Є. Коновалець у грудні 1923 р. ухвалив рішення тимчасово відійти від керівництва організацією²³⁹. Виконання обов'язків Начального команданта УВО було покладено на військового міністра ЗУНР Я. Селезінку, тоді як посаду Крайового команданта й надалі обіймав А. Мельник, який перебував на ній із початку 1923 р.²⁴⁰

Уже в червні 1924 р. Є. Коновалець знову очолив УВО як Начальний командант, започаткувавши новий етап у діяльності організації²⁴¹. У цей період він змушений був здійснити певну кадрову реорганізацію, оскільки на ґрунті радянофільських настроїв у середовищі УВО сформувалася опозиція на чолі з Осипом Думіним. У підсумку прихильників прорадянської орієнтації та політичного курсу еміграційного центру Є. Петрушевича було усунено з лав УВО, що офіційно закріплено рішеннями з'їзду в Ужгороді 3–15 вересня 1925 р.²⁴²

Попри те, що 14 травня 1926 р. ці кола заснували окрему структуру – Західно-Українську Національно-Револьюційну Організацію (ЗУНРО), яка

²³⁸ Швагуляк, М. (2007). Національно-політична діяльність Дмитра Палієва у міжвоєнний період. *Дмитро Паліїв. Життя і діяльність. 1896-1944. Збірник праць і матеріалів*. Львів: Наукове товариство імені Т. Шевченка. С. 444.

²³⁹ Кентій, А. (1998). *Українська Військова Організація (УВО) в 1920–1928 рр. Короткий нарис*. Київ: Інститут історії України НАН України. С. 45.

²⁴⁰ Штокало, В. (2000). Євген Коновалець в українському національно-визвольному русі 1920-1929 років. *Наукові записки Тернопільського державного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: Історія*. Вип. 11. Тернопіль. С. 60.

²⁴¹ Олесь, О. [Кандиба О.]. (1948). *Євген Коновалець. Нарис про життя і смерть великого українського патріота*. На чужині: Видавництво "Український Патріот". С. 22.

²⁴² Галайко, Б. (2009). Вишкіл молоді в діяльності Української військової організації. Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук за спеціальністю 22.02.22 – військова історія. Львів. С. 55.

відображала прорадянську політичну лінію середовища Є. Петрушевича за підтримки СРСР, вона не здобула суттєвого впливу в Галичині. Досить швидко стало очевидно, що радянський режим є одним із найнебезпечніших чинників, ворожих українським національним змаганням. Водночас позиції Є. Коновальця в УВО істотно зміцнилися, а сама організація перейшла до діяльності на якісно новому рівні. Зокрема, провід УВО дедалі більше зосереджувався на роботі з українською молоддю, прагнучи поступово залучати найбільш активних її представників до підпільного руху²⁴³.

В. Мартинець переконував, що в тодішніх обставинах В. Горбовий підтримував авторитет Є. Петрушевича, який на той момент сповідував радянофільські погляди. Однак дослідник А. Бедрій спростовував ці тези та наголошував, що приписування «совєтофільських симпатій» В. Горбовому були «продуктом злоби й очорнювання, випродуковані в пізніших роках, внаслідок подій, які заіснували на початку 1930-х років». Науковець підсумовував, що діяч у 1924–1928 рр. виконував доручення Є. Коновальця та працював над здобуттям правничої освіти²⁴⁴.

У листопаді 1928 р. В. Горбовий прибув до Львова, маючи намір стати членом Адвокатської Палати і розпочати юридичну практику. Водночас він отримав від Є. Коновальця доручення зайняв пост крайового коменданта УВО, адже його попередника Романа Сушка заарештувала польська влада. Проте діяч перебував на цьому посту лише кілька тижнів та передав його докторові Богдану Гнаткевичу²⁴⁵. На жаль, з огляд уна брак джерел, немає точних даних щодо діяльності В. Горбового у 1928–1929 рр. Існують гіпотези, що у цей період діяч не брав активної участі у створенні ОУН та був зосереджений на науковій діяльності над своїм докторатом²⁴⁶. Звісно, це не зовсім коректні припущення, оскільки докторський ступінь з права В. Горбовий здобув ще у літку 1927 р. На нашу думку, у цей час молодий

²⁴³ Галайко, Б. (2009). Вишкіл молоді в діяльності Української військової організації. ... С. 55.

²⁴⁴ Бедрій, А. (1995). Борець і мученик за Україну... С. 16.

²⁴⁵ Книш, З. (1975). В сутінках зради. Торонто. С. 569.

²⁴⁶ Бедрій, А. (1995). Борець і мученик за Україну... С. 17.

правник намагався облаштувати свій побут в Галичині та започаткувати власну адвокатську кар'єру. За спогадами провідного українського адвоката С. Шухевича, В. Горбовий був його аплікантом²⁴⁷, тобто проходив офісну практику, набираючись вкрай необхідного досвіду. Припускаємо, що правничий вектор діяльності діяча був повністю погоджений з керівництвом УВО.

У газеті «Діло» знаходимо замітки про культурно-освітню та політичну діяльність В. Горбового на Долинщині. Зокрема 18 березня 1928 р. «при співучасті відпоручника філії “Просвіти” в Долині д-ра Горбового оснувательські збори читальні “Просвіти” в Суходолі»²⁴⁸. Також В. Горбовий на посаді секретаря (разом із Михайлом Ліщакком) брав участь у Третньому з'їзді УНДО (24–25 грудня 1928 р.)²⁴⁹. Найголовніше, що під час цього з'їзду було підтримано політичну лінію проводу, затверджену ще в 1926 р., а самі наради виявилися доволі конструктивними. У результаті роботи з'їзду затверджено низку «резолуцій у політичних, економічних, організаційних, культурно-освітніх і самоврядних справах»²⁵⁰. Як бачимо, він вів активну громадсько-політичну діяльність, відкриваючи осередки Товариства «Просвіта», співпрацюючи (вочевидь не без відома керівництва УВО) з провідними політичними силами краю.

28 січня – 3 лютого 1929 відбувся І-й конгрес (Великий збір) українських націоналістів, у якому взяли участь діячі УВО, Легії українських націоналістів, Союзу української націоналістичної молоді, Союзу українських націоналістів та Групи української націоналістичної молоді. Загалом у «Великому зборі» взяло участь 32 особи: 30 делегатів і 2 гостей. Головним підсумком Конгресу стало утворення Організації Українських Націоналістів; обрано Провід українських націоналістів у складі 11-ти осіб –

²⁴⁷ Шухевич, С. (1991). Моє життя. Спогади. ... С. 515.

²⁴⁸ Дописи. Долина (з культурно-освітнього руху в повіті). (1928). *Діло*. Число 83. 13 квітня. С. 4.

²⁴⁹ Народний З'їзд. Перший день нарад Партійного З'їзду Українського Національного Демократичного Об'єднання. Дня 24 грудня 1928 р. (1928). *Діло*. Ч. 286. 26 грудня. С. 4.

²⁵⁰ Соляр, І. (2008). УНДО і Польща в 1928–1930 рр.: пошук шляхів порозуміння. Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність. Випуск 17. С. 177–178.

Є. Коновалець (голова), Д. Андрієвський, Ю. Вассиян, Д. Демчук, М. Капустянський, П. Кожевників, Л. Костарів, В. Мартинець, М. Сціборський, М. Кушнір, Я. Моралевич. Затверджено також Статут ОУН, устрій, його основні політичні положення, доктрини у різних напрямках (військовому, економічному, культурному та ідеологічному)²⁵¹. Також було затверджено щорічний збір Конгресу Українських Націоналістів²⁵².

Немає точних даних про те, в якому році В. Горбовий приєднався до лав ОУН, але, враховуючи близьке знайомство із Є. Коновальцем, цілком ймовірно, що він брав активну участь в роботі організації вже у перші роки її створення. Такі висновки можна зробити, ознайомившись із спогадами Данила Шумука – українського громадського діяча, в'язня радянських таборів, дисидента. Д. Шумук у книзі спогадів «За Східним обрієм. Спомини» пригадував, що у 1964 р., перебуваючи лікарні (у таборі Тайшет), зустрів В. Горбового: «і я зрадів з того, що матиму можливість розпитати його про деякі справи Проводу. Горбовий увічливо привітався і був настільки радий нашій зустрічі...– Скажіть, будь ласка, пане докторе, хто призначав крайових провідників до війни? – запитав я. – До війни, на західних землях України був тільки один крайовий провід. На пост крайового провідника призначував сам Коновалець, – сказав Горбовий. – І Бандеру у 1932 році на пост крайового провідника також призначав сам Коновалець? – Звичайно, що Коновалець. Я навіть пам'ятаю, як тоді відбулася зустріч Коновальця з Бандерою на Горішньому Шлеську»²⁵³. Цей спогад, попри свою інформаційну обмеженість, все ж виявляє глибоку інтегрованість В. Горбового у справи керівних структур ОУН вже на початку 1930-х рр.

28 жовтня 1933 р. у Долині відбулись обшуки та затримання, здійсненні польською владою, серед них був заарештований адвокат

²⁵¹ Патриляк, І. (2010). Організація українських націоналістів. *Енциклопедія історії України*. Т.7: Мі-О. Київ: Інститут історії України, Видавництво «Наукова думка». URL: http://resource.history.org.ua/cgi-bin/eiu/history.exe?&I21DBN=EIU&P21DBN=EIU&S21STN=1&S21REF=10&S21FMT=eiu_all&C21COM=S&S21CNR=20&S21P01=0&S21P02=0&S21P03=TRN=&S21COLORTERMS=0&S21STR=Orhanizatsiia_ukrainskykh

²⁵² Мартинець, В. (1949). Українське Підпілля. Від УВО до ОУН.. С.204.

²⁵³ Шумук, Д. (1974). За Східним обрієм. Спомини. Париж, Балтимор: «Смолоскип». С. 428.

В. Горбовий. У наступні дні відбулася хвиля арештів у Львові й Львівщині, Станіславівщині, Перемишчині²⁵⁴. Ці масові арешти та суди стали відповіддю влади на посилення терористичної діяльності ОУН в краї²⁵⁵. Хоча В. Горбовий не згадував у мемуарах про свій арешт 1933 р., але окреслював суспільно-політичну ситуацію у 1930-х рр. у Галичині: «Визвольне змагання українського народу прибрало в силі... цей виступ проходив під знаком одностайности і самопожертви... Ця влада вийшла з положення в той спосіб, що на українських землях стосувала терор, страх і жах»²⁵⁶.

Як відомо, 5 липня 1934 р. відкрито концентраційний табір в Березі Картузькій (у порожніх будинках колишнього російського монастиря, а потім російських казарм) як реакцію на атентат на міністра внутрішніх справ Броніслава Перацького. Згідно з даними П. Мірчука, у перші дні існування табору до нього етапували 200 в'язнів, з яких приблизно 120 складали українці, засуджені за політичними мотивами, а також 40 діячів з радикальної польської партії «Національно-радикальний табір» (*Obóz Narodowo-Radykalny*), і приблизно 40 комуністичних діячів²⁵⁷. Серед перших ув'язнених також був і В. Горбовий, котро, однак, звільнили з концтабору через декілька місяців – 11 грудня 1934 р.²⁵⁸. Громадсько-політичний діяч, член ОУН, повітовий провідник Сокальщинин Володимир Макар²⁵⁹ у своїх спогадах про ув'язнення в 1934–1935 рр. у Березі Картузькій розповідав про умови перебування, побиття в'язнів. Він надав перелік інших в'язнів-українців, серед яких зазначив і В. Горбового. За його словами, це були, зокрема, «провідні постаті українського націоналістичного руху 30-тих років, як Роман Шухевич, В. М. Янів, д-р В. Горбовий, Дм. Грицай, Яр. Старух, інж. М. Кравців, В.Тимчій, Дм. Штикало, О. Тюшка», які перебували у келіях

²⁵⁴ Кого арештували. (1933). *Нове Село*. Львів. № 46. 12 листопада. С. 4.

²⁵⁵ Збільшена діяльність ОУН, українське громадянство й польські погрози. З приводу вчорашньої демонстрації перед львівським воєвідством. (1933). *Діло*. Ч. 289 (13.488). 2 листопада. С. 1.

²⁵⁶ Горбовий, В. *Погода совісті*. С. 18.

²⁵⁷ Мірчук, П. (1968). *Нарис історії Організації Українських Націоналістів...* С. 429430.

²⁵⁸ Береза Картузька. (1934). *Наш прапор*. Ч. 98 (201). 20 грудня. С. 1

²⁵⁹ Посівнич, М. (2025). Володимир Макар. *Енциклопедія Сучасної України*. Київ: Інститут енциклопедичних досліджень НАН України. URL: [chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcglclefindmkaj/https://esu.com.ua/pdf/file/60569.pdf](https://esu.com.ua/pdf/file/60569.pdf)

(камерах) 1, 2, 4²⁶⁰. Також збереглися спогади про направлення Романа Шухевича у концтабір до 4 келії, де уже перебував В. Горбовий разом із В. Янівим, Д. Грицаєм, Я. Старухом та ін.²⁶¹.

Влітку 1934 В. Горбовий поділився із В. Макаром своїм занепокоєнням щодо тривалості перебування та стану свого здоров'я після низки тюремних обмежень: «Тепер можу вам признатися, що вже в перших днях Берези я поклав був сам на себе хрестик. Я був глибоко переконаний, що довше як три тижні такого життя і гонення не видержу, що мушу сконати. Я, як бачите, хоч назверх є атлетичної будови тіла, – на ділі є фізичною руїною, воєнний інвалід. Під час служби в Українській Галицькій Армії втратив око й одну частину легенів – це наслідок туберкульози. Крім того, від ряду літ терпів на дуже дошкульний ісхіяс. Я ж не міг навіть зігнути, а про бігання не було й мови, ще й при моїй вазі близько 90 кілограмів. І от, коли Марковські почав мною гонити, як псом, коли ми цілими годинами мокли на дощі і валялися в болоті, я собі в душі сказав: це кінець!». Проте В. Горбовий зумів витримати суворий тюремний режим, але відзначив, що втратив близько 30 кг ваги²⁶². Водночас він продемонстрував не лише фізичну витривалість, а й стійкість і відданість своїм переконанням, зокрема, попри зауваги коменданта табору, вживав рідну мову, наголошуючи, що вживання української мови «забезпечує польська конституція»²⁶³. Також українські в'язні організовано проводили вшанування та святкування, зокрема «національні річниці, як – річниця переходу УГА за Збруч (16 липня 1919 р.), Свято Зброї 31 серпня (річниця здобуття Києва об'єднаними українськими арміями), 1-го листопада»²⁶⁴.

У 1933–1934 рр. ОУН провела низку політичних атентатів. Одним із найбільш резонансних стала символічна помста за політику голодомору в

²⁶⁰ Макар, В. (1956). Береза Картузька. Спомини з 1934–1945рр. Торонто: Ліга Визволення України. С. 22.

²⁶¹ Ганушевський, М. (1978). Роман Шухевич у моїх спогадах. *Ювілейна книга Української Академічної Гімназії у Львові*. Філадельфія. С. 459.

²⁶² Макар, В. (1956). Береза Картузька... С. 59–60.

²⁶³ Макар, В. (1956). Береза Картузька... С. 69–70.

²⁶⁴ Макар, В. (1956). Береза Картузька... С. 85.

радянській Україні у 1932–1933рр.: вбивство Миколою Лемиком завідувача канцелярією радянського консульства у Львові Олександра Майлова. У відповідь польська влада провела арешти провідних діячів ОУН²⁶⁵. Серед ряду політичних процесів наступних років найвагомішими стали так званий «Варшавський процес», який тривав протягом 18 листопада 1935 р. – 13 січня 1936 р. та «процес 23-х членів ОУН» («Львівський процес»), який тривав у травні–червні 1936 р.²⁶⁶.

Після звільнення з табору у Березі Картузькій В. Горбовий поновив свою адвокатську діяльність і брав участь у великому судовому процесі на стороні захисту у Варшаві після вбивства польського міністра внутрішніх справ Б. Перацького. Як відомо, атентат відбувся 15 червня 1934 р. у Варшаві на вул. Фоксаль, його здійснив бойовик Григорій Мацейко («Гонта») за вказівкою Крайового провідника ОУН Степана Бандери. Опісля, як уже зауважувалося, відбулась хвиля арештів та створення концентраційного табору у Березі Картузькій. За даними Миколи Посівнича, протягом червня–листопада 1934 р. було заарештовано понад 800 осіб, серед них значна частина – діячі ОУН²⁶⁷.

На лаві підсудних опинилися: Степан Бандера, Богдан Підгайний, Микола Лебедь, Ярослав Карпинець, Микола Климишин, Дарія Гнатківська, Ярослав Рак, Яків Чорній, Катерина Зарицька, Іван Малюца, Роман Мигаль і Євген Качмарський. На захист підсудних приступили доктор права В. Горбовий, який адвокатував С. Бандеру та Є. Качмарського, а також доктор права Лев Ганкевич, який обороняв М. Лебедя, Д. Гнатківську, Я. Рака, Б. Підгайного, доктор права Олександр Павенецький (обороняв М. Климишина та К. Зарицьку)²⁶⁸.

²⁶⁵ Кентій, А. (1998). Нариси історії Організації Українських Націоналістів (1929–1941 рр.). Київ: Інститут історії України НАН України, Головне архівне управління при Кабінеті Міністрів України, ЦДАГО, С. 49-50

²⁶⁶ Цецик, Я. (2008). Львівський процес ОУН 1936 р. у рецепції газети «Новий Час». *Сумський історико-архівний журнал*. №IV-V. С. 112.

²⁶⁷ Посівнич, М. (2005). Варшавський акт обвинувачення Степана Бандери та товариші. С. 7–8.

²⁶⁸ Книш З. (1986). Варшавський процес ОУН на підложжі польсько українських відносин тієї доби. Торонто: Срібна Сурма. Т. 1. С. 57–58.

За спогадами С. Шухевича, оборонцем С. Бандери мав бути першорядний український адвокат В. Старосольський. Проте польська прокуратура зробила все можливе, щоб усунути його від процесу, зокрема викликала його як свідка, чим створила правову колізію, адже оборонець підсудного не міг бути свідком²⁶⁹. Проте, як пише С. Шухевич, до когорти захисників підсудних зголосився В. Горбовий з Долини як оборонець С. Бандери та Ярослав Шлапак зі Станіславова як оборонець Я. Карпинця. Оскільки Л. Ганкевич мав підірване здоров'я, а О. Павенецький відзнався москвофільськими поглядами (автор спогадів назвав його «кацап»), то С. Шухевич окреслив складне становище адвокатів: на двох з них не можна було особливо розраховувати, а два «були зовсім незнані як оборонці»²⁷⁰. Звісно, на той час В. Горбовий та Я. Шлапак не мали досвіду участі у великих судових процесах політичного характеру як представники сторони захисту.

Український історик М. Посівнич віднайшов український варіант машинописного «Акту обвинувачення Степана Бандери та його товаришів» та на його основі детально реконструював перебіг судового процесу. Варто відзначити, що сам «Акт обвинувачення ...» сформували восени 1935 р. прокурори Варшавського апеляційного суду Казимир Рудніцький та Владислав Желенський. Основа доказової бази була сформульована на основі організаційних документів Проводу українських націоналістів з т. зв. «архіву Сеника»», а також на свідченнях членів КЕ ОУН: Богдана Підгайного, Івана Малюци, Романа Мигаля, Євгена Качмарського, Ярослава Макарушки, Ярослава Спольського. До цього «Акту обвинувачення...» було додано витяги з протоколів слідства, донесень поліції, свідчення, з яких сформовано окреме видання. Проте на початку Другої світової війни за нез'ясованих обставин у Варшаві матеріали процесу було знищено. Восени 1939 – на початку 1940 рр. «Акту обвинувачення ...» було спеціально перекладено для

²⁶⁹ Шухевич, С. (1991). Моє життя. Спогади. Лондон: Видання Української Видавничої Спільноти. С. 510.

²⁷⁰ Шухевич, С. (1991). Моє життя. Спогади. ... С. 512.

ключових постатей ОУН. Сьогодні цей варіант документу зберігається у фондах Львівському історичного музею²⁷¹. Відповідно до нього, затриманих діячів обвинувачували у приналежності до ОУН, а С. Бандеру також у наказі вбивства Б. Перацького, М. Лебедя – у підготовці до замаху, Д. Гнатківську – у допомозі М. Лебедю, а Я. Карпинця – у виготовленні бомби, яка мала бути задіяна під час замаху. М. Климишину інкримінували те, що допомагав Я. Карпинцю та розповсюджував літературу, а Б. Підгайному – координацію атентату від бойової референтури ОУН. І. Малюцу звинувачували у тому, що надсилав кошти для виконання замаху у Варшаві, допомагав переховуватися Г. Мацейку, якого приховував у Любліні – Я. Чорний, а у Львові – Є. Качмарський. Р. Мигаля звинувачували у допомозі Г. Мацейку та І. Малюці, а К. Зарицьку і Я. Рака – у допомозі Г. Мацейкові щодо нелегального перетину кордону²⁷².

Перші дні судових засідань склалися з офіційних заяв та справ, а потім суд допитував підсудних. Варто відзначити, що їх заводили до зали суду поодино, аби вони не могли почути свідчення один одного. Також усі підсудні, крім Р. Мигаля, відмовились свідчити польською мовою²⁷³. Очевидно, що, зважаючи на резонанс справи та її специфіку, сам судовий процес набув характеру «політичної демонстрації», яку відстоювали не лише підсудні, а й адвокати, формулюючи свої виступи таким чином, аби підкреслити систематичні зловживання польської влади щодо української громадськості. Також, як влучно зауважував П. Мірчук, «щоб підкреслити політичний характер розправи, оборона ставила раз по-раз відповідні внески й запити. Президія суду відкидала ті внески й запити, але це було якраз те, чого українцям було треба: внески й запити були сформульовані так, що вже самі вияснювали про що йде, а нехтування їх судом викликало обурення проти польського судівництва навіть серед поляків. А в opinii культурного

²⁷¹ Посівнич, М. (2005). Варшавський акт обвинувачення... С. 3.

²⁷² Посівнич, М. (2005). Варшавський акт обвинувачення... С.9.

²⁷³ Книш З. (1986). Варшавський процес ОУН.. С. 57–59; Посівнич, М. (2005). Варшавський акт обвинувачення...С. 10.

світу оте безустанне відкидування судом внесків і запитів оборони й карання оборонців грошовими карами за “невідповідні” внески чи запити свідчило, що в Польщі в політичних процесах проти українців немає ніякої об’єктивності і що в таких процесах не тільки обвинувачені, але й українські оборонці не мають можливості висловлювати свobodно свої думки»²⁷⁴. Про відхилення внесків адвоката В. Горбового згадав і С. Шухевич, назвавши один із них «нефортунним» ».

Окремо варто відзначити послідовну позицію В. Горбового як представника сторони захисту, який змальовував ширше проблематику українсько-польських відносин у краї, складне становище української громади у національно-політичному та правовому вимірах. Зокрема, під час засідання 3 січня 1936 р. В. Горбовий перший серед адвокатів почав промову. Згідно з пресовими повідомленнями, «Він зазначає, що ст. 97. і 93, на яких ґрунтується обвинувачення в тій частині кримінального кодексу, що І мав заголовок “державна зрада”. Ці проступки все вважали політичними. Опісля оборонець переходить до обговорення історії ОУН і причин, що з ними кермувалися підсудні, коли вступали до цієї організації. Після світової війни, на руїнах російської і австрійської імперії, стали творити ся нові держави. Ідея волі розгорілася в серцях ширших верств і викликала бажання чину для здійснення незалежності. Те саме дається зауважити і серед української молоді, в якій умах і серцях повстали зміни. Вона перестала думати категоріями російського і австрійського націоналізму. Велика, історична хвилина стала дійсністю, та якій будувати свою будуччину. Коли оборонець став заховувати польсько українське співжиття від початків історії обох народів, предсідник звернув увагу, щоби не розводився над цими справами, лише над справами з акту обвинувачення. Обор. д-р Горбовий зазначає, що хоче говорити про справу мови. Предсідник питається його чи говоритиме зі становищем суду, на що д-р Горбовий відповідає, що хоче говорити в цій

²⁷⁴ Мірчук, П. (1961). Степан Бандера. Символ революційної безкомпромісовості. Нью-Йорк, Торонто: Організація Оброни Чотирьох Свобід України, Ліга Визволення України. С. 53

справі згідно з становищем свого клієнта Бандери. Предсідник зазначив, що не може дозволити на мотивування такого становища, бо в справі польської мови суд зазняв своє становище. Далі д-р Горбовий торкається справи імперіалізму і українських націоналістів, відношення ОУН до різних держав, та предсідник звертає увагу, що ці справи не мають нічого спільного в убивстві мін. Перацького...»²⁷⁵.

За процесом пильно стежив ПУН на чолі з Є. Коновальцем, який підтримував контакти з В. Старосольським. З метою підтримки стали зв'язків із В. Старосольським, котрий перебував у Львові, українські адвокати змушені були їздити до нього з Варшави. Цю справу виконував переважно Л. Ганкевич, оскільки інші оборонці не мали грошей на подорожі. Про це згадував і С. Шухевич, який, до слова, зауважив: «...прочі оборонці прямо не мали за що їздити, а ще до того мій колишній аплікант д-р Горбовий був трохи скупенький на гріш»²⁷⁶. Попри цікаву оцінку ощадливості В. Горбового, важливим у цьому спогаді є констатація зв'язку українських адвокатів з провідником Є. Коновальцем через В. Старосольського.

Варшавський процес завершився наступними вирокami для обвинувачуваних: Степана Бандеру, Миколу Лебеда і Ярослава Карпинця засуджено до смертної кари, але після амністії уряду вирок було пом'якшено на довічне ув'язнення; Миколу Климишина і Богдана Підгайного засуджено до довічного ув'язнення; Дарію Гнатківську – на 15 років; Івана Малюцу, Романа Мигалю і Євгена Качмарського – на 12 років тюремного ув'язнення; Катерину Зарицьку – на 8 років в'язниці; Ярослава Рака та Якова Чорнія – на 7 років тюрми²⁷⁷. Адвокати, зокрема, і В. Горбовий, за участь у цьому процесі отримали платню по 750 польських злотих²⁷⁸.

Наступний політичний процес, який, по-суті, став продовженням Варшавського, був так званий «Львівський процес». Перед судом постали 23

²⁷⁵ Розправа за вбивство міністра Перацького. Двадцять дев'ятий день розправи (1936). *Діло*. Ч. 5 (14.253). 5 січня. С. 14.

²⁷⁶ Шухевич, С. (1991). Моє життя. Спогади. ... С. 515.

²⁷⁷ Посівнич, М. (2005). Варшавський акт обвинувачення... С.12.

²⁷⁸ Шухевич, С. (1991). Моє життя. Спогади. ... С. 519.

члени ОУН та 9 членів Крайової екзекутиви ОУН на західно-українських землях²⁷⁹. На ньому перед польським судом постали: «Степан Бандера, Роман Шухевич, Ярослав Макарушка, Олександр Шашкевич, Ярослав Спольський, Володимир Янів, Ярослав Стецько, Богдан Гнатевич, Володимир Коцюмбас, Іван Ярош, Анна-Дарія Федак, Богдан Підгайний, Іван Малюца, Осип Мащак, Євген Качмарський, Роман Мигаль, Роман Семків, Катря Зарицька, Осип Феник, Володимир Івасик, Семен Рачун, Віра Свенціцька, Іван Равлик»²⁸⁰. Частина підсудних уже були засуджені на попередньому процесі: С. Бандера, Б. Підгайний, І. Малюца, Є. Качмарський, Р. Мигаль та К. Зарицька. На захист підсудних стали відомі адвокати: Володимир Старосольський, Степан Шухевич, Володимир Загайкевич, Володимир Горбовий та інші²⁸¹.

Дослідник, правник Іван Семенюк відзначив, що становище українських адвокатів на цих процесах було не просте, однак відданість адвокатів переконанням та їх ідейне спрямування додавали оптимізму підсудним та всім присутнім. Зрозуміло, що оборонці усвідомлювали весь тиск, який буде чинитись на них, а частина їх запитань не буде прийнята, але вони надалі продовжували їх ставити, аби заманіфестувати політичний характер процесу, аби його широко висвітлювали у пресі²⁸².

Детальний розгляд Львівського процесу виходить за тематичні рамки дисертаційної роботи, тому зосередимося на ключових моментах, які характеризують діяльність В. Горбового. На 21-й день суду у Львові прокурор Прахтель-Моравянський підкреслив, що «це один з найбільших політичних процесів», пояснюючи, що політичними, бо на ньому розглядаються політично вмотивовані провини, водночас у судовій залі «не можна вживати для пропаганди чи прославлення вчинків підсудних».

²⁷⁹ Зайцев, Ю. (2017). Львівський процес ОУН 1936. *Енциклопедія Сучасної України*. Київ: Інститут енциклопедичних досліджень НАН України. URL: <https://esu.com.ua/article-59676>

²⁸⁰ Цецик, Я. (2008). Львівський процес ОУН 1936 р... С. 112–113.

²⁸¹ Цецик, Я. (2008). Львівський процес ОУН 1936 р... С. 113.

²⁸² Семенюк, І. (2017). Особливості здійснення захисту українськими адвокатами у політичних процесах над членами УВО. *Часопис Київського університету права*. №3. С. 38

Однак через те, що члени ОУН дотримуються протилежної тактики та використовують судові засідання для поширення своїх ідей, тому «добре поступав трибунал, усуваючи все те, що мало вияснити мотиви, бо ці зізнання мали лише на меті пропаганду ідей ОУН»²⁸³.

Натомість адвокат Володимир Горбовий у своєму зверненні захисту різко розкритикував такий підхід, зауважуючи, що він був здивований таким зверненням прокурора, адже в кримінальному праві мотиви відіграють найважливішу роль. Наступні слова В. Горбового під час захисту Бандери, Качмарського, Стецька, Равлика стали по-суті промовою-прокламацією. Адвокат зауважив, що його підсудні сформували свій світогляд у буремні часи для багатьох народів, а «український нарід переживав загрозу свого відродження», а найбільш його «діяльні сили» боролись над «зовнішніми і внутрішніми упорядкуванням національного життя». Натомість після 1919–1920 рр. «щаслива зброя польського вояка зазначала східні межі польської держави й супроти того факту около 7 мільйонів українців найшлося в межах польської держави. Треба признати, що оба народи внесли понад пересічність. Як тут, так і там панує засада автаркії і очевидна річ, що діють тут два різні сили в однаковім напруженні»²⁸⁴.

Фактично правник відкрито підкреслив не розв'язану опісля польсько-української війни і рішення Ради амбасадорів країн Антанти проблему української автономії, а відтак акцентував на наявному суттєвому напруженні у міжнаціональних відносинах. Далі у промові правник сформулював гостре питання «чи існує якийсь спосіб розв'язки української квестії тут, щоб обі сторони були задоволені». Відповідаючи на питання, В. Горбовий наголошував, що суспільство в особі його проводу має обрати якусь одну тактику дій: старше покоління буде схильним лише до заяв, натомість молодше, яке прагне активності, буде діяти більш радикально, – ці суспільні

²⁸³ Великий процес ОУН у Львові. Двадцятьперший день розправи. (1936). *Діло*. Ч. 140 (14.389). 25 червня. С. 4.

²⁸⁴ Промова д-ра В. Горбового в обороні Бандери, Стецька, Качмарського й Равлика. (1936). *Наш прапор. Ілюстрований дводеник*. Ч. 73 (376). 29 червня. С. 4.

тенденції по-суті відображають весь світовий порядок. «...Нарід мусить загаяти якесь становище до даної ситуації й те становище залежить від психологічного обличчя того елемента, який персоніфікує те становище. Старші обмежуватимуться до декларацій. А молоді люди беруться до більш радикальних середників, при помочі яких хочуть реалізувати постуляти. Як світ світом все панували два напрями: один репрезентував компромісовість, опортунізм, де люди ставилися пасивно до життя, а з другої сторони завжди був напрям, який репрезентував принциповість, де люди самі творять обставини, самі творять життя. А зверніть увагу на їх почування, на їх запал, на їх віру, на їх волю – то тяжко буде знайти якусь психологічну формулу, при помочі якої вдалося б тих людей принципу поставити в ряд пасивних людей»²⁸⁵, – вів мову адвокат. Також В. Горбовий наголошував, що здійснені окремі терористичні акти були головно спрямовані проти влади більшовиків, водночас суспільство назагал засуджувало таку політику більшовиків, у результаті якої було знищено мільйони українців²⁸⁶. Варто відзначити, що адвокат В. Горбовий спростовував закиди польського прокурора, що очільники УГКЦ щодо вбивства директора О. Бабія засуджували ОУН. Адвокат наголошував, що Церква засуджувало це вбивство головно із християнських постулатів, які не приймають будь-яке вбивство²⁸⁷.

Вироки виголошено на 27-й день процесу: С. Бандеру і Р. Мигалю було засуджено до довічного терміну; Є. Качмарського, І. Малюцу, О. Мащака, Б. Підгайний і Р. Сеньків – до 15-ти років ув'язнення, а інші діячі також до різних термінів²⁸⁸.

Після завершення Львівського процесу над членами ОУН В. Горбовий повернувся до Долини, продовживши свою адвокатську діяльність. Як загудував С. Шухевич, на початку 1939 р. йому разом з В. Горбовим довелося захищати в Стрийському суді двох українських юнаків, один з яких

²⁸⁵ Промова д-ра В. Горбового в обороні Бандери... С. 4.

²⁸⁶ Цецик, Я. (2008). Львівський процес ОУН 1936 р... С. 115.

²⁸⁷ Бедрій, А. (1995). Борець і мученик за Україну... С.22.

²⁸⁸ Зайцев, Ю. (2017). Львівський процес ОУН 1936.

був націоналістом, а інший – випадково схопленим поліцією. Їх обвинувачували у вбивстві молодшої людини, яка начебто була агентом (конфідентом) польської поліції. Завдяки професійності адвокатів С. Шухевича та В. Горбового обидвох підсудних було виправдано²⁸⁹.

Отже, міжвоєнний період для В. Горбового (від 1923 р., коли діяч вимушений нелегальний переїхати до Чехословаччини у зв'язку з переслідуванням польської влади) став визначальним для формування у професійному плані. Здобувши правничу освіту, склав суворі іспити (ригорузу) Празькому університеті та отримав ступінь доктора права 1 липня 1927 р. Наступного року повернувся до Східної Галичини, і в 1929 р. нострифікував диплом у Польщі та став членом Колегії адвокатів у Львові. В. Горбовий, розпочавши свою адвокатську кар'єру, також брав участь у діяльності УВО, а згодом – ОУН. Не зважаючи на арешт та перебування у концтаборі Береза-Картузька, він надалі залишався активним в українському націоналістичному русі, ставши на захист діячів УВО та ОУН після вбивства міністра внутрішніх справ Польщі Б. Перацького в рамках політичних процесів у Варшаві та Львові у 1935–1936 рр. Свої питання та виступи В. Горбовий, як й інші захисники формували таким чином, аби представити ширшу картину суспільно-політичних реалій у якій опинились українська громада показати ідейне спрямування та мотивацію діячів ОУН. У підсумку, перетворивши судовий процес на політичні маніфестацію ОУН, В. Горбовий також доклався до популяризації ідей ОУН серед ширшого загалу суспільства.

Висновки до розділу 2

Отже, у другому розділі показано, що життєвий та професійний шлях В. Горбового є яскравим проявом соціальної та особистісної еволюції від вихідця із селянського середовища до активного учасника українського націоналістичного руху та професійного юриста. Його становлення

²⁸⁹ Шухевич, С. (1991). Моє життя. Спогади ... С. 591–592.

відбувалося під впливом військових, політичних та суспільних трансформацій першої третини ХХ ст., які визначили світоглядні орієнтири, та практичні напрямки діяльності діяча.

Досліджено, що юнацький період В. Горбового був пов'язаний зі Станіславщиною, де минули дитячі роки в родині Григорія та Анни Горбових. З'ясовано, що початкову освіту він здобув у державній шестикласній початковій школі м. Долина. Навчання у Стрийській гімназії стало основою подальшого інтелектуального розвитку, проте його перервала Перша світова війна, яка стала важливим чинником соціалізації молодого покоління загалом та В. Горбового зокрема. Військовий досвід, здобутий у лавах австро-угорської армії, де він отримав офіцерське звання хорунжого та брав участь у бойових діях на італійському фронті, а потім служба в УГА, сприяли формуванню його організаційних навичок та національно-політичної свідомості.

Встановлено, що після завершення визвольної боротьби В. Горбовий інтегрувався у підпільне середовище, увійшовши до кола Є. Коновальця, приєднавшись до діяльності УВО. На початку 1920-х рр. він грав помітну роль в організаційному розгортанні структури УВО на локальному рівні (у Долинському повіті), а згодом і в керівних органах у Львові. Переслідування, арешти та постійний тиск з боку польської влади, зумовили його вимушену еміграцію до Чехословацької Республіки у 1923 р.

Підкреслено, що перебування на еміграції стало ключовим етапом професійної трансформації досліджуваного діяча. Навчаючись у Карловому університеті, В. Горбовий здобув повноцінну юридичну освіту, завершивши його здобуттям ступеня доктора права у 1927 р. Повернення до Східної Галичини наприкінці 1920-х рр. ознаменувало перехід до практичної реалізації отриманих знань після нострифікації диплома. Водночас В. Горбовий продовжував громадсько-політичну діяльність, сприяючи відкриттю осередків Товариства «Просвіта», беручи участь у з'їздах УНДО.

У 1930-ті рр. В. Горбовий поєднував професійну юридичну практику в рідній Долині з активною участю в українському націоналістичному русі, зокрема у структурах ОУН. Його діяльність як адвоката на політичних процесах, у тому числі у справах, пов'язаних із убивством Б. Перацького, виходила за межі суто юридичного захисту. Використовуючи судові трибуни, він та інші захисники трансформували процеси у форму публічної політичної репрезентації, спрямованої на піднесення позиції українського визвольного руху та донесення його ідей ширшому суспільству.

По-суті, життя і діяльність В. Горбового до початку Другої світової війни можна поділити на три періоди.

Перший – період дитинства і юності – охоплював 1899–1920 рр. і включав такі етапи: а) виховання у батьківському домі і здобуття початкової освіти в народній школі м. Долина (1899–1909); б) навчання в Стрийській державній гімназії і, можливо, завершення середньої освіти та здача іспиту зрілості в одній з гімназій у м. Станіслав (1909/10 – 1917/18); в) участь у Першій світовій війні, служба в УГА (1917/18 – 1920).

Другий – період утвердження націоналістичних політичних поглядів – охоплював 1920–1929 рр. У ньому можна виділити такі етапи: а) залучення до структур українського визвольного руху, зокрема організації «Воля», яка перетворилася на осередок УВО, зокрема на Долинщині, виконання організаційно-керівник функцій у структурах УВО у Львові, де водночас відвідував лекції в Українському таємному університеті (1920–1923); б) здобуття вищої юридичної освіти на правничому факультеті Карлового університету у Празі, що завершилися отриманням ступеня доктора права (1923–1927); в) повернення до Східної Галичини, нострифікація диплома, проходження юридичної практики і водночас участь в громадсько-політичному житті краю (1928–1929).

Третій – період активної адвокатської і політико-організаційної діяльності – який охоплював 1929–1939 рр. У цьому періоді можна виокремити такі етапи: а) діяльність у структурах ОУН, що завершилося

ув'язненням у концтаборі Береза Картузька (1929–1934); б) активна участь у Варшавському і Львівському політичних судових процесах (1935–1936); в) продовження адвокатської праці в рідній Долині (1936–1939).

Деякі положення, представлені у першому розділі, оприлюднені в публікаціях автора, зокрема у статті:

1. Ніколаєв С. М. Діяльність Володимира Горбового в українському націоналістичному русі міжвоєнного часу (1920–1930-ті рр.). *Zaporizhzhia Historical Review*. 2024. Vol. 9(61). P. 104–112. DOI: <https://doi.org/10.26661/zhv-2024-9-61-09>

2. Ніколаєв С. М. Дитячі та юнацькі роки Володимира Горбового (початок XX ст.): формування світогляду, початок громадської діяльності. *Вісник науки та освіти*. 2025. № 10 (40). С. 2808–2819. DOI: [https://doi.org/10.52058/2786-6165-2025-10\(40\)-2808-2819](https://doi.org/10.52058/2786-6165-2025-10(40)-2808-2819)

3. Ніколаєв С. М. Адвокат Володимир Горбовий під час Львівського судового процесу над членами ОУН. *Розвиток сучасної освіти і науки: результати, проблеми, перспективи. Том XIX: Людина, суспільство, історія: діалог у гуманітарному просторі* / Ред.: Я. Гжесяк, І. Зимомря, В. Ільницький. Конін –Ужгород –Перемишль–Миколаїв: Посвіт, 2025. С. 72–74.

РОЗДІЛ 3. ДІЯЛЬНІСТЬ У РОКИ ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ

3.1. Робота у складі ОУН на початку війни (1939–1941)

З початком Другої світової війни Володимир Горбовий залишає Долину та переїжджає до Кракова з сім'єю, де влаштувався на роботу в Апеляційному Суді м. Кракова²⁹⁰. У своїх мемуарах діяч пригадував, що не був здивований початком війни та напередодні неї вночі переховувався від польської поліції, тому одразу переїхав на захід. Йому пропанували посаду старости у кількох містах, але він вирушив до Кракова, адже тут уже було чимало біженців-українців²⁹¹.

З початком радянської окупації західно-українських земель чимало українських діячів (переважно громадсько-політичний актив, члени політичних партій, у тому числі актив нелегальних організацій, таких як ОУН, колишні політичні в'язні, представники інтелігенції з різних сфер) переїхало до німецької зони окупації – Генерального Губернаторства (ГГ). Згідно з даними польського дослідника Ришарда Тожецького, майже 20 тисяч українців втекло до окупованих Німеччиною теренів²⁹². Водночас після становлення німецько-радянських кордонів розпочалося становлення українського організованого життя у вигляді низки українських комітетів, які згодом сформували мережу для об'єднаної організації – Українського Центрального Комітету (УЦК)²⁹³. Як пригадував Володимир Кубійович, першим завданням комітетів був захист інтересів української громади перед новою німецькою владою, актуальним з огляду на вплив «втікачів» та «полонених». За його підрахунками, під кінець 1939 р. їх число сягало

²⁹⁰ Prośba Sędziego Sadu Apelacyjnego Dr. Włodzimierza Horbowyja udzielenie mu zaliczki na uposażenie. Leiter des Appellationsgerichts Krakau, den 19. November 1940. Praus'12859/40. *Галузевий Державний Архів Служби Безпеки України. Фонд 6. Фонд кримінальних справ на осіб, знятих з оперативного обліку МВС України. Справа 70138. Том 2. Аркуш Електронний архів Визвольного руху*. URL: <https://avr.org.ua/viewDoc/22370> Паньківський, К. (1965). Роки німецької окупації. Нью-Арк, Торонто: Видавництво Ключі. С. 145.

²⁹¹ Горбовий, В. Погода совісті. С. 47–48.

²⁹² Torzecki, R. (1972). *Kwestia ukraińska w polityce III Rzeszy, 1933-1945*. Warszawa: Książka i Wiedza, S. 193.

²⁹³ Кубійович, В. (1975). *Українці в Генеральній Губернії 1939–1941: Історія Українського Центрального Комітету*. Чикаго: Видавництво Миколи Денисюка. С. 4546.

близько 30 тис. осіб. Зважаючи на першочергові потреби, створювалися їдальні, табори для тимчасового перебування, надавалася допомога з пошуком роботи²⁹⁴.

Українські комітети активно формувалися у жовтні-листопаді 1939 р., з'являючись передусім у великих містах чи повітових осередках. В. Кубійович пригадував, що формування перших комітетів зіштовхнулося із низкою труднощів організаційного та загалом політичного характеру у стосунках із поляками та німцями. За його словами, «по кількох тижнях військової влади адміністрацію перейняли німецькі цивільні чинники. Вони не розуміли потреб населення та часто взагалі не орієнтувалися, що на території ГГ живуть також українці. До того ж, за винятком найважливіших постів, весь адміністративний апарат залишився й далі в польських руках. А поляки, не зважаючи на свій програш, продовжували протиукраїнську лінію та робили на кожному кроці труднощі. Вони представляли невірно українців і їх справи перед своїми німецькими зверхниками, зокрема це робили польські перекладачі... Треба було подбати про дозволи на відкриття культурно-освітніх товариств, шкіл, православних церков і залагодити безліч дрібних справ... На ці заходи й інтервенції витрачалася велика частина енергії комітетів, тим більше, що німецькі урядовці часто мінялися, а в українських справах не було ніяких напрямних з верхів, і тому треба було ознайомлювати кожного німця зокрема. Таким чином, українські комітети були у великій мірі бюроми правної поради й інтервенцій для ширшого загалу»²⁹⁵.

Комітети, які активно створювали українці, насамперед мали допомагати із облаштуванням напливу біженців, водночас потребували розв'язання проблеми господарського плану, а також завдання організації шкіл, позашкільної освіти та церковного життя. Результати цієї різномірної роботи були зумовлені діяльністю конкретних осіб, які працювали на місцях, а також залежали від їхніх відносин із нацистською владою. Однак, як

²⁹⁴ Кубійович, В. (1975). Українці в Генеральній Губернії 1939–1941.. С. 47.

²⁹⁵ Кубійович, В. (1975). Українці в Генеральній Губернії 1939–1941.. С.46–47.

зауважували сучасники цих процесів, найлегше було налагодити роботу на Сяноччині, Перемишльщині, північно-західних теренах Східної Галичини, а найважче йшла робота у Холмщині та Підляшші, де до війни існувала низка заборон щодо суспільно-культурного та церковного життя українців²⁹⁶.

Найбільші комітети з'явилися у Ряшеві, Кракові, Любліні та Варшаві. Серед перелічених найбільш вагому роль відігравав комітет у Кракові – Український Комітет у справі біженців. Це було пов'язано не лише з адміністративною роллю Кракова як центру ГГ, а й великим напливом української, переважно політичної еміграції. Спершу його очолював місцевий священник доктор Павло Хрущ, однак фактично управлінські функції у ньому виконував політичний діяч та адвокат з Перемишля Володимир Загайкевич. Від жовтня 1939 р. керівником Краківського комітету став В. Горбовий²⁹⁷.

Діяч українського націоналістичного руху Микола Климишин, який на початку німецько-польської війни утік з в'язниці і зумів стати керівником Краківського осередку ОУН²⁹⁸, пригадував, що після приїзду до Кракова звернувся до комітету, який діяв з ініціативи ентузіастів, що допомагали українським втікачам у столиці ГГ. У цей же період було заплановане засідання працівників комітету для його організаційного оформлення: «Загальні збори відбулися, як на той час, у дуже короткому часі після тієї наради і на них вибрано Комітет, який очолив др. Володимир Горбовий, а секретарем став Я. Старух. Заступником був адвокат В. Загайкевич, а я дістав пост культурно-освітнього референта». Також до Комітету входили Микола Бігун та Ярослав Кальба²⁹⁹.

Це перше засідання Комітету у справах біженців та військовополонених відбулося 15 жовтня 1939 р. Після оголошення загального звіту-підсумку був обраний провід Комітету. Відтак відбулися вибори, на яких переміг

²⁹⁶ Кубійович, В. (1975). Українці в Генеральній Губернії 1939–1941... С.50–51.

²⁹⁷ Кубійович, В. (1975). Українці в Генеральній Губернії 1939–1941... С.54–55.

²⁹⁸ Посівнич, М. (2023). Климишин Микола. *Енциклопедія Сучасної України*. Київ: Інститут енциклопедичних досліджень НАН України. URL: <https://esu.com.ua/article-8374>

²⁹⁹ Климишин, М. (1987). В поході до волі. Спомини. Детройт: Українська книгарня. Т. 1. С. 240241.

В. Горбовий. Він зачитав промову у якій окреслив план дій, відзначивши, що «наша керівна праця... приведе нас туди, звідки ми втекли: на нашу рідну землю, готовими до великих завдань – побудови незалежної Української Держави»³⁰⁰. Варто зауважити, що сам адвокат В. Горбовий у спогадах наголошував, що як очільник Українського комітету допомоги полоненим і біженцям мав зустріч із представниками нацистської влади. Діяч зустрівся із «представником армії (вермахту)» майором Демелем, який наголосив, що зараз триває війна, тому українці «повинні займатись головним чином господарськими справами. І на тім відтинку допомагати німцям. На політичні теми вести бесіду він засадничо не хотів. Очевидно, він лише передавав мені керівні вказівки, які армія дістала з політичного центра»³⁰¹. Також В. Горбовий зустрівся із сотником, доктором Гансом Кохом, який, за його словами, «служив в генеральнім штабі УГА». Г. Кох, очевидно, отримав такі ж вказівки як попередник, але з ним розмова перейшла й на суспільно-політичні теми, зокрема українсько-німецькі відносини. Зі спогадів В. Горбового, він у розмову зауважив: де «звенить зброя, музи мовчать», й надалі теж мовчав³⁰².

Варто наголосити на значимості цих установчих зборів, адже фактично після формування Українського комітету у справі біженців та полонених у Кракові, новий провід зумів швидко налагодити контакт із владною верхівкою, у результаті співпраці з якою було надано допомогу близько 2,5 тисячам українських військово-полоненим у тимчасових таборах, близько 500 біженцям у транзитних таборах³⁰³.

Польський дослідник Павел Маркевич навіть висунув твердження, що саме наплив колишніх військово-полонених, значна частина яких були діячами ОУН, вплинув на переобрання керівником зазначеного комітету діяча

³⁰⁰ Markiewicz, P. (2018). The Ukrainian Central Committee, 1940–1945: A Case of Collaboration in Nazi-Occupied. Praca doktorska. Kraków. Uniwersytet Jagielloński, Wydział Historyczny. P. 69–70.

³⁰¹ Горбовий, В. Погода совісті... С.48.

³⁰² Горбовий, В. Погода совісті... С.48–49.

³⁰³ Markiewicz, P. (2018). The Ukrainian Central Committee, 1940–1945... P. 69–70.

ОУН В. Горбового³⁰⁴. Український дослідник А. Бедрій наголошував, що схожі комітети створювались повсюдно в німецькій зоні окупації, а головну роль в них відгравала ОУН³⁰⁵. Тому, безумовно, обрання В. Горбового очільником Українського комітету у справі біженців та полонених було частиною стратегії ОУН щодо поширення свого впливу на усі прояви громадського життя українців в нових воєнних умовах.

Варто відзначити, що посилення позицій ОУН у ГГ загалом та околицях Кракова зокрема пов'язано також із перебування тут значної кількості провідних діячів ОУН, зокрема Ярослава Старуха, Романа Сушка, Степана Бандери. Як відзначав В. Кубійович, «на терені ГГ найбільш впливовою і властиво єдино активною політичною групою було ОУН. Вона опанувала ряд комітетів, зокрема краківський, який виконував у деякій мірі функції централі, і від проводу ОУН вийшла концепція створити єдину суспільно-громадську організацію всіх українців ГГ». Її завданням головно мала стати координація культурно-освітньої та господарської роботи, а також репрезентація українства перед німецькою окупаційною владою. Передбачалося, як пригадував В. Кубійович, що вона мала називатися за зразком схожої організації в Німеччині – Українське Національне Об'єднання³⁰⁶ (УНО). Однак у той час доволі помітними стають розбіжності всередині ОУН: частина осіб, зокрема і полковник Роман Сушко, орієнтувалися на Андрія Мельника та схилялися до більш пронімецької орієнтації.

У середині листопада 1939 р. відбулася зустріч представників українських комітетів з генерал-губернатором Гансом Франком. Від комітетів Холмщини до складу делегації увійшли Зенон Пеленський і Борис Ржепецький, від Засяння (Посяння) – Василь Глібовицький та Євген-Юліян Пеленський, від Лемківщини – Степан Вачицький, Василь Блавацький, Осип

³⁰⁴ Markiewicz, P. (2018). The Ukrainian Central Committee, 1940-1945... P. 69.

³⁰⁵ Бедрій, А. (1995). Борець і мученик за Україну... С.24.

³⁰⁶ Кубійович, В. (1975). Українці в Генеральній Губернії 1939–1941... С.5859.

Бойдуник. Речниками української делегації були Роман Сушко, Володимир Кубійович³⁰⁷.

Українські репрезентанти погодилися об'єднати свої запити в один щодо створення «єдиної загальноукраїнської організації в Генерал-Губернаторстві під назвою Українське Національне Об'єднання»³⁰⁸. По-суті, це мала бути єдина організація, яка відповідала за представлення українців у ГГ, вирішувати проблеми «з ділянки культури, господарства та суспільної опіки»³⁰⁹. Також українські діячі висловлювали прохання щодо «організації українського шкільництва різного типу – народного, фахового та середнього; покликання українців на референтів українського шкільництва на українській етнографічній території та уможливлення студій для української молоді у високих німецьких школах; дозвіл на діяльність культурно-освітніх товариств «Просвіта», «Рідна Хата», «Рідна школа», «Сільський господар» та організації молоді; упорядкування церковних справ, а зокрема, правне оформлення української Православної Церкви, ревіндикація загарбаних поляками церков, в першу чергу собору в Холмі»³¹⁰.

Протягом грудня 1939 р. Управа УНО займалась налагодженням контактів з повітовими осередками у Новому Санчі, Криниці, Горлиці, Змигороді, Дуклі, Сяноці, Диньові, Перемишлі, Ярославі, Радимні, Чесанові, Томашові, Белзі, Красноставі, Грубешові, Замості, Любліні, Холмі, Влодаві, Білі Підляській, Лежайську, Ченстохові, Варшаві. Збиралися дані про стан цих осередків³¹¹. Українське населення сприймало роботу УНО з суттєвим піднесенням та покладало на нього значні сподівання, про що згадував Осип Бойдуник: «з надіями на покращання, українське населення нашу появу в

³⁰⁷ Кубійович, В. (1975). Українці в Генеральній Губернії 1939–1941.. С.61–62.

³⁰⁸ Кубійович, В. (1975). Українці в Генеральній Губернії 1939–1941... С. 5960.

³⁰⁹ Кубійович, В. (1975). Українці в Генеральній Губернії 1939–1941.. С.60.

³¹⁰ Тронь А. (2020). Діяльність Українського центрального комітету в Генеральній губернії: гуманітарна сфера. Дисертація на здобуття ступеня кандидата історичних наук. Київ: Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Міністерство освіти і науки України. С. 55.

³¹¹ Овад, Х. (2006). Полковник Роман Сушко (1894–1944). На вшанування пам'яті. Торонто. С. 149.

теренах вітало майже ентузіастично. Громади приходили на зібрання. Вітали нас промовами, пронизаними пошаною, відданістю і надіями»³¹².

У своїх спогадах В. Кубійович наголошував, що найбільш підходящою кандидатурою на пост очільника УНО був полковник Роман Сушко. Безумовно, це був досвідчений військово-політичний діяч, випускник юридичного факультету Львівського університету, учасник січового та пластового руху. Він воював у Першій світовій війні та був командиром чоти, сотні легіону УСС на російському фронті, брав участь у боях на Лисоні та Маківці. У 1916 р. потрапив у полон до росіян, утримувався у таборі в Царицині. Після звільнення з полону у 1917 р. переїхав до Києва. Тут він став командиром Галицько-Буковинського куреня січових стрільців, відзначився у боях із більшовицькими військами М. Муравйовим. За часів гетьмана Павла Скоропадського Роман Сушко став старшиною Запорозького корпусу на Слобожанщині, а в період Директорії УНР був начальником 1-ї Січової дивізії військ Директорії УНР на більшовицькому та денікінському фронтах. Від січня 1919 р. Р. Сушкол вже командував Північною групою з оборони Коростенського залізничного вузла. У лютого того ж року був призначений отаманом для доручень при командувачі Корпусу Січових стрільців Армії УНР. У липні 1919 р. він очолив командування 11-ю пішою дивізією Січових стрільців Армії УНР. Проте вже у грудні 1919 р. був інтернований польською владою у Луцьку. У березні 1920 р. призначений командиром 1-ї та 6-ї січових стрілецьких дивізій Армії УНР. Брав участь у боях з більшовицькою Першою кінною армією поблизу Замостя під час польсько-радянської війни 1920 р. Від 1922 р. він перебував у таборах для інтернованих підрозділів Армії УНР у Польщі. Після звільнення переїхав до Львова, де став співзасновником та членом проводу УВО, а у 1928–1930 рр. – крайовим комендантом цієї організації. Роман Сушко від 1929 р. був у складі Проводу ОУН. Перебуваючи на еміграції з 1938 р. він готував членів ОУН в Австрії та

³¹² Бойдуник, О. (1967). На переломі. Париж. С. 68.

Словаччині³¹³. В. Кубійович залишив таку характеристику Р. Сушка – він був «представником найсильнішого угруповання», але через домовленості між нацистським та радянським режимом його кандидатура виглядала б не благонадійною та порушувала б попередні домовленості. Тому сам Р. Сушко пропонував замість своєї кандидатури на цей пост В. Горбового³¹⁴.

Польський дослідник П. Маркевич зауважував, що «це повоєнне пояснення відвернуло увагу від прямої ролі Німеччини в питанні організації українського життя в ГГ, оскільки в розвідувальному звіті прямо наголошувалося, що будь-який представницький центр має очолюватися автохтонними українцями, тобто ендемічними для території ГГ, а не емігрантами чи біженцями, імпортованими з Рейху чи Східної Галичини». Тому, на його думку, діяч Абверу Альфред Бізанц висував на цей пост свого давнього приятеля Дмитра Палієва, але його не підтримувала ОУН, тож було висунуто кандидатури В. Горбового та Михайла Хронов'ята. Активно підтримував В. Горбового Ярослав Старух, але щоб задовільнити німецькі вимоги головою УНО обрано В. Кубійовича, якого активно підтримував Р. Сушко³¹⁵.

Твердження про керівну роль німців у процесі творення єдиної української організацій, ставки на Р. Сушка частково підтверджує й В. Горбовий у своїх споминах: «Десь в 1940 приїхали в Краків німецькі урядовці високого рангу. Були два з Берліна, та один з Відня. Той останній, це д-р Сушко Микола з походження українець, австрійський громадянин, знавець українських справ. Якраз ці справи були предметом їх зацікавлення. Вони хотіли зустрітися з представниками нашого громадянства. На зустріч з німцями прийшли з нашої сторони і полковник Сушко Роман, Шухевич Роман і я. Німецькою сухою урядовою поставою з позиції сили я не був довірливий і свого невдоволення не скривав. На другий день зранку довідався я, що німці

³¹³ Наumenko, K. (2024). Сушко Роман Кирилович. *Енциклопедія Сучасної України*. Київ: Інститут енциклопедичних досліджень НАН України. URL: <https://esu.com.ua/article-885575>

³¹⁴ Кубійович, В. (1975). Українці в Генеральній Губернії 1939–1941.. С.6566.

³¹⁵ Markiewicz, P. (2018). The Ukrainian Central Committee, 1940-1945... P.8788.

замітили мое холодне відношення до них. Як потім німці організували Український Центральний Комітет, а українська сторона висунула мою кандидатуру на голову, то німці рішуче тому спротивлялися. Згодом вони затвердили на тій посаді доцента на Ягайлонському університеті д-ра Володимира Кубійовича. Він був шкільним референтом на моім комітеті. Пропоновано мені місце заступника голови, я не прийняв³¹⁶.

Дослідник А. Бедрій зауважував, що на межі 1939–1940-х рр. німці почали виступати проти легального оформлення УНО, а погоджувалися лише на створення «громадської надбудови, що була б під їхньою контролею»³¹⁷. Однак, як наголошував М. Климишин у своїй мемуарній розвідці, Український допомоговий комітет у Кракові настільки розрісся, що, по-суті, став головним для всіх інших комітетів. Ярослав Старух запропонував перетворити комітет у Кракові центральним органом для інших комітетів і висунув думку, щоб його очолював В. Горбовий. Проте полковник Р. Сушко, який тоді «мав зв'язок з німцями, переконав німецьку владу, що головою комітету повинен стати інж. Хронов'ят. Виник спір... Тоді запропоновано проф. Вол. Кубійовича»³¹⁸.

Процес становлення УЦК був дещо тривалим у часі, зокрема у лютому 1940 р. німецька влада дала дозвіл на створення «Станиці довіря», а В. Кубійовичу надано посаду «Мужа Довіря для українських справ у Генер. Губернаторстві». Українська дослідниця А. Тронь відзначила, що навесні 1940 р. умови для діяльності українських комітетів змінилися. По-суті, «національні об'єднання в межах Генеральної губернії на офіційному рівні могли функціонувати, головним чином, у сфері суспільної опіки. Відділом внутрішнього управління в уряді генерал-губернатора (справи населення й суспільної опіки), як координуючою інстанцією, було розроблено й оприлюднено 4 травня 1940 р. “Тимчасовий правильник для Українських

³¹⁶ Горбовий, В. Погода совісті. С.49.

³¹⁷ Бедрій, А. (1995). Борець і мученик за Україну... С.25.

³¹⁸ Климишин, М. (1987). В поході до волі. Спомини... С. 284.

Допомогових Комітетів у місцях осідку окружних чи міських старостів”, а також “Напрявні для праці в Українських Допомогових Комітетах”»³¹⁹.

Поява цих документів продемонструвала офіційне визнання з боку нацистської адміністрації в ГГ. Фактично влада давала дозвіл лише на діяльність українських комітетів як інституцій добродійного спрямування. Всі комітети діяли через мережу делегатів та інститут мужів довір'я. Однак поряд із цими задекларованими допомоговими акціями у сфері шкільної та передшкільної освіти, соціальної опіки потребуючих поступово відбувалася й централізація управління мережі українських допомогових комітетів, зокрема у червні 1940 р. нацистська адміністрація підготувала статут новоствореного УЦК³²⁰.

У цей час тривали складні процеси в середовищі ОУН, що теж позначилися на біографії В. Горбового. Після трагічної смерті від вибуху замаскованої бомби Євгена Коновальця у Ротердамі постало питання правонаступника керівника ПУН. Представники Крайової езекутиви наполягали на проведенні Надзвичайного Великого Збору ОУН щоб вирішити проблему обрання нового лідера. Однак не було проведено Великого Збору ОУН, а натомість призначено Андрія Мельника 11 жовтня 1938 р. представниками Центрального проводу ОУН головою ПУН. Таке рішення Центрального проводу ОУН загостило наявні протиріччя між ПУН та Крайовою езекутивою. 27 серпня 1939 р. у Римі проведено Другий Надзвичайний Збір ОУН, але на ньому було присутніми лише 20 делегатів. В результаті цього Збору ОУН Андрія Мельника офіційно проголошено керівником організації, а також були внесені важливі зміни до статуту ОУН. Відповідно до них, провідник організації в особі А. Мельника отримував необмежену владу, адже повноваження ПУН зведено, по-суті, до дорадчих³²¹.

³¹⁹ Тронь А. (2020). Діяльність Українського центрального комітету... С/ 56–57.

³²⁰ Тронь А. (2020). Діяльність Українського центрального комітету... С. 57.

³²¹ Ленартович, О. (2015). Діяльність А. Мельника та ОУН (м) в роки Другої світової війни. *Гілея: науковий вісник*. №101. С. 73-74.

На думку дослідника О. Ленартовича, після початку Другої світової війни і зайняття віськами СРСР західних земель України, утверджувався тоталітарний режим, а відтак було посилено репресивні заходи супроти інакодумців, передусім діячів ОУН. Зрештою, це призвело до суттєвого скорочення особового складу ОУН. Тому, як відзначав дослідник, «відповідальність за таке становище низове членство поклало на А. Мельника. Зміна керівництва розглядалася, як єдино можливий спосіб виходу з внутрішньопартійної кризи»³²². Дослідник Ігор Андрухів зауважував, що з приходом радянських військ на західноукраїнські терени розпочалося формування революційного проводу ОУН на чолі з Степаном Бандерою. Зважаючи на обставини війни, найголовнішим питанням став вибір стратегії та тактики боротьби за державність і самостійність України. Діячі Крайової екзекутиви ОУН, які перебували в Кракові, відкрито дискутували з ПУН на чолі з А. Мельником. Бандера та діячі Крайової екзекутиви ОУН наполягали, що через низьку підтримку радянської влади населенням на західноукраїнських теренах слід проводити повстання, яке, на їх думку, мали б підтримати невдоволені в лавах Червоної армії, що там дислокувалася. А. Мельник та його соратники вважали таке повстання безперспективним та марним³²³. Провідник вважав, що остаточне вирішення українського питання залежить від гіпотетичної перемоги Німеччини у війні. Проте через можливий розкол ПУН А. Мельник зрештою підтримав ідею підготовки збройного повстання, тому в листопаді 1939 р. на території Львівської, Станіславівської та Тернопільської області було направлено діячів ОУН, однак працівники НКВС швидко їх розкрили та провели ряд масових арештів – було арештовано керівників обласних та повітових осередків³²⁴. Тому, як наголошує І. Андрухів, ці масштабні арешти змусили ПУН на початку січня 1940 р. випустити директиву, у якій наголошувалася, що з метою зменшення

³²² Ленартович, О. (2015). Діяльність А. Мельника та ОУН (м)... С. 74.

³²³ Андрухів, І. (2001). Спроби збройного повстання ОУН на Західноукраїнських землях (грудень 1939 – грудень 1940). *Галичина*. № 7. С. 84-85.

³²⁴ Андрухів, І. (2001). Спроби збройного повстання ОУН... С. 85.

втрат доцільніше втриматись від активних дій на території західних областей Української РСР, а щодо підготовки майбутнього повстання, то його треба провести безпосередньо перед вторгненням Німеччини до СРСР. Натомість діячі КЕ ОУН не погоджувались з такими пропозиціями А. Мельника, що, по суті, стало безпосередньою причиною остаточного розколу ОУН³²⁵.

Натомість А. Бедрій зауважував, що більшість провідного активу ОУН не була задоволена автономістичним ставленням, оформленим у меморіалі в листопаді 1939 р. до німецьких урядових чинників, речниками якого були полковник Р. Сушко і професор В. Кубійович. Генерал-губернатор Г. Франк прихильно сприйняв цей меморіал³²⁶.

Історія розколу в ОУН в історіографічному плані достатньо вивчена, тому слід зауважити лише окремі важливі аспекти, які впливали на висвітлення цієї події. Дослідник Тарас Гривул слушно підмітив, що питання конфлікту в ОУН є «одним із найважчих для дослідників історії націоналізму в ХХ ст. Об'єктивному висвітленню тогочасних подій перешкоджає низка причин. По-перше, це заангажованість авторів, які вивчали дане питання, як, наслідок, заполітизованість теми. Багато відомих дослідників самі були учасниками визвольного руху і належали до ОУН (р) або до ОУН Андрія Мельника (П. Мірчук, М. Климишин, З. Книш). Частина сучасних істориків вступила до цих організацій після відновлення їх діяльності в Україні у 90-х рр. ХХ ст.»³²⁷.

У Кракові 10 лютого 1940 р. було проведено конференцію симпатиків Степана Бандери та утворено новий, альтернативний ПУН під його керівництвом. Розбіжності досягли свого піку, коли 7 квітня 1940 р. Андрій Мельник повідомив Степана Бандеру, що він узурпував владу, тому його справу передано до головного революційного трибуналу ОУН. Натомість

³²⁵ Андрухів, І. (2001). Спроби збройного повстання ОУН... С. 84.

³²⁶ Бедрій, А. (1995). Борець і мученик за Україну... С.25.

³²⁷ Гривул, Т. (2004). До питання конфлікту в ОУН 1940–1941рр. *Визвольний шлях*. Львів: Вид-во «МС», 2003. Збірник 3 «До 75-ліття Організації Українських Націоналістів». С. 160.

Революційний Провід заявив, що ці звинувачення безпідставні, адже А. Мельник уже не є керівником Проводу ОУН³²⁸.

Провідні діячі ОУН заради злагодження конфліктів всередині організації прийняли рішення про формування окремої комісії, яка схилилась до виключення Ярослава Барановського з ПУН. Я. Барановський входив до «Вужчого Проводу», був одним із головних ідеологів орієнтації на Німеччину. Весною 1940 р., за спогадами М. Климишина, щойно сформований Революційний Провід ОУН скликав комісію, куди входили високопрофесійні правники та «виготовлено правно формальний документ із тих паперів, які були знайдені в Краю, а які стверджували співпрацю Я. Барановського з польською поліцією. Між іншим, полк. А. Мельник твердив, що ці папери неправдиві. Своє переконання він обґрунтовував твердженням, що мовляв, йому ніколи не показано оригіналів тих документів, а тільки фотокопії. Отож, згадані документи передано для верифікації спеціальній комісії, до якої, якщо не помиляюсь, входили три адвокати: д-р Степан Шухевич, д-р Володимир Горбовий і д-р Володимир Загайкевич. Адвокати оформили ті папери як правний документ, ствердили його власноручними підписами в приявності нотаря, вказуючи, що вони вважають документи автентичними³²⁹. На підставі роботи цієї правничої комісії та Внутрішньо-Організаційної Комісії ОУН підготовлено рішення про вихід Барановського (Макара), Сеника (Грибівського), Чучмана (Степаняка) та зарахування їх у склад членів Революційного Проводу, однак А. Мельник відкинув такі пропозиції³³⁰.

Далі ситуація набула ще більш критичного характеру. Як відзначив дослідник Володимир Косик, у червні 1940 р. А. Мельник як голова ПУН звернувся до С. Бандери, аби той визнав рішення II Великого збору ОУН і розпустив свій Революційний Провід ОУН. Існують свідчення інших діячів

³²⁸ Ленартович, О. (2015). Діяльність А. Мельника та ОУН (м)... С. 73.

³²⁹ Климишин, М. (1987). В поході до волі. Спомини... С. 283.

³³⁰ Ленартович, О. (2015). Діяльність А. Мельника та ОУН (м)... С. 97; Бедрій, А. (1995). Борець і мученик за Україну... С. 27.

ОУН, які стверджували, що З. Книш (тоді секретар ПУН) переконав А. Мельника, що не потрібно йти на компроміс, а натомість він навіть підготував захоплення центрального приміщення у Кракові, де розміщувався Революційний Провід (включно з документами, архівом та технікою)³³¹. Розгортання конфлікту всередині ОУН також безпосередньо негативно вплинуло на В. Горбового. Проти нього прихильники А. Мельника поширювали різні чутки, наполягали, що його слід усунути від роботи УДК. Зокрема З. Книш, у своїй розвідці про розкол ОУН наголошував, що «він був перетягнутий на большевицьку службу»³³². Він вважав, що В. Горбового «перетягнув на большевицьку сторону» його рідний брат – Ярослав, але хронологічно це, за його свідченнями, відбулося згодом – у 1945 р. Характеризуючи Я. Горбового, З. Книш наголошував, що «це приятель і земляк Степана Бандери, рідний брат його оборонця в варшавському процесі...Ярослав, – але добровільно, без побоїв і тортур пішов на співпрацю з НКВД»³³³.

Відзначимо, що Ярослав Горбовий був молодшим рідним братом В. Горбового. Варто навести кілька фактів із його біографії та формування світогляду. У 1928 р. Ярослав завершив навчання у Перемишльській гімназії, згодом вступив до електротехнічного факультету Політехнічного інституту в Данцигу, але не зміг завершити навчання. Потрібно зауважити, що Ярослав став членом УВО 1928 р. в Долині. У наступні роки він служив у польській армії, де навіть закінчив школу підхорунжих. У 1932 р. Ярослав став членом ОУН, увійшов до складу організаційної референтури Долинського повіту. Польська поліція дізналася про діяльність Я. Горбового, зокрема про участь у вишколі для низових ланок ОУН, що проводився в карпатських горах у 1932 р. Тому восени 1933 р. його було заарештовано та ув'язнено до червня 1934 р., а згодом – до осені у 1935 р. у Березі Картузькій. Осінню 1936 р.

³³¹ Косик, В. (2002). Розкол в ОУН у світлі документів. Київ: Альтернатива. С. 11.

³³² Книш С.

³³³ Книш, З. Розбрат. Спогади й матеріали до розколу ОУН у 1940-1941 роках. Торонто: Срібна Сурма. С. 385-386.

Я. Горбового знову заарештували, засудили на сім років та відправили відбувати покарання до Тарнова. Із початком Другої світової війни Ярослав, як і багато інших політичних в'язнів зумів вийти на волю та згодом перейшов кордон до ГГ³³⁴.

Необхідно відзначити, що звинувачення З. Книша щодо Я. Горбового і, цілком очевидно, В. Горбового є перебільшеними та безпідставними. Український дослідник О. Кучерук на підставі виявлених матеріалів, що зберігаються в Галузевому державному архіві Служби безпеки України, реконструював діяльність Я. Горбового. Ярослав, як і його брат Володимир, активно підтримував Степана Бандеру та брав участь у підписанні 10 лютого 1940 р. документу про утворення Революційного Проводу ОУН (ОУН-Р). Після II Великого збору українських націоналістів і обрання С. Бандери головою ОУН-Р 10 березня 1940 р. у Кракові при Революційному штабі сформовано так званий повстанський штаб. Історик так окреслив його склад: «Д. Грицай (“Сірко”) – керівник, О. Гасин (“Тур”) – заступник, керівник оперативного відділу, В. Гринів (“Суп”), Л. Харкевич (“Цабей”) – помічник В. Гриніва, М. Лебедь (“Чорт”) – розвідка, О. Карачевський (“Свобода”) – військова підготовка, Р. Шухевич (“Щука”) – зв’язок, його помічники Ю. Гошовський та Л. Зацний (“Вік”), П. Клим – керівник відділу постачання; а також В. Кук (“Медвідь”), В. Врецьона (“Волянський”) і Я. Горбовий (“Граб”)³³⁵. Головним завданням цього революційного штабу було, як зауважував сам Я. Горбовий у своїх свідченнях, «підготовка і в найкоротший термін пересилання на територію УРСР своїх керівних оунівських кадрів з метою створити у Львові штаб з підготовки збройного повстання», а «підготовку до збройного повстання на території західної України УРСР закінчити протягом двох місяців, тобто до половини травня 1940 р.»³³⁶. В складі однієї з таких груп 18 березня 1940 р. Я. Горбовий перейшов ріку Сян,

³³⁴ Кучерук, О. (2017). Ярослав Горбовий – нові документи старої справи. *Вісник Львівського університету. Серія історична*. Випуск 53. С. 110.

³³⁵ Кучерук, О. (2017). Ярослав Горбовий... С. 110-112.

³³⁶ Кучерук, О. (2017). Ярослав Горбовий.... С. 112.

опинившись у радянській зоні, після чого потягом дістався до Львова. Тут вже 24 березня 1940 р., коли проводились вибори до Верховної Ради УРСР і СРСР, на конспіративній квартирі було організовано нараду із провідних членів ОУН (серед них був і Я. Горбовий), яка, по-суті, відновила склад Крайову езекутиву, а її новим очільником обрано О. Грицака. Водночас було сформовано крайовий повстанський штаб, у якому Я. Горбовий зайняв місце керівника вишкільного відділу. Однак 29 березня 1940 р. Я. Горбового, що вирішив піти на зустріч із організаційним референтом краківського повстанського штабу ОУН Володимиром Гринівим, було заарештовано на конспіративній квартирі. Опісля арештанта доправили в обласний відділ НКВС у Львові та після, перших допитів, у тюрму НКВС №2, що розміщувалась вул. Замарстинівській³³⁷.

Після затримання Я. Горбового органами НКВС була підготовлена доповідна записка начальника Управління НКВС по Львівській області В. Сергієнка, в якій зауважено, що «Залишена на цій квартирі засідка, на другий день вранці затримала прибулого з-за кордону кур'єра Краківського центру "ОУН" – Горбового, який на перших допитах приховував своє дійсне прізвище, називав себе Грабом» Також у документі зауважувалося, що під час затримання було вилучено два револьвери, 28 патронів, 38 карт, 20 аркушів із шифрованими матеріалами, а також 2 брошури з воєнної топографії, 2 фальшивих посвідчення особи (одне на прізвище Граб, друге на прізвище Юревич), 65 радянських крб., 10 дол. США і польські гроші. А також виявлено запасник, крокомір, компас, два ножі та годинники, а також отруйна речовина у порошку, заховані у картузі шифрувальні записки, список із явочними квартирами, місцями прихованої зброї у дев'яти населених пунктах, список повстанського центру в Кракові³³⁸.

Після серії допитів Я. Горбовий «зізнався і дав розгорнуті покази про склад і плани закордонного центру ОУН, а також назвав відомих йому

³³⁷ Кучерук, О. (2017). Ярослав Горбовий.. С. 113-114.

³³⁸ Кучерук, О. (2017). Ярослав Горбовий.. С. 114.

учасників організації на території Радянської України. На допиті Горбовий видав низку конспіративних квартир у Львові»³³⁹. Згодом його етапували до Києва та Москви, де йому влаштували показову екскурсію, аби показати переваги життя в СРСР. Опісля НКВС вирішило його «повернути» до Кракова, щоби він знову увійшов як завербований агент в оунівське середовище³⁴⁰.

Після повернення у Краків Я. Горбовий мав встановити контакти з провідними діячами ОУН, у тому числі й Степаном Бандерою. Про це згадував сам В. Горбовий: «У 1940 або на початку 1941 року до Кракова повернувся з Радянського Союзу мій кузен і клієнт Горбовий Ярослав, який зізнався мені, що має від імені вищих урядових кіл у Москві місію встановлення контакту, з Бандерою, але побоюється, що за самостійну поїздку в Москву він буде притягнутий до відповідальності ОУН. Він просив мене перевірити настрій Бандери з цього питання. Мені з великою трудностю вдалося зустрітися з Бандерою. Він, вислухавши моє повідомлення, побажав, щоб Ярослав Горбовий особисто прибув до нього. Передати бажання Бандери Горбовому Ярославу мені не вдалося»³⁴¹.

Отож, віднайдені О. Кучеруком матеріали про Я. Горбового проливають світло на гіпотетичну зраду В. Горбового, яка, вочевидь, зводилася до контактів із братом, завербованим НКВС. Прихильники А. Мельника намагалися усунути В. Горбового від активної роботи в українському суспільному житті. З. Книш у своїй розвідці сам зауважував, що було необхідним усунути бандерівців від роботи у краківському УДК. Тому від «1 вересня 1940 року почав у Кракові діяти новий “Український Допомоговий Комітет”, потверджений в УЦК в ось такому складі: д-р Загайкевич Володимир – голова, інж. Дачишин Юрко – організаційний референт і Заступник Голови... В складі комітету... бандерівця ні одного»³⁴².

³³⁹ Кучерук, О. (2017). Ярослав Горбовий.. С. 114.

³⁴⁰ Кучерук, О. (2017). Ярослав Горбовий.. С. 116.

³⁴¹ Кучерук, О. (2017). Ярослав Горбовий.. С.117.

³⁴² Книш, З. (1960). Розбрат. Спогади й матеріали до розколу ОУН... С. 406–407.

Про подальшу долю брата В. Горбового – Ярослава залишилися певні свідчення З. Книша. Він стверджував, що 13 серпня 1940 р. боївка ОУН(м) проводила операцію проти бандерівського крила ОУН та навіть вчинила напад на приміщення, де засідало ОУН-Р. Автор зауважував: «ми зайняли організаційну домівку, з канцеляріями, касою, розвідочною картотекою, фотографічною, хемічною лабораторіями, циклоstileвим видавництвом, магазином паперу й усяких товарів». Тоді ж, “пересортовуючи різні папери в захопленій організаційній домівці натрапили ми на справу, що від неї волосся дубом піднімалося на голові. В історії ОУН відома вона під назвою афери Буя-Горбового»³⁴³.

Виявивши ці документи, голова ПУН наказав організувати слідство у цій справі, відповідно до його розпорядження: задля «розгляду й винесення присуду у справі Ярослава Горбового, обвинуваченого у зраді батьківщині та зв'язках із НКВС». Цю справу мав розглянути Головний Революційний Трибунал у складі «голова Чорній, члени Кардаш, Бистрий». «Чорній» – це Ю. Вассиян, «Кардаш» – О. Кандиба (Ольжич), «Бистрий» – Я. Гайвас. Прокуратом визначено «Діброву» (О. Бойдуника), захисником «Дубового» (Я. Шумелда)³⁴⁴. Трибунал відбувся 27 вересня 1940 р., але без обвинуваченого, адже не було відомо, де він перебував. Відповідно до рішення, Головний Революційний Трибунал засудив «Ярослава Горбового-Граба-Буя-Галайду на кару передбачену Правильником Суду Організації українських націоналістів Розділ І, точка 4, буква д, т[аким] ч[ином] виключити з ОУН з присудом моральної смерті»». Це рішення засвідчив А. Мельник, але не відомо чи його було виконано³⁴⁵. Існує декілька версій щодо подальшої долі Я. Горбового. Історик О. Кучерук у свої розвідці, заснованій на різних архівних документах, зауважував, що Я. Горбового не виключили з ОУН, не засудили після повернення з УРСР. Натомість відомі

³⁴³ Книш, З. (1960). Розбрат: спогади й матеріали до розколу ОУН у 1940–1941 роках. Торонто: Срібна Сурма. С. 254.

³⁴⁴ Кучерук, О. (2017). Ярослав Горбовий.. С.118.

³⁴⁵ Кучерук, О. (2017). Ярослав Горбовий.. С.119.

дані, що під час слідчого експерименту Я. Горбовий та керівник СБ ОУН-Р М. Арсенич виїхали у напрямку німецько-радянського кордону, щоб показати місце переходу, але на залізничній станції у Ряшеві їх затримала поліція. М. Арсенича через декілька днів вийшов на волю, а Я. Горбовий залишився під вартою. Цілком ймовірно, що Я. Горбового заарештувала нацистська поліція, про що згадував і В. Горбовий, припускаючи, що після арешту у Сяноку його перевезли у Освенцим, де згодом він помер. Однак серед українських діячів також поширювалися чутки про те, що бачили Я. Горбового на будівництві у концтаборі в Освенцимі, де він загинув під час роботи³⁴⁶.

Отже, на початку Другої світової війни В. Горбовий, як і багато інших громадсько-політичних діячів, змушений був покинути Східну Галичину, що перебувала під загрозою радянської окупації, та переїхав до Кракова. Він зумів продовжити свою легальну працю в Апеляційному Суді у Кракові та водночас надалі активно працювати в структурах ОУН. В. Горбовий очолив краківський Український комітет у справі біженців та полонених, зумівши організувати допомогу втікачам з радянської зони окупації, швидко налагодити контакти з владною окупаційною німецькою верхівкою. Він брав участь у різних аудієнціях із представниками влади, під час яких намагався донести можливість політичної співпраці з українцями. Після формування УНО, яке мало стати єдиною загальноукраїнською організацією в ГГ, розгорнулись дискусії щодо його очільника. Серед претендентів на цей пост розглядали також і В. Горбового, якого активно підтримував Я. Старух. Однак німецька влада, якій все ж належало останнє слово, вирішила, що пост очільника УНО як єдиної української, об'єднаної репрезентації має зайняти Володимир Кубійович. Останній зрештою очолив об'єднану організацію – УЦК. Натомість В. Горбовий був активно залучений до роботи у керівних структурах ОУН в часі його ідейного розколу. Як колишній адвокат С. Бандери був його послідовним прихильником та входив до Револьюційного

³⁴⁶ Кучерук, О. (2017). Ярослав Горбовий.. С.119.

Проводу ОУН та організованої комісії із правників, яка мала допомогти нейтралізувати конфлікти всередині організації, винести вердикт у справі Я. Барановського, якого підозрювали у співпраці з польськими спецслужбами. У цей час В. Горбового намагалися дискримінувати прихильники ОУН(м), використовуючи при цьому інформацію про співпрацю брата Я. Горбового з НКВС.

3.2. Роль у відновленні Української Держави

На тлі розгортання внутрішньо-політичного розколу в ОУН, відбувалася підготовка до наступного етапу реалізації української національної ідеї, що неодмінно призвело б до одночасної боротьби проти двох агресорів – радянського та нацистського. В. Горбовий у цей період займав важливу роль у революційній фракції ОУН. Революційний Провід ОУН створив так звану Комісію планування, за іншими даними – Комісію Державного планування, яка мала на меті підготувати відновлення Української Держави. Згідно зі спогадами Миколи Климишина, цю комісію очолив від початку 1940 р. очолив саме В. Горбовий. Його діяльність була спрямована на підготовку і обговорення з членами Комісії відповідного теоретичного матеріалу, а опісля – розробку детальних інструкцій для діячів, які за першої можливості повинні були вирушити на звільнені від радянської окупації західноукраїнські території і впроваджувати в життя план утворення самостійної держави³⁴⁷.

Водночас тривали дискусії щодо безпосередньої тактики. Як пригадував М. Климишин, «хтось піддав під розвагу питання, чи нам на самому початку не було б краще віддати керму держави в руки представників всіх українських середовищ, а самим стати в опозиції і ждати, аж вони скопромітуються, тоді ми переберемо владу в свої руки та з допомогою нашої

³⁴⁷ Климишин, М. (1987). В поході до волі. Спомини... С.308.

широкорозгалуженої сітки, яку ми за той час розбудуємо до найкращого стану, поведемо молоду державу до розквіту»³⁴⁸.

Однак таку тактику засудив С. Бандера, оскільки, як згадував В. Горбовий, оунівські кола розуміли, що наближення збройної агресії на Сході восени 1941 р. є неминучим, а «Гітлер не допустить до створення нашої самостійної держави. Адже брався займати наші землі для створення там свого, а не нашого життєвого простору... Ми знали, що суспільно-політична зрілість нашого народу дійшла до вершин свого розвитку і що настала історична хвиля яку ми повинні використати для свого народу... Ми домовились до того, що насамперед попробуємо легальним шляхом проголосити і звести свій державний лад на своїй землі, а як це не вдасться виконати, тоді вчинемо це революційним порядком. Я мав здійснити перший задум, а Бандера другий»³⁴⁹. Як бачимо, позиція В. Горбового полягала у негайному використанні історичного моменту для проголошення української державності. Будучи фаховим юристом, від надавав пріоритет легальній формі боротьби, однак не відкидав й насильницькі (революційні) варіанти задля досягнення провідної мети українського визвольного руху.

Політичний діяч Ярослав Стецько (член УВО та ОУН, ідеолог ОУН; Член Крайової екзекутиви й ідеологічний референт ОУН на західноукраїнських землях від 1932 р.; редактор перших підпільних видань ОУН «Бюлетень Крайової екзекутиви ОУН на західних українських землях», «Юнак», «Юнацтво»³⁵⁰) у розвідці про «30 червня 1941 р.» відзначав, що Провід революційної ОУН вирішив створити Український Національний Комітет, який мав базуватися на «індивідуальній базі, включаючи до нього для спільного діла українських патріотів різних політичних напрямків». Згідно з його спогадами, за короткий час – від квітня 1941 р. – «вдалось розмовами у Кракові, Люблині, Празі, Брні, Берліні, Варшаві, Каліші

³⁴⁸ Климшин, М. (1987). В поході до волі. Спомини... С.308.

³⁴⁹ Горбовий, В. Погода совісті. С. 53-54.

³⁵⁰ Стасюк, О. (2024). Стецько Ярослав Семенович. *Енциклопедія Сучасної України*. Київ: Інститут енциклопедичних досліджень НАН України. URL: <https://esu.com.ua/article-884618>

установити політичну базу і створити Український Національний Комітет, в якому приймали участь індивідуальності, а не речники партій, з табору Української Народної Республіки, гетьманського руху, партійно-політичного світу ЗУЗ, які уважали ініціативу ОУН позитивною»³⁵¹. Тобто Я. Стецько відзначав політичну та ідеологічну різноманітність українських діячів, які сформували УНК.

Процес створення УНК у своїх спогадах коротко окреслив В. Горбовий, відзначивши й свої організаторські здібності у справі легального оформлення ініціативи відновлення Української Держави через формування УНК. Він також наголосив, що до цього утворення входили «українські громадяни, заслужені». Вже у червні 1941 р. цей Комітет видав декларацію до українського народу³⁵². Необхідно зауважити, що текст декларацій, по-суті, належить В. Горбовому і являє собою звернення до українського народу «Разом – до одної мети» та датується 14 червнем 1941 р. У вказаній відозві В. Горбовий наголосив, що для українства настає «велика історична хвилина», тому слід залишити непорозуміння та «стати разом до служби тільки одній найбільшій справі – визволення українського народу відновлення української, суверенної, ні від кого незалежної соборної держави»³⁵³. Декларація містила заклик приєднуватись до «консолідованих лав до великої праці» аби усунути з українського руху міжусобиці, створити єдину репрезентацію з українців, які мешкають в Європі³⁵⁴.

Виявлений у Галузевому державному архіві СБУ неопублікований, що експонується в електронному архіві «Українського визвольного руху», машинописний німецькомовний текст «Засідання Українського Комітету», змальовує зміст установчої конференції УНК. Збори відкрив В. Горбовий.

³⁵¹ Стецько, Я. (1967). 30 червня 1941. Проголошення відновлення державности України. Онтаріо, Нью-Йорк, Лондон: Ліга Визволення України, Організація Оброни Чотирьох Свобід України, Українська Видавнича Спілка. С. 147

³⁵² Горбовий, В. Погода совісті. С.54.

³⁵³ Звернення Горбового Володимира до українців – «Разом - до одної мети» від 14.06.1941 р. *Галузевий Державний Архів Служби Безпеки України. Фонд 6. Фонд кримінальних справ на осіб, знятих з оперативного обліку МВС України. Справа 70138. Том. 1. Електронний архів Визвольного руху.* URL: <https://avr.org.ua/viewDoc/22349>

³⁵⁴ Звернення Горбового Володимира до українців – «Разом - до одної мети» від 14.06.1941 р.

Обрано представників для керівництва цією зустріччю – Віктора Андрієвського, Василя Мудрого, секретарів – Ярослава Старуха та Богдана Крохмалюка. Було вирішено створити «Український національний комітет для керівництва запланованою акцією». Окреслювалися повноваження голови УНК, який мав керувати загальною діяльністю комітету та представляти його з усіх питань. Лідеру новоствореного центру прийняття рішень мали допомагати чотири заступники голови та три секретарі, щоб забезпечити участь та залучення всіх відповідних секторів українського суспільного життя. У документі стверджувалося, що для захисту «діяльності з національної точки зору було вирішено створити Суд національної честі, формування якого було доручено УНК відповідно до керівних принципів, встановлених Президією УНК». Згідно з порядком проведення конференції, мали бути визначені основні напрями діяльності УНК, затверджено офіційне звернення комітету до українців. Також було прийнято ухвалу надіслати телеграму фюреру. Наприкінці машинописного документу подано перелік членів УНК: «д-р Володимир Горбовий, проф. Віктор Андрієвський, д-р Петро Шкурат, Василь Мудрий, д-р Стефан Шухевич, проф. Андрій Яковлів, проф. Андрій Іваніс, проф. Борис Іваницький, інж. Михайло Хронов'ят, генерал Олександр Загордський, д-р А. С. Лью Глінка, Віктор Приходько, Редкол.: Володимир Янів, Мирон Луцький, Ярослав Старух та ін.»³⁵⁵. Хронологічно установчі збори УНК, згідно з розвідками Я. Стецька та П. Мірчука, відбулись 22 червня 1941 р.³⁵⁶, тобто у перший день німецько-радянської війни. П. Мірчук зауважував, що «несподіваний зворот у дальшому розвитку подій не дав можливості Українському Національному Комітету виконати покладені на нього надії», але створення такої

³⁵⁵ Abschrift. Die Ukrainische Kongresstagung. Український Національний Конгрес». *Галузевий Державний Архів Служби Безпеки України. Фонд 6. Фонд кримінальних справ на осіб, знятих з оперативного обліку МВС України. Справа 70138. Том. 1. Електронний архів Визвольного руху.* URL: <https://avr.org.ua/viewDoc/22360>

³⁵⁶ Стецько, Я. (1967). 30 червня 1941... С. 148; Мірчук, П. (1961). Степан Бандера. Символ революційної безкомпромісовості. Нью-Йорк, Торонто: Організація Оборони Чотирьох Свобід України, Ліга Визволення України. С. 82

репрезентації, яка об'єднувала різні політичні українські сили, оцінював позитивно³⁵⁷.

Певний скептицизм щодо можливостей і конструктивності УНК висловив і Я. Стецько з огляду на те, що частина діячів, зі зрозумілих причин, побоювалася брати участь в можливій «антинімецькій постанові». Водночас оцінюючи діяльність УНК з точки зору подальших дій, Я. Стецько описував своє загальне враження як «тривожне» та не покладав багато надій на цю репрезентацію. Діяч відзначав, що сам факт створення УНК є дуже позитивним, але висловлював занепокоєння, що у разі «несподівної прихильної постави, чи зміни відношення до нашої справи німецького уряду, Український Національний Комітет, сповнив би дуже корисну роль теж пропагандивного боку по альтанській стороні, головні США, з'єднанням в одному таборі з ОУН самостійницьких елементів різних парійно-політичних відтінків»³⁵⁸.

Як згадував Я. Стецько, 22 червня 1941 р. від імені УНК було надіслано меморіал до А. Гітлера, А. Розенберга та Й. Рібентроппа. У ньому окреслено мету створення УНК, наголошено на прагненнях українців до державної незалежності. Також діяч відзначив, що у зборах взяло участь 86 діячів³⁵⁹, тобто суттєво більше, ніж подавав вище зазначений документ «Засідання Українського Комітету».

Такі розбіжності щодо кількості учасників можна пояснити тим, що відбулося декілька нарад діячів, які сформували УНК. Згідно з даними А. Бедрія, В. Горбовий, за дорученням С. Бандери, організував численну зустріч у Ряшеві, в якій взяло участь 116 осіб. Під час цієї конференції було ухвалено «Деклярацію прав українського громадянина» (інша назва відозви до українців 14 червня 1941 р.). Зважаючи на успіх зібрання 14 червня, заплановано провести з'їзд «всеукраїнської репрезентації» у Кракові на 22 червня 1941 р. Натомість основоположні збори УНК відбулися напередодні –

³⁵⁷ Мірчук, П. (1961). Степан Бандера... С. 82;

³⁵⁸ Стецько, Я. (1967). 30 червня 1941... С. 149.

³⁵⁹ Стецько, Я. (1967). 30 червня 1941... С. 151.

21 червня 1941 р. У них взяло участь 40 осіб, які готували та вносили корективи до спільної декларації, що була виголошена наступного дня. У цьому репрезентативному засіданні, що відбувалося у приміщенні краківської «Просвіти», взяло участь 86 діячів, які обрали президію і заслухали три доповіді: Мирона Богуна, Володимира Яніва та Володимира Горбового³⁶⁰.

Громадсько-політичний діяч Віктор Андрієвський, який входив до Управи УНК, пригадував, що на початку зборів діячів 22 червня присутні отримали звістку про початок німецько-радянської війни, яку із піднесенням зустріли присутні. Посеред зборів до приміщення увійшли представники гестапо та «викликали д-ра Горбового, який вже більше на збори не повернувся. Його викликав начальник “СД” (служби безпеки), намовляючи Горбового до коляборації з нацистами та розпитуючи про характер зборів. Горбовий рішуче відмовився від агентурної співпраці, після чого нацист пригрозив йому переслідуванням»³⁶¹.

Підсумком роботи Конгресу УНК стало прийняття «Маніфесту проголошення української самостійної держави», де за спогадами автора цього документу В. Горбового, було «виразно зазначено, що господарем української землі буде український народ». Також діяч відзначав, що після проголошення самостійності «всі наші партії, групи і табори визнали новий наш уряд і виявили намір співпрацювати з ним»³⁶².

Машинописна копія «Маніфесту проголошення української самостійної держави» зберігається у Галузевому державному архіві СБУ та експонується на порталі «Електронний архів Українського визвольного руху». На початку документу наголошується, що «наближається день, в якому Україна стане запорукою ладу і спокою на Сході Європи»³⁶³. А в цей складний час

³⁶⁰ Бедрій, А. (1986). Визначний борець за українську державу (в другу річницю смерті сл.п. д-ра В. Горбового). *Визвольний Шлях. Суспільно-політичний і науково літературний місячник*. Кн. 8 (461). С. 939-940.

³⁶¹ Бедрій, А. (1986). Визначний борець за українську державу... С. 940.

³⁶² Горбовий, В. Погода совісті. С.54–55.

³⁶³ Звернення Горбового Володимира до українців від 22.06.1941 года. С. 1. *Галузевий Державний Архів Служби Безпеки України. Фонд 6. Фонд кримінальних справ на осіб, знятих з оперативного обліку МВС України. Справа 70138. Том. 1. Електронний архів Визвольного руху*. URL: <https://avr.org.ua/viewDoc/22348>

українські середовища та еміграції об'єдналися і «єдино у висліді нашої боротьби стане Україна, Єдина, Самостійна і Соборна, проголошена історичним універсалом 22 січня і досі окупована ворогами»³⁶⁴. Тому для об'єднання сил української еміграції у змаганні відбулось формування у Кракові 22 червня 1941 року Українського Національного Комітету. Відзначалося, що УНК є «одиноким виявом організованої волі української еміграції, до часу відновлення діяльності Української Держави в Києві». Тому оголошувався заклик до усіх, хто не приєднався до лав УНК, «вступити в наші ряди для показу однодушної постави і солідарності нашого загалу»³⁶⁵ (див. додаток 3).

Аналізуючи зазначений документ, відзначимо, що він має політично-програмний і мобілізаційний характер, а також чітко спрямований на консолідацію українців у момент початку німецько-радянської війни. У ньому проглядають політичні погляди В. Горбового. Так, упривнюється самостійницький націоналізм, оскільки декларується головна мета – незалежна і соборна Українська держава, яка розглядається як найвища цінність і, на думку В. Горбового, має бути проголошена у Києві. Водночас бачимо антиімперіалістичні переконання, що проявилися у засудженні «московського поневолення», несприйняття будь-якої зовнішньої залежності. З документу проглядається ідея опертя на власні сили, внутрішню організацію, а отже відмова від орієнтації на «чужі держави». Ще одним елементом політичних візій автора документу був егалітарно-організаційний підхід, оскільки в тексті йшлося про важливість провду, дисципліни, єдності, цінування політичної сили.

В аналізованому документі проглядаються й певні історичні погляди В. Горбового, для яких характерним є бачення історії як безперервної

³⁶⁴ Звернення Горбового Володимира до українців від 22.06.1941 р. С. 1. *Галузевий Державний Архів Служби Безпеки України. Фонд 6. Фонд кримінальних справ на осіб, знятих з оперативного обліку МВС України. Справа 70138. Том 1. Електронний архів Визвольного руху*. URL: <https://avr.org.ua/viewDoc/22348>

³⁶⁵ Звернення Горбового Володимира до українців від 22.06.1941 р. С. 1–2. *Галузевий Державний Архів Служби Безпеки України. Фонд 6. Фонд кримінальних справ на осіб, знятих з оперативного обліку МВС України. Справа 70138. Том 1. Електронний архів Визвольного руху*. URL: <https://avr.org.ua/viewDoc/22348>

боротьби. У тексті Україна постає як народ, що постійно бореться проти ворогів. При цьому автор апелює до героїчного минулого, державницької традиції (зокрема, згадує про 1917–1920-ті рр. як історичний прецедент української державності), а відтак постулює ідею відновлення, а не створення нової держави. Автор говорить про «історичний момент», котрий трактує як шанс для здобуття незалежності. Помітними є й певні провіденціалістські мотиви, оскільки В. Горбовий згадує про «Провидіння».

Водночас слід зазначити, що у цьому закличному маніфесті, закономірно, присутні пропагандистські моменти, зокрема патріотична риторика, використання емоційно насичених слів (боротьба, лицарство, хоробрість, жертва, слава та ін.). В. Горбовий не завжди чітко виводить образ ворога, котрого зображає як загрозу культурі та свободі. Заклик до єдності і дій (організовувати владу, вступати в ряди), засудження внутрішні конфліктів, дрібних амбіцій та образ виявляє орієнтацію автора на масову підтримку. Найважливіше, що з тексту проступають національні цінності В. Горбового: свобода і незалежність, єдність нації (соборність), жертвність заради держави, історична пам'ять і тяглість державницьких традицій українства, колективна відповідальність народу за своє майбутнє.

Після Конгресу УНК 22 червня 1941 р. В. Горбовий продовжив організаційну роботу, зокрема зустрічався у своїй квартирі в Кракові із членами УНДО Василем Мудрим, Степаном Витвицьким та їхніми однодумцями, Андрієм Лівицьким та його сином, а також іншими діячами, колишніми представниками табору УНР, представниками гетьманського руху Харитоном Лебедем-Юрчиком і полковником Варфоломієм Євтимовичем, членами ОУН Володимиром Янівим, Ярославом Старухом (якого, до речі, дуже цінував за організаторські здібності й енергію під час роботи в УНК), представниками Фронту Національної Єдності³⁶⁶. У підсумку було

³⁶⁶ Іванущенко, Г. Відновлення Української Державності 1941 року у спогадах Володимира Горбового. *Архів ОУН. Українська Інформаційна Служба – Лондон*. URL: <https://ounuis.info/publications/486/vidnovlennia-ukrainskoi-derzhavnosti-1941-roku-u-spohadakh-volodymyra-horbovoho.html>

сформовано Президію УНК, Раду Комітету, аби довести серйозність своїх намірів нацистській владі.

Водночас, під час зборів Ради Комітету (близько 20 осіб), як зауважував дослідник А. Бедрій, базуючись на спогадах В. Андрієвського, стало відомо про те, що частина бандерівського крила ОУН вирушила на фронт і українські землі. Відтак прийнято рішення про потрібк негайно «поставити німців перед доконаний факт, тобто організувати вже тепер і тут свій український уряд і адміністрацію для Львова, а далі адміністрацію в тих місцевостях, куди буде просуватися фронт»³⁶⁷. Тому УНК вирішив звернутися до Ганса Франка та вручити прийнятий Маніфест. Однак Г. Франк відмовився прийняти українську делегацію, мотивуючи відмову тим, що у її складі є діячі, які не є громадянами ГТ³⁶⁸.

Вартим уваги також є спогади Я. Стецька, який зауважував, що 23 червня 1941 р., відповідно до мемуарів В. Андрієвського, на засіданні Президії УНК вирішено поставити «німців перед доконаний факт української єдності і від імені УНК створити український уряд у Львові. Про ці пляни Президії мені нічого не було відомо ані тоді, ані пізніше... Проф. Андрієвський каже, що про пляни ОУН творити доконані факти в аналогічному пляні, Президії не було нічого відомо. І це безумовно правда». Водночас Я. Стецько зауважував, що не брав до уваги можливість творити у Львові український уряд від імені УНК з Кракова, оскільки був націлений виключно на пряму, безпосередню боротьбу проти німців і взагалі не бачив можливості ускладнювати собі ситуацію неможливими, з огляду на далеку відстань, контактами з інституцією, чисельність якої перевищувала 100 осіб. Особливо не бачив необхідності робити це у «страшний тодішній час, де рішення треба було приймати негайно інколи мені самому»³⁶⁹. Як бачимо, з огляду на швидке розгортання ситуації УНК в Кракові не мало безпосередньої впливу на формування Я. Стецьком уряду у Львові.

³⁶⁷ Бедрій, А. (1995). Борець і мученик за Україну... С. 41.

³⁶⁸ Бедрій, А. (1995). Борець і мученик за Україну... С. 41.

³⁶⁹ Стецько, Я. (1967). 30 червня 1941... С. 151.

Комунікація та підтримка різними середовищами УНК засвідчує той факт, що сам «Маніфест...» 22 червня, за свідченнями Романа Ільницького, підписало 103 особи. Однак доволі важко йшли переговори з очільником УЦК В. Кубійовичем³⁷⁰. Зауважимо, що Р. Ільницький (псевдонім Р. Керницький) був журналістом, громадсько-політичним діячем, який у лютому 1940 р. висловив свою прихильність Революційному Проводу ОУН. У липні 1941 р., після проголошення відновлення незалежності України його було обрано секретарем Міністерства народного господарства. Після арешту гестапо він був депортований до Заксенгаузену, у якому відбував покарання до вересня 1944 р. Згодом працював на посаді генерального секретаря Міжнародного комітету переміщених осіб і політичних емігрантів у Німеччині та був голова Союзу вільної преси Центральної і Східної Європи)³⁷¹.

Середовище УЦК, за мемуарами В. Горбового, спочатку було прихильним до акції 22 червня 1941 р., тому тривали переговори в осередку Комітету³⁷². Проте найважчою була комунікація з В. Кубійовичем, який мав персональні зауваження, зокрема відмовлявся співпрацювати із В. Мудрим та Л. Макарушкою та деякими іншими послами до польського парламенту, звинувачуючи їх у минулій співпраці із польською владою. У підсумку ні В. Кубійович, ні інші очільники українських допомогових комітетів не підтримали УНК. Виразно негативне ставлення до ініціативи УНК одразу зайняв А. Мельник та його угруповання в ОУН³⁷³. Варто відзначити, що, за спогадами Р. Ільницького, діячі УЦК, ймовірно, також підпадали під вплив А. Мельника, тому й зайняли негативну позицію щодо УНК та його ініціатив. Крім того, Р. Ільницький наголошував, що у в останні дні організаційного оформлення УНК «ОУН Андрія Мельника видала і поширила в Кракові

³⁷⁰ Ільницький, Р. (1955). В Кракові напередодні 22 червня 1941. *Український Самостійник. Ukrainian independist*. Мюнхен. № 25 (283). С. 6.

³⁷¹ Гуцал, П. (2011) Ільницький Роман Володимирович. Київ: Інститут енциклопедичних досліджень НАН України. URL: <https://esu.com.ua/article-13190>

³⁷² Горбовий, В. Погода совісті... С.56.

³⁷³ Ільницький, Р. (1955). В Кракові напередодні 22 червня 1941... С. 6.

летючку, в якій називала Український Національний Комітет “комітетом нищення України” читаючи скорочення “УНК” ззаду до переду “КНУ”»³⁷⁴.

Отже, попри значний консолідаційний потенціал УНК, частина української громадськості (УЦК) та політичного сектор (ОУН А. Мельника), не підтримали ініціативи В. Горбового та його соратників. Як згадував пізніше В. Горбовий, після піднесення та натхнення, зумовлених ухваленням «Маніфесту...», він усвідомив, що легальним шляхом не вдасться відновити державу, а єдиним можливим рішенням залишається перехід до «революційного порядку». Діач зауважував, що Степан Бандера призначив Я. Стецька на пост уряду держави і «велів повторити краківські історію проголошення нашої самостійної держави у Львові. З політичної осторожності я зберігав за собою мандат голови УНК і залишався в Кракові. Тому я не зайняв місце заступника Стецька»³⁷⁵. Таким чином, сам В. Горбовий вказав на можливі пропозиції йому зайняти відповідальну посаду заступника голови українського уряду у 1941 р. З іншого боку, він не підтвердив пряму причетність УНК до акту 30 червня 1941 р.

Попри це В. Андрієвський стверджував, що акт відновлення Української Держави 30 червня 1941 р. у Львові не був зініційований винятково бандерівцями, але відбувся з ініціативи УНК в Кракові. Більш того, він стверджує, що його оголошення від імені ОУН під проводом С. Бандери було для усіх несподіванкою³⁷⁶. Уже 1 липня 1941 р. на зборах УНК стало відомо про події у Львові, тому було прийнято рішення випустити друкований на ротарі бюлетень УНК, в якому помістити «Акт проголошення відновлення Української Держави». Документ був надрукований під титулом «Інформативний листок. Ч. 1» та містив у собі вступну статтю, Акт 30 червня, та, що особливо важливо, декларацію-повідомлення від УНК із закликом підтримати сформоване Українське Державне Правління. Повідомлення було підписано Президією УНК, до якої входили В. Горбовий,

³⁷⁴ Ільницький, Р. (1955). В Кракові напередодні 22 червня 1941... С. 6.

³⁷⁵ Горбовий, В. Погода совісті... С.58.

³⁷⁶ Андрієвський, В. (1955). Краківські образки. *Шлях перемоги*. Мюнхен. № 43 (87). 23 жовтня. С. 2.

В. Мудрий, Д. Андрієвський, С. Шах. «Інформативний листок» вийшов лише в одному екземплярі, і, як зауважував В. Андрієвський, став причиною ліквідації УНК з боку німецьких властей³⁷⁷.

Зауважимо, що Я. Стецько подав дещо інший погляд на ці події. Він зауважував, що не виключав можливості, «що отримана мною в часі моєї нелегальної їзди до Львова інформація про те рішення могла б знайти в якісь формі віддзеркалення в якомусь із правно-державних актів, dokonуваних від імені Національних Зборів чи Українського Державного Правління. А втім, нашого рішення проголошувати у Львові державність ми не могли подавати до відома УНК ще й з цієї причини, що в нас було рішення проголошувати відновлення державности в Києві, а не у Львові»³⁷⁸.

Зважаючи на досить різні твердження та спогади ключових постатей, які доклалися до утворення УНК та затвердження його «Маніфесту...» у Кракові 22 червня, проголошення Акту відновлення державності у Львові 30 червня 1941 р., український історик Геннадій Іванущенко сформулював слушні висновки про те, що ймовірно ОУН мала декілька планів та середовищ, які мали втілити розроблені проєкти у життя³⁷⁹. Безумовно, відновлення Української Держави 1941 р. планувалося у середовищі Революційного Проводу ОУН, водночас, зважаючи на обставини, доволі швидко щодо легального утвердження українського національно-політичного проєкту трансформувалися у революційну тактику.

Слід зауважити, що приблизно у той час В. Горбовий мав зустріч зі представником польського підпілля щодо можливостей українсько-польського порозуміння. Щоправда, історик Ігор Ілюшин датує цю зустріч 10 серпня 1941 р.³⁸⁰, однак це навряд чи коректно, оскільки на той час В.

³⁷⁷ Бедрій, А. (1995). Борець і мученик за Україну... С. 41; Резюме документів (1991). *УПА в світлі німецьких документів. Книга третя: червень 1941–травень 1943. Літопис УПА*. Торонто. Том 21. С. 174. Андрієвський, В. (1955). Краківські образки. *Шлях перемоги*. Мюнхен. № 43 (87). 23 жовтня. С. 2.

³⁷⁸ Стецько, Я. (1967). 30 червня 1941... С. 151–152.

³⁷⁹ Іванущенко, Г. Відновлення Української Державності 1941 року у спогадах Володимира Горбового. *Архів ОУН. Українська Інформаційна Служба – Лондон*. URL: <https://ounuis.info/publications/486/vidnovlennia-ukrainskoi-derzhavnosti-1941-roku-u-spohadakh-volodymyra-horbovoho.html>

³⁸⁰ Ілюшин І. Українська повстанська армія і Армія Крайова: протистояння в Західній Україні (1939–1945 рр.). Київ: Інститут історії України НАНУ, 2009. С. 114.

Горбовий вже був заарештований гестапо і перебував у краківській в'язниці. Цікавим є зміст цих переговорів. На запитання представника польської сторони про можливий перегляд українцями свого ставлення до Німеччини, яка не збирається визнавати українську державність, В. Горбовий відповів, що українське суспільство і надалі послідовно підтримуватиме німців, та наголосив, що навіть у разі репресій з їхнього боку він залишатиметься прихильником союзу з ними. Водночас голова УНК зазначив, що, незважаючи на можливі прояви розчарування серед населення, провідники ОУН мають спрямовувати громадську думку таким чином, щоби не допустити антинімецьких виступів³⁸¹.

Попри складність ситуації, В. Горбовий позитивно оцінював хід воєнних дій, пов'язуючи перемогу Німеччини з можливістю вирішення українського питання, адже це, на його думку, мало послабити головних противників України – Польщу та Росію. Він висловив переконання, що в майбутньому українці здобудуть незалежну та соборну державу. Відповідаючи на застереження польського співрозмовника щодо можливих конфліктів із сусідніми державами, Горбовий наголосив, що для українців визначальне значення мають Львів та Галичина як осередок національного відродження, тоді як інші території є другорядними: «Ужгород і Чернівці мають для українців другорядне значення, натомість Львів і Галичина – це символи відродження українства»³⁸². Водночас він припускав, що українсько-польські протиріччя можуть бути врегульовані мирним шляхом, хоча не виключав повторення конфліктів, подібних до подій 1918–1919 рр. На запитання щодо можливих дій українців у разі поразки Німеччини він зазначив, що українська діаспора в США вже намагається налагодити контакт з антинімецькими силами³⁸³. Як бачимо, на той час В. Горбовий висловлював певність у потрібності союзу з німцями, адже це давало можливість українцям здобути власну державу. Водночас він виявився правим у тому, що

³⁸¹ Ільющин І. Українська повстанська армія і Армія Крайова... С. 114.

³⁸² Ільющин І. Українська повстанська армія і Армія Крайова... С. 114–115.

³⁸³ Ільющин І. Українська повстанська армія і Армія Крайова... С. 115.

українсько-польські суперечності зрештою призведуть до ще одного конфлікту між українцями та поляками: вже у 1943–1944 рр. на Волині і Галичині спалахнула гостра міжнаціональна боротьба, котру історик Володимир В'ятрович назвав «другою українсько-польською війною».

Отже, В. Горбовий, маючи ґрунтовну юридичну освіту та значну правничу практику, набуту, зокрема, особливо у політичних судових процесах, відігравав важливу роль у правовому оформленні та підготовці державотворчих процесів. Спочатку він працював у складі Комісії Державного планування, а згодом очолив УНК, виступаючи за легальний шлях українського державотворення і залучення до цього процесу усіх українських політичних сил, які стояли на державницьких засадах. Саме В. Горбовий уклав низку основних документів УНК, зокрема «Маніфест проголошення української самостійної держави», котрий, безумовно, став передвісником і передумовою Акту відновлення Української Держави 30 червня 1941 р. Безумовно, у тексті «Маніфесту...» яскраво проглядаються політичні та історичні погляди, правосвідомість і національні цінності В. Горбового. Автор апелював до історичного права українського народу на власну державність, вів мову про легітимісність його державотворчих зусиль. Діях виказував поборницькі ідеї, наголошуючи на потребі об'єднання усіх сил, партій, груп і організацій українства заради відновлення Української Держави. Будучи керівником УНК, В. Горбовий підтримав проголошений у Львові «Акт відновлення Української Держави», хоч і не взяв безпосередню участь у формуванні українського уряду на чолі з Я. Стецьком. Водночас він вів переговори з представниками польського підпілля про можливі шляхи українсько-польського порозуміння.

3.3. Перебування у нацистському ув'язненні

На початку липня 1941 р. відбулася зустріч німецької верхівки ГГ із проводом УНК. З боку німців були присутніми державний підсекретар Кундт,

доктор Боегл, асесор фон Бюлов і полковник Бізанц, а з українського – С. Бандера, В. Горбовий, В. Андрієвський, В. Мудрий, С. Шухевич³⁸⁴. Володимир Горбовий у своїх спогадах пригадує і про цю визначальну для діячів УНК зустріч: «Кожен з них дістав особисте візвання. Я теж. Кундт звернувся в першу чергу до мене з докором, що я як юрист свідомо довершив недозволені дії, що я дав себе вести в оману про мнине проголошення у Львові самостійної України, що німецька влада не буде терпіти і т. д. У відповідь я сказав йому, що то все я чинив в добрій вірі... Зранку 5 липня 1941 р. Гестапо мене арештувало³⁸⁵».

Більше відомостей про розмову 3 липня із проводом УНК можна дізнатися із німецьких документів, які опубліковані у збірнику «УПА в світлі німецьких документів. Книга третя: червень 1941–травень 1943. Літопис УПА». Згідно з цими документами стенографічного характеру, розмову розпочав заступник державного секретаря Кундт. Він наголошував: «Панове! Я викликав вас не як членів Національного Комітету, а як окремих осіб. Спочатку я запитую, чи підписаний вами цей циркуляр». У відповідь всі українці погоджувалися. Далі Кундт зауважував, що зміст циркуляра про проголошення відновлення української держави у Львові не відповідає фактам. Адже німецька влада, включно з вищими щаблями у Берліні не знаю нічого про існування українського уряду Львові³⁸⁶.

Вартим уваги є репліки Кунца про те, що «невідомо, що «представник» німецького уряду, професор доктор Кох, брав участь у Національних зборах у Львові. Також невідомо, чи брали участь у цьому якісь високопоставлені німецькі офіцери і Михайло Омелянович-Павленко. Це можуть бути лише несанкціоновані дії деяких осіб, які, можливо, використали перехідний момент, щоб зловживати мовником у особистих цілях». Далі заступник державного секретаря ГГ наголошував, що загалом визнання цієї акції та

³⁸⁴ Бедрій, А. (1995). Борець і мученик за Україну... С. 48.

³⁸⁵ Горбовий, В. Погода совісті. С.59.

³⁸⁶ Niederschrift über die Rücksprache mit Mitgliedern des ukrainische Nationalkomitees und Stepan Bandera. Von. 3.7.1941. (1991). *УПА в світлі німецьких документів. Книга третя: червень 1941–травень 1943. Літопис УПА*. Торонто. Том 21. С. 39

участі деяких німецьких чиновників «було б порушенням військового права, оскільки вся ця територія є оперативною зоною, де поки що не можна вести політику». Кунд обережно зауважував, що «або це російський мовник, який навмисно поширює дезінформацію. Я не бачу інших можливостей»³⁸⁷.

Чиновник Кунд наголошував: цілком ймовірно, що текст, який був проголошений у Львові та поширений українцями у Кракові «зі зрозумілим ентузіазмом, також дещо своєрідний, оскільки в ньому йдеться про те, що український Вермахт воює пліч-о-пліч з німецькими солдатами. Зазначу, що український Вермахт наразі не воює.. Цілком можливо, що українці особисто захоплені та відчують себе нашими союзниками».

Потрібно зауважити, що Кунд чітко підкреслював: таку листівку, відповідно до законів ГГ, не можна було видавати без схвалення Департаменту пропаганди, про що самі діячі мали б знати. Чиновник попереджав, що їде до Берліна і там будуть прийняті подальші рішення. Та водночас чітко застерігав аби надалі «не продовжували займатися цими справами і тим самим не наражали себе на небезпеку власної нації»³⁸⁸. Нацистський діяч підсумовував, що відповідальний політичний орган Рейху вважав передчасними створення УНК. Він запевнив українських діячів, що передасть меморандум, але відзначив: остаточне рішення виключно за А. Гітлером³⁸⁹.

У відповідь на ці гострі зауваження та перестороги В. Горбовий стверджував, що коли здійснювалася підготовка інформаційного бюлетеня, то представники УНК опиралися на заяви, які почули зі львівської радіостанції. Тому, почувши радіотрансляцію, уважали її узгодженою із німецькою владою,

³⁸⁷ Niederschrift über die Rücksprache mit Mitgliedern des ukrainische Nationalkomitees und Stepan Bandera. Von. 3.7.1941. (1991)... С. 39.

³⁸⁸ Niederschrift über die Rücksprache mit Mitgliedern des ukrainische Nationalkomitees und Stepan Bandera. Von. 3.7.1941. (1991)... С. 39–40.

³⁸⁹ Niederschrift über die Rücksprache mit Mitgliedern des ukrainische Nationalkomitees und Stepan Bandera. Von. 3.7.1941. (1991)... С. 41.

а відтак український провід не вважав, що діяв супроти німецьких інтересів³⁹⁰.

У відповідь на репліку В. Горбового, Кундт наголосив, що він «не сумнівався у ваших добрих намірах. Генерал-губернатор, ймовірно, проігнорує вашу початкову пропозицію». Цікавим є зауваги Кундта про те, що «необхідно виховувати український народ, здатний до самоврядування. Ви не повинні забувати, що Україна також була більшовизована протягом 20 років. Це не так просто, як ви уявляєте. Чим більше у вас терпіння та самовладання, тим більше ви служитимете своїй нації. Дуже корисно будувати справи повільно. Поки існує зона дії, більше нічого не можна розглядати»³⁹¹.

Наступні питання були звернені до С. Бандери: «Пане Бандеро, чи запитували вас заздалегідь, чи хочете ви взяти на себе керівництво українською державою, і чи було оголошення по радіо зроблене за вашої згоди?; Чи Декрет № 1 виходив від вас?»³⁹². У відповідь Бандера апелював до української історії, заявивши, що «Українці ведуть війну проти більшовизму вже 20 років, і досі, у революційній формі. Вони самі вели цю війну. Керівництво ОУН вело революційну боротьбу проти всіх окупантів окупованої України. Ця боротьба велася до останнього моменту як незалежна, в ім'я самоврядної, незалежної України». А в кінці підкреслив, що українці «не пасивні спостерігачі в цій боротьбі, а активні учасники того, як нам зараз надається можливість взяти участь»³⁹³.

Після цієї бесіди з німецьким чиновником, зважаючи на хвилю арештів українських діячів (С.Бандера, М.Богун, Я. Рак, В. Янів, В.Євтимович, В. Бачинський, П. Ісаїв, І. Базяка), поза законом опинився й В. Горбовий. 5

³⁹⁰ Niederschrift über die Rücksprache mit Mitgliedern des ukrainische Nationalkomitees und Stepan Bandera. Von. 3.7.1941. (1991)... С. 41.

³⁹¹ Niederschrift über die Rücksprache mit Mitgliedern des ukrainische Nationalkomitees und Stepan Bandera. Von. 3.7.1941. (1991)... С. 41.

³⁹² Niederschrift über die Rücksprache mit Mitgliedern des ukrainische Nationalkomitees und Stepan Bandera. Von. 3.7.1941. (1991)... С.42.

³⁹³ Niederschrift über die Rücksprache mit Mitgliedern des ukrainische Nationalkomitees und Stepan Bandera. Von. 3.7.1941. (1991)... С.42-43.

липня 1941 р. його заарештувало гестапо та помістило у в'язницю Монтелюпіх (Монтелюпі) у Кракові³⁹⁴.

Про досвід перебування у в'язниці В. Горбовий писав таке: «Режим в тюрмі “Монте Люпіх” був жахливий. В'язні не мали змоги порозумітися зі своїми рідними. Харч був символічний. Триби легенів і шлунка ледве посувалися і масної мазути домагалися. Одначе помастити не було чим, бо сало німці вивозили, а нам скоро митися заборонили. Всі передачі харчу і одержі пропадали, бо обслуга арештованих була в руках німецьких в'язнів. Українці, як за Польщі, так і за Німеччини, вели в тій галузі змагання верх. Їх було майже 300 осіб».³⁹⁵

Більше про побут в'язнів та умови перебування у в'язниці Монтелюпіх пригадував інший арештант – П. Мірчук. Він зауважував, що внутрішнє облаштування тюрми виявилось гіршим, ніж за польських часів; в'язничні камери, які тут називали келіями, були суттєво переповнені. У невеликій келії, яка призначалася для одного чи двох в'язнів, поміщували до шести осіб³⁹⁶. Також П. Мірчук відзначав: українців зареєстрували як представників окремого народу, від сепарувавши від поляків. Проте останні мали підтримку Польського Червоного Хреста, який надсилав посилки, а в українців не було такої організації. Спочатку навіть УЦК «німці не хотіли признати компетенцій допомоги арештованим», тому «шість тижнів прийшлося нам жити виключно на голодовому тюремному харчі, без проходу, без можливости обмитися, поголитися чи змінити білизну»³⁹⁷.

Ув'язнений В. Горбовий зумів передати звістку про місце свого перебування дружині Ганні Павенцькій (з роду Танчаківських). Вона звернулась до Служби безпеки (SD) та до урядовця Гайма: «він замітив її,

³⁹⁴ Бедрій, А. (1995). Борець і мученик за Україну... С.51; Горбовий, В. Погода совісті... С.59–60.

³⁹⁵ Горбовий, В. Погода совісті. С. 59–60.

³⁹⁶ Мірчук, П. (1957). У німецьких млинах смерті. Спомини з побуту в німецьких тюрмах і концлагерах 1941–1945. Нью-Йорк, Лондон: Український Союз Політичних В'язнів. С. 18.

³⁹⁷ Мірчук, П. (1957). У німецьких млинах смерті... С. 18–19.

прийняв сухо, але доволі ввічливо. Вона коротко з'ясувала мое положення в тюрмі. Засадничого погляду на справу мого ув'язнення не зачіпала».³⁹⁸

Також у результаті цієї звістки дружині В. Горбового, як пригадує сам діяч, про ув'язнення своїх близьких дізналося ще декілька родин, а найголовніше, що УЦК офіційно звернулося до СД. Незабаром німецькі власті надали дозвіл УЦК передавати безпосередньо українським політичним в'язням (тобто в обхід німецьких ув'язнених) раз на тиждень пачку харчів вагою до 5 кг. Зберігаючи свій авторитет і вплив серед українців, В. Горбовий визначив двох представників в'язнів для відбору і розділення цих передач. Він підкреслював, що лише в рамках Кракова можна було отримати таку «полегкість німців»³⁹⁹.

Крім того, В. Горбовий зауважував, що спершу німці заарештували лише провід українського визвольного руху, а ближче оточення схопили 19 вересня 1941 р. Частину вивезли до концентраційного табору Заксенгаузен біля Берліну, а інших скерували до краківської тюрми. Також діяч пригадував, що перед арештом Я. Стецько зумів передати йому декрет уряду, який надавав йому повноваження його наступника⁴⁰⁰.

Наприкінці лютого 1942 р. дружина В. Горбового домоглася зустрічі чоловіком у кабінеті слідчого в присутності останнього. Вона зуміла не лише побачитися з чоловіком, а й передати невеликий пакунок із цукром, який тимчасово допомагав підтримувати сили В. Горбовому. Однак, зважаючи на жахливі умови утримання, постійне недоїдання В. Горбовий весною 1942 р. тяжко захворів. Після висновку експертної комісії, його скерували до лікарні – у «клініку для заразливих хворіб проф. д.-ра Костржевського по вулиці Коперника №15». Після приблизно одного місяця перебування у цій лікарні В. Горбового звільнили з-під арешту. Підставою для звільнення стало, за визначенням самого діяча, що «не в німецьких інтересах, аби я передчасно загинув в тюрмі за німецькими стосунками». Однак, більш ймовірно, таке

³⁹⁸ Горбовий, В. Погода совісті... С. 61.

³⁹⁹ Горбовий, В. Погода совісті... С. 61–62.

⁴⁰⁰ Горбовий, В. Погода совісті... С. 64.

владне рішення було зумовлене зміною нацистської політичної тактики, у рамках якої були звільнено низку українських політичних в'язнів⁴⁰¹. Після звільнення з ув'язнення В. Горбовий проходив тривале лікування впродовж декількох років, не беручи активної участі в політичних процесах.

Отже, Акт відновлення Української Держави та попередня діяльність В. Горбового і проводу ОУН(б) щодо формування УНК, поширення «Інформаційного бюлетня» не могли залишитись поза увагою нацистської окупаційної адміністрації та репресивних органів. Після розмов із представниками влади ГГ на початку липня 1941 р. для В. Горбового і його оточення (С. Бандери, В. Андрієвського, В. Мудрого, С. Шухевича), очевидним стало, що німецька адміністрація, по-суті, попереджала український провід від подальшої несанкціонованої політичної роботи. Заступник державного секретаря Кунц однозначно наголошував, що визнання акції проголошення Української Держави «було б порушенням військового права, оскільки вся ця територія є оперативною зоною, де поки що не можна вести політику». Відтак, наступним кроком у цій справі була хвиля масових арештів, у результаті якої було арештовано й В. Горбового. Діяча спершу утримували у приміщенні гестапо у Кракові, а згодом перевели до в'язниці Монтелюпіх. В. Горбовий перебував тут приблизно від літа 1941 р. до весни-літа 1942 р. Через неналежні умови утримання, суворий режим в'язниці він серйозно захворів й потрапив до лікарні. Відтак був звільнений як з огляду на стан здоров'я, так і зміну німецькою верхівкою своїх тактичних підходів до організованих структур українського визвольного руху.

Висновки до розділу 3

У третьому розділі з'ясовано зміст і прояви громадсько-політичної діяльності В. Горбового у роки Другої світової війни. Встановлено, що на початку Другої світової війни він змушений був покинути Східну Галичину та переїхати до Кракова. Правник зумів продовжити свою легальну працю в

⁴⁰¹ Горбовий, В. Погода совісті... С.64–65.

Апеляційному Суді у Кракові та водночас надалі активно працювати в структурах ОУН. Уже наприкінці 1939 р. очолив Український комітет у справі біженців та полонених в Кракові, зумівши організувати допомогу втікачам з радянської зони окупації, швидко налагодити контакти з владною окупаційною німецькою верхівкою. Після формування УНО, яке мало стати єдиною загальноукраїнською організацією в ГГ, розгорнулися дискусії щодо його очільника. В. Горбовому не вдалося стати керівником УНО через позицію німецьких властей, проте він був активно залучений до роботи у керівних структурах ОУН в часі його ідейного розколу. Увійшов до Револьюційного Проводу ОУН.

Досліджено, що В. Горбовий, маючи ґрунтовну юридичну освіту та значну правничу практику, набуту, зокрема, особливо у політичних судових процесах, відігравав важливу роль у правовому оформленні та підготовці державтвірчих процесів. Спочатку він працював у складі Комісії Державного планування, а згодом очолив УНК, виступаючи за легальний шлях українського державотворення і залучення до цього процесу усіх українських політичних сил, які стояли на державницьких засадах. Саме В. Горбовий уклав низку основних документів УНК, зокрема «Маніфест проголошення української самостійної держави», котрий, безумовно, став передвісником і передумовою Акту відновлення Української Держави 30 червня 1941 р. Безумовно, у тексті «Маніфесту...» яскраво проглядаються політичні та історичні погляди, правосвідомість і національні цінності В. Горбового. Будучи керівником УНК, В. Горбовий підтримав проголошений у Львові «Акт відновлення Української Держави», хоч і не взяв безпосередню участь у формуванні українського уряду на чолі з Я. Стецьком. Представляючи УНК, він вів переговори з представниками польського підпілля про можливі шляхи українсько-польського порозуміння вже у 1941 р.

Констатовано, що діяльність В. Горбового щодо формування УНК і публікації «Інформаційного бюлетня» не могли залишитись поза увагою нацистської окупаційної адміністрації та репресивних органів. Після розмов

із представниками влади ГГ на початку липня 1941 р. для В. Горбового стало очевидним, що німецька адміністрація, по-суті, виступила проти подальшої державотворчої діяльності українських політичних сил. Вже 5 липня В. Горбового та інших діячів ОУН було заарештовано. Майже рік він провів у в'язниці Монтелюпіх в Кракові, що різко підірвало його здоров'я й мало не призвело до смерті. Відтак діяч був звільнений, передусім через зміну німецькою верхівкою своїх тактичних підходів до організованих структур українського визвольного руху.

На основі аналізу діяльності В. Горбового у роки Другої світової війни, можемо виділити декілька періодизаційних етапів його діяльності: а) активну участь у громадсько-політичній, українських підпільних та громадських структурах у Кракові, керівництво УНК, підготовка державницько-правових документів, арешт і ув'язнення німцями (вересень 1939 – липень 1941 рр.); б) арешт і ув'язнення у тюрмі Монтелюпіх в Кракові, що різко підірвало й без того незадовільний стан здоров'я діяча (липень 1941 – весна-літо 1942 рр.); 3) звільнення з ув'язнення й тривале лікування (1942–1944).

Деякі положення, представлені у першому розділі, оприлюднені в публікаціях автора, зокрема у статті:

1. Ніколаєв С. М. Роль Володимира Горбового у відновленні Української держави 1941 р. *Axis Europae*. 2025. Вип. 8. С. 45–53. DOI: <https://doi.org/10.69550/3041-1467.8.348616>

2. Ніколаєв С. М. Громадсько-політична діяльність Володимира Горбового у 1939–1941 рр. *Сумський історико-архівний журнал*. 2025. № XLV. С. 80–89. DOI: <https://doi.org/10.21272/shaj.2025.i45.p.80>

3. Ніколаєв С. М. Спогади Василя Горбового про арешти і ув'язнення німцями членів ОУН у 1941 р. *Наука і освіта України в умовах російсько-української війни: виклики та завдання в контексті національної безпеки. Том IV* / Ред.: В. Ільницький, М. Галів. Київ – Дрогобич – Львів – Переяслав – Ужгород – Запоріжжя: Видавничий дім «Гельветика», 2026. С. 93–95.

РОЗДІЛ 4. ПОВОЄННИЙ ПЕРІОД ДІЯЛЬНОСТІ

4.1. Арешт у Чехословаччині

Після звільнення В. Горбового із в'язниці Монтелюпіх, він з родиною переїхав до Кракова, а потім до Праги у німецькому протектораті Богемія і Моравія. В історіографії є декілька версій щодо хронології виїзду В. Горбового до Праги. Наприклад у статті Михайла Бориса, поміщений в краєзнавчому збірнику «Нескорена Долинщина», вказано, що діяч переїхав до Праги одразу після виходу із в'язниці, тобто приблизно влітку-восени 1942 р.⁴⁰². Однак документальні згадки із архіву СБУ спростовують це твердження.

У жовтні 1942 р. В. Горбовий перебував уже на волі, цілком ймовірно, що у Кракові. Про це знаходимо офіційне підтвердження у владному запиті до Апеляційного суду у Кракові. В документі стверджується, що минуло уже три місяці з часу подання його останньої медичної довідки, тому слід негайно сповістити, якщо «В. Горбовий залишатиметься хворим»⁴⁰³. Варто також зауважити, що в наступні місяці В. Горбовий знову зникнув із Кракова і, згідно із поясненням, яке він надав Апеляційному судові у грудні 1942 р., скористався перервою в урядуванні та вирушив у Долину, відвідати свою родину. 31 грудня 1942 р. діяч стверджував, що захворів, тому не зміг вчасно повернутись до Кракова, а через відсутність лікаря, який виїхав з цієї місцевості на Різдво 1942 р. не зміг отримати ані ліків, ані офіційного засвідчення свого стану. Лише після приїзду лікаря у січні 1943 р. зміг отримати лікування та повернувся згодом до Кракова⁴⁰⁴. Наступним

⁴⁰² Борис, М. (2002). Великий мученик за волю України. Нескорена Долинщина. Літопис визвольних змагань. Мартирологи, біографії, спогади, документи, фотографії. Івано-Франківськ: Нова Зоря. С. 397.

⁴⁰³ Документ Апеляційного Суду в Кракові до Горбового Володимира від 22.10.1942. Галузевий Державний Архів Служби Безпеки України. Фонд 6. Фонд кримінальних справ на осіб, знятих з оперативного обліку МВС України. Справа 70138. Том. 2. Електронний архів визвольного руху. URL: <https://avr.org.ua/viewDoc/22362>

⁴⁰⁴ Повідомлення Горбового Володимира до Апеляційного суду у Кракові від 07.07.1943. Галузевий Державний Архів Служби Безпеки України. Фонд 6. Фонд кримінальних справ на осіб, знятих з

підтвердженням про його перебування у Кракові є клопотання про відпустку для «проходження санітарно-курортного лікування на курорті Моршин» на підставі довідки від 10 травня 1943 р. У цьому документі також зауважено, що В. Горбовий може «розпочати свою відпустку, щойно отримає повістку про початок лікування у курортній лікарні»⁴⁰⁵. Зазначені документи доводять, що правник у другій половині 1942 – на початку 1943 рр. продовжував свою офіційну професійну діяльність в Апеляційному суді Кракова, де працював з осені 1939 р. На жаль, немає даних про його контакти з представниками ОУН, – можемо лише припускати, що вони все ж відбувалися.

Як відомо, 25 вересня 1944 р. відбулася нарада міністра у справах окупованих східних територій Альфреда Розенберга та начальника головного управління безпеки Райху Ернеста Кальтенбрунера, на якій було прийнято рішення про звільнення із Я. Стецька, С. Бандери та кількох інших діячів із концтабору Заксенгаузен, що відбулося 27 вересня 1944 р.⁴⁰⁶ Звільнення німецькою владою українських політичних в'язнів мало на меті подальше їх використання поряд з А. Власовим задля так званої мобілізації «народів Росії, або задля головування у національних комітетах та армії, які мав би створити кожен народ»⁴⁰⁷.

С. Бандеру було перевезено в околиці Берліну, де він перебував під домашнім арештом. Тут нацисти намагались вчергове його схилити до співпраці в Українському національному комітеті (УНК), який мав очолити керівник Російської визвольної армії (РОА) – Андрій Власов. Безпосередньо до такої співпраці схиляв С. Бандеру керівник головного бюро СС генерал Г. Бергер 5 жовтня 1944 р. Провідник ОУН відмовився вступати до

оперативного обліку МВС України. Справа 70138. Том. 2. Електронний архів визвольного руху. URL: <https://avr.org.ua/viewDoc/22366>

⁴⁰⁵ Документи польською та німецькою мовами до Горбового Володимира від 11-12.06.1943. Галузевий Державний Архів Служби Безпеки України. Фонд 6. Фонд кримінальних справ на осіб, знятих з оперативного обліку МВС України. Справа 70138. Том. 2. Електронний архів визвольного руху. URL: <https://avr.org.ua/viewDoc/22361>

⁴⁰⁶ Косик, В. (Упоряд.) (2000). Україна в Другій світовій війні у документах. Збірник німецьких архівних матеріалів (1944–1945). Львів: Львівський національний університет ім. І. Франка, Інститут української археографії та джерелознавства ім. М. Грушевського НАН України. Т. 4. С. 9.

⁴⁰⁷ Косик, В. (Упоряд.) (2000). Україна в Другій світовій війні у документах... Т. 4. С. 9.

ініційованого нацистами УНК, а натомість запропонував кандидатуру В. Горбового⁴⁰⁸. У німецькому документі про переговори в справі створення УНК зауважено: «Бандера запропонував д-ра Горбового, щодо якого всі українські групи дійшли згоди у 1941 р. Горбовий є в досяжності УГВР. Три спроби показали, що встановлення зв'язку з ним неможливе»⁴⁰⁹. Натомість американський історик Джон Армстронг висував тезу про зустріч старшини СС доктора Фріца Арльта з доктором Горбовим у цій справі, яка завершилася нічим, адже він не зумів отримати згоди в українського діяча⁴¹⁰. На жаль, не знаймо мотиви відмови В. Горбового, однак припускаємо, що головними факторами стали поганий стан здоров'я та сумний досвід попередньої співпраці з нацистами, які відкинули ідею українською державності у 1941 р.

Водночас цікавим у цій згадці є ремарка про досяжність правника для УГВР. Відомо, що 11–15 липня 1944 р. під час установчого Великого збору ОУН поблизу с. Недільна та Сприня (сучасного Старосамбірського району Львівської області) відбулось створення Української Головної Визвольної Ради – керівного, надпартійного органу визвольного руху⁴¹¹. Ключову роль, згідно з висновками українського історика Юрія Киричука, у цьому зборі відігравала ОУН(б)⁴¹². Натомість історик Анатолій Кентій вважав, що сама думка про заснування УГВР визріла у середовищі Головної команди УПА і Проводу ОУН(б) наприкінці 1943 р.⁴¹³

У березні 1944 р. був скликаний ініціативний комітет, який мав підготувати програму для Великого установчого збору та інші програмно-

⁴⁰⁸ Посівнич, М. (2015). Степан Бандера в німецьких тюрмах і концтаборі Заксенгаузен. *Український визвольний рух*. Збірник 20. Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України. С.146.

⁴⁰⁹ Косик, В. (Упоряд.) (2000). *Україна в Другій світовій війні у документах...* Т. 4. С. 215.

⁴¹⁰ Armstrong, J. A. (1955). *Ukrainian Nationalism 1939–1945*. New York: Columbia University Press. S. 179

⁴¹¹ Патриляк, І. (2013). Проблема державності в ідеологічних концепціях і програмових документах українських націоналістів у роки Другої світової війни. *Воєнно-історичний меридіан. Електронний науковий журнал*. Випуск 1. С. 124.

⁴¹² Киричук Ю. (2001). До питання утворення УГВР. Малик Я. (Ред.) *Українське державотворення: уроки, проблеми, перспективи: Матеріали наук.-практ. конф., 22 листопада 2001 р.* Львів: Інститут етнонаціональних і політичних досліджень, Львівський філіал Української Академії управління при Президенті України. С. 120-121.

⁴¹³ Кентій, А. Українська Головна Визвольна Рада. *Енциклопедія історії України*. URL: http://resource.history.org.ua/cgi-bin/eiu/history.exe?Z21ID=&I21DBN=DOP&P21DBN=EIU&S21STN=1&S21REF=10&S21FMT=eiu_all&C21COM=S&S21CNR=20&S21P01=0&S21P02=0&S21P03=TRN=&S21COLORTERMS=0&S21STR=Ukrainska_Holovna

організаційні документи, затвердити склад учасників. Робота ініціативного комітету тривала в умовах надзвичайної секретності та була завершена у червні 1944 р., відтак до участі було запрошено 25-ть осіб. Як зазначив А. Кентій, безпосередньо у «роботі установчого Великого збору взяли участь: Я. Біленький, І. Вовчук, Р. Волошин, о. І. Гриньох, М. Дужий, М. Лебедь, О. Логуш, К. Мешко, В. Мудрий, К. Осьмак, З.П. Пеленський, Й. Позичанюк, В. Потішко, М. Прокоп, Д. Ребет, П. Турула, Л. Шанковський, П. Шумовський, Р. Шухевич, П. Чуйко, усього 20 осіб. З огляду на воєнні обставини не прибули І. Багрянний, Є. Врецьона, В. Євтимович, О. Малиновський, І. Сем'янчук, а також спостерігачі від Державного центру УНР на еміграції та митрополита А. Шептицького»⁴¹⁴. Тож В. Горбовий, попри свій досвід участі в процесах державотворення на початку Другої світової війни, мабуть, не був залучений до процесу утворення УГВР.

Під час Великого збору були обговорені реферати про становище України, міжнародні та військові справи, співпрацю із іншими державами. Прийняті Універсал, Платформу та Тимчасовий устрій УГВР, Присягу вояка УПА⁴¹⁵. Відповідно до тверджень українського історика Андрія Боляновського, програмні документи УГВР проголошували основи демократичного формування влади, заперечення монопольного диктату якоїсь однієї політичної сили чи ідеології над суспільством, а також необхідність всенародного волевиявлення у визначенні форм державного устрою. Таким чином, окреслювалася нова стратегія визвольного руху, спрямована на консолідацію максимально широких українських територій під керівництвом УГВР та за сприятливих умов трансформацію України в майбутньому на своєрідну «повстанську республіку»⁴¹⁶.

Варто відзначити, що, відповідно до висновків із кримінальної справи № 48066 на В. Горбового, які у свій час підготували на запит про

⁴¹⁴ Кентій, А. Українська Головна Визвольна Рада...

⁴¹⁵ Кентій, А. Українська Головна Визвольна Рада...

⁴¹⁶ Боляновський, А. (2008). До питання про політичну стратегію українського визвольного підпілля в 1944 році. *Галичина*. № 14. С. 332.

реабілітацію діяча, є запис про участь В. Горбового в нелегальному зборі УГВР: «в 1944 році брав участь на території Польщі в нелегальному «зборі» ОУН, де була створена УГВР (Українська Головна Визвольна Рада)⁴¹⁷. Однак, на жаль, немає інших даних, які б спростовували, чи підтверджували цю інформацію.

У згаданих висновках вартим уваги є й наступні положення про біографію В. Горбового. У них зазначається, що він у 1945 р. «очолював референтуру пропаганди закерзонського “проводу ОУН” на території Польщі, вів переговори з польським націоналістичним підпіллям “АК”»⁴¹⁸. Як зазначалося вище, у В. Горбового вже був досвід переговорного спілкування з представниками польського підпілля у 1941 р. Сам правник про цей факт біографії говорить у своїх спогадах, зазначивши, що у 1944 р. мав зустріч із «Стягом», тобто Я. Старухом (займав у цей період посаду провідника Закерзонського краю ОУН), який провадив переговори із представниками Армії Крайової (АК). Саме Я. Старух звернувся до В. Горбового «у справі юридичного оформлення українсько-польського договору... Отже обі сторони згідно признають за обома народами право на самовизначення. Польська сторона готова визнати самостійну українську державу в її етнографічних границях. Тепер польська сторона визнає “статус кво”, цебто становище, яке існує під сучасну хвилю, а саме етнічні українські землі знаходяться і будуть знаходитись під верховною владою УГВР... і УПА... Договірні сторони будуть і далі зберігати договір про взаємне завішення зброї»⁴¹⁹. Однак, як наголошував В. Горбовий, з українського боку цей документ затвердив провід УПА та ратифікувала УГВР, а з польської –

⁴¹⁷ Заключение ВРИО Генерального Прокурора Украины в деле Горбового Владимира от 29.01.1993 г. *Галузевий Державний Архів Служби Безпеки України*. Фонд 6. Фонд кримінальних справ на осіб, знятих з оперативного обліку МВС України. Справа 70138. Том. 2. Електронний архів визвольного руху. URL: <https://avr.org.ua/viewDoc/22380> Арк. 1.

⁴¹⁸ Заключение ВРИО Генерального Прокурора Украины в деле Горбового Владимира от 29.01.1993 г. Арк. 1–2.

⁴¹⁹ Горбовий, В. Погода совісті... С. 72.

лише провід АК, натомість відмовився визнавати еміграційний уряд Польщі в Лондоні⁴²⁰.

Вартим уваги є спогади діяча про 1945 р. та відвідини Перемишля і сусідніх сіл – Бузьковичі, Валява. В. Горбовий згадує про напад поляків на українців села Малковичі. Ці трагедії турбували діяча, тому він зібрав необхідні дані про них та підготував «відповідний меморіал», з яким вирушив до Варшави, де один екземпляр передав «секретареві амбасаді Великобританії, а другий теж у нього залишив з проською передати його амбасаді в США». І як пригадував В. Горбовий, «вкоротці англійське радіо обнародувало в ефірі події»⁴²¹. Такі дії засвідчують національно-патріотичну позицію українського правника, який в умовах польсько-українського конфлікту вирішив впливати на польську сторону не силою зброї, а через тиск західної громадськості.

Мабуть з огляду на це, перебування В. Горбового на території Польщі, до якої восени 1944 р. наблизився німецько-радянський фронт, ставало небезпечним для нього і його сім'ї. Все більш очевидна загроза радянської окупації Польщі, зокрема й руками Польського комітету національного визволення (ПКНВ), змушувала його переїхати до Праги, де проживала його перша дружина і син Роман. На жаль, немає точних даних про дату переїзду В. Горбового, однак цілком ймовірно, що він переїхав із сім'єю до Праги у другій половині 1944 р. або ж 1945 р., де згодом працював у Міністерстві земельних справ Чехословацької республіки на посаді юрист-консультанта⁴²².

У рукописному документі про політичну діяльність В. Горбового (написаному, ймовірно, ним самим), що міститься у матеріалах розсекреченої справи із фондів Галузевого державного архіву СБУ, є згадка, «що у зв'язку із загостренням стосунків, які наступили у 1945 р. постановив повернутись до Чехів [Чехії]. Зібрав всі свої документи, і перш за все, восени 1945 року

⁴²⁰ Горбовий, В. Погода совісті... С.72.

⁴²¹ Горбовий, В. Погода совісті... С.73-74.

⁴²² Бедрій, А. (1995). Борець і мученик за Україну... С. 62.

отримав чехословацьке побутування як чеський репатріант»⁴²³. У документі також стверджується, що після звернення до посла у Варшаві потрібно було зачекати на транспорт, який перевозитиме репатріантів, тому вирішив заїхати до Чехії індивідуально. В. Горбовий завдяки друзям зумів дістатися до Відня, звідти переїхав наприкінці 1945 р. до Лінца і там з Репатріаційною комісією чекав на транспорт. Звідти він також пробував двічі дістатися міста Шайбс, де знаходилася частина його цінних речей⁴²⁴.

Лише у першій половині лютого 1946 р. В. Горбовий виїхав репатріаційним транспортом з Лінца до Чехословаччини, а в другій половині лютого 1946 р. зумів дістатися Праги. У травні 1946 р. почав працювати у Міністерстві земельних справ⁴²⁵.

На початку 1947 р. В. Горбовий отримав «тимчасове громадянство» Чехословаччини. У травні 1947 р. Москва змусила керівництва Польщі та Чехословаччини підписати договори про спільну боротьбу із ОУН та УПА. Як наслідок, вже 1 серпня 1947 р. Володимира Горбового заарештували безпекові органи в Празі, а 7 серпня цього ж року його передано до Варшави. Підставою для арешту стало звинувачення у співпраці з німецькою владою під час війни⁴²⁶.

Відомо, що В. Горбовий деякий час перебував в ув'язненні у Польщі, де зазнав чимало жорстоких допитів та побоїв. Згідно з твердженням А. Бедрія, він навіть спробував втекти, вистрибнувши із кабінету слідчого, що

⁴²³ Документ Горбового Володимира про його політичну діяльність від 22.09.1947 р. Арк. 107–108. *Галузевий Державний Архів Служби Безпеки України*. Фонд 6. Фонд кримінальних справ на осіб, знятих з оперативного обліку МВС України. Справа 70138. Том. 2. Електронний архів визвольного руху. URL: <https://avr.org.ua/viewDoc/22364>

⁴²⁴ Документ Горбового Володимира про його політичну діяльність від 22.09.1947 р. Арк. 109. *Галузевий Державний Архів Служби Безпеки України*. Фонд 6. Фонд кримінальних справ на осіб, знятих з оперативного обліку МВС України. Справа 70138. Том. 2. Електронний архів визвольного руху. URL: <https://avr.org.ua/viewDoc/22364>

⁴²⁵ Документ Горбового Володимира про його політичну діяльність від 22.09.1947 р. Арк. 110–111. *Галузевий Державний Архів Служби Безпеки України*. Фонд 6. Фонд кримінальних справ на осіб, знятих з оперативного обліку МВС України. Справа 70138. Том. 2. Електронний архів визвольного руху. URL: <https://avr.org.ua/viewDoc/22364>

⁴²⁶ Борис, М. (2002). Великий мученик за волю України... С. 398.

перебував на другому поверсі, але серйозно травмував ногу. Відтак не отримав належної медичної допомоги після цього⁴²⁷.

Отже, після звільнення з нацистського ув'язнення влітку 1942 р. зважаючи на поганий стан здоров'я В. Горбовий, залишився у Кракові, але перебував у тривалих відпустках, про що є документальні підтвердження з місця праці – Апеляційного суду у Кракові. Також він відвідав Долинщину у грудні 1942 – січні 1943 рр. Очевидно, він не брав активної участі у підпільних структурах ОУН, проте, можливо, підтримував контакти зі своїми соратниками. Після звільнення з нацистського ув'язнення С. Бандера навіть пропонував В. Горбового на посаду голови відновлюваного УНК. Проте, В. Горбовий, зважаючи на попереднє ув'язнення і втрату довіри до німецької влади, відмовився від такої пропозиції. З іншого боку, він надалі залишався корисним для українського визвольного руху, оскільки у 1944 р. допомагав Я. Старуху – «Стягу» юридично правильно підготувати договір про порозуміння між УПА та АК. Також В. Горбовий збирав свідчення про напади поляків на українські села в околицях Перемишля, систематизував інформацію та передав до амбасад США і Великої Британії у Варшаві. Ймовірно, у другій половині 1945 р. В. Горбовий вирушив до Чехословаччини на підставі раніше отриманих документів як репатріанта. Тривала дорога пролягала через Відень, Лінц. У Празі діяч отримав пост у Міністерстві земельних справ. Однак, 1 серпня 1947 р. його було заарештовано, а 7 серпня цього ж року передано до Варшави.

4.2. Радянський політв'язень (1947–1972)

В. Горбовий був заарештований у Празі, але доволі швидко виданий польській владі та перебував під слідством у Варшаві один рік. Згодом його перевезли до СРСР. Головним звинуваченням, яке інкримінували діячу, був

⁴²⁷ Бедрій, А. (1995). Борець і мученик за Україну... С. 63–64.

«німецький колабораціонізм»⁴²⁸. Пишучи про ці події, В. Горбовий згодом згадував: «В ноті польського уряду було сказано, що я буду поставлений перед суд. На жаль, до того суду не дійшло і не могло дійти, бо цілий рік упертого слідства не дав ніяких доказів моєї вини. Польська влада була скомпроментована і замість того, щоби мене повернути назад в ЧСР, вона передала мене у Варшаві 9 липня 1948 р. Совітській власті»⁴²⁹.

У мемуарах «Погода совісті» В. Горбовий відзначив, що перебував під слідством у Кракові впродовж 1948–1949 рр. і в цей період слідчий – капітан Дубок, який проводив допити, звертався із запитом до Міністерства земельних справ у Чехословаччині. Діяч відзначав, що «як усюди так і там весь апарат Міністерства відносився до мене з пошаною. Як до ретельного і досвідченого знавця свого фаху. Такий відзив не був слідчому по нутру». Тому заарештований діяч отримав низку звинувачень, зокрема за те, що «увійшов в довір'я уряду ЧССР», а також підкреслював, що «цей уряд домагався моєї видачі»⁴³⁰.

Із Варшави В. Горбового як особливо небезпечного злочинця перевели до Києва, де він перебував у спецтюрмі НКВС на вул. Короленка, 33. Тут, як і в попередніх в'язницях, правник зазнав побоїв і тортур, від нього вимагали інформації про його участь у «націоналістичні діяльності» та загалом про діяльність ОУН та УПА⁴³¹.

У 1949 р., відповідно до матеріалів архівно-кримінальної справи В. Горбового, під час слідства заступник 2-го відділу Слідчої частини ВС УРСР майор Лимарченко уточнював дані щодо громадянства та місця народження заарештованого. Діяч акцентував на незаконному утриманні, адже він мав чеське громадянство. Однак у документі вказувалося, що у 1939 р. із приходом радянських військ на територію Західної України «Горбовий втік

⁴²⁸ Жалоба Горбового Владимира к Генеральному Прокурору СССР от 04.03.1955 года. Арк. 229. *Галузевий Державний Архів Служби Безпеки України*. Фонд 6. Фонд кримінальних справ на осіб, знятих з оперативного обліку МВС України. Справа 70138. Том. 1. Електронний архів визвольного руху. URL: <https://avr.org.ua/viewDoc/22352>

⁴²⁹ Борис, М. (2002). Великий мученик за волю України... С. 398.

⁴³⁰ Горбовий, В. Погода совісті... С. 91–92.

⁴³¹ Борис, М. (2002). Великий мученик за волю України... С. 398.

на територію окупованої німцями Польщі, де перебував до кінця 1945 р., з 1946 р. до 1947 р. проживав в Чехословаччині. Хоча заарештований Горбовий заявляє, що він громадянин Чехословаччини, але документів, які б підтверджували його приналежність до громадянства Чехословаччини він немає»⁴³². Тому, відповідно до виявленої постанови про уточнення громадянства і місця народження, підкреслювалося: «Заарештованого Горбового Володимира-Станіслава Григоровича у всіх документах вважати поза громадянством, уродженцем Долини, Станіславівської області».

Більш детально історію арешту В. Горбового можна реконструювати із його скарги до генерального прокурора від 4 березня 1955 р. та заяви Голові Президії Верховної Ради СРСР від 4 березня 1955 р. Відповідно до цих звернень, 9 липня 1948 р. МВС Польщі етапувало заарештованого українця до СРСР. Тут слідчі дії щодо нього проводили органи МДБ, які протягом чотирьох місяців етапували його із Варшави до Легніци, відтак до Брестя, Орла, Харкова, Києва та Львова. Врешті решт його перевезли у жовтні 1948 р. до Києва, де відновились слідчі дії, розпочаї ще у Варшаві⁴³³.

6 липня 1949 р. очна постанова Особливої наради МДБ СРСР засудила В. Горбового за статтею 54 частиною 2; статтею 54 частиною 11 Кримінального кодексу УРСР на 25 років таборів⁴³⁴. Володимир Горбовий у скарзі зауважував, що слідство щодо нього велось доволі «свавільно», йому навіть було відмовлено у забезпеченні окулярами, хоча він не мав одного ока, а інше погано функціонувало. Тому він не міг прочитати нічого зі своєї справи та протоколу допиту. Професійний правник відзначив, що «протоколи, які зачитували йому під час завершення слідства не співпадали із тими, які читались при написанні кожного з них». Також Горбовий

⁴³² Постановление об уточнении гражданства и места рождения арестованного Горбового Владимира от 27.05.1949 года. Київ. 27.05.1949. Арк. 177а. *Галузевий Державний Архів Служби Безпеки України*. Фонд 6. Фонд кримінальних справ на осіб, знятих з оперативного обліку МВС України. Справа 70138. Том. 1. Електронний архів визвольного руху. URL: <https://avr.org.ua/viewDoc/22345>

⁴³³ Заявление Горбового Владимира к Председателю Президиума Верховного Совета СССР от 04.03.1955 года. Ангар-лаг. Арк. 222–223. *Галузевий Державний Архів Служби Безпеки України*. Фонд 6. Фонд кримінальних справ на осіб, знятих з оперативного обліку МВС України. Справа 70138. Том. 1. Електронний архів визвольного руху. URL: <https://avr.org.ua/viewDoc/22351>

⁴³⁴ Жалоба Горбового Владимира к Генеральному Прокурору СССР от 04.03.1955 года. Арк. 229–229 зв.

наголошував, що про таке неправильне проведення слідства, у тому числі й про «неспівпадіння» він склав 9 заяв, які скерував через начальника внутрішньої тюрми МДБ УРСР до МДБ⁴³⁵.

В. Григорович був засуджений на 25 років виправно-трудових таборів за статтями Кримінального кодексу про зраду Батьківщини, однак, як наголошував правник, сам він ніколи не був громадянином СРСР. На цей факт звернув увагу під час слідства, але скарга виявилася безрезультатною, адже, як пригадував В. Горбовий, через два дні йому змінили ордер на звинувачення за статтею 54 частина 2, яка також поширювалась і на іноземців⁴³⁶. Діяч у своїй заяві до Президії Верховної ради СРСР 1955 р. зауважував, що матеріали проти нього є сфабрикованими, а тези щодо «німецької агітації та німецької коаліції» є безпідставними звинуваченнями, так само як і закиди участі в «українському націоналізмі»⁴³⁷. На цьому наполягав діяч і в наступні роки. Зокрема, у заяві до Прокуратури УРСР від 1 травня 1955 р. він наголошував, що «привселюдно німців осуджував. За це німці посадили мене в тюрму. Лише відкрита форма туберкульозу і уперті заходи в дещо незвичайній формі моєї сім'ї в органи німецької поліції спасли мене від неминучої гибелі в тюрмі»⁴³⁸.

Цілком ймовірно, що перші роки свого заслання Володимир Горбовий відбував у Дубравлазі Мордовської АСРР, а саме у таборі № 5 для в'язнів, які не були громадянами Радянського Союзу⁴³⁹. Дубровлаг – це комплекс відділень та пунктів, які входили до Дубравного управління виправно-трудових таборів МВС РРФСР, що діяв аж до 1987 р. Цей комплекс розташований у Zubovo-Polyansky та Tentyushovskiy районах

⁴³⁵ Заявление Горбового Владимира к Председателю Президиума Верховного Совета СССР от 04.03.1955 года. Ангар-лаг. Арк. 223–223 зв.

⁴³⁶ Жалоба Горбового Владимира к Генеральному Прокурору СССР от 04.03.1955 года. Арк. 230.

⁴³⁷ Заявление Горбового Владимира к Председателю Президиума Верховного Совета СССР от 04.03.1955 года. Ангар-лаг. Арк. 224.

⁴³⁸ Заява Горбового Володимира до Прокуратури УРСР от 01.05.1956 года. Ангар-лаг. 29.04. 1956. Арк. 243зв. *Галузевий Державний Архів Служби Безпеки України*. Фонд 6. Фонд кримінальних справ на осіб, знятих з оперативного обліку МВС України. Справа 70138. Том. 1. Електронний архів визвольного руху. URL: <https://avr.org.ua/viewDoc/22357>

⁴³⁹ Бедрій, А. (1995). Борець і мученик за Україну... С 69.

Мордовської АРСР. Він був заснований у 1948 р. на основі Темниківського ВТЛ, який розпочав свою роботу ще в 1929 р. До 1954 Дубвралаг мав статус Особливого табору ГУЛАГу (носив скорочену назву Особлаг №3). Протягом 1961–1972 рр. Дубравлаг був одним із небагатьох таборів, де, за твердженням дисидента Василя Овсієнка, «відбували покарання засуджені зі всіх республік за звинуваченнями у зраді Батьківщини, антирадянські агітації і пропаганді, участі в антирадянських організаціях. У спеціальних табірних зонах, окремо від інших ув'язнених, утримували засуджених за “особливо небезпечні державні злочини”»⁴⁴⁰.

Про зустріч із політв'язнем згадував філолог та літератор, громадсько-політичний діяч Святослав Караванський. Відзначимо, що С. Караванський навчався в Одеському індустріальному інституті, Московському заочному інституті іноземних мов. У 1940 р. добровільно покинув навчання та вступив до війська. У липні 1941 р. частина, у якій він служив, потрапила в оточення німецьких військ у Західній Білорусії. Уникнувши полону, він повернувся на початку 1942 р. до Одеси та вступив на літературний факультет, де зблизився з українською молоддю, пов'язаною із ОУН, відтак організував книгарню «Основа». Через переслідування румунської влади виїхав з Одеси, однак невдовзі повернувся та, намагаючись встановити зв'язок із гуртком молоді, був заарештований. У 1945 р. військовий трибунал Одеського військового округу засудив С. Караванського за ст. 54-16, 54-11 КК УРСР до 25 років позбавлення волі. Відбував покарання у багатьох таборах, провівши 31 рік у радянських таборах⁴⁴¹. Він зустрів В. Горбового приблизно у 1949 або 1950 рр., в колонії № 7 Озерлагу (м. Тайшет, Іркутська область)⁴⁴². С. Караванський зауважував, що у таборі не потрібно жодних рекомендацій аби познайомитись з людиною, тож він так і зробив: «Ми говорили довго. Так я довідався, що доктор захищав Ст. Бандеру на Варшавському процесі,

⁴⁴⁰ Овсієнко, В. (2008). Дубравлаг. *Енциклопедія Сучасної України*. Київ: Інститут енциклопедичних досліджень НАН України. Том 8. URL: <https://esu.com.ua/article-22604>

⁴⁴¹ Рапп, І. (2005). Караванський Святослав Йосипович. *Дисидентський рух в Україні. Віртуальний Музей Харківської правозахисної групи*. URL: <https://museum.khpg.org/1113912131>

⁴⁴² Бедрій, А. (1995). Борець і мученик за Україну... С.69.

що доктор був членом Проводу ОУН і членом Державного Правління 1941 року... Довідавшись, що я з Одеси, доктор почав згадувати про своє перебування у цих теренах 1918 р. з частинами УГА. Якщо не помиляюсь згадувано Вапнярку, Жмеринку, і здається, станцію Роздільну»⁴⁴³. Звісно, йшлося про похід УГА на Київ у липні-серпні 1919 р.

Дисидент С. Караванський пригадував, що В. Горбовий через відсутність ока вважався інвалідом, а це у свою чергу рятувало його від важкої примусової праці. Також відзначив, що ув'язнені галичани дуже шанували правника В. Горбового, котрий був для них авторитетом у багатьох сферах: «Коли хтось не міг переконати когось у якомусь спорі, тоді звертались до доктора. “Доктор сказав” не раз чув я з уст таборян. І це була остаточна опінія у будь-якому питанні»⁴⁴⁴.

Наступна зустріч С. Караванського і В. Горбового відбулася 1957 р. у виправно-трудої колонії (табірному пункті) № 014, яка знаходилася в с. Андзюба Комі АРСР. Тут, як пригадував дисидент, адміністрація не втручалася у спосіб розміщення в'язнів. Також у таких зонах наглядачі не заходили всередину табору поодиночі, а здебільшого перебували на вахті. С. Караванський вважав, що такий стиль адміністрування був пов'язаний із певними оперативними чинниками, зокрема, прагнення дізнатися потрібно інформацію від в'язнів через своїх глибоко замаскованих «стукачів». У таких умовах перебували д-р В. Горбовий, Петро Дужий, Михайло Колесник та Микола Пришляк. Вони поселились у так званій «кабінці» («відокремленій частині бараку з власним входом на чотирьох в'язнів»). Також у колонії були національні мешкальні осередки: український барак, литовський барак. Ще одна секція називалася «Індія». У ній проживали в'язні, які вирішили стати політичними із наближенням терміну їх звільнення⁴⁴⁵.

⁴⁴³ Караванський, С. (1986). Мої зустрічі з Володимиром Горбовим. *Визвольний шлях. Суспільно-політичний і науково-літературний місячник*. №4 (457).квітень. С. 473.

⁴⁴⁴ Караванський, С. (1986). Мої зустрічі з Володимиром Горбовим... С. 473.

⁴⁴⁵ Караванський, С. (1986). Мої зустрічі з Володимиром Горбовим... С. 474.

С. Караванський пригадував, що в цій колонії погано годували, зокрема давали дуже поганий хліб, що викликало незадоволення у в'язнів, тому одного разу вони відмовилися брати хліб. Проте «одна секція українського бараку і “кабінки” Горбового хліб прийняла, відчуваючи в цій акції слід КГБ. Чи справедлива була ця підозра, мені важко судити, але того ж дня, як зона не прийняла хліб, з Тайшету приїхало начальство і першим ділом викликало на розмову В. Горбового та П. Дужого. І саме їм начальство загрожувало репресіями на згадану голодівку. Це був загальновідомий метод залякування КГБ»⁴⁴⁶. Також дисидент пригадував, що В. Горбовий допомагав багатьом в'язням, які у часи відлиги мали право писати запити щодо несправедливого засудження⁴⁴⁷.

Більш детально про деякі звинувачення, які висували проти діяча, можна дізнатися із відкритого листа В. Горбового, написаного після його звільнення у 1976 р. і таємно переданого на Захід, а згодом опублікованого у часописі «Визвольний шлях». Діяч наголошував, що він очолював УНК, який на конгресі 22 червня 1941 р. прийняв маніфест. У документі зазначалося, «що господарем української землі буде український народ в Самостійній Незалежній Українській Державі. Відповідну ноту в тім дусі я зараз же підписав і переслав Гітлерові». Цей документ, як відзначив діяч, став підставою для його арешту, натомість пізніше його сфальсифікували до такого вигляду, що ніби то він висловлює свою беззастережну підтримку та лояльність нацистському керівництву⁴⁴⁸.

Відомо, що В. Горбовий деякий час відбував покарання у Англаразі, про що свідчать підписи з його заяв та скарг у другій половині 1955 р. Англараз, або Англарстрой, Англарський виправно-трудоий табір – трудовий табір у системі ГУЛАГ, що знаходився у 1947–1960 рр. неподалік Братська Іркутської області РРФСР. Відкриття цього табору у 1947 р. було пов'язано із

⁴⁴⁶ Караванський, С. (1986). Мої зустрічі з Володимиром Горбовим... С. 474–475.

⁴⁴⁷ Караванський, С. (1986). Мої зустрічі з Володимиром Горбовим... С. 475.

⁴⁴⁸ Горбовий, В. (1976). Відкритий лист В. Горбового. *Визвольний шлях. Суспільно-політичний і науково-літературний місячник*. Кн. 12 (345). Грудень. С. 1364–1365.

роботою над побудовою західної частини Байкало-Амурської магістралі. Спершу цей табір підпорядковувався управлінню Західного управління будівництва Байкало-Амурської магістралі та таборів, а у 1948 р. було змінено його підпорядкування та передано під керівництво Головного управління залізнично-будівельних таборів, а ще дещо згодом – безпосередньо ГУЛАГу. Варто відзначити, що у доповідних матеріалах Головного управління державної безпеки (ГУДБ; рос. – ОГПУ) є дані про надзвичайно суворий клімат та географічну віддаленість. Відтак роботу на цих теренах слід розглядати як виключно важку, тому тут норми зарахування днів праці для в'язнів були особливими: три дні зараховувалися за чотири дні терміну ув'язнення. Денні норми виробітку були важким, робочий день засудженого у 1950 р. тривав 9 годин. У перші роки існування табору усі структурно-виробничі приміщення слід було збудувати самим ув'язненим, адже першочергово їх зустрічали лише частково розчищені від лісу невеликі майданчики⁴⁴⁹.

У скарзі до Генерального прокурора В. Горбовий зауважував, що в березні 1955 р. в'язні-іноземці були переведені за межі табору, однак його ця постанова не заторкнула⁴⁵⁰. Діяч також наголошував, що після усунення від влади Берії, Абакумова та інших відбувалися перегляди справ, тому він звертався до прокурора з проханням «вжити заходи щодо встановлення пунктів моєї справи»⁴⁵¹.

Незважаючи на відсутність змін у перегляді справи, В. Горбовий продовжував писати заяви до уповноважених осіб та органів. Зокрема у заяві Генеральної Прокуратури СРСР від 28 квітня 1955 р., написаній у Перерахохлібі (пересильному табірному пункті) біля Тайшету, правник наголосив таке: протягом 1954–1955 рр. він склав чотири скарги та

⁴⁴⁹ Alexopoulos, G. (2017). *Illness and Inhumanity in Stalin's Gulag*. New Haven: Yale University Press P. 199; Rogacheva M.A. (2020). *Soviet Scientists Remember: Oral Histories of the Cold War Generation*. London P. 17

⁴⁵⁰ Заява Горбового Володимира до Прокуратури УРСР от 01.05.1956 года. Ангар-лаг. 29.04. 1956. Арк. 230 зв.

⁴⁵¹ Заява Горбового Володимира до Прокуратури УРСР от 01.05.1956 года. Ангар-лаг. 29.04. 1956. Арк. 230 зв.

звернення. Однак станом на 28 квітня 1955 р. досі не отримав жодної відповіді на свої запити. Діяч наголосив, що всі листи він подавав через адміністрацію табору, тому має суттєві підозри, що всі вони не дійшли до своїх адресатів. Відтак прохав «перевірити, що з ними сталося»⁴⁵².

22 травня 1956 р. Комісія по розгляду справ в'язнів, які відбували покарання за політичні, службові та господарські злочини в Ангарлазі, розглядала справу В. Горбового та прийняла рішення передати її до Москви. 1 жовтня 1956 р. повторилась така ж процедура розгляду. Діяч зауважував, що «МДБ застосовує незаконні міри, тому зібрані ними матеріали не відображають правильно події та не можуть служити основою для висновків про перебіг справи»⁴⁵³.

В. Горбовий підкреслював: його звинувачують у тому, що він служив «в Українській армії та що належав до ОУН та УПА». Розтлумачуючи ці аспекти, він зазначив, що у 1919–1920 рр. служив у «Червоній Галицькій Армії, яка боролась разом з Червоною Армією і діяли під одним керівництвом. Цю мою діяльність я відкрив слідству сам. Але ні під час громадянської війни, ні під час слідства, ні тепер не бачу нічого, щоб могли утискати мою мораль, чи мою честь». Для доведення ж його приналежності до ОУН, як зазначив В. Горбовий, було використано «один клптик записочного паперу», на якому було просто зазначено прізвище «Горбовий». Надалі він запевнив, що не знає людини, яка створила цей «папір», невідома вона й органам МДБ. Він також відзначив, що ОУН – це підпільна, конспіративна організація, яка зберігає у секретності своїх членів. Через це кожен діяч має своє псевдо, тому «неможна будь-яке ім'я чи прізвище» вписати до них. В. Горбовий не виключав такої можливості, що хтось із

⁴⁵² Заява Горбового Володимира до Генеральної Прокуратури ССРСР від 28.04.1955 года. Анггар-лаг. 28.04.1955. Арк. 219. *Галузевий Державний Архів Служби Безпеки України*. Фонд 6. Фонд кримінальних справ на осіб, знятих з оперативного обліку МВС України. Справа 70138. Том. 1. Електронний архів визвольного руху. URL: <https://avr.org.ua/viewDoc/22350>

⁴⁵³ Жалоба Горбового Владимира к Генеральному Прокурору ССРСР от 07.10.1956 года. Нов-Чунка. 07.10.1956. Арк. 238. *Галузевий Державний Архів Служби Безпеки України*. Фонд 6. Фонд кримінальних справ на осіб, знятих з оперативного обліку МВС України. Справа 70138. Том. 1. Електронний архів визвольного руху. URL: <https://avr.org.ua/viewDoc/22356>

діячів ОУН просто використав його прізвище як псевдо⁴⁵⁴. Такі аргументи, на думку в'язня, мали переконати відповідні радянські органи у його невинуватості.

Пояснюючи тезу про свою участь в УПА, В. Горбовий зауважив у скарзі, що немає ніяких доказів про цей «факт». Він також наголошував: «слідчі органи самі уточнювали, що під час існування УПА я постійно мешкав в Кракові (Польща), а потім у ЧСР (Празі). А загальновідомим є факт, що УПА не діяло ні в Кракові, ні в Празі, а виключно на українських етнографічних територіях»⁴⁵⁵.

Діяч В. Горбовий також відзначав, що «перед війною я працював адвокатом в Польщі, де виступав в низці політичних процесів. З трибуни захисника я мав можливість критикувати шовіністичну політику Польщі щодо непольського населення». Саме така його діяльність, як звертав увагу В. Горбовий, «викликала ненависть польських націоналістичних елементів і викликала постійні переслідування органами політичної поліції Польщі»⁴⁵⁶. Наприкінці скарги правник просив, щоб усю його справу і лист-скаргу розглянув Прокурор СРСР, а також наголосив на потребі вжити заходів, аби тяганина щодо розгляду справа була усунута і він міг повернутися до Чехословаччини⁴⁵⁷.

Відповідь на аналогічну скаргу із запитом до Центральної Комісії Президіуму Верховної Ради СРСР від 7 жовтня 1956 р. про перегляд його справи діяч теж не отримав⁴⁵⁸. На початку лютого 1957 р., тобто через десять років ув'язнення, В. Горбовий звернувся із заявою до Прокуратури УРСР.

⁴⁵⁴ Жалоба Горбового Владимира к Генеральному Прокурору СССР от 07.10.1956 года. Ново-Чунка. 07.10.1956. Арк. 238-238 зв. *Галузевий Державний Архів Служби Безпеки України*. Фонд 6. Фонд кримінальних справ на осіб, знятих з оперативного обліку МВС України. Справа 70138. Том. 1. Електронний архів визвольного руху. URL: <https://avr.org.ua/viewDoc/22356>

⁴⁵⁵ Жалоба Горбового Владимира к Генеральному Прокурору СССР от 07.10.1956 года. Ново-Чунка. 07.10.1956. Арк. 239.

⁴⁵⁶ Жалоба Горбового Владимира к Генеральному Прокурору СССР от 07.10.1956 года. Ново-Чунка. 07.10.1956. Арк. 239 зв.

⁴⁵⁷ Жалоба Горбового Владимира к Генеральному Прокурору СССР от 07.10.1956 года. Ново-Чунка. 07.10.1956. Арк. 240.

⁴⁵⁸ Жалоба Горбового Владимира к центральной Комиссии Президиума Верховного Совета СССР от 07.10.1956 года. Анггар-лаг. 07.10.1956. Арк. 235–238. *Галузевий Державний Архів Служби Безпеки України*. Фонд 6. Фонд кримінальних справ на осіб, знятих з оперативного обліку МВС України. Справа 70138. Том. 1. Електронний архів визвольного руху. URL: <https://avr.org.ua/viewDoc/22355>

Цей документ автор розпочав зі слів, що «осінню 1956 року Прокуратура СРСР повідомила мене, що скаргу в моїй справі вона направила Прокуратурі УРСР, та що звідти дістану повідомлення про вислід перевірки скарги. Досі таке повідомлення до мене не дійшло»⁴⁵⁹. Далі пояснював, що скаргу він направив до Генерального прокурора у зв'язку із засіданням Комісії по розгляду справ в'язнів, які відбувають покарання за політичні, службові та господарські злочини. Він також відзначив, що «рішення згадної комісії – це наслідки злопам'ятної діяльності МДБ (МГБ). Спадок тої “діяльності” вводить в блуд всі органи адміністрації і правосуддя, які при зустрічі з моєю справою можуть користуватися лише матеріалами, зібраними в часі слідства органами МДБ»⁴⁶⁰. Водночас правник наголосив, що ці органи застосовували «незаконні міри», тому зібрані ними матеріали не відтворюють правильно подій, а тому не можуть служити основою для справи⁴⁶¹.

У цій скарзі прокурору В. Горбовий відкрито заявляв, що в його справі не було суду, адже його засуджено на підставі адміністративного рішення «особливої наради МДБ СРСР». Правник наголошував, що вона скасована ще у 1953 р., однак свавільні положення досі залишаються чинними. Акцентував увагу на тому, що, зважаючи на відсутність «обтяжуючих мене матеріалів, МДБ невдало підробило деякі замітки проти мене лише для формального обосновання моєї ізоляції. В дійсності за мною немає ніякого промаху в кримінальному розумінні»⁴⁶². Тому наприкінці скарги В. Горбовий пояснював, що звертається до прокурора як до «найвищої установи, яка стоїть на сторожі і береже правовий лад в державі» та просить вжити заходи,

⁴⁵⁹ Заява Горбового Володимира до Прокуратури УРСР в Києві від 14.02.1957 года. Ново-Чунка. 14.02.1957. Арк. 233. *Галузевий Державний Архів Служби Безпеки України*. Фонд 6. Фонд кримінальних справ на осіб, знятих з оперативного обліку МВС України. Справа 70138. Том. 1. Електронний архів визвольного руху. URL: <https://avr.org.ua/viewDoc/22354>

⁴⁶⁰ Заява Горбового Володимира до Прокуратури УРСР в Києві від 14.02.1957 года. Ново-Чунка. 14.02.1957. Арк. 233.

⁴⁶¹ Заява Горбового Володимира до Прокуратури УРСР в Києві від 14.02.1957 года. Ново-Чунка. 14.02.1957. Арк. 233.

⁴⁶² Заява Горбового Володимира до Прокуратури УРСР в Києві від 14.02.1957 года. Ново-Чунка. 14.02.1957. Арк. 233–233 зв.

аби нарешті «в моїй справі був поставлений кінець і щоби я мав змогу користуватись волею»⁴⁶³.

Зазначені аргументи показують ґрунтовне знання В. Горбовим особливостей судової та позасудової системи СРСР, які дали йому підстави вказати на відсутність судової правосильності у деяких радянських репресивних органів. Варто підкреслити, що вже у 1924–1934 рр. функціонувала так звана спеціальна нарада – позасудовий репресивний орган при ГПУ УРСР. Вона приймала рішення щодо осіб, які фактично не вчиняли конкретних злочинів або їх вина не була доведена в судовому порядку через відсутність належних доказів. Водночас, керуючись політичними міркуваннями, соціальним походженням чи спорідненими зв'язками з «контрреволюційним середовищем» чи іншими «неблагонадійними» групами, таких людей кваліфікували як «соціально небезпечних». Компетенція «особливої наради» передбачала застосування різних репресивних заходів: виселення із місць проживання із заборонаю повернення та обмеженням поселення в інших регіонах; посилення з обов'язковим проживанням у певних місцевостях за вказівкою ОГПУ із перебуванням під так званим гласним наглядом органів ГПУ; примусове поселення у певних районах за розпорядженням ОГПУ; а також висновок у концентраційних (згодом виправно-трудових) таборах⁴⁶⁴.

Загалом, впродовж сталінщини в СРСР, зокрема й у УРСР, сформувалася розгалужена система репресивного апарату, яка здійснювала переслідування з урахуванням переважно сфабрикованих рішень. Провідну роль у її функціонуванні грали органи НКВС-НКДБ-МВС-МДБ, тоді як судові інституції мали переважно формально-декларативний характер. Натомість із значним розмахом продовжувала діяти «Особлива нарада при міністрі внутрішніх справ СРСР». Ситуація змінилася лише після ухвалення

⁴⁶³ Заява Горбового Володимира до Прокуратури УРСР в Києві від 14.02.1957 года. Ново-Чунка. 14.02.1957. Арк. 233 зв.

⁴⁶⁴ Окіпнюк, В. (2022). Особлива нарада. *Енциклопедія Сучасної України*. Київ: Інститут енциклопедичних досліджень НАН України. Том. 24. URL: <https://esu.com.ua/article-76990>

1 вересня 1953 р. Указу Президії Верховної Ради СРСР про її ліквідацію. З того часу Верховний Суд СРСР отримав право перегляду, за протестами Генерального прокурора, рішень колишніх колегій ОГПУ, «трійок» НКВС та «особливої наради» при НКВС-МДБ-МВС. Одночасно було ліквідовано обласні та окружні трибунали військ МВС, а також табірні суди. Разом з тим, Прокуратура СРСР отримала широкі повноваження щодо внесення протестів на рішення органів НКВС-УНКВС, «трійок» та «особливої наради»⁴⁶⁵.

Також важливим кроком до відновлення хоча б часткових норм законності стало рішення у 1954 р. створити комісію Президії ЦК КПРС для розслідування злочинів Й. Сталіна у період великих чисток, а також прийняття амністії для громадян, які спрацювали з німцями у період війни у вересні 1955 р. Також у 1954 р. створено комісію з перегляду справ осіб, засуджених у 1934–1953 рр. за політичними статтями⁴⁶⁶. Також відбулись певні кроки у демократизації судів нижчої ланки, тобто на місцях. Зокрема Указом Президії Верховної Ради СРСР від 14 серпня 1954 р. «Про утворення Президій у складі Верховних Судів союзних і автономних республік, крайових, обласних суддів і суддів автономних областей» цим вище переліченим судам було надано право переглядати, в «порядку нагляду, вироків, і рішень народних суддів та своїх судових колегій». Проте як і до того Верховний Суд СРСР розглядав такі справи, обминаючи республіканські та обласні суди⁴⁶⁷. Безумовно, В. Горбовий знав про такі зміни в радянському нормативно-юридичному полі, тож вдало використовував потрібні тези для аргументації своєї позиції.

У 1959 р., за спогадами С. Караванського, адміністрація Ангарлагу розділила в'язнів на дві колони біля Тайшету. Одна з цих колон мала назву Піонертабір, а іншу він сам назвав Піонертабір-ІІ. У цій місцевості не було бараків і потрібно було жити в наметах, а табірна адміністрація відзначалася

⁴⁶⁵ Боковня, В. (2014). Суд і Юстиція УРСР у 1953–1964 рр. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія Юриспруденція*. №7. С. 5–6.

⁴⁶⁶ Боковня, В. (2014). Суд і Юстиція УРСР... С. 6.

⁴⁶⁷ Боковня, В. (2014). Суд і Юстиція УРСР... С. 6.

свою жорстокістю. Діяч пригадував: «Доктор Горбовий потрапив на одну з цих двох колон. Зараз мені годі пригадати, чи був він зі мною разом, чи був в Піонертаборі І. Я пам'ятаю, що ми з доктором зустрілися знову на Тайшетській пересилці, куди і мене, і його, і ще яких десять в'язнів привезли з Піонертаборів як таких, що не працювали. З пересилки нас мали відправити деінде. Підстави для нашої ізоляції були такі. Річ у тім, що на двох Піонертаборах ще не було штрафних ізоляторів – карцерів. Річ ясна, що першим будівельним об'єктом, який адміністрація запланувала збудувати тут, був ізолятор. Отож, певна частина в'язнів, скориставшись із цієї обставини, не виходила на працю».⁴⁶⁸ В. Горбовий мав право не працювати, але через масову втечу у Піонертаборі-І адміністрація вирішила покарати всіх інших, тому негайно відправила в'язнів на тайшетський пересильний пункт, де вони чекали на відповідний етап на подальше заслання, часто навіть декілька місців. Великою проблемою на такій пересилці було спільне перебування з кримінальними в'язнями, які хоч і не зачіпали політичних, однак чинили сваволю серед своїх⁴⁶⁹. С. Караванський згадував, що для В. Горбового ця пересилка була не першою. Його викликало до себе КГБ і пропонувало написати «покутню заяву», однак В. Горбовий не погоджувався підписувати жодні заяви. Після цього «вищі кагебісти стали час до часу викликати доктора до Києва. А для цього доктор мусів переїхати через Тайшетську пересилку. Повертаючись із своїх подорожей, доктор знову таки мусів пройти через пересилку»⁴⁷⁰. Тож С. Караванський натякнув про свідомий тиск радянських спецорганів на хворого правника, змушуючи його поневірятися на пересильних пунктах.

Вартим уваги є спогад С. Караванського про те, що В. Горбовий перебував на засланні разом із Авраамом Шифріним. Він був відомим як радянський юрист, сіоніст, котрий десять років перебував у радянських тюрмах і концтаборах та три роки на засланні в Караганді. Згодом, у 1970 р.

⁴⁶⁸ Караванський, С. (1986). Мої зустрічі з Володимиром Горбовим... С.476–477.

⁴⁶⁹ Караванський, С. (1986). Мої зустрічі з Володимиром Горбовим... С. 477–478.

⁴⁷⁰ Караванський, С. (1986). Мої зустрічі з Володимиром Горбовим... С. 479.

А. Шифрінові дозволили виїхати до Ізраїлю, де він написати спомини про перебування в ув'язненні⁴⁷¹. С. Караванський писав: «...пам'ятаю мудрий погляд і становище доктора Горбового, який вказував на необхідність якнайтіснішої співпраці українців та гебреїв в умовах спільного поневолення. Мушу тут підкреслити, що це не була особиста позиція доктора, це була позиція, якої дотримувався Провід ОУН протягом багатьох років своєї діяльності»⁴⁷². В. Горбовий застерігав від прояву антисемітизму, який поширювала адміністрація таборів⁴⁷³.

Сам А. Шифрін пригадував В. Горбового з великою пошаною та відзначав, що він в умовах концтаборів «був зразком поведінки для всіх політв'язнів: чесність, турбота про інших на шкоду собі, скромність, людська гідність та сміливість – ось що характеризувало його поведінку». Його визнавали як свого авторитета тисячі в'язнів-українців. Також, за свідченням А. Шифріна, своє становище діяч використовував аби «зберегти силу борців українського народу для майбутньої боротьби за вільну Україну»⁴⁷⁴. Адже органи КДБ у таборах систематично «проводили політику провокацій, розпалюючи національну ненависть та нацьковуючи всіх на всіх: російських в'язнів на українських і навпаки; прибалтійців на чеченців; чеченців на українців і росіян; і всіх разом – на євреїв». А. Шифрін наголошував, що В. Горбовий провадив велику роз'яснювальну роботу «для створення дружньої єдності усіх політв'язнів та їх об'єднаного опору вбивцям з КГБ, які здійснювали в таборах совєтську владу»⁴⁷⁵. Автор спогадів відзначив, що ніколи не забуде «різдвяних чи великодніх свят українців, на які Володимир Горбовий запрошував представників усіх інших націй, які мучились у концтаборі; І ми, за його прикладом, запрошували його та інших друзів на наші єврейські свята»⁴⁷⁶.

⁴⁷¹ Шифрін А. Четвертий вимір. URL: <https://tula-online.org/items/show/2251>

⁴⁷² Караванський, С. (1986). Мої зустрічі з Володимиром Горбовим... С. 479.

⁴⁷³ Караванський, С. (1986). Мої зустрічі з Володимиром Горбовим... С. 480.

⁴⁷⁴ Шифрін А. (1984). Патріоти Ізраїлю у поклоні св. пам. Володимирові Горбовому. *Журнал Екран. Ілюстрований журнал для молоді і старших*. Чикаго. № 128–129, 130. С. 9.

⁴⁷⁵ Шифрін А. (1984). Патріоти Ізраїлю у поклоні... С. 9.

⁴⁷⁶ Шифрін А. (1984). Патріоти Ізраїлю у поклоні... С. 9.

Потрібно відзначити, що А. Шифрін згадував і про те, як він перекладав з англійської на російську мову книгу Леона Уріса (американський письменник єврейського походження⁴⁷⁷) «Вихід» («Екסодус» – про створення держави Ізраїль). За цей переклад одразу можна було отримати додаткові 10 років до ув'язнення, але В. Горбовий одразу наважився перекласти її українською та наголосив, що «боротьба єврейського народу за свою країну повинна служити нам, українцям прикладом у боротьбі за вільну Україну, також я хочу щоб цю книгу читали також українці»⁴⁷⁸.

Згадав А. Шифрін й важливий епізод з табірної життя. Він разом із В. Горбовим приймав участь у втечі з концтабору у 1960 р., відзначивши, що українець, будучи людиною уже поважного віку та без одного ока, на рівні з молодими йшов на «страшений ризик утечі нарівні з молодими»⁴⁷⁹.

У січні 1960 р. В. Горбовий, перебуваючи на засланні в Тайшеті, знову склав заяву, цього разу до Голови Верховного Суду СРСР. Документ розпочинався словами про те, що згідно із указом від 24 березня 1956 р. Комісія по розгляду справ ув'язнених, які відбувають покарання за політичні, службові та господарські злочини повинна була розглянути справу В. Горбового. Але 1 жовтня 1956 р. надійшла відповідь, що потрібно поновити слідство у цій справі. Автор скарги зауважував, що із Москви отримав повідомлення про те, що його скаргу направили Прокурору УРСР. Але на початку 1957 р. прокуратура сповістила його, що його скаргу скерували до Прикарпатського Воєнного Округу для розгляду, про результати якого він буде повідомлений. Однак станом на початок 1960 р. відповіді він не отримав. Надалі описав свій арешт у 1947 р. та передання радянській владі у 1948 р.⁴⁸⁰

⁴⁷⁷ Помер Леон Уріс, відомий американський письменник. (2003). *Radio Свобода*. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/904727.html>

⁴⁷⁸ Шифрін А. (1984). Патріоти Ізраїлю у поклоні... С. 9.

⁴⁷⁹ Шифрін А. (1984). Патріоти Ізраїлю у поклоні... С. 9.

⁴⁸⁰ Заява Горбового Володимира до Голови верховного Суду СССР от 30.01.1960 года. Тайшет. 30.01.1960. Арк. 284–284 зв. *Галузевий Державний Архів Служби Безпеки України*. Фонд 6. Фонд кримінальних справ на

Правник В. Горбовий завершив своє звернення заувагою про те, що «закон допускає позбавлення волі лише на підставі судового вироку. Немає сумніву, що в моїй справі такого вироку не було і що я нахожусь в ув'язненні 12 літ всупереч позитивній нормі закону». Також він наголосив, що вже минуло три роки від того часу як Комісія переглядала його справу, але відповіді він досі не отримав⁴⁸¹.

У 1962 р. В. Горбовий підготував чергову заяву, в якій обґрунтовував незаконність свого утримання в таборі та зауважував, що його ув'язнили на підставі заочної постанови Особливої наради МБ СРСР № 2906-49 від 6 липня 1949 р. за ст. 54-2, 54-11 КК УССР терміном на 25 років. Він наголосив: відповідно до указу від 24 березня 1956 р. Комісія при розгляді справ осіб, що відбувають покарання за політичні, службові і господарські злочини повинна була розглянути і його справу. Відтак його було заслухано 1 жовтня 1956 р., а «негативне рішення винесено ще 29.IX.1956 формально повідомив мене голова комісії 1.X.1956, що моя справа направляється на додаткове слідство». Діяч зауважив: 31 серпня 1960 р. Прокуратура УРСР відповіла на попередні звернення, зазначивши, що вона не знаходить підстав для опрестування постанови Особливої наради МДБ СРСР №2906-49, бо КДБ заявляє, що обвинувачення було підтверджено⁴⁸².

Надалі В. Горбовий зауважував, що протягом 2 липня – 22 листопада 1960 р. він перебував у слідчому ізоляторі КДБ УССР в Києві, де проходило слідство у його справі. Однак у цей час не було озвучено обвинувачувального висновку, звільнення теж не відбулось. Крім того, В. Горбовий наголосив, що формально влада у 1955 р. дала згоду на репатріацію, але «практично не дає мені змоги з неї скористатись».

осіб, знятих з оперативного обліку МВС України. Справа 70138. Том. 1. Електронний архів визвольного руху. URL: <https://avr.org.ua/viewDoc/22359>

⁴⁸¹ Заява Горбового Володимира до Голови верховного Суду СССР от 30.01.1960 года. Тайшет. 30.01.1960. Арк. 284 зв.

⁴⁸² Заява Горбового Володимира щодо власного ув'язнення в Мордовські АССР від 30.07.1962 р. Явас. 30.07.1962. *Галузевий Державний Архів Служби Безпеки України*. Фонд 6. Фонд кримінальних справ на осіб, знятих з оперативного обліку МВС України. Справа 70138. Том. 1. Електронний архів визвольного руху. URL: <http://old.avr.org.ua/index.php/viewDoc/22341/>

Наприкінці звернення В. Горбовий вкотре просив розглянути його справу щодо незаконного ув'язнення⁴⁸³.

Український діяч і політв'язень Данило Шумук, який у 1945 р. був заарештований та засуджений до смертної кару, проте згодом отримав вирок про 20-річний термін ув'язнення, у своїй книзі «За Східним обрієм» згадував В. Горбового⁴⁸⁴. Як зазначив дослідник А. Бедрій, через написання В. Горбовим відкритого листа у 1962 р. його викликали до Львова. Саме цей приїзд пригадав Д. Шумук: «навесні 1962 року Горбового перевезли військовою машиною до Львова, а мене відправили в ... сьомий лагерь... Десь під осінь приїхав на сьомий і Гриць Пришляк, а пізніше приїхав Горбовий і Кархут. ...Горбовий і Кархут були вже інвалідами і тому їх на роботу не посиляли»⁴⁸⁵.

Про долю В. Горбового знав патріарх УГКЦ Йосиф Сліпий, який провів в радянському ув'язненні 18 років. Він, будучи звільненим, при можливості звертався із різними клопотаннями про допомогу В. Горбовому. Зокрема, коли В. Горбовий перебував у таборі на Потьмі в 5-ому Лагпункті на станції Леплей-7 Сосновка у 1967 р., митрополит «просив бельгійського амбасадора при Апостольському Престолі, щоб послати йому посилки і грошеву допомогу». У 1969 р. прийшло повідомлення, що адміністрація цю допомогу відкинула⁴⁸⁶.

На думку дослідника А. Бедрія, завдяки серії листів дисидента С. Караванаського, які були масово передруковані у самвидавах, світ дізнався про В. Горбового та його тривале ув'язнення. У листі до голови Спілки журналістів України, С. Караванський 10 травня 1966 р. писав: «В системі Дубровлагу відбуває 19 рік громадянин ЧСР – Володимир Горбовий.. Живучи в польській республіці, Горбовий захищав у 1934 р. на процесі

⁴⁸³ Заява Горбового Володимира щодо власного ув'язнення в Мордовські АССР від 30.07.1962 р. Явас. 30.07.1962.

⁴⁸⁴ Шумук, Д. (1974). За східним обрієм. Спомини. Париж, Балтимор: Українське видавництво Смолоскип ім В. Симоненка. С. 8.

⁴⁸⁵ Шумук, Д. (1974). За східним обрієм... С. 420-422.

⁴⁸⁶ Вісті з Риму про д-ра В. Горбового. (1984). *Журнал Екран. Ілюстрований журнал для молоді і старших*. Чикаго. № 128-129, 130. С. 9.

Перацького підсудного Бандеру. Та хіба це злочин? І чи є в цьому прецедент зради батьківщини? Яку батьківщину він зрадив? Та й чи зрадив?»⁴⁸⁷.

У канадському часописі «Торонто-Телеграм» у 1969 р. вийшла стаття журналіста Пітера Вортінгтона, у якій він на підставі свідчень британського вчителя Джералда Брука, ув'язненого із В. Горбовим, описав життя українського правника. Журналіст розповів, що В. Горбвого утримували у таборі для іноземців, аби ізолювати його від інших в'язнів-українців, адже він слугував дуже хорошим прикладом стійкості та незламності⁴⁸⁸.

У листопаді 1969 р. в суспільно-політичному тижневику «Гомін України», який виходив друком у Торонто, було розміщено «Апель до організації Міжнародної комісії прав людини», у якому наголошувалося на «безправ'ї москалів над д-ром В. Горбовим». У замітці зазначалося, що діяч знаходиться в концтаборі Мордовської АССР п/о Явас уже 23 роки. Зауважено, що «ув'язнення не має законної підстави»⁴⁸⁹.

Про знайомство із ув'язненим В. Горбовим згадував Іван Губка⁴⁹⁰, український громадсько-політичний діяч, батько та брат якого були учасниками УПА, а матір у 1947 р. за «сфальсифікованими даними щодо здачі контингенту засудили на п'ять років позбавлення волі». Як відомо, у 1948 р. І. Губку було заарештовано за зв'язок із підпіллям. Пізніше він юрав участь у Норильському повстанні, опісля став одним із організаторів Українського Національного Фронту⁴⁹¹.

1 серпня 1972 р. радянська влада випустила В. Горбвого із ув'язнення. Діяч пригадував що у серпні того ж року він повернувся до свого рідного села Оболоння та замешкав у хаті, яку залишив його батько (вул. Т. Шевченка 112)⁴⁹². У мемуарах «Погода совісті» він пригадував, що ще в

⁴⁸⁷ Бедрій, А. (1995). Борець і мученик за Україну... С. 75-76.

⁴⁸⁸ Бедрій, А. (1995). Борець і мученик за Україну... С. 76-77.

⁴⁸⁹ Безправ'я москалів над д-ром В. Горбовим. (1969). *Гомін України. Суспільно-політичний-тижневик*. Торонто. №47 (1070). 15 листопада. С. 1.

⁴⁹⁰ Губка, І. (2001). Крах більшовицької імперії. *Перший (установчий) з'їзд Спілки політичних в'язнів України (20-21 квітня 1991 р.): Матеріали і коментарі*. Львів. С. 287.

⁴⁹¹ Овсієнко, В. (2005). Губка Іван Миколайович. *Дисидентський рух в Україні. Віртуальний музей Харківської правозахисної групи*. URL: <https://museum.khpg.org/1116580743>

⁴⁹² Бедрій, А. (1995). Борець і мученик за Україну... С. 77-78.

1972 р. почав звертатися до районного відділу соціального забезпечення у справі призначення йому пенсії. Однак керівництво відділу вимагало, аби В. Горбовий пред'явив «рішення про реабілітацію». Тому він змушений був звертатись знову до прокуратур СРСР і УРСР⁴⁹³.

Отже, В. Горбовий з 1947 р. перебував в ув'язненні у Польщі, а згодом в СРСР. Рішенням позасудового органу – Особливої наради при МДБ СРСР – його у 1949 р. було засуджено на 25 років виправно-трудових таборів за зраду батьківщини. Перебуваючи в радянських таборах, він за станом здоров'я був звільнений від важкою праці. Активно домагався звільнення, аргументовано доводячи неправосильність рішення Особливої наради, нелогічність вироку з огляд уна відсутність у нього громадянства СРСР. Під час перебування в ув'язненні познайомився з відомими дисидентами, діячами українського визвольного руху, а також представниками інших народів, які боролися за свободу своїх країн. Він здобув значний авторитет серед політичних в'язнів, маючи значний юридичний досвід та життєву мудрість, допомагаючи в поданні скарг і заяв. Про його долю у 1960-х рр. дізналася зарубіжна преса, підкреслюючи незаконність ув'язнення громадянина міжвоєнної Чехословаччини. Власне після 25-річного ув'язнення В. Горбового було звільнено.

4.3. Останні роки життя

Свої останні роки життя В. Горбовий провів на рідній Івано-Франківщині. Однак він мав суттєві фінансові проблеми, адже йому не призначили пенсію. З'явилися й житлові труднощі у 1972–1975 рр. У 1975 р. Оболонська сільська рада призначала йому земельний наділ розміром 60х100 м на город біля хати. Але водночас сільрада надала дозвіл племінику В. Горбового Тарасу також збудувати на цій ділянці своє житло⁴⁹⁴. Тому

⁴⁹³ Горбовий, В. Погода совісті... С. 92–93.

⁴⁹⁴ Бедрій, А. (1995). Борець і мученик за Україну... С. 78–79.

через постійні конфліктні ситуації та нападки з боку племінника, колишньому радянському в'язню довелося переїхати з рідної хати. Його прихистила Аделя Степанівна Сенків⁴⁹⁵, у якої він мешкав аж до смерті. В одному із останніх прижиттєвих інтерв'ю А. Сенків пригадувала, що діячу «довго не видавали паспорт, не одержував пенсії. Це був моральний терор. Він апелював до високих московських чиновників, вимагав поновлення людських прав. Робив це наполегливо й послідовно»⁴⁹⁶.

28 липня 1976 р. В. Горбовий написав листа до голови Ради міністрів СССР А. Косигіна, у якому, посилаючись на Гельсінський договір, підписаний між СРСР та західними державами, просив дати йому можливість переїхати на постійний побут до своєї рідні в Празі. Він наголошував: «дух і ідеї Гельсінські та стаття 13 Декларації прав людини дають людині вільно пересуватись та спільно проживати зі своїми рідними». Зрозуміло, що відповіді на своєї звернення В. Горбовий не отримав. Відтак 30 січня 1977 р. знову написав звернення, але до голови Президії Верховної Ради СРСР Л. Брежнєва із проханням допомогти «скористатися угодами Заключного Акту Гельсінської наради», аби виїхати із Радянського Союзу до Чехословаччини. В. Горбовий не отримав прямої відповіді, натомість нагляд за ним суттєво посилювався. Частішими стали перерви із поштовим зв'язком, особливо листи від закордонних приятелів почали зникати, не доходили листи від нього⁴⁹⁷.

Як згадувала А. Сенків, В. Горбовий відновив зв'язок із сином Романом та прагнув нарешті після стількох років неволі із ним зустрітися: «Роман і доктор Горбовий часто спілкувалися чеською мовою. Він усе-таки мріяв поїхати до Праги. Одного разу, здається, навіть зблиснула така можливість,

⁴⁹⁵ Горбовий, В. (1976). Відкритий лист людям доброї волі. Оболоня. 9.11. 1976. С. 6. *Галузевий Державний Архів Служби Безпеки України*. Фонд 6. Фонд кримінальних справ на осіб, знятих з оперативного обліку МВС України. Справа 70138. Том. 1. Електронний архів визвольного руху. URL: <http://old.avr.org.ua/index.php/viewDoc/22338/>

⁴⁹⁶ Запалена єдина свічка на могилі доктора Володимира Горбового розсікала темряву. (2024). *Інтернет-ресурс газети Галичина*. URL: <https://galychyna.if.ua/analytic/zapalena-yedina-svichka-na-mogili-doktora-volodimira-gorbovogo-rozsikala-temryavu/>

⁴⁹⁷ Бедрій, А. (1995). Борець і мученик за Україну... С.80-81.

але закінчилося все тією ж відмовою. Коли Роман збирався вкотре їхати до батька, в телеграмі повідомив, що їде в Україну за ним. Дослівно: “Їду по тебе”. Цього було достатньо, щоб уже наступного дня в помешканні з’явилися непрохані гості. Доктор Горбовий, аби відвернути можливу біду, переконував їх, що в телеграмі допущено помилку. Мало бути “їду до тебе”...»⁴⁹⁸.

Крім постійного нагляду за громадсько-політичним діячем, представники радянських органів безпеки вимагали від нього зректися своїх поглядів. За словами А. Семків: «Вони приходили й вмовляли доктора Горбового покаятися, привселюдно відректися від національної ідеї, якій він присвятив усе своє життя. Доктор Горбовий розповідав, що коли відбував ув’язнення, то його не раз силоміць возили до Києва і Львова, прихвалювали тодішнє життя й обіцяли, що він матиме все, чого захоче, але нехай звернеться до українського народу з осудженням ідей національної боротьби. Доктор Горбовий відмовився від запропонованих благ і, як відомо, відсидів 25 років від дзвінка до дзвінка...»⁴⁹⁹.

Для тиску на В. Горбового працівники КДБ намагалися задіювати «громадську думку» односельчан, організовували збори й вимагали присутності на них колишнього політв’язня. «Був великодній четвер. – згадувала А. Сенків. – У селі організовували збори. Перед тим майже місяць, день у день, приїжджали працівники ктб і вмовляли доктора Горбового виступити на тих зборах. Він категорично не погоджувався. Але зранку вони все-таки приїхали машиною. Відчула, що не відступлять, силою його заберуть до клубу. А якщо заберуть, то доктор Горбовий скаже людям те, що думає. На це й розраховували організатори зборів, щоб потім знову запроторити його за ґрати. Підійшла я до них і кажу: «Сьогодні великодній четвер. Що подумає світ, коли в таке велике свято ви заарештуєте доктора Горбового?». Задумалися, порадилися і залишили доктора Горбового в

⁴⁹⁸ Запалена єдина свічка на могилі доктора Володимира Горбового розсікала темряву...

⁴⁹⁹ Запалена єдина свічка на могилі доктора Володимира Горбового розсікала темряву...

спокої. Позаяк збори були підготовлені, то мене примусили йти на них. Я сиділа, і на мене тицькали пальцями, мов на якусь злочинницю, за те, що я прихистила доктора Горбового»⁵⁰⁰.

Аделя Сенків також пригадувала про відвідувачів доктора Володимира Горбового: «навідували окремі родичі. Не боялася переступати поріг помешкання покійна нині Стефа Січко – дружина Петра Січка. Тоді, як я вже казала, батько із сином сиділи в тюрмі. Але доти вони зустрічалися з ним. Приходили до „патріарха нескорених“, як називали доктора Горбового справжні друзі, Іван Долішній, Дмитро Пилипівський, бували Микола Кіндратюк, Марія Юкіш... Приїжджали до Оболоні з інших міст і сіл колишні побратими. Усіх я, звичайно, не знала. Хто відвідував його, той знав умовний знак. Тоді я безпечно відчиняла двері перед гостем. Одного разу, коли надворі ледь розвиднялося, умовний стук я почула в шибку. Зрозуміла, що хтось видав. Але той, хто прийшов, стуком об шибку і виявив себе. Я тоді непроханому гостеві завважила, що вдень не пасує стукати у вікно, коли є двері. Натякнула, що так чинять люди певної професії. Не помилилася. Це був працівник ктб, який згодом так і відрекомендувався. Відтоді доктор Горбовий змінив умовний знак для своїх відвідувачів...»

А. Сенків згадувала про коло відвідувачів В. Горбового, наголошуючи на тому, що до нього приходили як родичі, так і найближчі однодумці. Серед тих, хто не боявся з'являтися у його будинку, була, зокрема, Стефа Січко – дружина Петра Січка. На той час її чоловік разом із сином перебував у в'язниці, проте раніше вони також підтримували контакт із В. Горбовим. До нього, якого друзі називали «патріархом непокорених», навідувалися Іван Долішній, Дмитро Пилипівський, Микола Кондратюк, Марія Юкіш та інші. Приїжджали й колишні побратими з різних міст і сіл, хоча не всіх їх оповідачка знала особисто. Вхід до будинку було організовано за допомогою умовного сигналу, відомого лише своїм, що дозволяло безпечно впускати гостей. Якось, на світанку, вона почула стукіт у вікно, що здалося підозрілим

⁵⁰⁰ Запалена єдина свічка на могилі доктора Володимира Горбового розсікала темряву...

і нашттовхнуло на думку про можливу провокацію. Вона зазначила відвідувачеві, що такий спосіб подачі сигналу невластивий для звичайних гостей, натякнувши на його афіліацію з радянською спецслужбою. Її здогад підтвердився: це був співробітник КДБ, який згодом сам представився. Після цього випадку В. Горбовий змінив умовний знак своїх відвідувачів⁵⁰¹.

Варто відзначити, що незважаючи на всі перепони, діяча намагались підтримувати його товариші, зокрема з-за кордону. Так, В. Горбовий зумів після свого звільнення із заслання написати декілька листів до свого друга зі шкільних часів – Петра Мельниковича, який тоді мешкав у Детройті (США) та отримати від нього листа. У листах В. Горбовий насамперед згадував про товаришів із довоєнного часу – Петра Мірчука, Володимира Старосольського, навіть Мілену Рудницьку та її працю про патріарха Йосипа Сліпого – «Невидимі стигмати». Він писав у листі 3 травня 1975 р.: «Я дуже радий, що Ти, Твоя дружина, діти і внуки здорові, та свobodно користуються всіма благами цивілізованого світу. Надіюся незабаром одержати від Тебе вістку, що з катарактом Твоїх очей все в порядку. Ця вада зору це один з признаков поважного віку людини. Про цю непривітну повагу віку дає себе знати і моє серце. Для збереження мого доброго настрою лікарі вмовляють в мене, що з хвилиєю пересягнення половини віку серце майже у кожної людини починає химерувати. Ця доктрина мене не переконує. Довгі роки я ділив долю ген. Грекова. У нього минуло 80 років, але серце постійно робило йому добру назначену службу. Крім того, дошкулює мені ревматизм в руках, радикуліт в ногах, неправильне зростання кості правої ноги та інші зародки тривоги. Однак тими додатковими дрібницями я не переймаюся. Приємно було мені довідатися, що ректор нашого університету, мій добрий друг, заповідливо дбає про збереження нашої святині наук. Хай же ж Всевишній благословить успіхом його шляхетний почин. Молодша сестра Мелані була раз у мене в Кракові. Її брат Володимир був в неволі. Треба було звідтіля його визволити. Я радо пішов їх родині назустріч і вдало подав свою

⁵⁰¹ Запалена єдина свічка на могилі доктора Володимира Горбового розсікала темряву...

рятувальну руку. Пригадую собі, що ніччю не могла чомусь додзвонитися до мене і мене збудити. Лиш перед обідом ми зустрілися в суді. Мій погляд на поведінку Мілени я вже тобі в попередньому листі з'ясував. Дуже дивує мене зміст її другої книжки. Адже «Ватиканський конфлікт» – це великий подвиг нашого владики. Тут він виявив свою мужність, суспільно політичну зрілість і розуміння збірної тут цілої громади за окремим своїм маєстатом...»⁵⁰².

Розповідаючи про життя до війни В. Горбовий у листі 7 липня 1975 р. штрихово згадував про Варшавський процес, свою роль у ньому, а також про «архів Сеника». «Всі сторони, ходи і поводи Варшавського процесу є мені добре відомі. Я ж мав право познайомитися зі всіма матеріалами справи. На довгому столі перед трибуналом були уложені грубі томи тих матеріалів. Два томи (здається мені 24 і 25ий) охоплювали архів Сеника з деякими доповненнями. Мені було важно знати зміст всіх матеріалів. Я його й вивчив. Я вже тобі згадував, що Малюца, один з потенціальних діячів заломився і вказав Полякам тайники Тернопілів. Тут рішив хист хитрого і спритного психолога і діалектика Д-ра Хіровського, апеляційного прокурора у Львові. Він зумів переконати Малюцу, що перспектива нашої удачі залежна від нашої згоди і співпраці з Поляками. Ці аргументи звихнули душевну рівновагу Малюци. Він став по їх стороні і дав їм клубок Аріядни. Комісар Цесельчик теж заслужився при виясненні тієї справи. Архів Сеника не є жодна таємниця. У мене був тоді відповідний представник Праги і вияснив цю справу. Однак ці вияснення я не прийняв до відома. Процес не проходив згідно з уложеним планом. Під час його підготовки, перед самим початком суду, було рішено вказати справжню причину замаху. Однак суд не дав змоги підсудним користуватися рідною мовою. Тому суд був німий. Лише Мигаль і Малюца вживали польської мови. Це був надзвичайно тяжкий, напружений, складний і відповідальний, але притому дуже цікавий процес. Шкода, що не можу усно Тобі про нього розказати. Без того не можна собі ні уявити, ні

⁵⁰² Сеник, Я. (2019). Листування д-ра Володимира Горбового з діаспорою. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»*. Серія «Історичні науки». № 29. С. 126.

відтворити вірної картини процесу. Зі Старосольськими я був добре знайомий. Бував в їх хаті. Батько – мій старший колега, професор університету. Написав вдало «Теорія нації». Синів я знав теж. Натомість образ Уляни не можу собі в пам'яті відтворити. Затьміння моєї зірки тривало 29 літ. Однак ніякої плями на її вигляді не залишило. Воно лише доповнювало і підкреслювало силу і напругу моїх життєвих змагань ради збереження доброго імені ближнього. Я щасливий, що оточення мене розуміло, та цінити теж зуміло. Наприклад з Зигмундом також я найшов спільну мову. Адже його і моя докторські промоції проходили в одній і тій же авлі Карлового університету в Празі. Ми оба мали знайомих в одній камениці, часто туди заходили, хоч тоді ми себе ще не знали. Це порядна і спокійна людина, жертва несамовитої воєнної стихії»⁵⁰³.

Окремо слід відзначити систему передачі посилок та матеріальної допомоги діаспорою для колишніх діячів ОУН та УПА. Про цю складну справу згадував у своїх листах П. Мельникович. У США декілька шкільних друзів В. Горбового збирали матеріальну допомогу для нього та щоквартально надсилали посилки вагою 25 фунтів. Натомість ліки збиралися через сина Романа у Празі. У своїх листах П. Мельникович зауважував, що, незважаючи на всі складності, зумів отримати сім листів від В. Горбового⁵⁰⁴.

У листі до журналіста, письменника, громадського діяча Романа Антоновича, який мешкав у США⁵⁰⁵, П. Мельникович дякував за попередній лист та інтерес щодо справи допомоги В. Горбовому, зауваживши: всі його товариші намагаються узгоджувати, що саме передавати діячеві, аби не надсилати повторно одних і тих же речей, Автор застерігав, що не слід часто висилати посилки, адже це може викликати надмірну увагу та підозру. Бо ж, коли В. Горбовий отримає багато посилок, «...можуть йому причепити латку чорного ринку або вигадати щось іншого зі шкодою для відборця». Також

⁵⁰³ Сеник, Я. (2019). Листування д-ра Володимира Горбового з діаспорою... С. 128.

⁵⁰⁴ Сеник, Я. (2019). Листування д-ра Володимира Горбового з діаспорою... С. 124–125.

⁵⁰⁵ Ясінський, Б. (2001). Антонович Роман Миколайович. *Енциклопедія Сучасної України*. Київ: Інститут енциклопедичних досліджень НАН України. URL: <https://esu.com.ua/article-43009>

П. Мельникович попереджав, що «не треба забувати, що Влодко, хотя й знаходиться «на волі», дальше перебуває під дбайливим оком поліції і знаходиться «в тюрмі без стін». Для тих осіб, котрі записані в совітських картотеках за антисовітську діяльність, не раджу подавати своє прізвище і треба послуговуватися при висилці допомоги прізвищем фіктивної особи. Мій друг, місто себе, підставив правдиве ім'я і прізвище своєї дружини і пачки доходять»⁵⁰⁶.

У цьому ж листі П. Мельниковича до Р. Антоновича від 17 жовтня 1975 р. процитовано уривок листа В. Горбового, який зауважував: «Коло мене зложилися тепер нові тяжкі і прикрі обставини. Над хатою зчинилася нагла і несподівана буря. Наробила шкоди. Прийдеться одному з нас міняти компас. Хоч це нашестія дещо притупило наш розбрат, то його не усунуло. Проте сьогодні ще не знаю, де я завтра завітаю. В зв'язку з тим я не зможу здійснювати задуми, які ще недавно виглядали реальними. Отже з висилкою допомоги прошу здержатися аж до вияснення мого положення. Я в пору дам себе чути. З Твого листа стало мені відомо, що про моє становище Ти говорив з нашими друзями. Прошу освідомити їх про нинішній стан справ. Як буде мені потрібна поміч, я напишу їм теж»⁵⁰⁷. П. Мельникович, процитувавши лист В. Горбового, просив до з'ясування нових обставин не надсилати посилки. Друзі ж діяча продовжували обговорювати способи організації виїзду В. Горбового. У відповідь він висловлював щирі подяку: «Адже я все відстоював священні ідеали істини і людяності... Чинив лише те, що вимагала від мене доля мого народу. Дякую моєму суспільству за прихильне відношення до мене. Дякую людям доброї волі за їх допомогу, яка придалася мені в скрутному положенні»⁵⁰⁸.

Варто відзначити, що зацікавлення Р. Антоновича постаттю В. Горбового не було випадковим, адже вони були знайомі та мали родинні зв'язки (див. додаток Д). Р. Антонович був рідним братом Омеляна

⁵⁰⁶ Сеник Я. (2019). Листування д-ра Володимира Горбового з діаспорою... С. 129.

⁵⁰⁷ Сеник Я. (2019). Листування д-ра Володимира Горбового з діаспорою... С. 130.

⁵⁰⁸ Сеник, Я. (2019). Листування д-ра Володимира Горбового з діаспорою... С. 125.

Антоновича – не менш відомого громадського діяча, правника, доктора права, члена ОУН, мецената та фундатора «Фундації імені Омеляна і Тетяни Антоновичів»⁵⁰⁹. О. Антонович початкову освіту отримав у Долині, а опісля навчався у Академічній гімназії у Львові, згодом – у Перемишльській гімназії⁵¹⁰. Студіював право у Любліні, Познані та Берліні⁵¹¹. У 1933 р. О. Антоновича заарештували за приналежність до ОУН, після суду він провів три роки в польській тюрмі⁵¹². Після виходу з в'язниці В. Горбовий допоміг йому з працевлаштуванням⁵¹³.

У 1978 р. радянська влада заборонила В. Горбовому отримувати пакунки. Відомо, що 4 серпня цього року він отримав із Мюнхена від Зігмунда Маннгейма «рекомендованого листа датованого 23 липня 1978 р., в якому говориться, що ним пересланий був навесні 1978 р. пакунок, що його пошта СРСР повернула з заввагою, ніби адресат невідомий, хоча його посилка була заадресована так само, як і отриманий лист»⁵¹⁴.

В. Горбовий не мирився із сваволею, тому підготував «протестного листа із скаргою на режим до першого секретаря ЦК КПУ В. Щербицького». У цьому листі наголошував, що діють сили проти нього, які «порушують та обмежують елементарні права людини, позбавляють мене засобів до життя, готують мені фізичну загибель»⁵¹⁵.

Протягом 1979–1980-х рр. В. Горбовий почав втрачати зір на здоровому оці. Це суттєве погіршення, як і атмосфера навколо діяча, підживляли його життєвий дух. У розвідці, яку він зумів передати на Захід, В. Горбовий відзначав: «Сучасне моє становище трагічне. Мене вигнали з

⁵⁰⁹ 1914 – народився Омелян Антонович, правник, член ОУН, меценат, борець за незалежність України. *Український інститут національної пам'яті*. URL: <https://uinp.gov.ua/istorychnyy-kalendar/lyuty/6/1914-parodyvsya-omelyan-antonovych-mecenat-zasnovnyk-fundaciyi-imeni-omelyana-i-tetyany-antonovychiv> ; Омелян Миколович Антонович. URL: https://content.ukma.edu.ua/library_pr/antonovych/

⁵¹⁰ Омелян Миколович Антонович. URL: https://content.ukma.edu.ua/library_pr/antonovych/

⁵¹¹ Кравець, Д. (2024). «Працюй і не жалійся». Сім порад Омеляна Антоновича, як облаштувати життя в США. URL: <https://localhistory.org.ua/texts/statti/pratsiui-i-ne-zhaliisia-sim-porad-omeliana-antonovicha-ia-oblashtuvati-zhittia-u-ssha/>

⁵¹² Омелян Миколович Антонович. URL: https://content.ukma.edu.ua/library_pr/antonovych/

⁵¹³ Сенік, Я. (2018). Епістолярій в архів Омеляна і Тетяни Антоновичів (за матеріалами відділу рукописів Львівської національної наукової бібліотеки України ім. В. Стефаника. *Записки Львівської національної наукової бібліотеки України імені В. Стефаника*. №10. С. 422–423.

⁵¹⁴ Бедрій, А. (1995). Борець і мученик за Україну... С. 81–82.

⁵¹⁵ Бедрій, А. (1995). Борець і мученик за Україну... С.82.

моєї рідної хати. Ні посилок, ні пенсії я тепер не дістаю. Мені грозить голодна загибель. Обстановка в моїй околиці несамоविта. Людина радо вітає схід сонця, але не знає, чи її щасливо доведеться дочекати його заходу»⁵¹⁶.

Ймовірно, останнім прижиттєвим записом, який залишив В. Горбовий, є замітка у часописі «Визвольний шлях» за грудень 1981 р. з нагоди 40-річчя відновлення української державності – «В альбом грядущим поколінням». Свою статтю діяч розпочав зі слів, що успіх кожної ідеї залежить від «якості супровідних елементів, які сформували її якість», а історію творять талановиті, самовіддані та відважні особи. Однак «Сучасне століття виставило наше суспільство на історичну пробу. Хоч Перша світова війна представила нам корисні умови визвольних змагань, то ми не зуміли їх як слід використати. Натомість Друга світова війна застала нас готових до здійснення історичного заповіту, та зовнішні східні обставини підтягли крило нашого визвольного польоту. Добре сталося, що Український Національний Комітет насамперед проголосив десь 16 червня 1941 року Декларацію прав українського громадянина, а відтак Український Національний Конгрес прийняв 22 червня 1941 року Маніфест проголошення Самостійної Української Держави»⁵¹⁷.

В. Горбовий відзначив, що будучи головою УНК, наступного дня після схвалення «Маніфесту...» направив ноту канцлерові німецького Рейху із заувагою, що «господарем української землі буде український народ у своїй самостійній державі». Візуальним оформленням цього звернення займався Святослав Гординський, а копію документу В. Горбовий особисто вручив начальникові Служби безпеки ГГ, штандартен-фюрерові Таймові. Ще одну копію «Маніфесту...» було переслано генеральному губернаторові Гансові Франку. У липні 1941 р. текст Маніфесту був передрукований у «Львівських Вістях»⁵¹⁸. В. Горбовий підкреслював, що «ці події мають важливе історичне

⁵¹⁶ Бедрій, А. (1995). Борець і мученик за Україну... С.83.

⁵¹⁷ Горбовий, В. (1981). В альбом грядущим поколінням. *Визвольний шлях. Суспільно-політичний і науково-літературний місячник*. Кн. 12 (405). Грудень. С. 1411.

⁵¹⁸ Горбовий, В. (1981). В альбом грядущим поколінням... С. 1411.

і виховне значення. їх треба увіковічнити. Хай грядущі покоління знають, як ми поставили себе в слушній хвилині»⁵¹⁹.

21 травня 1984 р. о 17.00 у В. Горбового стався інсульт через підвищений тиск, а о 19.30 він відійшов у вічність. 23 травня 1984 р. відбувся похорон у м. Долина Івано-Франківської області, де його поховано на новому цвинтарі⁵²⁰ (див. додаток Е). У річницю смерті В. Горбового на його могилі у Долині зібралася група людей аби вшанувати пам'ять про діяча. Із промовою виступив С. Чекалюк. Він відзначив головні життєві віхи В. Горбового, його знакові етапи діяльності як громадсько-політичного діяча, який за своє «подвижницьке життя» заслужив титул «патріарха нескорених». У підсумковому слові С. Чекалюк зауважив, що «в пантеоні нескорених бійців і героїв української революції він займе чільне місце»⁵²¹. В архіві Центру дослідження визвольного руху міститься інформаційна замітка про «Панахиду на могилі члена Головного проводу ОУН Володимира Горбового», яка відбулася 21 травня 1989 р. у Долині. Відповідно до цього документу, відомо, що панахиду проводив священник о. Лесів, а «до відправи співав релігійний хор зі села Гошева. Присутні держали синьо-жовті прапори і стояли, по команді, струнко. Панахиду влаштував Український Християнсько-Демократичний Фронт та моledеча організація Пласт»⁵²².

Організація таких молебнів та панахид у другій половині 1980-х рр. засвідчує не лише повагу та пам'ять краян В. Горбового, а є демонстрацією діяльності українського руху у різних його проявах. Згаданий священник, який провадив панахиду, – це о. Ярослав Лесів, учасником Українського національного фронту з 1966 р. Був заарештований та перебував в ув'язненні протягом 1967–1973 і 1979–1986 рр. У 1979 р. став членом Української

⁵¹⁹ Горбовий В. (1981). В альбом грядущим поколінням... С. 1411.

⁵²⁰ Бедрій, А. (1995). Борець і мученик за Україну... С. 85.

⁵²¹ Промова Чекалюка С. на могилі Горбового Володимира в річницю смерті. *Архів Центру дослідження визвольного руху*. Ф. 12 Збірка документів різних колекцій, зібраних Центром дослідження визвольного руху. Т. 5. Горбовий Володимир. URL: <https://avr.org.ua/viewDoc/22339>

⁵²² Документ із свідченнями про панахиду на могилі члена Головного “Проводу” ОУН Горбового Володимира в м. Долина та у Львові 21.05.1989 року. *Архів Центру дослідження визвольного руху*. Ф. 12 Збірка документів різних колекцій, зібраних Центром дослідження визвольного руху. Т. 5. Горбовий Володимир. URL: <https://avr.org.ua/viewDoc/22340>

Гельсинської Групи. Ярослав Лесів стояв біля витоків відродження Української Греко-Католицької Церкви⁵²³.

У рідному місті В. Горбового вшановують його пам'ять. Так, у 2008 р. рішенням Долинської міської ради громадсько-політичному діячеві посмертно присвоєно звання «Почесний громадянин міста Долина». 24 вересня 2015 р. у м. Долина названо вулицю на честь В. Горбового⁵²⁴. 18 жовтня 2015 р. на цвинтарі у Долині здійснено освячення надмогильного пам'ятника В. Горбовому (див. додаток Ж). Ініціатором його спорудження були місце влада та донька В. Горбового – Володимира, яка також виголосила невелику промову. У ній відзначила, що пишається своїм батьком та наголосила: батько був відданий Україні до кінця своїх днів: «Він був серед тої золотої молоді бандерівського покоління, коли найрозумніші і найсміливіші хлопці та дівчата жертвували своє життя для кращої волі і долі України. Мій батько присвятив Україні все своє життя, він дав їй присягу і клятву, які потім приймав від інших. Він тримав своє слово з початку і до кінця, ще й давав настанови для тих, хто вступав до лав Організації Українських Націоналістів. Хотілось би, щоб нинішнє покоління відчуло хоч трохи ту духовну силу мого батька, щоб взяли для себе хоч частину того патріотичного духу й відданості, щоб несли сміливо знамено його і всіх, хто зложили своє життя у визвольній боротьбі за Україну»⁵²⁵.

Постать В. Горбового вшановано і на науковому рівні. 18 жовтня 2015 р. відбулася наукова конференція у форматі круглого столу, організованого краєзнавчим музеєм «Бойківщина» і присвячена В. Горбовому та його діяльності⁵²⁶. У 2016 р., з нагоди 25-річчя незалежності України, завдяки спільним зусиллям українських та словацьких меценатів вперше

⁵²³ Полек, В.(2025). Лесів Ярослав Васильович. *Енциклопедія Сучасної України*. Київ: Інститут енциклопедичних досліджень НАН України. URL: <https://esu.com.ua/article-54434>

⁵²⁴ Пам'яті д-ра Володимира Горбового присвячується. *Краєзнавчий музей «Бойківщина»*. URL: <https://www.boikomuseum.com/pamyati-d-ra-volodymyra-horbovoho-prysvyachujetsya/>

⁵²⁵ У Долині освятили пам'ятник на могилі борця за Україну Володимира Горбового. (2015). *Вікна*. URL: <https://web.archive.org/web/20201028090323/https://vikna.if.ua/news/category/all/2015/10/20/42653/view>

⁵²⁶ У Долині освятили пам'ятник на могилі борця за Україну Володимира Горбового. (2015). *Вікна*. URL: <https://web.archive.org/web/20201028090323/https://vikna.if.ua/news/category/all/2015/10/20/42653/view>

опубліковано спогади В. Горбового (упорядники Олег Павлишини та о. Ігор Пелехатий)⁵²⁷. Дослідник О. Павлишин віднайшов нащадків В. Горбового від першого шлюбу, які мешкали у Чеській Республіці. Передусім він намагався нав'язати контакти із сином В. Горбового від першого шлюбу Романом.

Відомо, що не зважаючи на розрив між батьками, Роман прихильно ставився до батька і неодноразово намагався встановити з ним контакт. Після відбуття покарання В. Горбовим навіть спробував повернути батька до Чехословаччини. У 1978 та 1982 рр. Роман Горбовий звертався до уряду СРСР, аби той надав дозвіл на його приїзд до нього в гості. Очевидно, йому біло відмовлено у проханні. Роман отримав заборону на відвідини батька, однак, зі слів його сина Володимира Горбового (онука В. Горбового), завдяки тому, що Роман працював у Музичному театрі в Карліні, який в 1979 р. перебував на гастролях у Львові, він зумів зустрітися з батьком. Роман поїхав до с. Оболоння, де в той час мешкав В. Горбовий. В архіві онука Володимира збереглося унікальне фото зустрічі сина Романа із батьком д-ром Володимиром Горбовим в 1979 році»⁵²⁸. Крім того, в особистому архіві онука також збереглися листи В. Горбового до нього, які мають особистісний характер. Наприклад, у листі від 12 березня 1979 р. дідусь повчав онука ставити високі цілі і наполегливо працювати для їх досягнення, закликав бути гідним імені Горбового⁵²⁹ (див. додаток І).

Відомо, що Роман Горбовий помер у 1988 р. Він був одружений із Станіславою Швегловою (відійшла у вічність у 2010 р.). Рід доктора В. Горбового продовжили онуки: Володимир Горбовий, Рената Горбова (у шлюбі Вржегоржева) і Романа Горбова (в шлюбі Андерова)⁵³⁰.

Отже, в останні роки життя (1972–1984) В. Горбовий перебував у скрутному матеріальному становищі, з огляду на відсутність пенсійного

⁵²⁷ Павлів, О. (2017). Історія рукопису д-ра Володимира Горбового «Погода Совісті». *Молодий вчений*. №12 (25). С. 42.

⁵²⁸ Павлів О. (2018). Зустріч на «Карлаку»: в пошуках нащадків Володимира Горбового. *Культурно-політичний місячник для українців у Чеській Республіці «Пороги»*. Число 9. С. 8.

⁵²⁹ Павлів, О. (2019). В пошуках нащадків д-р Володимира Горбового. *Суспільно-політичний тижневик «Гомін України»*. Число 1 (3755). С. 14.

⁵³⁰ Павлів, О. (2019). В пошуках нащадків д-р Володимира Горбового ... С. 14.

забезпечення. Однак він підтримував контакти зі своїми друзями з діаспори, які, надсилаючи посилики, допомагали колишньому радянському політв'язню підтримувати своє здоров'я. За В. Горбовим велося постіне стеження з боку КДБ, робилися спроби спровокувати його на антирадянський виступ з метою чергового ув'язнення. Він підтримував контакти з українськими дисидентами, зокрема колишніми учасниками Українського національного фронту. Зумів налагодити епістолярні відносини зі своїм сином Романом та його родиною, домагався від радянського уряду дозволу на виїзд до Чехословаччини. Він відійшов у засвіти 1984 р., а в роки незалежності мешканці Долини гідно вшанували пам'ять борця за українську державність, її незалежність і соборність.

Висновки до розділу 4

У четвертому розділі встановлено, що після звільнення з нацистського ув'язнення влітку 1942 р., зважаючи на поганий стан здоров'я, В. Горбовий, залишився у Кракові, працюючи в Апеляційному суді. Очевидно, через стан здоров'я, не брав активної участі у підпільних структурах ОУН, проте, підтримував контакти зі своїми соратниками. Після звільнення з нацистського ув'язнення С. Бандера пропонував В. Горбового на посаду голови відновлюваного УНК. Проте, В. Горбовий, зважаючи на попереднє ув'язнення і втрату довіри до німецької влади, відмовився від такої пропозиції. З'ясовано, що у 1944 р. він допомагав Я. Старуху підготувати договір про порозуміння між УПА та АК, збирав свідчення про напади поляків на українські села в околицях Перемишля. Ймовірно, у другій половині 1945 р. В. Горбовий вирушив до Чехословаччини, де через деякий влаштувався на роботу юрисконсульта в урядових структурах. 1 серпня 1947 р. його було заарештовано, а 7 серпня цього ж року передано до Варшави.

Досліджено, що В. Горбовий з 1947 р. перебував в ув'язненні у Польщі, а згодом в СРСР. Рішенням позасудового органу – Особливої наради при МДБ СРСР – його у 1949 р. було засуджено на 25 років виправно-трудових

таборів за зраду батьківщини. Перебуваючи в радянських таборах, він домагався звільнення, аргументовано доводячи неправосильність свого засудження. Під час перебування в ув'язнення познайомився з відомими дисидентами, діячами українського та інших визвольних рухів, здобув значний авторитет серед політичних в'язнів. Був звільнений у 1972 р.

З'ясовано, що в останні роки життя В. Горбовий мешкав в рідному селі Оболоння на околиці Долини, перебував у скрутному матеріальному становищі. За колишнім політв'язнем велося постійне стеження з боку КДБ. Він підтримував контакти з українськими дисидентами, зокрема колишніми учасниками Українського національного фронту. Водночас домагався від уряду СРСР дозволу на виїзд до Чехословаччини, щоб возеднатися зі своєю родиною. Помер у 1984 р. і похований у Долині.

На нашу думку, цей відтинок життя В. Горбового можна поділити на два періоди. Період ув'язнення польського і радянського репресивними системами охоплював 1947–1972 рр. Він включав такі етапи: а) арешт в Чехословаччині, передача Польщі і утримання в польській в'язниці (1947–1948); б) передача до СРСР, слідство радянськими спецорганами, засудження до 25-річного ув'язнення (1948–1949); в) перебування в радянських виправно-трудовах таборах (Ангарлаг, Тайшет, Дубравлаг), відмова від співпраці з радянською владою, спроби домогтися перегляду кримінальної справи. Останній період життя діяча охоплював 1972–1984 рр. й характеризувався такими складовими: звільнення з ув'язнення, повернення в Галичину, життя під наглядом КДБ в умовах ізоляції від родини, і зрештою, поступове фізичне згасання.

Деякі положення, представлені у першому розділі, оприлюднені в публікаціях автора, зокрема у статті:

Ніколаєв С. М. Громадсько-політична діяльність Володимира Горбового у 1939–1941 рр. *Сумський історико-архівний журнал*. 2025. № XLV. С. 80–89. DOI: <https://doi.org/10.21272/shaj.2025.i45.p.80>

ВИСНОВКИ

Володимир-Станіслав Григорович Горбовий – український громадсько-політичний діяч, учасник Першої світової війни, старшина УГА, активний член УВО, а згодом ОУН, адвокат і суддя, очільник в роки Другої світової війни Українського комітету біженців і полонених, УНК, а також співавтор «Маніфесту проголошення української самостійної держави». Життєвий шлях та різнопланова громадська активність Володимира Горбового демонструє поступове ідейне та діяльне зростання українського націєтворчого руху, його об'єднання та перехід від задекларованих ідеалів до реальної боротьби в складних умовах міжвоєнного та воєнного часу, репресій та переслідування.

Проведене дослідження дало змогу досягнути таких науково важливих результатів.

Проаналізовано історіографію проблеми і зроблено висновки про доволі обмежене коло публікацій, які предметно висвітлювали постать В. Горбового та різні зрізи його діяльності: професійної як правника, громадсько-політичної як співзасновника УВО на Долинищині та його провідника, активного діяча ОУН у міжвоєнний період і в часі війни у структурі УНО, співорганізатора Акту проголошення незалежності України та співтворця «Маніфесту проголошення української самостійної держави». В українській історіографії доби незалежності відсутні комплексні та всебічні розвідки, однак вагомими є роботи Р. Забілого, А. Андрющенка, М. Посівнича та А. Бедрія. Натомість у літературі діаспорних діячів, здебільшого сучасників В. Горбового, активних суспільно-політичних діячів та членів націоналістичних рухів чи структур УВО та ОУН, можна дещо ширше реконструювати досліджувану проблематику. Проте ці роботи також мають низку хиб, пов'язаних насамперед із заангажованістю авторів, їх виразним ідейним спрямуванням, що особливо помітно при оцінці постаті, її впливу на той чи інший процес.

Запропоновано як формальну, так і проблемно-тематичну класифікацію історіографічних джерел. Перша відзначається поділом наукової та науково-популярної літератури на українську діаспорну, українську материкову (добы незалежності), зарубіжну, і не враховує радянської історіографії, яка не накопичило жодних хоча б наближено об'єктивних праць про діячів українського визвольного руху, зокрема і В. Горбового. Друга включає поділ наявної історіографії на дві великі групи: 1) праці, які засвітлюють суспільно-політичний, національно-визвольний контекст діяльності досліджуваної особистості; 2) студії, що безпосередньо розкривають різні аспекти громадсько-політичної активності В. Горбового.

Окреслено джерельну основу дослідження. Беручи до уваги специфіку джерел, їх походження і характер, опрацьований комплекс матеріалів класифіковано за формально-композиційними атрибутами: 1) неопубліковані архівні матеріали; 2) опубліковані документи; 3) спогади сучасників і самого В. Горбового; 4) матеріали періодики. Особливу увагу приділено маловідомим архівним документами, а також спогадам самого В. Горбового, які стали ключовими для нашого дослідження.

Визначено методологію дослідження громадсько-політичної діяльності В. Горбового, яка передбачає поєднання емпіричного та теоретичний напрямів. Емпіричний характер методологування пов'язаний зі збором та систематизацією великої кількості даних, фактів і проблемою їх подальшого опрацювання. Натомість теоретичним рівнем методологування, який передбачає аналітично-інтерпретаційну роботу, результатом чого є як окремі авторські трактування певних подій і процесів, так формулювання певних гіпотез й візій щодо життя і діяльності досліджуваної історичної постаті. Методологія дослідження життя і діяльності В. Горбового побудована на міждисциплінарній основі, оскільки концентрує підходи та методи таких напрямів історичної науки як біографічні студії, соціальна історія, історія національно-визвольних рухів, історія повсякдення. Водночас методологічна платформа дослідження спирається на декілька рівнів наукового пізнання:

1) методи і принципи, які дали змогу комплексно охарактеризувати громадсько-політичну діяльність В. Горбового; 2) біографічний, просопографічний, соціокультурний підходи наукового пошуку. Ключовими для нашого дослідження стали поняття «націоналізм», «націоналістичний», «український визвольний рух», «громадсько-політична діяльність». При їх визначенні ми спиралися як на запропоновані відомими вченими і усталені в сучасній історіографії трактування зазначених категорій, такі і на їх власне осмислення, обіперте на емпіричних та теоретичних епістемах.

Досліджено, що юні роки В. Горбового пройшли на Станіславщині. Він походив із заможної селянської родини Григорія і Анни Горбових, що мешкала в с. Оболоння поблизу м. Долина. З'ясовано, що навчався спочатку в Долинській етатовій початковій шестикласній школі, опісля здобув середньою освіту у Стрийській державній гімназії. Склавши іспити зрілості (можливо, в одній з гімназій м. Станіслав), вирушив, як багато його ровесників, на фронт Першої світової війни. В. Горбовий здобув офіцерське звання хорунжого (лейтенанта), завершивши навчання в старшинській школі. Воював у складі 9-го Перемисько-Стрийського стрілецького полку, або за іншими даними – 33 стрілецького полку. Брав участь у боях на італійському фронті. Опісля приєднався до лав УГА, брав участь у спільному з Армією УНР визвольному поході на Київ у липні-серпні 1919 р. Відтак короткий час служив у ЧУГА, повернувся до Долини лише восени 1920 р.

Відзначено, що В. Горбовий входив до оточення Євгена Коновальця, відтак був залучений до становлення УВО та її розбудови в Долинському повіті у рамках організації «Воля». У другій половині 1921 р., або, за іншими даними, 1922 р., за дорученням проводу організації переїхав до Львова, де зайняв одну з керівних посад в Начальній Команді УВО. Через свою діяльність 1922 р. його було заарештовано на короткий час. На початку жовтня 1923 р. під тиском польських репресій він змушений був залишити українські терени, нелегально перебратися до Чехословаччини.

Наголошено, що міжвоєнний період для В. Горбового став визначальним для формування у професійному плані. Здобувши правничу чотирирічну освіту (1923–1927), склав суворі іспити (ригорузу) Карловому університеті у Празі та отримав ступінь доктора права 1 липня 1927 р. Наступного року повернувся до Східної Галичини, і в 1929 р. нострифікував диплом у Польщі та став членом Колегії адвокатів у Львові. Початково проходив юридичну практику у відомого українського адвоката С. Шухевича, водночас продовжував громадсько-політичну діяльність, сприяючи відкриттю осередків Товариства «Просвіта», беручи участь у з'їздах УНДО.

Досліджено, що В. Горбовий, розпочавши адвокатську кар'єру, продовжував брати участь у діяльності УВО, а згодом – ОУН. Незважаючи на арешт та кількомісячне перебування у концтаборі Береза-Картузька (1934), він надалі залишався активним в українському націоналістичному русі, ставши на захист діячів УВО та ОУН після вбивства міністра внутрішніх справ Польщі Б. Перацького в рамках політичних процесів у Варшаві та Львові у 1935–1936 рр. Свої питання та виступи В. Горбовий, як й інші захисники, формували таким чином, щоби представити ширшу картину суспільно-політичних реалій, у яких опинилася українська громада, показати ідейне спрямування та мотивацію діячів ОУН. У підсумку, перетворивши судовий процес на політичні маніфестацію ОУН, В. Горбовий доклався до популяризації ідей ОУН серед ширшого загалу суспільства.

З'ясовано зміст і прояви громадсько-політичної діяльності В. Горбового у роки Другої світової війни. Встановлено, що на початку Другої світової війни він, як і багато інших громадсько-політичних діячів, змушений був покинути Східну Галичину, яка перебувала під загрозою радянської окупації, та переїхав до Кракова. Правник зумів продовжити свою легальну працю в Апеляційному Суді у Кракові та водночас надалі активно працювати в структурах ОУН. Уже наприкінці 1939 р. очолив Український комітет у справі біженців та полонених в Кракові, зумівши організувати допомогу втікачам з

радянської зони окупації, швидко налагодити контакти з владною окупаційною німецькою верхівкою. Він брав участь у різних аудієнціях із представниками влади, під час яких намагався донести можливість політичної співпраці з українцями. Після формування УНО, яке мало стати єдиною загальноукраїнською організацією в ГГ, розгорнулися дискусії щодо його очільника. З'ясовано, що серед претендентів на цей пост розглядали і В. Горбового, якого активно підтримував Я. Старух. Однак німецька влада не допустила члена ОУН до керівництва організацією, висловивши довіру В. Кубійовичу. Останній очолив об'єднану організацію – УЦК. Натомість В. Горбовий був активно залучений до роботи у керівних структурах ОУН в часі його ідейного розколу. Він увійшов до Револьюційного Проводу ОУН та організованої комісії із правників, яка мала допомогти нейтралізувати конфлікти всередині організації, винести вердикт у справі Я. Барановського, якого підозрювали у співпраці з польськими спецслужбами. У цей час В. Горбового намагалися дискримінувати прихильники ОУН(м), використовуючи при цьому інформацію про співпрацю брата Я. Горбового з НКВС.

Встановлено, що В. Горбовий, маючи ґрунтовну юридичну освіту та значну правничу практику, набуту, зокрема, особливо у політичних судових процесах, відігравав важливу роль у правовому оформленні та підготовці державотворчих процесів. Спочатку він працював у складі Комісії Державного планування, а згодом очолив УНК, виступаючи за легальний шлях українського державотворення і залучення до цього процесу усіх українських політичних сил, які стояли на державницьких засадах. Саме В. Горбовий уклав низку основних документів УНК, зокрема «Маніфест проголошення української самостійної держави», котрий, безумовно, став передвісником і передумовою Акту відновлення Української Держави 30 червня 1941 р. Безумовно, у тексті «Маніфесту...» яскраво проглядаються політичні та історичні погляди, правосвідомість і національні цінності В. Горбового. Автор апелював до історичного права українського народу на власну

державність, вів мову про легітимність його державотворчих зусиль, які проявилися ще 22 січня 1918 р., коли було проголошено незалежність УНР. Діяч викладав поборницькі ідеї, наголошуючи на потребі об'єднання усіх сил, партій, груп і організацій українства заради відновлення Української Держави. Будучи керівником УНК, В. Горбовий підтримував проголошений у Львові «Акт відновлення Української Держави», хоч і не взяв безпосередню участь у формуванні українського уряду на чолі з Я. Стецьком.

Констатовано, що діяльність В. Горбового щодо формування УНК і публікації «Інформаційного бюлетня» не могли залишитись поза увагою нацистської окупаційної адміністрації та репресивних органів. Після розмов із представниками влади ГГ на початку липня 1941 р. для В. Горбового стало очевидним, що німецька адміністрація, по-суті, виступила проти подальшої державотворчої діяльності українських політичних сил. Вже 5 липня В. Горбового та інших діячів ОУН було заарештовано. Майже рік він провів у в'язниці Монтелюпіх у Кракові, що різко підірвало його здоров'я й мало не призвело до смерті. Відтак діяч був звільнений, передусім через зміну німецькою верхівкою своїх тактичних підходів до організованих структур українського визвольного руху.

Розкрито діяльність правника після звільнення з нацистського ув'язнення влітку 1942 р. Зважаючи на поганий стан здоров'я, В. Горбовий залишився у Кракові, працюючи в Апеляційному суді, але перебував у тривалих відпустках, з метою зміцнення здоров'я. Встановлено, що він відвідав Долинщину у грудні 1942 – січні 1943 рр. Очевидно, не брав активної участі у підпільних структурах ОУН, проте підтримував контакти зі своїми соратниками. Після звільнення з нацистського ув'язнення С. Бандера навіть пропонував В. Горбового на посаду голови відновлюваного УНК. Проте, В. Горбовий, зважаючи на попереднє ув'язнення і втрату довіри до німецької влади, відмовився від такої пропозиції. З іншого боку, він надалі залишався корисним для українського визвольного руху, оскільки у 1944 р. допомагав Я. Старуху – «Стягу» юридично правильно підготувати договір

про порозуміння між УПА та АК. Також В. Горбовий збирав свідчення про напади поляків на українські села в околицях Перемишля, систематизував інформацію та передав до амбасад США і Великої Британії у Варшаві. Ймовірно, у другій половині 1945 р. правник вирушив до Чехословаччини на підставі раніше отриманих документів як репатріанта. Тривала дорога пролягала через Відень, Лінц. У Празі діяч отримав пост у Міністерстві земельних справ. Однак, 1 серпня 1947 р. його було заарештовано, а 7 серпня цього ж року передано до Варшави.

З'ясовано, що В. Горбовий з серпня 1947 р. перебував в ув'язненні у Польщі, а згодом в СРСР. Рішенням позасудового органу – Особливої наради при МДБ СРСР № 2906-49 від 6 липня 1949 р. – його було засуджено на 25 років виправно-трудових таборів за зраду батьківщини (статті 54-2 та 54-11 Кримінального кодексу УРСР). Місцями ув'язнення були табори Ангарлагу і Тайшет в Іркутській області, а також Дубравлаг у Мордовській АРСР. Перебуваючи в радянських таборах, він за станом здоров'я був звільнений від важкої праці. Активно домагався звільнення, аргументовано доводячи неправосильність рішення Особливої наради, нелогічність вироку з огляд на відсутність у нього громадянства СРСР. Під час перебування в ув'язненні познайомився з відомими дисидентами, діячами українського визвольного руху, а також представниками інших народів, які боролися за свободу своїх країн. Він здобув значний авторитет серед політичних в'язнів, маючи значний юридичний досвід та життєву мудрість, допомагаючи в поданні скарг і заяв. У 1960 р., за спогадами очевидців, він разом із значно молодшими політв'язнями здійснив спробу втечі з табору, а в 1962 р. підготував розгорнуту заяву, в якій аргументовано доводив незаконність свого подальшого утримання в табірній системі СРСР. Після цього В. Горбового на декілька місяців етапували до Львова з метою психологічного тиску і схиляння до співпраці. Про долю політв'язня у 1960-х рр. дізналася зарубіжна преса, підкреслюючи незаконність ув'язнення громадянина

міжвоєнної Чехословаччини. Власне після 25-річного ув'язнення В. Горбового було звільнено.

Досліджено, що в останні роки життя (1972–1984) В. Горбовий перебував у скрутному матеріальному становищі, з огляду на відсутність пенсійного забезпечення. Однак він підтримував контакти зі своїми друзями з діаспори, які, надсилаючи посилики, допомагали колишньому радянському політв'язню підтримувати своє здоров'я. За В. Горбовим велося постіне стеження з боку КДБ, робилися спроби спровокувати його на антирадянський виступ з метою чергового ув'язнення. Він підтримував контакти з українськими дисидентами, зокрема колишніми учасниками Українського національного фронту. Зумів налагодити епістолярні відносини зі своїм сином Романом та його родиною, домагався від радянського уряду дозволу на виїзд до Чехословаччини. Він відійшов у засвіти 1984 р., а в роки незалежності мешканці Долини гідно вшанували пам'ять борця за українську державність, її незалежність і соборність.

Обґрунтовано періодизацію життя і діяльності В. Горбового.

Перший – період дитинства і юності, формування особистості і світогляду – охоплює 1899–1920 рр. і включав такі етапи: а) виховання у батьківському домі і здобуття початкової освіти в народній школі м. Долина (1899–1909); б) навчання в Стрийській державній гімназії і, можливо, завершення середньої освіти та здача іспиту зрілості в одній з гімназій у м. Станіслав (1909/10 – 1917/18); в) участь у Першій світовій війні, служба в УГА (1917/18 – 1920).

Другий – період утвердження націоналістичних політичних поглядів – охоплює 1920–1929 рр. У ньому виділено такі етапи: а) залучення до структур українського визвольного руху, зокрема організації «Воля», яка перетворилася на осередок УВО на Долинщині, виконання організаційно-керівник функцій у структурах УВО у Львові, де водночас відвідував лекції в Українському таємному університеті (1920–1923); б) здобуття вищої юридичної освіти на правничому факультеті Карлового університету у Празі,

що завершилися отриманням ступеня доктора права (1923–1927); в) повернення до Східної Галичини, нострифікація диплома, проходження юридичної практики і водночас участь в громадсько-політичному житті краю (1928–1929).

Третій – період активної адвокатської і політико-організаційної діяльності – який охоплював 1929–1939 рр. У цьому періоді виокреомлено такі етапи: а) діяльність у структурах ОУН, що завершилося ув'язненням у концтаборі Береза Картузька (1929–1934); б) активна участь у Варшавському і Львівському політичних судових процесах (1935–1936); в) продовження адвокатської праці в рідній Долині (1936–1939).

Четвертий – період діяльності у роки Другої світової війни та перші післявоєнні роки (1939–1945). Його поділено на такі етапи: а) активна участь у громадсько-політичній, українських підпільних та громадських структурах у Кракові, керівництво УНК, підготовка державницько-правових документів, арешт і ув'язнення німцями (вересень 1939 – липень 1941 рр.); б) арешт і ув'язнення у тюрмі Монтелюпіх в Кракові, що різко підірвало й без того незадовільний стан здоров'я діяча (липень 1941 – весна-літо 1942 рр.); в) звільнення з ув'язнення й тривале лікування, залучення до юридичного оформлення угоди про порозуміння між УПА та АК на Закерзонні в 1944 р. (1942–1944); г) переїзд до Чехословаччини, працевлаштування в урядовій інституції у Празі (1945–1947).

П'ятий – період ув'язнення репресивними системами (1947–1972). Він включав такі етапи: а) арешт в Чехословаччині, передача Польщі і утримання в польській в'язниці (1947–1948); б) передача до СРСР, слідство радянськими спецорганами, засудження до 25-річного ув'язнення (1948–1949); в) перебування в радянських виправно-трудових таборах (Ангарлаг, Тайшет, Дубравлаг), відмова від співпраці з радянською владою, спроби домогтися перегляду кримінальної справи (1949–1972).

Шостий – останній період життя діяча охоплював 1972–1984 рр. й характеризувався такими складовими: звільнення з ув'язнення, повернення в

Галичину, життя під наглядом КДБ в умовах ізоляції від родини, налагодження контактів із діаспорними діячами за кордоном та представниками дисидентського руху в Україні, відновлення зв'язків із родиною в Чехословаччині, погіршення стану, поступове фізичне згасання.

Безумовно, проведене дослідження не вичерпує усіх аспектів проблеми. Перспективними вважаємо такі напрями подальших досліджень: більш детальне розкриття родинних стосунків В. Горбового; адвокатська практика в Долині, ведення ним судових цивільних, кримінальних, господарських справ індивідуального та корпоративного характеру; встановлення впливу на український дисидентський рух 1970–19980-х рр.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Андрієвський, В. (1955). Краківські образки. *Шлях перемоги*. Мюнхен. № 41(85). 9 жовтня. С. 2; № 42(86). 16 жовтня. С. 2; № 43(87). 23 жовтня. С. 2.
2. Андрусак, Т. (2019). Мірчук Петро Юрійович. *Енциклопедія Сучасної України*. Київ: Інститут енциклопедичних досліджень НАН України. URL: <https://esu.com.ua/article-67899>
3. Андрухів, І. (2001). Спроби збройного повстання ОУН на Західноукраїнських землях (грудень 1939 грудень 1940). *Галичина*. № 7. С. 84–87.
4. Антонович, О. М. (1999). Спогади. Київ–Вашингтон: АО Август.
5. Бедрій, А. (1986). Визначний борець за українську державу (в другу річницю смерти сл.п. д-ра В. Горбового). *Визвольний Шлях. Суспільно-політичний і науково літературний місячник*. Книга 8 (461). С.936–945.
6. Безправ'я москалів над д-ром В. Горбовим. (1969). *Гомін України. Суспільно-політичний-тижневик*. Торонто. №47 (1070). 15 листопада. С. 1.
7. Береза Каргузька. (1934). *Наш прапор*. Число 98 (201). 20 грудня. С. 1
8. Бойдуник, О. (1974). Як дійшло до створення Організації Українських Націоналістів. *Євген Коновалець і його доба*. Мюнхен: Видання Фондації ім. Євгена Коновальця, С. 359–379.
9. Бойків, О. (1955). Командир – Державний Муж – Творець організованого націоналізму. *Організація Українських Націоналістів 1929–1954: збірка статей у 25-ліття ОУН*. Париж: Видання Першої Української Друкарні у Франції. С. 49-68.
10. Боковня, В. (2014). Суд і Юстиція УРСР у 1953–1964 рр. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія Юриспруденція*. №7. С. 3–8.

- 11.Бондарук І. (1986, 19 лютого). Із пожовклих листків хроніки Стрийської гімназії. *Свобода*. Ч. 32. С. 2.
- 12.Борис, М. (2002). Великий мученик за волю України. *Нескорена Долиницина. Літопис визвольних змагань. Мартирологи, біографії, спогади, документи, фотографії*. Івано-Франківськ: Нова Зоря. С. 394–401.
- 13.Василик, І. (2023). 100 років Союзу Українських Адвокатів. *Вісник Національної асоціації адвокатів України*. № 11 (96). С. 62–64.
- 14.Великий процес ОУН у Львові. Двадцять перший день розправи. (1936). *Діло*. Ч. 140 (14.389). 25 червня. С. 4.
- 15.Великочий, В. (2022). Національна соборність і Українська революція 1914–1923 рр. Історіографічні силуетки. Івано-Франківськ: Лілея-НВ.
- 16.Великочий, В., Адамович, С. (2024). Вітовські в боротьбі за українську державність. Івано-Франківськ: Лілея-НВ.
- 17.Винар, Л. (1985). Наукова діяльність д-ра Олега Кандиби. *Український історик*. № 01–04. С. 49–74.
- 18.Вісті з Риму про д-ра В. Горбового. (1984). *Журнал Екран. Ілюстрований журнал для молоді і старших*. Чикаго. № 128–129, 130. С. 9.
- 19.Галайко, Б. (2009). Вишкіл молоді в діяльності Української військової організації. Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук за спеціальністю 22.02.22 – військова історія. Львів.
- 20.Галів, М., Огар, А. (2020). «Член ОУН» Варвара Степанівна Журбенко: доля репресованої вчительки (за матеріалами архівно-кримінальної справи). *Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність* / гол. ред. Ігор Соляр; НАН України, Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича. Львів. Випуск 33. С. 318–330.
- 21.Галів, М., Огар, А. (2021). Радянські репресії проти духовенства Греко-католицької церкви у 1944 – 1947 рр. (на прикладі біографії о. Івана Котіва). *Проблеми гуманітарних наук: збірник наукових праць*

- Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія Історія. Випуск 6/48. С. 319–341.*
22. Галів, М., Огар, А. (2022). Репресований учитель Петро Трускавецький (1886 – 1945): за матеріалами архівно-кримінальної справи. *Актуальні питання гуманітарних наук: міжвузівський збірник наукових праць молодих вчених Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Випуск 50. С. 11–18.*
 23. Галів, М., Ярушак, М. (2020). Репресований освітянин Федір Вишиваний (1890–1951): за матеріалами архівно-кримінальної справи. *Проблеми гуманітарних наук: збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія Історія. Випуск 3/45. С. 224–246.*
 24. Галів, М. Д., Михаць, Р. М. (2020). Репресована учителька Олена Ворик: за матеріалами архівно-кримінальної справи (1946 – 1992). *Zaporizhzhia Historical Review. Випуск 2(54). С. 235–243.*
 25. Галів, М., Михаць, Р. (2021). Репресований лікар Северин Данилевич (1921 – 1993): біографічний нарис за матеріалами архівно-кримінальної справи. *Історія науки і біографістика. Електронне наукове фахове видання. № 2. С. 13–28. URL: <https://inb.dnsgb.com.ua/2021-2/02.pdf>*
 26. Галів, М., Михаць, Р. (2021). Репресований ректор Станіславської духовної семінарії Авксентій Бойчук (1888 – 1971): за матеріалами архівно-кримінальної справи. *Історія науки і біографістика. Електронне наукове фахове видання. № 3. С. 30–52. URL: <http://inb.dnsgb.com.ua/2021-3/03.html>*
 27. Ганушевський, М. (1978). Роман Шухевич у моїх спогадах. *Ювілейна книга Української Академічної Гімназії у Львові. Кн. 2. Філадельфія. С. 451–463.*
 28. Голубович, І., Старовойтова, І. (2024). Теоретична біографістика та біографічна прагматика: електронні методичні рекомендації з обов'язкового курсу для здобув. другого (магістер.) рівня вищої освіти

- спец. 033 Філософія. Одеса: Одеський національний університет ім. І. І. Мечинкова. С. 8.
29. Горбовий В. (1976). Відкритий лист В. Горбового. *Визвольний шлях. Суспільно-політичний і науково-літературний місячник*. Кн. 12 (345). Грудень. С. 1364–1365.
 30. Горбовий В. (1981). В альбом грядущим поколінням. *Визвольний шлях. Суспільно-політичний і науково-літературний місячник*. Кн. 12 (405). Грудень. С. 1411.
 31. Горбовий, В. (1976). Відкритий лист людям доброї волі. Оболоня. 9.11. 1976. С. 6. *Галузевий Державний Архів Служби Безпеки України*. Фонд 6. Фонд кримінальних справ на осіб, знятих з оперативного обліку МВС України. Справа 70138. Том. 1. Електронний архів визвольного руху. URL: <http://old.avr.org.ua/index.php/viewDoc/22338/>
 32. Горбовий, В. (1984). «Мені загрожує голодова смерть». «Скарга». *Визвольний шлях. Суспільно-політичний і науково-літературний місячник*. Кн. 9. (438). С. 1039.
 33. Горбовий, В. Спогади «Погода совісті» від 30.01.1978. Долина. *Архів Центру Дослідження Визвольного Руху*. Фонд 12. Збірка Документів з різних колекцій, зібраних Центром дослідження визвольного руху. Том 5 Володимир Горбовий. С. 1.
 34. Гранд, М. (2025). Костянтин Костянтинович Паньківський (1897–1974): інтелектуальна біографія. Дисертація ... доктора філософії за спеціальністю 032 «Історія та археологія». Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка, Дрогобич.
 35. Гривул, Т. (2004). До питання конфлікту в ОУН 1940–1941рр. *Визвольний шлях*. Львів : Вид-во «МС», 2003. Збірник 3 «До 75-ліття Організації Українських Націоналістів». С. 160–171.
 36. Губка. І. (2001). Крах більшовицької імперії. Перший (установчий) з'їзд Спілки політичних в'язнів України (20–21 квітня 1991 р.): Матеріали і коментарі. Львів.

- 37.Гудь Б. (2018). З історії етносоціальних конфліктів. Українці й поляки на Наддніпрянщині, Волині й у Східній Галичині в ХІХ – першій половині ХХ ст. Харків: Акта.
- 38.Гук, В. (2012). Шлях до волі. Івано-Франківськ: Просвіта.
- 39.Гуцал, П. (2011) Ільницький Роман Володимирович. Київ: Інститут енциклопедичних досліджень НАН України. URL: <https://esu.com.ua/article-13190>
- 40.Гуцал, П. (2021). Нижанківський Степан Остапович. *Енциклопедія Сучасної України*. Київ: Інститут енциклопедичних досліджень НАН України. URL: <https://esu.com.ua/article-72071>
- 41.Гуцул, П. (2020). Осип Навроцький. *Енциклопедія Сучасної України*. Інститут енциклопедичних досліджень НАН України. URL: <https://esu.com.ua/article-71428>.
- 42.Дашкевич Я. (2011). Євген Коновалець. Полковник. *Український визвольний рух*. Збірник 16: до 120-ліття з дня народження Євгена Коновальця. Львів.
- 43.Документ Апеляційного Суду в Кракові до Горбового Володимира від 22.10.1942. *Галузевий Державний Архів Служби Безпеки України*. Фонд 6. Фонд кримінальних справ на осіб, знятих з оперативного обліку МВС України.Справа 70138. Том. 2. Електронний архів визвольного руху. URL: <https://avr.org.ua/viewDoc/22362>
- 44.Документ Горбового Володимира про його політичну діяльність від 22.09.1947 р. Арк. 107–111. *Галузевий Державний Архів Служби Безпеки України*. Фонд 6. Фонд кримінальних справ на осіб, знятих з оперативного обліку МВС України.Справа 70138. Том. 2. Електронний архів визвольного руху. URL: <https://avr.org.ua/viewDoc/22364>
- 45.Документ із свідченнями про панахиду на могилі члена Головного “Проводу” ОУН Горбового Володимира в м. Долина та у Львові 21.05.1989 року. *Архів Центру дослідження визвольного руху*. Ф. 12 Збірка документів різних колекцій, зібраних Центром дослідження

- визвольного руху. Т. 5. Горбовий Володимир. URL: <https://avr.org.ua/viewDoc/22340>
46. Документи польською та німецькою мовами до Горбового Володимира від 11-12.06.1943. *Галузевий Державний Архів Служби Безпеки України*. Фонд 6. Фонд кримінальних справ на осіб, знятих з оперативного обліку МВС України. Справа 70138. Том. 2. Електронний архів визвольного руху. URL: <https://avr.org.ua/viewDoc/22361>
47. Долішній, Ю. (упоряд). (2015). Слідами нескореної Долинщини. Львів : ВП «МТІ».
48. Домбровський, М. (2024). Михайло Посацький, Греція – усміх життя. Зібрані твори. Львів: видавництво «Піраміда»
49. Дописи. Долина (з культурно-освітнього руху в повіті). (1928). *Діло*. Число 83. 13 квітня. С. 4.
50. Древницький, Ю. (2010). Громадсько-політична та наукова діяльність Володимира Старосольського (1878–1942 рр.). Дисертація ...канд. іст. н. Тернопіль.
51. Жалоба Горбового Владимира к Генеральному Прокурору СССР от 04.03.1955 года. Арк. 229–233. *Галузевий Державний Архів Служби Безпеки України*. Фонд 6. Фонд кримінальних справ на осіб, знятих з оперативного обліку МВС України. Справа 70138. Том. 1. Електронний архів визвольного руху. URL: <https://avr.org.ua/viewDoc/22352>
52. Жалоба Горбового Владимира к Генеральному Прокурору СССР от 07.10.1956 года. Нов-Чунка. 07.10.1956. Арк. 238–243. *Галузевий Державний Архів Служби Безпеки України*. Фонд 6. Фонд кримінальних справ на осіб, знятих з оперативного обліку МВС України. Справа 70138. Том. 1. Електронний архів визвольного руху. URL: <https://avr.org.ua/viewDoc/22356>
53. Жалоба Горбового Владимира к центральной Комисии Президиума Верховного Совета СССР от 07.10.1956 года. Анггар-лаг. 07.10.1956. Арк. 235–241. *Галузевий Державний Архів Служби Безпеки України*.

- Фонд 6. Фонд кримінальних справ на осіб, знятих з оперативного обліку МВС України. Справа 70138. Том. 1. Електронний архів визвольного руху. URL: <https://avr.org.ua/viewDoc/22355>
54. Жуковський, А. (2004). Бойків Олександр Миколайович. *Енциклопедія Сучасної України*. Київ: Інститут енциклопедичних досліджень НАН України. URL: <https://esu.com.ua/article-36046>
55. Жуковський, А. (2023). Книш Зиновій Михайлович. *Енциклопедія Сучасної України*. Київ: Інститут енциклопедичних досліджень НАН України. URL: <https://esu.com.ua/article-8709>
56. Зайцев О. (2014) Український інтегральний націоналізм: генеза, еволюція, порівняльний аналіз. Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора історичних наук. Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України.
57. Зайцев, Ю. (2017). Львівський процес ОУН 1936. *Енциклопедія Сучасної України*. Київ: Інститут енциклопедичних досліджень НАН України. URL: <https://esu.com.ua/article-59676>
58. Заключение ВРЮ Генерального Прокурора Украины в деле Горбового Владимира от 29.01.1993 г. *Галузевий Державний Архів Служби Безпеки України*. Фонд 6. Фонд кримінальних справ на осіб, знятих з оперативного обліку МВС України. Справа 70138. Том. 2. Електронний архів визвольного руху. URL: <https://avr.org.ua/viewDoc/22380> Арк. 1.
59. Закусов М. (2025, 23 травня). Три бурси – три історії. Освітній Стрий між імперіями. *Фотографії старого Львова*. URL: https://photo-lviv.in.ua/try-bursy-try-istorii-osvitniy-stryy-mizh-imperiiamy/#_edn2
60. Запалена єдина свічка на могилі доктора Володимира Горбового розсікала темряву. (2024). *Інтернет-ресурс газети Галичина*. URL: <https://galychyna.if.ua/analytic/zapalena-yedina-svichka-na-mogili-doktora-volodimira-gorbovogo-rozsikala-temryavu/>
61. Заява Горбового Володимира до Генеральної Прокуратури ССРСР від 28.04.1955 года. Ангар-лаг. 28.04.1955. Арк. 219. *Галузевий Державний*

- Архів Служби Безпеки України. Фонд 6. Фонд кримінальних справ на осіб, знятих з оперативного обліку МВС України. Справа 70138. Том. 1. Електронний архів визвольного руху. URL: <https://avr.org.ua/viewDoc/22350>*
62. Заява Горбового Володимира до Голови верховного Суду СРСР от 30.01.1960 года. Тайшет. 30.01.1960. Арк. 284–286. *Галузевий Державний Архів Служби Безпеки України. Фонд 6. Фонд кримінальних справ на осіб, знятих з оперативного обліку МВС України. Справа 70138. Том. 1. Електронний архів визвольного руху. URL: <https://avr.org.ua/viewDoc/22359>*
63. Заява Горбового Володимира до Прокуратури УРСР в Києві від 14.02.1957 года. Ново-Чунка. 14.02.1957. Арк. 233–235. *Галузевий Державний Архів Служби Безпеки України. Фонд 6. Фонд кримінальних справ на осіб, знятих з оперативного обліку МВС України. Справа 70138. Том. 1. Електронний архів визвольного руху. URL: <https://avr.org.ua/viewDoc/22354>*
64. Заява Горбового Володимира до Прокуратури УРСР от 01.05.1956 года. Ангараг-лаг. 29.04. 1956. Арк. 241–243. *Галузевий Державний Архів Служби Безпеки України. Фонд 6. Фонд кримінальних справ на осіб, знятих з оперативного обліку МВС України. Справа 70138. Том. 1. Електронний архів визвольного руху. URL: <https://avr.org.ua/viewDoc/22357>*
65. Заява Горбового Володимира щодо власного ув'язнення в Мордовській АССР від 30.07.1962 р. Явас. 30.07.1962. Арк. 1–3. *Галузевий Державний Архів Служби Безпеки України. Фонд 6. Фонд кримінальних справ на осіб, знятих з оперативного обліку МВС України. Справа 70138. Том. 1. Електронний архів визвольного руху. URL: <http://old.avr.org.ua/index.php/viewDoc/22341/>*
66. Заявление Горбового Владимира к Председателю Президиума Верховного Совета СССР от 04.03.1955 года. Ангараг-лаг. Арк. 222–224.

- Галузевий Державний Архів Служби Безпеки України. Фонд 6. Фонд кримінальних справ на осіб, знятих з оперативного обліку МВС України. Справа 70138. Том. 1. Електронний архів визвольного руху. URL: <https://avr.org.ua/viewDoc/22351>*
- 67.Збільшена діяльність ОУН , українське громадянство й польські погрози. З приводу вчорашньої демонстрації перед львівським воєвідством. (1933). *Діло*. Ч. 289 (13.488). 2 листопада. С. 1.
- 68.Звернення Горбового Володимира до українців – «Разом - до одної мети» від 14.06.1941 года. *Галузевий Державний Архів Служби Безпеки України. Фонд 6. Фонд кримінальних справ на осіб, знятих з оперативного обліку МВС України.Справа 70138. Том. 1. Електронний архів Визвольного руху. URL: <https://avr.org.ua/viewDoc/22349>*
- 69.Звернення Горбового Володимира до українців від 22.06.1941 года. *Галузевий Державний Архів Служби Безпеки України. Фонд 6. Фонд кримінальних справ на осіб, знятих з оперативного обліку МВС України.Справа 70138. Том. 1. Електронний архів Визвольного руху. URL: <https://avr.org.ua/viewDoc/22348>*
- 70.Іванущенко, Г. Відновлення Української Державності 1941 року у спогадах Володимира Горбового. *Архів ОУН. Українська Інформаційна Служба – Лондон*. URL: <https://ounuis.info/publications/486/vidnovlennia-ukrainskoi-derzhavnosti-1941-roku-u-spohadakh-volodymyra-horbovoho.html>
- 71.Ільницький, В. (2012). Кадровий склад Карпатського крайового проводу ОУН (1945–1954 рр.). *Збірник наукових праць Національного науково-дослідного інституту українознавства та всесвітньої історії*. Т. XXIX. С. 122–141.
- 72.Ільницький, В. (2016). Карпатський край ОУН в українському визвольному русі (1945–1954). Дрогобич: Інститут українознавства ім. І.Крип'якевича НАН України; Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка, Посвіт.

- 73.Ільницький, В., Посівнич, М. (2021). Василь Регей (1915–1996): життя та діяльність в умовах тоталітарних режимів. *ГАЛИЧИНА. Науковий і культурно-просвітний краєзнавчий часопис*. Ч. 34. С. 138–152.
- 74.Ільницький, В., Гриник, Л. (2021). Репресований отець Зиновій Бандрович (1916 – 1986): реконструкція біографії за матеріалами архівно-кримінальної справи. *Актуальні питання гуманітарних наук: міжвузівський збірник наукових праць молодих вчених Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка*. Випуск 45, Том 1. С. 19–25.
- 75.Ільницький, Р. (1955). В Кракові напередодні 22 червня 1941. *Український Самостійник. Ukrainian independist*. Мюнхен. № 25 (283). С. 6.
- 76.Історія Долини (від найдавніших часів до наших днів). (2015). / Долин. міська рада, Долин. краєзн. музей «Бойківщина» Тетяни і Омеляна Антоновичів. Долина.
- 77.Караванський, С. (1986). Мої зустрічі з Володимиром Горбовим. *Визвольний шлях. Суспільно-політичний і науково-літературний місячник*. № 4 (457). Квітень. С. 471–483.
- 78.Кедрин-Рудницький, І. (1974). Видатна індивідуальність. *Євген Коновалець та його доба*. Мюнхен. С. 341–356.
- 79.Кентій, А. (1998). Українська Військова Організація (УВО) в 1920–1928 рр. Короткий нарис. Київ: Інститут історії України НАН України.
- 80.Кентій, А. (1998). Нариси історії Організації Українських Націоналістів (1929–1941 рр.). Київ: Інститут історії України НАН України, Головне архівне управління при Кабінеті Міністрів України, ЦДАГО.
- 81.Кентій, А. (2005). Збройний чин українських націоналістів. 1920–1956 : історико-архівні нариси. Том 1. Від Української Військової Організації до Організації Українських Націоналістів. Київ.
- 82.Кентій, А. Українська Головна Визвольна Рада. *Енциклопедія історії України*. URL: <http://resource.history.org.ua/cgi->

bin/eiu/history.exe?Z21ID=&I21DBN=DOP&P21DBN=EIU&S21STN=1&S21REF=10&S21FMT=eiu_all&C21COM=S&S21CNR=20&S21P01=0&S21P02=0&S21P03=TRN=&S21COLORTERMS=0&S21STR=Ukrainska_Holovna

- 83.Киричук, Ю. (2001). До питання утворення УГВР. *Малик Я. (Ред.) Українське державотворення: уроки, проблеми, перспективи: Матеріали наук.-практ. конф., 22 листопада 2001 р.* Львів: Інститут етнонаціональних і політичних досліджень, Львівський філіал Української Академії управління при Президентіві України. С. 119–122.
- 84.Климишин, М. (1987). В поході до волі. Спомини. Детройт: Українська книгарня. Т. 1.
- 85.Книш, З. (1966). Власним руслом. Українська Військова Організація від осені 1922 до літа 1924 року. Торонто.
- 86.Книш, З. (1974). ЗУНРО: Західно-Українська національно-революційна організація: Історико-політичний аналіз. Торонто: Срібні Сурми
- 87.Книш, З. (1974). Начальна Команда УВО у Львові. Євген Коновалець і його доба. Мюнхен: Видання Фондації ім. Євгена Коновальця
- 88.Книш З. (1975). В сутінках зради. Торонто. С. 569.
- 89.Книш, З. (1986). Варшавський процес ОУН на підложжі польсько-українських відносин тієї доби. Торонто: Срібна Сурма. Т. 1.
- 90.Книш, З. (1993). Варшавський процес ОУН на підложжі польсько-українських відносин тієї доби: В 2-х т. Торонто, 1986;
- 91.Книш, З. Підґрунтя УВО. *Срібна сурма: статті й матеріали до діяння Української Військової Організації* / зібрав, упорядкував і зредагував З. Книш. Торонто : Срібна Сурма. Збірник 2: Початки УВО в Галичині. С. 22–24.
- 92.Книш, З. (1966). Власним руслом. Українська військова організація від осені 1922 до літа 1924 року. Торонто: Срібні Сурми;
- 93.Книш, З. (1970) «На повні вітрила! (Українська Військова Організація в 1924-1926 роках». Торонто: Срібні Сурми,

94. Книш, З. (1970). *Далекий приціл: Українська військова організація в 1924–1926 рр.* Торонто: Срібні Сурми
95. Книш, З. (1994). *Становлення ОУН.* Київ: Видавництво Олени Теліги.
96. Книш, З. *Розбрат. Спогади й матеріали до розколу ОУН у 1940–1941 роках.* Торонто: Срібна Сурма.
97. Коваль, О. (2016). *Спомини мого життя: Львів–Auschwitz–Брюссель...* / Упоряд. Микола Посівнич; ред. Ярослав Сватко. Львів: Галицька видавнича спілка.
98. Ковальчук, М. (2010). *На чолі Січових стрільців. Військово-політична діяльність Євгена Коновальця в 1917–1921 рр.* Київ.
99. Ковальчук, О., Черченко, Ю. Книш Зиновій Михайлович. Смолій, В. (гол. Ред.) (2007). *Енциклопедія історії України: Т. 4: Ка-Ком.* Київ: Інститут історії України НАН України. URL: http://resource.history.org.ua/cgi-bin/eiu/history.exe?&I21DBN=EIU&P21DBN=EIU&S21STN=1&S21REF=10&S21FMT=eiu_all&C21COM=S&S21CNR=20&S21P01=0&S21P02=0&S21P03=TRN=&S21COLORTERMS=0&S21STR=Knysh_Z
100. Кого арештували. (1933). *Нове Село.* Львів. № 46. 12 листопада. С. 4.
101. Комар, В. (2011). *Концепція прометеїзму в політиці Польщі (1921–1939 рр.)* : монографія. Івано-Франківськ: Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, Місто НВ.
102. Коренець, Д. (1928, 2 серпня). *Спомин стріянина.* *Діло.* 1928, Ч. 170. С. 2-3.
103. Косик, В. (2002). *Розкол в ОУН у світлі документів.* Київ: Альтернатива.
104. Косик, В. (Упоряд.) (2000). *Україна в Другій світовій війні у документах. Збірник німецьких архівних матеріалів (1944–1945).* Львів: Львівський національний університет ім. І. Франка, Інститут української археографії та джерелознавства ім. М. Грушевського НАН України. Т. 4.

105. Кравець, Д. (2024). «Працюй і не жалійся». Сім порад Омеляна Антоновича, як облаштувати життя в США. URL: <https://localhistory.org.ua/texts/statti/pratsiui-i-ne-zhaliisia-sim-porad-omeliana-antonovicha-iak-oblashtuvati-zhittia-u-ssha/>
106. Красівський, О. (2000). Галичина у першій чверті ХХ ст. Львів.
107. Красівський, О. (2008). Еволюція українсько-польських відносин в період революції. *Гілея*. Вип. 11. С. 174–182.
108. Кубійович, В. (1970). Мені 70. Париж – Мюнхен: Наукове Товариство ім. Шевченка.
109. Кубійович, В. (1985). Мені 85. Париж – Мюнхен: Молоде Життя.
110. Кубійович, В. (1975). Українці в Генеральній Губернії 1939–1941: Історія Українського Центрального Комітету. Чикаго: Видавництво Миколи Денисюка.
111. Кугутяк, М. (1997). Українсько-польські стосунки 20–30-х рр.: від конфронтації до “нормалізації”. Федорак, П. (гол. ред.). *Українсько-польські відносини в Галичині у ХХ ст.* Івано-Франківськ : План, 1997. С. 18–28.
112. Курилишин, К. (2010). Українське життя в умовах німецької окупації (1939–1944 рр.): за матеріалами україномовної легальної преси: монографія. Львів.
113. Кучерук, О. (2017). Ярослав Горбовий – нові документи старої справи. *Вісник Львівського університету. Серія історична*. Випуск 53. С. 109–121.
114. Лазурко, Л. (2024). Василь Вишиваний: ідентичність за вибором. *Axis Europae*. Вип. 5. С. 42–50.
115. Лазурко, О. Б. (2014). «Союз українських адвокатів» як приклад адвокатської самоорганізації (1923–1940 рр.). *Адвокатура України: забуте і невідоме*. Київ: КВІЦ. Вип. 1. С. 280–318.
116. Ленартович, О. (2015). Діяльність А. Мельника та ОУН (м) в роки Другої світової війни. *Гілея: науковий вісник*. №101. С. 72–76.

117. Лисяк-Рудницький І. (1968). Націоналізм. *Відбитка з Енциклопедії Українознавства*. Париж, Нью-Йорк. С.1723–1728.
118. Любовець, Н. (2024). Українська мемуарна традиція: еволюція у вимірах часу (XII ст. – перша третина XX ст.): монографія. Київ: НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського.
119. Макар, В. (1956) Береза Картузька. Спомини з 1934–1945рр. Торонто: Ліга Визволення України.
120. Мартинець, В. (1949). Українське Підпілля. Від УВО до ОУН: Спогади й мат. до передісторії та історії укр. організов. націоналізму. Б. м.
121. Матіїв, І. (2016). Становлення та розвиток українського шкільництва у Долині (1772–1939). Долина: Кузьмінчук А. Ю.
122. Матіїв, І. (2017). Українські культурно-просвітницькі організації у Долині. Долина; Брошнів: Таля, 2017.
123. Миронець, Н., Старовойтенко, І. (2008). Просопографія. *Спеціальні історичні дисципліни: довідник* / І. Н. Войцехівська (кер. авт. кол.). Київ: Либідь. С. 424–431.
124. Мірчук, П. (1968). Нарис історії Організації Українських Націоналістів. Т. 1: 1920–1939. Мюнхен – Лондон – Нью-Йорк.
125. Мірчук, П. (2007). Нарис історії Організації Українських Націоналістів. 1920–1939 роки. Видання третє, доповнене. Київ: Українська видавнича спілка.
126. Мірчук, П. (1957). У німецьких млинах смерті. Спомини з побуту в німецьких тюрмах і концлагерах 1941–1945. Нью-Йорк, Лондон: Український Союз Політичних В'язнів.
127. Мірчук, П. (1961). Степан Бандера. Символ революційної безкомпромісовості. Нью-Йорк, Торонто: Організація Оборони Чотирьох Свобід України, Ліга Визволення України.

128. Молчко, У. (2022). Суспільно-громадська публіцистика о. Остапа Нижанківського: соціокультурний вимір. *Українські культурологічні студії*. Т. 2. № 11. С. 61–66. [https://doi.org/10.17721/UCS.2022.2\(11\).12](https://doi.org/10.17721/UCS.2022.2(11).12)
129. Молчко, У. (2014). Публіцистична спадщина Нестора Нижанківського: монографія. Дрогобич: Посвіт.
130. Навроцький О. Початки УВО у Львові. Книш, З (Упоряд.). *Срібна сурма : статті й матеріали до діяння Української Військової Організації / зібрав, упорядкував і зредагував З. Книш*. Торонто : Срібна Сурма. Збірник 2 :Початки УВО в Галичині. С. 25–62.
131. Надурак, Н. (2019). Створення УВО в українських дослідженнях: історіографічний огляд. *Галичина*. Випуск 32. С. 159–169.
132. Народний З'їзд. Перший день нарад Партиїного З'їзду Українського Національного Демократичного Об'єднання. Дня 24 грудня 1928 р. (1928). *Діло*. Ч. 286. 26 грудня. С. 4.
133. Наumenко, К. (2024). Сушко Роман Кирилович. *Енциклопедія Сучасної України*. Київ: Інститут енциклопедичних досліджень НАН України. URL: <https://esu.com.ua/article-885575>
134. Нижанковський С. (1928). Група Української Національної Молоді. *Розбудова Нації. Орган Проводу Українських Націоналістів*. Число 8 (Серпень) С. 299.
135. Нескорена Долинщина. (2022). Літопис визвольних змагань. Мартирологи, біографії, спогади, документи, фотографії / Упоряд. М.Борис. Івано-Франківськ: Нова зоря.
136. Овад, Х. (2006). Полковник Роман Сушко (1894–1944). На вшанування пам'яті. Торонто.
137. Овсієнко, В. (2005). Губка Іван Миколайович. *Дисидентський рух в Україні. Віртуальний музей Харківської правозахисної групи*. URL: <https://museum.khpg.org/1116580743>

138. Овсієнко, В. (2008). Дубравлаг. *Енциклопедія Сучасної України*. Київ: Інститут енциклопедичних досліджень НАН України. Том 8. URL: <https://esu.com.ua/article-22604>
139. Окіпнюк, В. (2022). Особлива нарада. *Енциклопедія Сучасної України*. Київ: Інститут енциклопедичних досліджень НАН України. Том. 24. URL: <https://esu.com.ua/article-76990>
140. Олесь О. [Кандиба О.]. (1948). Євген Коновалець. Нарис про життя і смерть великого українського патріота. На чужині: Видавництво “Український Патріот”.
141. Омелян Миколович Антонович. URL: https://content.ukma.edu.ua/library_pr/antonovych/
142. Особисті Вісти. Новинки. (1927). *Діло*. Ч. 150. 9 липня С. 4.
143. Павлів О. (2018). Зустріч на «Карлаку»: в пошуках нащадків Володимира Горбового. *Культурно-політичний місячник для українців у Чеській Республіці «Пороги»*. Число 9. С. 8.
144. Павлів, О. (2017). Історія рукопису д-ра Володимира Горбового «Погода Совісті». *Молодий вчений*. № 12 (25). С. 41–44.
145. Павлів, О. (2019). В пошуках нащадків д-р Володимира Горбового. *Суспільно-політичний тижневик «Гомін України»*. Ч. 1 (3755). С. 14.
146. Пам’яті д-ра Володимира Горбового присвячується. Краєзнавчий музей «Бойківщина». URL: <https://www.boykomuseum.com/pamyati-d-ra-volodymyra-horbovoho-prysvyachujetsya/>
147. Паньківський, К. (1965). Роки німецької окупації. Нью Арк, Торонто: Видавництво Ключі.
148. Пастушенко, Н. М. (2007). Дзерович Юліан-Корнило Ігнатович. *Енциклопедія Сучасної України* [Електронний ресурс] / редкол. : І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк [та ін.] ; НАН України, НТШ. Київ: Інститут енциклопедичних досліджень НАН України. URL: <https://esu.com.ua/article-24098>

149. Патриляк І. (2013). Проблема державності в ідеологічних концепціях і програмових документах українських націоналістів у роки Другої світової війни. *Воєнно-історичний меридіан. Електронний науковий журнал*. Випуск 1. С. 114–126.
150. Патриляк, І. (2010). Організація українських націоналістів. *Енциклопедія історії України*. Т. 7: Мі-О. Київ: Інститут історії України, Видавництво «Наукова думка». URL: http://resource.history.org.ua/cgi-bin/eiu/history.exe?&I21DBN=EIU&P21DBN=EIU&S21STN=1&S21REF=10&S21FMT=eiu_all&C21COM=S&S21CNR=20&S21P01=0&S21P02=0&S21P03=TRN=&S21COLORTERMS=0&S21STR=Orhanizatsiia_ukrainsk_ykh
151. Петрів, М. Й. (2014). Українські адвокати: державні, громадські, політичні та культурно-освітні діячі кінця XIX – першої половини XX ст. Київ : Вид-во «ЮСТІНІАН». Кн. 1.
152. Повідомлення Горбового Володимира до Апеляційного суду у Кракові від 07.07.1943. *Галузевий Державний Архів Служби Безпеки України*. Фонд 6. Фонд кримінальних справ на осіб, знятих з оперативного обліку МВС України. Справа 70138. Том. 2. Електронний архів визвольного руху. URL: <https://avr.org.ua/viewDoc/22366>
153. Полєк, В. (2025). Лєсїв Ярослав Васильович. *Енциклопедія Сучасної України*. Київ: Інститут енциклопедичних досліджень НАН України. URL: <https://esu.com.ua/article-54434>
154. Помер Леон Уріс, відомий американський письменник. (2003). *Радіо Свобода*. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/904727.html>
155. Попик, В. (2012). Ресурси біографічної інформації: традиційні уявлення та новітні тенденції розвитку. *Українська біографістика = Biographistica Ukrainica: збірник наукових праць*. Київ: НАН України, Національна бібліотека України ім. В. І. Вернадського, Інститут біографічних досліджень. Випуск 9. С. 7–24.

156. Попик, В. (2019). Досягнення, проблеми і завдання сучасного етапу розвитку історико-біографічної дослідницької, видавничої та інформаційної справи. Попик В. (ред). *Історична біографіка в Україні: проблеми, завдання і перспективи розвитку досліджень, видавничої та інформаційної роботи: колективна монографія*. Київ: Національна бібліотека України імені В. І. Вернацького. С. 1738.
157. Посівнич, М. (2003). Ставлення ОУН до Польщі у міжвоєнний період. *Український визвольний рух*. Збірник 2. С. 39–52.
158. Посівнич, М. (2005). Варшавський акт обвинувачення Степана Бандери та товариші. Львів.
159. Посівнич, М. (2007). Нескорений командир. Торонто – Львів: «Літопис УПА».
160. Посівнич, М. (2009). Білас і Данилишин. Життя на тлі історії ОУН. Львів.
161. Посівнич, М. (2012). Полковник Михайло Колодзінський: воєнний теоретик і практик ОУН. *Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність*. Випуск 22: *Українська Повстанська Армія в контексті національно-визвольної боротьби народів Центрально-Східної Європи*. С. 398–408.
162. Посівнич, М. (2015). Степан Бандера в німецьких тюрмах і концтаборі Заксенгаузен. *Український визвольний рух*. Збірник 20. Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України. С.134–148
163. Посівнич, М. (2015). Степан Бандера. «Українці. Історія нескорених». Харків: Клуб Сімейного Дозвілля.
164. Посівнич, М. (2018). Мартинець Володимир. *Енциклопедія Сучасної України*. Київ: Інститут енциклопедичних досліджень НАН України. URL: <https://esu.com.ua/article-63862>
165. Посівнич, М. (2023). Климишин Микола. *Енциклопедія Сучасної України*. Київ: Інститут енциклопедичних досліджень НАН України. URL: <https://esu.com.ua/article-8374>

166. Посівнич, М. (2025). Володимир Макар. *Енциклопедія Сучасної України*. Київ: Інститут енциклопедичних досліджень НАН України. URL: <chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcgclefindmkaj/https://esu.com.ua/pdf/file/60569.pdf>
167. Посівнич, М.(2015). Особливості захисту адвокатами членів УВО-ОУН у 1921–1939 роках. *Адвокатура України: історія та сучасність. Збірник матеріалів Всеукраїнського круглого столу на пошану адвоката, президента УНР в екзилі Степана Витвицького*, 24.11.2015 р., м. Львів. Київ. С. 101-104;
168. Посівнич, М. (2011). Воєнно-політична діяльність ОУН (1929–1939 рр.): Автореферат дисертації кандидата історичних наук. Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України; Інститут народознавства НАН України
169. Постановление об уточнении гражданства и места рождения арестованного Горбового Владимира от 27.05.1949 года. Київ. 27.05.1949. Арк. 177 а. *Галузевий Державний Архів Служби Безпеки України*. Фонд 6. Фонд кримінальних справ на осіб, знятих з оперативного обліку МВС України. Справа 70138. Том. 1. Електронний архів визвольного руху. URL: <https://avr.org.ua/viewDoc/22345>
170. Прилуцький, В. (2004). Група Української Національної Молоді. *Енциклопедія історії України*: Т. 2: Г-Д. Київ: Інститут історії України, Видавництво «Наукова Думка». URL: http://resource.history.org.ua/cgi-bin/eiu/history.exe?Z21ID=&I21DBN=EIu&P21DBN=EIU&S21STN=1&S21REF=10&S21FMT=eiu_all&C21COM=S&S21CNR=20&S21P01=0&S21P02=0&S21P03=TRN=&S21COLORTERMS=0&S21STR=GUNM
171. Прилуцький, В. (2009). Легія Український Націоналістів. *Енциклопедія історії України*: Т. 6 Ла-Мі. Київ: Інститут історії України, Видавництво «Наукова Думка». URL: http://resource.history.org.ua/cgi-bin/eiu/history.exe?Z21ID=&I21DBN=EIu&P21DBN=EIU&S21STN=1&S21REF=10&S21FMT=eiu_all&C21COM=S&S21CNR=20&S21P01=0&S21P02=0&S21P03=TRN=&S21COLORTERMS=0&S21STR=GUNM

1REF=10&S21FMT=ciu_all&C21COM=S&S21CNR=20&S21P01=0&S21P02=0&S21P03=TRN=&S21COLORTERMS=0&S21STR=Legiya_ukrainskikh_natsionalistiv

172. Промова д-ра В. Горбового в обороні Бандери, Стецька, Качмарського й Равлика(1936). *Наш прапор. Ілюстрований дводеник*. Ч. 73 (376). 29 червня. С. 4.
173. Промова Чекалюка С. на могилі Горбового Володимира в річницю смерті. *Архів Центру дослідження визвольного руху*. Ф. 12 Збірка документів різних колекцій, зібраних Центром дослідження визвольного руху. Т. 5. Горбовий Володимир. URL: <https://avr.org.ua/viewDoc/22339>
174. Рапп, І. (2005). Каравнський Святослав Йосипович. *Дисидентський рух в Україні. Віртуальний Музей Харківської правозахисної групи*. URL: <https://museum.khpg.org/1113912131>
175. Розправа за вбивство міністра Перацького. Двадцять дев'ятий день розправи. (1936). *Діло*. Ч.5 (14.253). 5 січня. С. 14.
176. Семеннюк, І. (2017). Особливості здійснення захисту українськими адвокатами у політичних процесах над членами УВО. *Часопис Київського університету права*. № 3. С. 36–40.
177. Сеник, Я. (2019). Листування д-ра Володимира Горбового з діаспорою. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»*. Серія «Історичні науки». № 29. С. 123-131.
178. Сеник, Я. (2018). Епістолярій в архів Омеляна і Тетяни Антоновичів (за матеріалами відділу рукописів Львівської національної наукової бібліотеки України ім. В. Стефаника. *Записки Львівської національної наукової бібліотеки України імені В. Стефаника*. № 10. С. 419-477.
179. Соляр, І. (2023). Архівно-кримінальна справа Михайла Хром'яка як джерело вивчення повсякденного життя членів ОУН та учасників УПА. *Актуальні питання гуманітарних наук*. Вип. 60 (4). С. 17–21.

180. Соляр, І. (2010). Консолідаційні процеси національно-державницьких сил Західної України (1923–1928). Львів: Інститут українознавства ім. Крип'якевича НАН України.
181. Соляр, І. (2012). Ради Послів Рішення від 15 березня 1923 р. про Східну Галичину. *Енциклопедія історії України*. У 10 т. Київ: Інститут історії України, Наукова Думка. Том 9. Прил.-С. С. 109.
182. Соляр, І. (2008). УНДО і Польща в 1928–1930 рр.: пошук шляхів порозуміння. *Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність*. Вип. 17. С. 177–185.
183. Стасюк, О. (2024). Стецько Ярослав Семенович. *Енциклопедія Сучасної України*. Київ: Інститут енциклопедичних досліджень НАН України. URL: <https://esu.com.ua/article-884618>
184. Стерчо, П. (1985). Коротка силуетка автора Матвія Стахова. *Христова церква в Україні (988–1596): Нарис історії Української католицької церкви та аналіза схрещування в ній інтересів Риму, Царгороду, Варшави й Москви в національно-політичному аспекті*. Стемфорд. С. 509–513.
185. Стецько, Я. (1967). 30 червня 1941. Проголошення відновлення державности України. Онтаріо, Нью-Йорк, Лондон: Ліга Визволення України, Організація Оброни Чотирьох Свобід України, Українська Видавнича Спілка.
186. Тайшет. Життя на засланні та спецпоселенні. (2020). *Galinfo*. URL: https://galinfo.com.ua/news/taishet_zhyttya_na_zaslanni_ta_spetsposelenni_346033
187. Томазов, В. В. (2012). Просопографія. *Енциклопедія історії України*. У 10-ти т. Київ: Наукова думка. Т. 9. С. 40. [Електронний ресурс] . URL: <http://www.history.org.ua/?termin=Prosopohrafiia>
188. Тронь, А. (2020). Діяльність Українського центрального комітету в Генеральній губернії: гуманітарна сфера. Дисертація на здобуття

- ступеня кандидата історичних наук. Київ: Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Міністерство освіти і науки України.
189. У Долині освятили пам'ятник на могилі борця за Україну Володимира Горбового. (2015). *Вікна*. URL: <https://web.archive.org/web/20201028090323/https://vikna.if.ua/news/category/all/2015/10/20/42653/view>
 190. У.В.О. Видання Пропагандивного Відділу Української Військової Організації. (1929). Б.м.: Видання Пропагандивного Відділу Української Військової Організації. С. 15–20.
 191. Футала, В. (2010). Історія вивчення суспільно-політичного життя українців у міжвоєнній Польщі. Львів-Дрогобич: Коло.
 192. Футала, В. (2022). Український визвольний рух 1920–1950-х рр. у працях Петра Мірчука. *Проблеми гуманітарних наук: збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія Історія*. Випуск 9/51. С. 220–241.
 193. Футала, В. (2023). Український визвольний рух 1920–1950-х рр. у працях Петра Мірчука та Зиновія Книша: порівняльний аналіз. *Нова доба*. Львів. Вип. 11. С. 131–143.
 194. Хома І. (2024). Громадська, військова та політична діяльність Євгена Коновальця (1891–1938): монографія. Львів.
 195. Хома, І. (2016). Історія військового формування Січових стрільців (1917–1919 роки): монографія. Львів.
 196. Хома, І. (2023). Становлення командного осередку Української військової організації в еміграції. *Новітня доба*. Вип. 11. С. 11–19.
 197. Цецик, Я. (2008). Львівський процес ОУН 1936 р. у рецепції газети «Новий Час». *Сумський історико-архівний журнал*. № IV–V. С. 110–117.

198. Шакур, Н. В. (2018). Соціокультурний підхід до історії як альтернатива історичному монізму. *Проблеми соціальної роботи: філософія, психологія, соціологія*. № 1. С. 110–115.
199. Шалата, М. (2021). Нижанківський Остап Йосипович. *Енциклопедія Сучасної України*. Київ: Інститут енциклопедичних досліджень НАН України. URL: <https://esu.com.ua/article-72070>
200. Швагуляк М. (2007). Національно-політична діяльність Дмитра Палієва у міжвоєнний період. *Дмитро Паліїв. Життя і діяльність. 1896–1944. Збірник праць і матеріалів*. Львів: Наукове товариство імені Т. Шевченка.
201. Швагуляк, М. (1991). Суспільно-політична ситуація у Західній Україні на початку 30-х років ХХ ст. *Записки Наукового товариства ім.Шевченка. Т.ССХХІІ: Праці історико-філософської секції*. С. 111–145.
202. Швагуляк, М. (2000). Українське питання в міжнародних політичних кризах передодня Другої світової війни (1938–1939). *Вісник Львівського університету. Серія історична*. Вип. 35–36. С. 296–320.
203. Шифрін, А. (1984). Патріоти Ізраїлю у поклоні св. Пам. Володимирові Горбовому. *Журнал Екран. Ілюстрований журнал для молоді і старших*. Чикаго. № 128–129, 130. С. 9.
204. Шифрін, А. Четвертий вимір. URL: <https://tula-online.org/items/show/2251>
205. Штокало, В. (2000). Євген Коновалець в українському національно-визвольному русі 1920–1929 років. *Наукові записки Тернопільського державного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: Історія*. Випуск 11. С. 54–60.
206. Шумук, Д. (1974). За східним обрієм. Спомини. Париж, Балтимор: Українське видавництво Смолоскип ім В. Симоненка. С. 8.
207. Шухевич, С. (1991). Моє життя. Спогади. Лондон: Видання Української Видавничої Спілки.

208. Ясінський, Б. (2001). Антонович Роман Миколайович. *Енциклопедія Сучасної України*. Київ: Інститут енциклопедичних досліджень НАН України. URL: <https://esu.com.ua/article-43009>
209. Ясінський, Б. (2001). Антонович Роман Миколайович. *Енциклопедія Сучасної України*. Київ: Інститут енциклопедичних досліджень НАН України. URL: <https://esu.com.ua/article-43009>
210. Ярич, І. (2003). 1000-ліття в обличчях. Долина, Болехів, околиці: Біографічний довідник. Івано-Франківськ.
211. 1914 – народився Омелян Антонович, правник, член ОУН, меценат, борець за незалежність України. *Український інститут національної пам'яті*. URL: <https://uinp.gov.ua/istorychnyy-kalendar/lyuty/6/1914-narodyvsya-omelyan-antonovych-mecenat-zasnovnyk-fundaciyi-imeni-omelyana-i-tetyany-antonovychiv>
212. Abschrift. Die Ukrainische Kongresstagung. Український Національний Конгрес». *Галузевий Державний Архів Служби Безпеки України*. Фонд 6. Фонд кримінальних справ на осіб, знятих з оперативного обліку МВС України. Справа 70138. Том. 1. Електронний архів Визвольного руху. URL: <https://avr.org.ua/viewDoc/22360>
213. Alexopoulos, G. (2017). *Illness and Inhumanity in Stalin's Gulag*. New Haven: Yale University Press
214. Armstrong, J. A. (1955). *Ukrainian Nationalism 1939–1945*. New York: Columbia University Press.
215. Cossart, B. (2013). “Global lives”: Writing Global History with a Biographical Approach. *Entremons: UPF Journal of World History*. URL: <https://raco.cat/index.php/Entremons/article/view/266751>
216. Goodwin, J., Wengraf, T., Chamberlayne P., & Bornat, J. (2000). *A Biographical Turn in the Social Sciences? A British-European View*. London. URL: <https://methods.sagepub.com/book/edvol/sage-biographical-research/chpt/biographical-turn-the-social-sciences-britisheuropean#>

217. Hochmanová, A. (2015). Právnické vzdělávání a pokusy o reformu právnického studia v českých zemích od roku 1918 do současnosti. Dizertační práce. Právnická fakulta Univerzity Karlovy v Praze.
218. Julian Dolnicki – książki, profil autora. URL: <https://tezeusz.pl/autor/julian-dolnicki>
219. Khoma, I., & Posivnych, M. (2024). Yevhen Konovalets and international activities of the Organization of Ukrainian Nationalists. *East European Historical Bulletin*. Issue 33. P. 149–165.
220. Kuklík, J. (2017). K 140. výročí narození profesora JUDr. Jana Krčmáře. *Právník*. Vol. 156(7). S. 569–586. URL: https://www.ilaw.cas.cz/upload/web/files/pravnik/issues/2017/7/1.Kukl%C3%ADk_7_2017.pdf
221. Kurylyshyn, K., Haliv, M. (2024). Reception of the Union of Ukrainian Lawyers' Activities in the columns of the newspaper "Dilo" (1923–1934). *Skhidnoievropeyskyi Istorychnyi Visnyk*. Вип. 31. С. 7–88.
222. League of Nations, Treaty Series. (1923). Volume 15, No. 398. P. 261–265.
223. Markiewicz, P. (2018). The Ukrainian Central Committee, 1940–1945: A Case of Collaboration in Nazi-Occupied. Praca doktorska. Kraków. Uniwersytet Jagielloński, Wydział Historyczny.
224. Matrika doktorů Univerzity Karlovy VI. (1924–1927). Fond: Matriky Univerzity Karlovy. Číslo NAD 180. Inventární číslo 6. S. 2840. URL: <https://is.cuni.cz/webapps/archiv/public/book/bo/1391711927350373/434/?lang=cs>
225. Ministerium für Kultus und Unterricht. (1909). Normallehrplan des Gymnasiums: Verordnung des Ministers für Kultus und Unterricht vom 20. März 1909, Z. 11662, betreffend einen neuen Lehrplan für die Gymnasien in Österreich. Wien. URL: <https://goobi-viewer.univie.ac.at/viewer/metadata/AC07936369/1/>

226. Niederschrift über die Rücksprache mit Mitgliedern des ukrainische Nationalkomitees und Stepan Bandera. Von. 3.7.1941. (1991). *УПА в світлі німецьких документів. Книга третя: червень 1941–травень 1943. Літопис УПА*. Торонто. Том 21. С. 39–43.
227. Papierzyńska-Turek, M. (1979). *Sprawa ukraińska w drugiej Rzeczypospolitej, 1922–1926*. Kraków: Wydawnictwo Literackie.
228. Prośba Sędziego Sadu Apelacyjnego Dr. Włodzimierza Horbowyja o udzielenie mu zaliczki na uposażenie. Leiter des Appellationsgerichts Krakau, den 19. November 1940. Praus'12859/40. *Галузевий Державний Архів Служби Безпеки України*. Фонд 6. Фонд кримінальних справ на осіб, знятих з оперативного обліку МВС України. Справа 70138. Том 2. Електронний архів Визвольного руху. URL: <https://avr.org.ua/viewDoc/22370>
229. Rogacheva, M. A. (2020). *Soviet Scientists Remember: Oral Histories of the Cold War Generation*. London
230. Salvatore, N. (2004). Biography and Social History: an Intimate Relationship. *Labour History*. N. 87. P. 187–192.
231. Shkandrij, M. (2015). National democracy, the OUN, and Dontsovism: Three ideological currents in Ukrainian Nationalism of the 1930s–40s and their shared myth-system. *Communist and Post-Communist Studies*. Vol. 48. P. 209–276.
232. Świadectwo z egzaminu Rządowego. Komisja do rządowych egzaminów historyczno-prawnych w Uniwersytecie Karola w Pradze. Protocol 806-VIII. Praga, 19.11.1924. (Свідомство про здачу екзаменів з історії та політики Горбового Володимира від 19.11.1924 та 25.06.1929 року). S. 1. *Галузевий Державний Архів Служби Безпеки України*. Фонд 6. Фонд кримінальних справ на осіб, знятих з оперативного обліку МВС України. Справа 70138. Том 2. Аркуш Електронний архів Визвольного руху. URL: <https://avr.org.ua/viewDoc/22377>

233. Swiadectwo z egzaminu Rządowego. Komisja do rządowych egzaminów historyczno-prawnych w Uniwersytecie Karola w Pradze. Protocol 806-VIII. Praga, 19.11.1924. (Свідощтво про здачу екзаменів з історії та політики Горбового Володимира від 19.11.1924 та 25.06.1929 року). *Галузевий Державний Архів Служби Безпеки України*. Фонд 6. Фонд кримінальних справ на осіб, знятих з оперативного обліку МВС України. Справа 70138. Том 2. Аркуш Електронний архів Визвольного руху. URL: <https://avr.org.ua/viewDoc/22377>
234. Swiadectwo z egzaminu rządowego. Komisja do rządowych egzaminów historyczno-prawnych w Uniwersytecie Karola w Pradze. Liczba Protokolu protokołu egzaminacyjnego 806-VIII. 19.11.1924. Тіомаченіе з języка czaskiego. *Галузевий Державний Архів Служби Безпеки України*. Фонд 6. Фонд кримінальних справ на осіб, знятих з оперативного обліку МВС України. Справа 70138. Том 2. Аркуш 198. Електронний архів Визвольного руху. URL: <https://avr.org.ua/viewDoc/22377>
235. Szematyzm Królestwa Galicyi i Lodomeryi z wielkiem księstwem krakowskiem na rok 1905. Lwow: Nakł. Galic. c.k. Namiestnictwa; Z drukarni W. Łozińskiego.
236. Szematyzm Królestwa Galicyi i Lodomeryi z wielkiem księstwem krakowskiem na rok 1909. Lwow: Nakł. Galic. c.k. Namiestnictwa; Z drukarni W. Łozińskiego.
237. Szematyzm Królestwa Galicyi i Lodomeryi z wielkiem księstwem krakowskiem na rok 1910. Lwow: Nakł. Galic. c.k. Namiestnictwa; Z drukarni W. Łozińskiego.
238. Tomczyk, R. (2006). *Ukraińskie Zjednoczenie Narodowo-Demokratyczne 1925–1939*. Szczecin: Książnica Pomorska im. St. Staszica
239. Tomczyk, R. (2007). *Ukraińska Partia Radykalna w II Rzeczypospolitej. 1918–1926*. Szczecin: PRINT GROUP D. Krzanowski.
240. Torzecki, R. (1972). *Kwestia ukraińska w polityce III Rzeszy, 1933–1945*. Warszawa: Książka i Wiedza.

241. Torzecki, R. (1989). Kwestia ukraińska w Polsce w latach 1923–1929. Krakow: Wyd-wo Literackie.

ДОДАТКИ

Додаток А

СПИСОК НАУКОВИХ ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДОСЛІДЖЕННЯ

Наукові праці, в яких опубліковані основні результати дисертації

Статті у наукових фахових виданнях України

1. Ніколаєв С. М. Діяльність Володимира Горбоваго в українському націоналістичному русі міжвоєнного часу (1920–1930-ті рр.). *Zaporizhzhia Historical Review*. 2024. Vol. 9(61). P. 104–112. DOI: <https://doi.org/10.26661/zhv-2024-9-61-09>
2. Ніколаєв С. М. Дитячі та юнацькі роки Володимира Горбоваго (початок XX ст.): формування світогляду, початок громадської діяльності. *Вісник науки та освіти*. 2025. № 10 (40). С. 2808–2819. DOI: [https://doi.org/10.52058/2786-6165-2025-10\(40\)-2808-2819](https://doi.org/10.52058/2786-6165-2025-10(40)-2808-2819)
3. Ніколаєв С. М. Роль Володимира Горбоваго у відновленні Української держави 1941 р. *Axis Europae*. 2025. Вип. 8. С. 45–53. DOI: <https://doi.org/10.69550/3041-1467.8.348616>
4. Ніколаєв С. М. Громадсько-політична діяльність Володимира Горбоваго у 1939–1941 рр. *Сумський історико-архівний журнал*. 2025. № XLV. С. 80–89. DOI: <https://doi.org/10.21272/shaj.2025.i45.p.80>

Наукові праці, що засвідчують апробацію матеріалів дисертації

5. Ніколаєв С. М. Студенти Самбірської учительської семінарії наприкінці XIX – початку XX ст.: кількість, національний склад, персоналістичний вимір. *Актуальні питання освіти і науки в умовах сучасної російсько-української війни. Том I* / Ред.: В. Ільницький, Р. Корсак, Т. Пантюк, О. Петrenchко, В. Старка. Дрогобич – Ужгород – Тернопіль: Посвіт, 2024. С. 88–92.

6. Ніколаєв С. М. Адвокат Володимир Горбовий під час Львівського судового процесу над членами ОУН. *Розвиток сучасної освіти і науки: результати, проблеми, перспективи. Том XIX: Людина, суспільство, історія: діалог у гуманітарному просторі* / Ред.: Я. Гжесяк, І. Зимомря, В. Ільницький. Конін – Ужгород – Перемишль – Миколаїв: Посвіт, 2025. С. 72–74.

7. Ніколаєв С. М. Спогади Василя Горбового про арешти і ув'язнення німцями членів ОУН у 1941 р. *Наука і освіта України в умовах російсько-української війни: виклики та завдання в контексті національної безпеки. Том IV* / Ред.: В. Ільницький, М. Галів. Київ – Дрогобич – Львів – Переяслав – Ужгород – Запоріжжя: Видавничий дім «Гельветика», 2026. С. 93–95.

Додаток Б
Володимир Горбовий (друга половина 1920-х рр).

Джерело: https://uk.wikipedia.org/wiki/Горбовий_Володимир_Григорович

Додаток В
Будівля Стрийської державної гімназії, в якій навчався Володимир Горбовий (початок XX ст.)

Джерело: <https://kopernik.warmia.mazury.pl/nauczyciel-dzialacz-polityk-historia-edwarda-turowskiego/>

Додаток Г

Копія сторінки (перший рядок) з Метрики докторів Карлового університету за 1924–1927 рр., яка засвідчує докторську промоцію Володимира Горбового 1 липня 1927 р.

Nomen, patria	Natus, die, anni	Religionis	Nomen, patria et status parentum	Studia peracta et tentamina	Doctor in facultate	Promotio et promotor
Vladimír Stanislav Horbový	30.1. 1899	řeck. káth.	+ Jephor Anna Polyna Holie	Gymnasium Vladimír Holie Univerzita Karlova Rigorosa: 28. 4. 1927 30. 6. 1927 7. 3. 1927	jur.	1. cervence 1927 Prof. Dr. Kremlar

Джерело: Matrika doktorů Univerzity Karlovy VI. (1924–1927). Fond: Matriky Univerzity Karlovy. Číslo NAD 180. Inventární číslo 6. S. 2840. URL: <https://is.cuni.cz/webapps/archiv/public/book/bo/1391711927350373/434/?lang=cs>

Додаток Д

Володимир Горбовий (у верхньому ряду другий справа) у колі родичі і друзів (1930-ті рр.). (перший справа у верхньому ряду – Роман Антонович, перший справа у нижньому ряду – Омелян Антонович)

Джерело: https://uk.wikipedia.org/wiki/Горбовий_Володимир_Григорович

Додаток Е
Перша шпальта газети «Ukrainian Weekly» про смерть
Володимира Горбового (1984 р.)

Джерело: https://uk.wikipedia.org/wiki/Горбовий_Володимир_Григорович

Додаток Ж
Новий пам'ятник, встановлений на могилі Володимира Горбового у
Долині (2015 р.)

Джерело: https://uk.wikipedia.org/wiki/Горбовий_Володимир_Григорович

Додаток 3
Відозва Українського Національного Комітету у Кракові до українського народу / «Маніфест проголошення української самостійної держави»
(22 червня 1941 р.)

УКРАЇНЦІ!

В велику і відповідальну годину пора нам чинами і розумом засвідчити святість наших почувань. Як в труді і крові найкращих синів відроджених народів гартується нове життя, нова мораль і нові закони, наближається день, в якому Україна стане запорукою ладу і спокою на Сході Європи. Від сто-літ Провидіння було нам дано мечем, і власною груддю боронити культури, свободи і віри перед ордами кочовиків, перед нальотами поган і заливом новітнього варварства. В безупинній боротьбі записували ми сторінки історії непроминаємою славою, але доводилось нам теж платити день із власної свободи. Але проте не перемогли нас ні разу вороги лицарством і хоробрістю і навіть нечисельною перевагою. Покорити нас вдалося їм тільки тоді, як нестало в нас єдності і згоди. І тому з радістю проголошуємо, що в час, який вимагає від нас напруження всіх сил, замовкли в нас спори і дійшло до об'єднання української еміграції. Українська еміграція – політичний провід народу, вояцтво наших визвольних змагань, націоналістична армія підпілля, повстанці і партизани та чесні українські патріоти опинилися поза межами батьківщини, викинені хвилию безприкладного терору. Проте ні на мить не перестало в них битися серце ритмом збірного змагання. І як одно цілим є фронт боротьби на рідних землях, так одноцільно мусимо посилити ту боротьбу і ми, що опинилися на чужині. Бо знаємо і визнаємо, що єдино у висліді нашої боротьби стане Україна Єдина, Самостійна і Соборна, проголошена історичними універсалами 22 січня і досі окупована ворогами. І так відновиться українська державна традиція, що найшла своє втілення в 1917–1920 рр., коли Україна існувала і була визнана світом. Наша повсякчасна готовість на труд і жертву має свідчити про нашу волю, творити нарівні з другими народами нове життя грядучої Європи. І щоби посилити ту боротьбу, щоби дати запевнення нашим борцям і повстанцям на рідних землях, що [не] розбазаримо нашими внутрішніми спорами і торгами, ані нашими партійними чи особистими амбіціями кривавих надбань, окуплених життям найкращих, стаємо від сьогодні під спільним проводом до спільної праці без різниць нашого походження – з усіх частин України, без різниці наших поглядів і колишніх групових приналежностей чи симпатій, без різниць віку і віри, звання і верстов чи станів. Єдино особиста вартість, тобто характер і працездатність, рішають про можливість приступити до нашого

гурту. Єдино вклад в розбудову нашого державного життя наше завдання, що їх кожному з нас доведеться сповнити. Наш досвід і фахове знання дамо до розпорядимості Українського Уряду, що в Києві відродить Українську Державу.

Для узгоднення наших змагань покликуємо на з'їзді української політичної еміграції, що відбувався в Кракові 22-го червня 1941 року, Український Національний Комітет.

Поза межами України являється він одиноким виявом організованої волі української еміграції, до часу відновлення діяльності Української Держави в Києві.

Всіх чесних українських громадян, що досі не мали змоги прилучитися до нашої акції, вживаємо вступити в наші ряди для доказу однодушної постави і солідарності нашого загалу. Не гарними словами і не накликуванням тільки до єдності, а чинною поставою дамо свідоцтво, що у великий час гинуть дрібні амбіції і урази.

Добро нації для нас є й буде найвищим наказом і висказом найглибших мрій, що вели і ведуть нас на бій і сил дають на жертву.

Краків, 22 червня 1941 р.

СЛАВА УКРАЇНІ!

Підписали власноручно /підписи/ серед яких:

1. Др. ВОЛОДИМИР ГОРБОВИЙ.

Джерело: Галузевий Державний Архів Служби Безпеки України. Фонд 6.

Фонд кримінальних справ на осіб, знятих з оперативного обліку МВС України. Справа 70138. Том. 1. Електронний архів Визвольного руху. URL:

<https://avr.org.ua/viewDoc/22348>

Додаток II

Лист Володимира Горбового до свого онука Володимира (12 березням 1979 р.)

«Мій дорогий Володя! Маю велику радість, коли пишу Твоє ім'я. Адже я також Володя. Це слово має українське походження і означає те ж саме що й «панувати», «володіти», «керувати», так чи інакше бути на верху, а не внизу. Адже людина має в своїй крові, у своїй природі потяг і схильність йти та цілитись вперед і в ніякому випадку назад або геть. Тому я ще в народній школі був першим учнем в класі. Відтак я досягнув того, що в університеті закінчив два факультети, а також маю два докторати в Карловому і Ягеллонському університетах. Все це завдяки моїм батькам, тому що я їх завжди слухався і виконував їхні вказівки та поради. Адже батьки мають великий досвід і краще розбираються в речах, ніж початківці – їхні діти. Я хотів би, мій дорогий Володя, щоб і ти звернув увагу на мою поведінку і мої вчинки, і робив так, як це робив Твій батько і дідусь. Будь гідним послідовником нашого імені. І я мав своє господарство, свої коні, телята, свині і півні. Але це була моя побічна робота. Головним джерелом мого існування була правнича освіта і робота. Тобто я працював в якості адвоката, судді вищого суду і юрисконсультантом в Міністерстві аграрної промисловості. Із твоєї поштівки догадуюсь, що Ти в Початках на лікуванні. Я б хотів знати цьому причину. Сподіваюся, що Ти вже повністю здоровий і старанно продовжуєш навчання. Мені відомо, що наша Ренатка, тобто Твоя сестричка є чудовою і зразковою ученицею. Спробуй і Ти йти з нею одним кроком, щоб досягнути того, чого може досягнути вона. Також із дорогої Романи можеш брати приклад. Прошу передай мій сердечний привіт мамі, татові і Ренатці. Цілую Вас усіх.

Ваш дідусь Володя»⁵³¹.

Джерело: Павлів, О. (2019). В пошуках нащадків д-р Володимира Горбового. *Суспільно-політичний тижневик «Гомін України»*. Число 1 (3755). С. 14.

⁵³¹ Павлів, О. (2019). В пошуках нащадків д-р Володимира Горбового. *Суспільно-політичний тижневик «Гомін України»*. Число 1 (3755). С. 14.